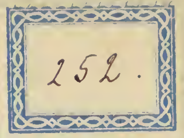

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01657701 7

252.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

mint

IRÓ.

KIADTA

BALÁSFALVAI

OROSZ JÓZSEF,

Zala Vármegyének Táblabirája.

POZSONY

SNISCHEK KÁROLY NYOMTATÁ

1832.

Nichts, was Menschen jemahls öffentlich gesagt, oder geschrieben haben, kann sich eines Privilegiums gegen die kaltblütige und bescheidene Untersuchung und Beurtheilung der Vernunft anmassen. — Aber es giebt Wahrheiten und Irrthümer, die auf das Wohl oder Weh des menschlichen Geschlechts einen sehr grossen, einen entscheidenden Einfluss haben: diese sollen und müssen unermüdet und unerschrocken von allen ihren Seiten, nach allen ihren Beziehungen und Wirkungen beleuchtet, und dem stärksten Feuer der Prüfung so lange ausgesetzt werden, bis sie, von allen Schlacken des Irrthums gereinigt, als feines, gediehenes Gold aus dem Tiegel kommen.

Wieland.

E' levelek kiadására leginkább a' Világ czímű munka bírt, mellyben annyi szokatlan elvet és állítást lelék, hogy azokat szó nélkül nem hagyhatám.

Midőn a' nevezett könyv megítélésével épen foglalatoskodnám, történetesen öszvejővék Ponori Thewrewk Józseffel, kitől megértém, hogy ő is hasonló tárgyban munkálódik; és mivel együtt-beszélgetésünkből kitetszék az, hogy mí ketten az alapokban tökéletesen megegyezünk: igen örömest elfogadám azon szíves ajánlását, hogy a' Világnak egy részét bírálat alá veendi, 's papirosra öntött gondolatait nekem használás végett általadandja. — Feltett munkálódásom alatt azonban észrevevém, hogy ha egyedül a' Világról szólandok, véleményem egyoldalú fogna lenni; 's épen ezért az azzal szoros kapcsolatb. lévő Hitelről is értekezni szükségesnek tartám; sőt hasznosnak gondolám, a' Világ némelly

szakaszainak teljesebb felvilágosítása végett, a' gróf első munkáját is szóba venni: 's így erede a' jelen könyvnek tartalma 's czíme.

Midőn Thewrewk ígért kéziratát vevém, ebből látám, hogy ő nevét tudatni nem akarja. Noha ez a' kívánság engem mint kiadót leköteleze, mégis őtet több oknál fogva barátságosan arra kérém, hogy kijelentett aggodalmát félretévén, magát megnevezni engedje; mire ő az ezen munka végén lenyomtatott levele által, reá is állott. És ennek következésében Töredék-Észrevételeit saját neve alatt közlöm, és szabad reménylenem, hogy az érdemes olvasó-közönség azokat olly megelégedéssel forgatandja, mint a' millyennel én olvastam és nyújtom. — Míg azonban érintett megegyezése hozzám jutott volna, kéziratának eleje a' sajtót már elhagyta volt; és ebből származék a' Töredék-Észrevételek czíme 's 9-dik lapja közötti némű ellenkezés.

Esszerint elsőben a' Töredék-Észrevételeket közlöm, mellyeket azután Véleményem által folytatván, egyszerre mind a' Világról mind a' Hitelről értekezem. Ez utólsó munkáról azért nem irok különösen, mivel egyfelől a' Világ nem egyéb, mint annak felvilágosítása 's bővítése; másfelől pedig az abban találtató elveket és állításokat gróf Dessewffy József Taglalatjában már szorosan megvizsgálta. Minthogy továbbá az ebben előforduló principiumok nagyobb részében megegyezem, ezért nem akartam könyvemet felesleges ismétlések által felette tágítni; feltévén érdemes olvasóimról, hogy a' velős Taglalatot ismerik, melly nélkűl a' következő levelekben sok helyen hézagra találnának.

Azonban ennélkűl is Véleményemben itt ott azt veendi észre a' tisztelt olvasó-közönség, hogy néhány állítások tökéletesen kimerít-

ve nincsenek, vagy talán némelly gondolat épen a' közepén meg van szakasztva; mellyet e' következendő környűletből méltóztassék kimagyarázni. Szükséges volt, kéziratomat átnézés végett híres Törlésy gyógyász úrnak bemutatni, ki, mint Hahnemann systhemájának hű követője, abból mind azt, mit fűszeresnek és allopathicumnak tartott, a' homoeopathia szabdáji szerint száműzé; melly szép igyekezetében idvezlett gyógyász úr olly buzgón forgolódott, hogy annak hálás megismerése örömkönyűket facsart ki szemeimből. — Így tehát ezen irói első zsengémet, mint egy valódi homoeopáthiai áldozatot a' haza oltárára letenni bátorkodom.

A' Kiadó.

TÖREDÉK-
ÉSZREVÉTELEK
A'
VILÁG
CZÍMŰ MUNKÁRA.

IRTA

PONORI THEWREWK JÓZSEF.

POZSONY, JÚL. UTÓLJÁN, 1831.

Pulchrum est bene facere reipublicae: etiam bene dicere haud absurdum est.

Sallustius.

ELŐZMÉNY.

Az évrajzainkba kitörűlhetetlen betűkkel híven feljegyzett igen nevezetes napon, Nov. 3-dikán, 1825. Gróf Széchenyi István dicső tettével magának az egész Nemzet' legszivesebb szeretetét nyeré meg: melly nap' és nemestettről Ponori Thewrewk József ekképen szól:

„1825. Nov. 3-dika volt az a' nagy nap, mellyhez hasonlót a' magyar nyelv' és tudományosság' évkönyvei nem mutathatnak, és a' mellynek édes emlékezete a' századok' századjain élni fog. Ugyan is Pozsonyban, az érdeklett napon, a' szokás szerint a' Vármegyeház' nagyobbik Gyűléspalotájában tartott hires Kerűleti Tanácskozásban, Soprony Vármegye' igen érdemes Követje Nagy Pál, ki az érintett Gyűléspalota' ajtóján belől, balra fekvő egyik hosszú zöld asztalnak bal felőli felső vége felé űle, nemzetiségünk' csökkenését, és az annak helyreállítására szolgáló egyik legbíztosabb eszköznek, a' magyar nyelvnek hátramaradását és szűk korlátok közé szorítását, mindent felfogó 's termékeny lelke' szent sugallásai szerint hosszason és nyomosan előadván, bizonyos módokat is javasla, mellyek által honunk e' részben újra születhetnék: és az hallgató sokaság' örömzajdúlásai

miatt több versen félbeszakasztott hatalmas beszédét emez igékkel fejzé be: „de mindennek a' vége csak a' pénz, pénz, pénz!"

„Az ismételt örömkiáltások után, „conticuere omnes, intentique ora tenebant." És midőn az óra épen tizenegyet ütne, cs. k. Kamarás és Lovas-Kapitány Gróf Széchenyi István, a' Pesti nemzeti Muzéum' halhatatlan Alapítójának, dicsőűlt Gróf Széchenyi Ferencz Ő Excljának legifjabbik Fija, a' katonai érdemjelekkel ékes, és nevezetes utazásairól közönségesen ismert és becsűlt Ifjúférjfiú, ki Gróf Károlyi György', Gróf Eszterházy Mi- és Báró Vesselényi Miklós' szép körében, a' mondott asztal' említett oldalának felső szegletétől két lépésnyire áll vala, ehhez szelíd méltósággal közelítvén, engedelmet kére, 's nyere, hogy szólhasson. Mivel a' Mágnások' Táblájának Tagjai a' szokott Kerűleti Tanácskozásokban az újabb időkben részt nem vesznek; mint különösen az 1790-diki Országgyűlés' alkalmával részesűltek. Vagy a' mint az Erdélyi Országgyűlésekkor szokásban levő, úgy nevezett (Magyar, Székely, Szász) Nemzeti-Gyűlésben minden Regálisták, vegyest a' Törvényhatóságok' Követjeivel a' jelen korban is tanácskoznak."

„Most a' figyelmező sokaságot mélyebb csendesség lebegé körűl; és a' lánglelkű Gróf, a' neki tulajdon Szpártai rövidséggel és magyar nemesszivűséggel egy esztendői minden jövedelmét (60,000 ezüst ftot) az honi nyelv' előmenetelére szentelé." (1)

(1) Lássd: Vajai 's Luskodi Gróf Vay Ábrahám' életrajzá-ban, lap 9 — 12.

A' Grófnak e' magos példáját több tehetős Honos édes örömest követvén, feláll a végre az 1760 olta annyiszor óhajtott „Magyar nyelvmívelő Társaság" Pesten; hol ugyan a' Gróf' hazafiúi buzgó fáradozása által még két közhasznú intézet kapa lételt: úgymint, a' „Caszinó" vagy is a' csínosabb és kellemesebb társalkodásnak és több a' közvirágzatot tárgyazó czélok' kifejlésének iskolája; 's az „Állattenyésztő Társaság," mellynek ügyelése alatt vannak „a' Lóverseny, — Állatmutatás, — Paraszt kanczacsikók' megjutalmazása — 's Lóvásár."

Az hon' boldogítására intézett ezen három jó tettéért a' Gróf' neve a' szép hír' szárnyain repdez a' legcsillogóbb palotáktól a' fénytelen viskókig, és vissza, 's minden igaz polgár hálaérzettel emlékezik felőle; 's nem lehet képzelni, hogy neki legszentebb szándékaiban, mellyek' hasznát minden könnyen átláthatja, ellenkezője támodjon; és ha találkoznék valaki, ki ollyast merészelne, az bizonyosan nem annyira a' Grófot, mint inkább a' Nemzetet bántaná.

A' Grófot továbbá tiszta keble' Istensége az irói pályára is édesgeté, hogy így annak a' sok Jónak, sok Szépnek, miket a' kűlföldeken láta, halla, tapasztala, de a' mellyek hazánkban vagy egészen hibáznak, vagy még híjányosok, magvait szerencsésen elhintse. Mellyek' kikelésének és gyümölcsözésének ő teljes szívéből és lelkéből örűlni fogna! Ekkép gazdagula tudományosságunk a' magyar-

ajku Grof' emez három mívével: „Lovakrul;" „Hitel;" és „Világ, vagy is felvilágosító töredékek némi hiba 's előitélet eligazitására." Melly munkák méltán lettek a' köz figyelem' és eszmélet' tárgyai.

Meg kell vallani, 's egész készséggel, hogy e' széplelkű Főhonosunk' folyton folyó buzgalma hű kezes affelől, hogy ő minden életét jó tettei 's iratai által az hazának akarja szentelni: 's fáradhatatlan törekedéseivel némelly, talán szunnyadozó polgártársait hasonló nemes iparkodásra serkenteni. Felséges czélok! és méltók Hozzá, ki az hazát meggyőződésből szereti!

El nem titkolhatni azonban, hogy a' Gróf munkájival, bátor ezek kincsekkel rakvák, nem öregbíté a' Nemzetnél maga 's neve eránt a' szeretetet azon idomzatban, mellyben az tettei által gyarapodék. De ennek okát nem a' Gróf' akaratjában, mellynek tisztaságáról kételkedni nem lehet; hanem egyedűl az irásmódjában lelni. Tudnillik az a' forró vágya, hogy a' magyar Nemzet mennél előbb a' legvirágzóbb Nemzetek' sorába emelkedhessék, tollát el-elragadja, 's ezzel Hunniáról, a' szó' széles értelmében, olly vonásokat is tesz, mellyek hideg megfontolás és körnnyűletes megvizsgálás után, vagy elmaradnának, vagy egyoldaluságokból kivetkeztetve, kellemetesekké változtathatnának. Mi csuda tehát, ha a' Gróf' könyvei a' Nemzetnél olly kedvezést nem találtak és nem találnak, mellyet más mintákba öntve, a' fellett közhasznú szándékok'

sikereztetésére könnyen nyerhettek volna, 's könnyen nyerhetnének?!

Óhajtom, és óhajtja velem minden becsűletes érzetű Hazafi, hogy a' Grófnak ígért ezentúli mívei úgy legyenek alkotva, hogy ezeket az egész Nemzet megelégedéssel olvashassa. Mert sok bölcs okoskodásával és javalatjával a' közértelmességet és közhajlandóságot, mint annyi lehető jó 's hasznos intézet' alapjait, foganatosan csak úgy eszközölheti, ha nyájos előadásával magának az írói pályán is a' közszivességet és közkedvességet megszerezni iparkodik.

Hogy pedig ezeket nem bírja, azt maga is érzi, sőt nyilván megvallja, hogy tőle sokan el kezdének idegenedni. Mihez én ezt csatlom, hogy a' Gróf még több megelégedetlenséget fogott volna tapasztalni, ha előbocsátott jeles tetteivel maga eránt le nem kötelezte volna Nemzetét; mellynek sok járatos, sok tudós polgára, ki a' Gróf' több állításain megütődött, csupán azért hallgata, mivel Napóleonnal ezt tartá: „a' jó ember' botlásait el kell nézni."

A' birálói hallgatást eddigelő egyedűl Gróf Dessewffy József szakasztá félbe: Gróf Dessewffy József, mondom, ki Gróf Széchenyit legelső tettéért a' Felső Magyarországi Minerva' 1825-diki folyamatjának IV. Fűzete' végén álló meleg ódájával megtisztelé, az Hitelt taglalá, felkészűltnek érezvén magát, ennek megítélhetésére. 'S hogy Gróf Dessewffytől e' részben is sok Jót lehete reményleni, arra ezek a' csalhatatlan erősségeim. Ő az haza' polgári

Alkotmányát tökéletesen érti, 's mint hat Országgyűlésnek volt Bajnoka az honi dolgokban kimondhatatlan gyakorlottsággal bír; a' régi 's újabb világ' Remekirójival továbbá közelről megbarátkozott; és végre, mint kedves magyar Költő 's Szerző, 's kellemetes és velős beszédű Szónok már szinte ötödfél tized olta számtalan jeleit és tanúbizonyságait adá jobbágyi 's hazafiúi hűségének, széles olvasottságának, józan itéletének, elmés könnyűségének, Szittya-tüzének, jószívűségének és nemeslelkűségének. Kinek mind ezen tündöklő érdemeit, és több más jelességét Felső-Büki Nagy Pál az 1825/7-diki Országgyűlés alatti azon Kerűleti-Tanácskozásban, mellyben Eszék királyi Szabadváros' Törvényczikkelybe-vétele felett volt a' vitatkozás, alkalom szerint híven elöidézvén, minden Követ szinetlen örömét, megelégedését és helybenhagyását jelenté ki azoknak hallásakor.

Miként jára el Gróf Dessewffy taglalói tisztjében, nem gondom. Engem e' kettő foglalatoskodtat. Szerényen megvizsgálni, mimódon bána Gróf Széchenyi Világában Taglalójával; és a' legnagyobb kímélettel kijelelni a' most említett munkában azokat, mellyek egy, vagy más okért az Haza elött nem kedvesek, és így a' Grófot igen nemes szándékai' kivitelében akadályozzák.

Az elsőre nézve általányos véleményen röviden ide megy ki. Gróf Széchenyit a' jó nevelés, mellyet kapa, 's mit földicinek hathatósan maga ajánl; a' legmíveltebb Országokban tett sikeres utazásai, 's az ott látott csínos társalkodás, szelíd bánás, mellyeket ő hazánkban terjeszteni olly buzgón izza-

doz; és szóval, az erkölcsiség' hangja, melly nemcsak a' polgárnak, hanem az Irónak is törvényeket szab, arra bírhatták volna, hogy őszhaju Taglalójának kíméletesebben válaszoljon; és ha Gróf Dessewffy, mint idős Iró, Gróf Széchenyinek, mint ifjú Pályázónak állításait itt, ott keményen megtámadá; ezért a' vastag feleletre szükség nem vala. 'S merem állítni, hogy az illyes mód Gróf Széchenyi' derék szándékainak tetemes kárt tőn; mivel azok, kik annak eddigi némelly kitételeivel és következtetéseivel meg nem elégedtek, mostanában engesztelődésre nem vétethetnek, söt alkalmat lelnek hinni, hogy ő neheztel, ha munkája taglaltatik. Már pedig neheztelést gyaníttatni a' Közönség előtt, midőn ennek nagy része megnyerve nincsen, annyi mint a' vitatott czéloknak önkénytt sírt ásni.

Noha rég tudom, hogy, mikor a' köz ügy forog kérdésben, szólni minden hazafinak szabad, sőt kötelessége; még is hallgatással mellőztem el, egy parancsoló ok miatt, az Hitelben előforduló egynémelly állításokat, mellyek a' magos törekedésű Gróf' szándékainak egyenes gátlóji.

De most, midőn a' Világban azokat ismételve, 's mellettek másokat is olvasok; nem állhatom meg, hogy rólok papirosra ne öntsem gondolatimat, egy szeretve tisztelt Barátom' számára, kit igen szivesen és bízodalmason arra kérek, hogy ha neki nyújtott töredék-észrevételeimet köz fényre eresztendi, nevemet eltitkolja; mert nem lehetetlen, hogy Gróf Széchenyi nekem, ki ifjabb vagyok mint Ő, 's a' kinek neve előtt sem G. sem B. nin-

csen, kíméletlenebbűl fogna felelni, mint Gróf Dessewffynek válaszola, 's őszintén meggyónom, hogy nevemet olly kedvetlenségnek kitenni nem akarom.

Az Hazát szeretni, 's azon Honfit tisztelni, ki annak javára tettel, szóval vagy irással törekszik, igen szép tartózás; és illyet buzgó iparkodásaiban megeshetett némű botlásaiért, mert mellyik halandó nem hibázhat?! rágalmazni, hitványság. Megcsuszamodásait ellenben illően kimutatni, 's vele a' közügy' előmozdítására egyetértve 's kezet-fogva, őtet figyelmeztetéssel és tanáccsal kitelhetőképen segítni igyekezni, polgári kötelesség.

A' közjó' gyarapításában fáradozónak a' nemtelen olcsárlás és hizelkedő dicsérés egyeránt ártalmára vagyon. Az a' dicső szándékot elnyomja, mint a' dudva a' nemes növényt: ez azt sietteti ugyan a' megérésre, de az hamarítás által olly egészségtelen színt vált, mint a' melegházban hirtelen érlelt gyümölcs. Valamint a' szabadban, a' gyomtól mentett növevény bíztosan nő, 's kellemesen fejti ki díszeit; vagy a' gondosan ápolt élőfa bátron emelkedik az égnek, és kiszabott idejében jóízű egészséges gyümölcseket hoz: úgy nyerhet hatalmas erőt, és úgy érhet óhajtott rendűletlen végczélt az haza' boldogítását tárgyazó 's a' Közönség' ítélőszéke' elébe terjesztett valamelly egyes Polgárnak azon szándéka, melly körűl az igazság' szava az illető Honfiak' ajkairól minden mellékes tekintet nélkűl, szabadon hangzik le.

Illy gondolatok, illy érzet és illy meggyőződés fogják szerény tollam' vezetni, midőn Gróf Szé-

chenyi' Világára észrevételeket teendek. Dî! coeptis adspirate meis.

A' Gróf jelen mívét Jóakarójinak szenteli: kikhez szóló ajánlásában a' többek között ezeket olvassuk:

„Ki — a' szerzőt — habár tán sejdítlen is — nem kedveli, 's ugy szólván azon czélbul veszi munkáját kézbe, hogy annak csak hibáit keresgélje ki, közönségesen sűrű ködben munkálódik; igen közel állván a' tárgyhoz, azt — mint a' nem elég távolságban lévő képet — elfogult szemmel 's csak kitetszőbb és élesb részei szerint ítéli, 's igy az egésznek összeköttetése mindig homályban vagy ferde világban marad szemei előtt."

A' Gróf továbbá így szól:

„olly nyájas és hajlandó olvasókra van szüksége a' szerzőnek, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező szinben tünik fel; mert e' nélkül a' legnagyobb fáradozásnak sem lehet legkisebb sikere is."

És mingyárt így folytatja beszédét:

„Éppen ezen okbul szentelem ezen Értékezést Jóakaróimnak, — igen jól tudván „hajlandó érzelmök nélkül semmiben sem boldogulhatok." — Tekinteni fogják körülményinket, mellyekben élnünk kell; átlátni, milly sulyos 's még is milly szükséges némelly tárgyakrul, ha csak félig érthetőleg is szólni már valahára; 's igy nem annyira igazságos, mint inkább barátságos itéletöket várom."

Mi az elsöt illeti: noha tudom, hogy a' Grófnak olly kedvelésre, millyet csekélységem nyújthat, szüksége nincsen; még is óhajtanám elötte szivemet egészen feltárni, 's megmutatni, hogy ötet nemcsak mint halhatatlan hírű Hazafit, hanem mint Szerzöt is meggyőződésből tisztelem, becsülöm és szeretem. És épen ezek az erántai másolhatatlan hű érzeteim ösztönöztek, hogy munkáját kezembe, 's észrevételeim alá vegyem. Mert

én, ki az ő szándéka' szentségét eleitől fogva tisztán látám, kimondhatatlan kívánom megérni, hogy az irásmódja is ahhoz legyen alkalmazva. Hogy így a' nagy Közönség előtt a' vitatott tárgy érdeme szerint megkedveltetvén, és szép módon sok akadály elháríttatván, ő, a' dicső Fáradozó, pedzhesse a' diadalmat. Nem szőrszálhasagatásból fogom tehát kikeresgélni, hanem az idézett szent czél' reménylett javára kijelelni az előttem fekvő munkájában találandó **hibákat**, hogy egyenesen a' Gróf' szavával éljek; ezért igen sajnálnám, ha ő ezen fondorkodás nélküli cselekedetemért sűrű ködben munkálódónak nevezne.

Megengedi a' Gróf kimondanom, hogy vele egy véleményen nem lehetek. Ugyan is én hathatósan javaslom minden polgártársamnak, hogy a' jelen tárgyhoz igen közel álljon, és kinyílt szemekkel nézze 's lássa azt; mivel nem a' távol —, hanem a' közelállás vezet czélhoz. Tagadni azonban nem lehet, hogy ha valamelly könyv olly képhez hasonlít, melly a' közelben élesebb részeket árul el; úgy attól távolabb kell állni, hogy tetszhessék. De itt az a' kérdés adja elő magát, ha hasznos e az az Iróra 's szándékára nézve? Teljességgel nem!

Jó lesz egész hazafiúi bízodalommal megkérnünk a' Grófot, hogy ezután olly munkákat készítsen honunkról, mellyek a' Daffinger' kedves képeihez hasonlítsanak, mellyeknek mindenike alá ezt lehet irni: „si propius stes, te capiet magis." Így bíztos lehet a' Gróf affelől, hogy munkája mindég homályban vagy ferde világban nem marad az olvasók' szemei előtt, és feltett czéljában könnyen előhalad.

A' másodikra nézve: a' Gróf' bölcs ítélete alá terjesztem azt, hogy mellyik Tanító arathat fáradozásaiban nagyobb előmenetelt; az e, ki tanítványait mindúntalan feddi, 's nekik ottan ottan sanyarú szemrehányásokat tesz, hogy semmit sem tud-

nak, és az egész iskola ellen zugolódásra fakadoz; vagy pedig az, ki tanítványait kíméletes szavakkal oktatja, velek a' tudományok' és művészetek' hasznos, szükséges és gyönyörködtető voltát szelíd módon megismertetni, 's őket ezekben elővinni, 's az iskola' hirét minden módon fentartani serénykedik. A' Gróf' igazságszeretete bizonyosan a' második Tanító' bánását fogja jóvá hagyni, 's foganatosnak tartani.

Ez hasonlatosság után, bővebb magyarázat nélkűl, önkénytt kifejlik, hogy a' legnemesebbszándékú Gróf magának ezernyi ezer nyájos és hajlandó Olvasót, kiknek szemeiben minden tárgy kedvező színben tünik fel, nyerhet meg, ha előadásmódját nyájosabbá teendi, 's az hazát kedvezőbb színben irandja le. A' Művész ügyes és könnyű ecsetével mívének sötétebb részeibe is kellemeket fest, hogy nagyobb kedvességhez juthasson.

A' Magyar Nemzetnek öröktől fogva tapasztalt erkölcsi bélyege, hogy azt szép módon, kiméletes bánással és sima kitételekkel minden Jó', Hasznos' és Dicső' elfogadására bírhatni. Ha tehát ismeretes áldott Nemzetünk' természete; a' feltett szándék' kivitelére egyenesen azon eszközökhez kell nyúlni, mellyek által honiaink' engedékenységét és hajlandóságát könnyen megnyerhetni. Ekként az Iró az Olvasókkal, és ezek azzal akaratjokat egyesítik és vállaikat öszvevetik. Melly szoros öszvekapcsoltatás nélkűl a' Szerző' legnagyobb fáradozásának sem lehet legkisebb sikere is.

Az harmadikról így hangzik észrevételem. Isten, ki egyedűl vizsgálhatja az halandók' belsejét, jól látja szivem' tiszta indúlatját, melly szerint forrón óhajtom, hogy a' Grófnak minden Honfi jóakarója legyen; mert csak az egész Nemzet' hajlandó érzelme által boldogúlhat szakadatlan űzött becses törekedéseiben. Ingyen sem akarom azonban hinni, hogy a' Gróf azokat, kik vele szán-

déka' szentségében egyetértenek ugyan, de tőle itt, ott, talán bizonyos véleményekben különböznek, Roszakarójinak lenni vélje; 's reménylem, jóindúlatbeli bátor szólásomat nem fogja tiszteletlenségnek tekinteni.

E' reményre támaszkodva nyilván kijelentem, hogy arra, hogy az haza' arczúlatját igazságosan, még is kíméletes igékkel fessük, mint mindég, úgy most is, kedvezők a' körűlményink. És minden józan-gondolkozású 's a' időszellemmel előment Honos várva várja, hogy a' közvirágzat' gyarapodását tárgyazó mívek Nemzetünk' kebelében szaporodjanak és sokasodjanak. Mellyeknek valódi szükségét midőn minden velősitéletű polgár tökéletesen átlátja, az hon' leirásában előjövő félig érthető szólásokon épen nem akadoz; neki egyedűl az tetszik súlyosnak és fajdalmasnak, ha az előadott festéklésen olly darabos vonások látszanak, mellyek az Igyekezőt czéljától messze vetik. Mert a' nagy sokaság hajlandó, mindég csak azokat nézni, mik leginkább felötlenek; és ezek miatt a' nemes szándéktól elidegenedik.

A' Gróf gondolatjai' folytában azt nyilatkoztatja ki, hogy jelen munkájára nézve Jóakarójinak nem annyira igazságos, mint inkább barátságos ítéleteket várja. Én ezt következő változtatással képzelem czélerányosnak: tudnillik, a' Gróf' munkájáról hozandó birálatnak szoros-igazságúnak kell lennie; az az: ki kell róla bátron mondani az egyenes itéletet. De ennek barátságos kebelből kell eredenie; az az: a' Grófot tisztelni 's szándékát szeretni, 's minden sort ennek előmozdítása' tekintetéből kell elögördítni: hogy így a' Gróf az idegen véleményeket olvasván, belőlek azokat, miket másoktól is kedvelt czéljára, talán jóknak találand, használhassa; a' Nemzet pedig az érdeklett szándék eránt nagyobb figyelemre 's készebb hajlandóságra ébresztessék.

Most következik „az egész munka veleje." Míg azonban töredék-észrevételeimben odább mennék, nekem is meg kell vallanom még némelly alapvonatokat, főérzeteket és nézpontokat, mellyek szerint vizsgálatimat folytatni kívánom, szorosan magam előtt viselvén az oda felebb idézett tisztelet — és czélbeli kinyilatkoztatásimat is.

„Millyen volt a' Magyar Nemzet hajdon? millyen ma? 's millyen lehet jövendőben?" ez az három nevezetes kérdés hatja meg lelkemet, valahányszor édes magányomban az Hazáról gondolkozom. Az annyi ügyes kéztől kidolgozott Történetirásunk; tiszteletes Törvénykönyvünk, mellyben egy Védangyal a' Király' és Haza' igazait kétélű karddal híven őrzi; 's különösen az 1790 olta nyomtatásban megjelent Országgyűlési Napkönyvek és Irományok, és a' kétrendbeli Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji vannak körűlem kitárva. Nem különben azon egyes könyvek is, mellyek kiváltképen negyven és egynéhány év olta h ni dolgainkról irattak. Midőn azokat, miket az előadattakban olvastam, vagy olvasok, elmémben forgatom, ottan ottan visszaemlékezem azokra is, miket az 1825/7 — és 1830-diki Országgyűlések alatt a' Követek' nagyobb részétől, az előfordúlt tárgyakról magányos beszélgetés közben hallani szerencsés valék: kiknek velem közleni méltóztatott tanultságos és nyomos megjegyzéseikért, és az hon' közvirágzatját óhajtó hajlandóságokért itt is hálás köszönetemet öntöm ki.

Mikor mind ezeknek megfontolása belsőmet kedvesen átjárá; annak tudása tölti be hazafiúi örömmel szivemet, hogy az Ország' dolgainak annyi ágában, a' kor és környűlállások szerint teendő bölcs javítások' elkezdésére Felséges Urunktól rendelt határnap, ez évi Oct. 2-dika közelget. Mennyi Jót és Ha nost lehet, sőt kell a' jövő rendszerező Országgyű stől biztosan reményleni, azt inkább

érezni, mint kifejezni vagyok képes. Mert az ég' kegyelméből dicsőn atyáskodó Fejedelmünk' akaratja szent; és Isten továbbá az Hazát olly Nádorral, Fő-Kanczellárral és Rendek' Elölülőjével áldotta meg, kik a' Király' és Hon' köz boldogságára munkálódnak: a' Nemzet pedig úgy van lelkesítve, hogy szeretve tisztelt Uralkodójának, és önmagának szerencséjére minden Jót és Hasznost elfogadni kész.

Hogyha az hazánk' kebelében dúló epemirígy miatt, ez évben Országgyülés nem tartathatnék, és így a' Rendszeres Munkák' felvétele 's Törvényczikkelyekbe tétele mostanról is szükségképen elmaradna, valamiképen a' felebbi időkben az hosszas külső háborúk' dühösködéséért elmaradott volt; bízzunk a' mennyei Gondviselésben, és bízzunk Kegyelmes Atyánk' gondoskodásában: mert: „non, si male nunc, et olim sic erit." És „a' mi nyúlik, nem múlik el."

Az Haza' Atyáji, elfeledhetetlen Mestereim az Országos Dolgokban! a' Nemzet' erkölcsi bélyegét, tulajdonságait, tehetségeit, szokásait, életmódját, szükségeit és körülményeit alaposan ismerve, 's honföldünk' természeti fekvését, helyezetét és éghajlatját mélyen fontolóra véve, minden helyes változtatást, javítást és újítást gondos vígyázattal, meggyőző okokkal, erőltetés nélkül, szelíden behozni törekednek, és a' külföldek' majmolásába merüléstől és a' túlságoknak még csak árnyékától is irtóznak. Mellyeknek valóságokat tisztelettel érzem, és tökéletesen hiszem, hogy a' köz előmenetelre egyes polgároktól közlött javalatok szerencsét csak úgy tehetnek, ha azok a' felebbi alapok szerint alkottattak.

A' munka' velejében ez az első pont:

„A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van, mert míg ezen önvallomáson tul nem esünk, mindaddig

helyből nem mozdulhatunk, vagy elömenetèlink reményét palliativákra állítjuk.“

Az ismeretes föld' jelesebb országai között nem tudok szerencsétlenebbet Magyarországnál a' részben, hogy ez még időnkben is terra incognita marad a' kűlföldek előtt. Azon idegen Iróktól, kik hazánkat rendszerint csak Buda-Pestig látogaták meg, közöttünk igen keveset mulatának, és nyelvünket nem érték, igazságos leirást kívánni nem lehete. Példák erre azon szánakozást érdemlő 's mosolyt ingerlő számtalan lágy — kötésü, 's némelly kemény — borítékú könyvecskék, mellyek honunkról tett hamis hirekkel a' kűlföldeket elöntötték.

Belföldi Szerzőink nagyobb részint ollyanok, kik igen kedveznek, hogy ne mondjam, hízelkednek hazánknak; és így tollaikból nem foly a' szoros igazság. Vannak továbbá ollyak is, noha igen kevesen, kik Nemzetünktől majd minden előmenetet meg látszanak tagadni. Ezek által ismét a' szent igazság szenved.

Meg vagyok teljesen győződve affelől, hogy a' Gróf' tollába e' kitételt, „Magyarország MINDENBEN hátra van,“ az az hazafiúi hév önté, melly szerint ő Nemzetét a' magosodás' pontján látni lángol. De épen az az állítás, mellyen az egész munka sarkallik, olly visszatetsző, hogy azt a' Közönség megismerni 's vallani teljességgel nem fogja. 'S én igen fájlalnám, ha ezen köz vallomás' elmaradásáért, tovább nem mozdúlhatnánk, vagy nagyobb elömenetelink' reményét rendűletlen alapokra nem állíthatnók.

Nem gáncslesői viszketegségből, hanem a' Gróf' megbecsűlhetetlen szándéka eránti legszivesebb vonzódásból, az érdeklett kifejzést így szeretném változtatni; „Magyarország SOKBAN hátra van.“ Ezt azonnal megismerné 's vallaná a' nagy Közönség; mellyet aztán az olly magos-tehetségű 's szép-igyekezetű Férjfiúnak, mint a' millyet a'

Grófban tiszelni szerencsénk van, könnyű volna az odább haladásra ragadni.

Jól érzem, melly hosszasnak kellene lennem, ha Magyarország' előmeneteleinek elszámlálásába belé ereszkedném: azonban egyet, kettőt közűlek örömest felhozok: azt az irígylést érdemlő nagy kincsünket, a' Pesti nemzeti Muzeumot említem, mellyet a' Gróf' dicső-emlékezetű Atyja gazdag kézzel alapíta, 's szeretve tisztelt Nádorunk' főmagosságu védelme alatt, a' két Testvérhon' több nemes-keblű Fija jeles adakozásaival időről időre bővíte. Nemzetünk' hirét emelik továbbá Jeszeniczei 's Vadasi Jankovics Miklósnak gondos szorgalommal, fáradsággal és feles költséggel öszveszerzett megbecsűlhetetlen több nemű régiségei 's ritkaságai Pesten; és néhai Gróf Viczay Mihálynak több száz ezer ftot érő ritka Pénz-és metzett-kő-gyűjteménye.

Ha végre magának az annyiszor tisztelt Grófnak eléggé meg nem hálálható három Intézetét újolag vizsgáló ecsetemre veszem; bennem az az hiedelem jobban megerősödik, hogy Magyarország MINDENBEN hátra nincsen; sőt némelly csinosult Országokat felűl is múlt.

1) A' Magyar nyelvmívelő Társaság olly tündöklő Intézet hazánkban, mellyhez hasonlót a' széles Németország nem mutathat; mivel ennek nyelvmívelő Társasága soha sem volt és ma sincsen.

2) Caszinoval az egész Ausztriai Birodalomban egyedűl mí dicsekedhetünk.

3) Lóversenyünk pedig ollyan vagyon, hogy ennek elrendelését, czéleranyosságát és díszét az hazánkban megfordúlt mívelt Angolok is, mint a' Lóverseny — intézetek' legnagyobb Mesterei, helybehagyással koronázták meg.

A' munka' velejének második pontjában levő eme' kitételre, „*a' Magyar egy erőtül pezsgő fiatal nép*,“ ezt jegyzem meg:

Az egyetemes Történetirás világosan tanítja, hogy, miként az egyes embereknek, úgy a' népeknek is négy korok van: azon különséggel mindazáltal, hogy emezeknek egyik korok' kezdetétől a' másikig, szinte annyi 's néha több év telik el, mint a' mennyi hét szokott elmúlni amazoknak egyik életszakoktól a' másik' elejéig.

Ha az óriás — régiségbúvár Horvát István' nyomos felfedezéseit elmellőzöm is, és csak a' mindennapi Történetkönveinkből merítem az adatokat; ezek szerint el nem hihetem, hogy a' Magyar Nemzet, melly olly nagy idő' lefolyása alatt hadi vitézségének, Státusokosságának, férjfiúi érettségének és egyéb jeles tulajdonainak, sokszor a' legmostohább környűlményekben is, számlálhatatlan jeleit bizonyítá be, ma f i a t a l n a k neveztethessék. Hanemha azon csuda-képzelettel töltöm el fejemet, hogy a' Magyar Nemzet minden eddig elenyészett, vagy most meglevő népeknél hosszabb életre van rendelve: mit én neki a' legbuzgóbban óhajtok, de lehetetlennek tartok. Azt vallom tehát, hogy a' Magyar e g y a' f é r j f i ú i k o r b a l é p e t t, i f j ú i e r ő v e l t e l j e s N e m z e t.

Az harmadik pont szóról szóra így hangzik: „*Arrul kivánom meggyőzni Olvasóimat „hogy Közértelmességünk 's Nemzetiségünk, habár tiz annyi esnék is még előmenetelünk végett az ország külön részeiben, m i n t a' m e n n y i k ö z e l e b b i d ő k b e n t ö r t é n t, még sem fejledhet ki tökéletesen, 's igy a' hon sem emelkedhetik nevezetes 's hozzá illő magasságra, mig annak elbonczolt részei Buda 's Pesten nem egyesülnek*"

Az ezen pontban szétálló betükkel kitüntetett ígék ellenkézésben látszanak lenni az első pontbeli ama' kifejzéssel: „M a g y a r o r s z á g m i n d e n b e n h á t r a v a n." És az erre tett töredék-észrevételeimet erősítik.

A' negyedik és végpont ez; *„Azt vonom ezekből ki, hogy nemzeti közértelmességünk 's felemelkedésünk következésében erősb lesz a' királyi szék, csinosb a' szántóvető kalibája, 's a' lehető legnagyobb résznek szive megelégedés 's körülményei szerencse-teli.!*

Melly dicső szavak' olvasásakor minden jóérzetü Hazafi örömkönyűket hullat, és buzgón sóhajt az egekhez, hogy az érintett szélesen-kiáradó boldogságot hová hamarább megvalósulni engedjék!

AZ ELŐSZÓBAN,

melly az V-dik laptól a' XL-ig nyúlik, elmondja a' Gróf, mi okokért irta legyen Hitel czímű munkáját; és megvallja, hogy őtet jelen mívének, a' Világnak irására a' Taglalat (1) indítá. 'S többféle gondolatokat fejt ki, mellyek vagy az ő két elmeszüleményét, vagy a' Gróf Dessewffy Józsefét illetik.

Nekem, mint az Előzményben kijelentettem, a' Taglalatról szólni nem czélom. A' tisztelt két Gróf az egymás közötti pert idegen Bíró' közbejövetele nélkűl, — kinek tisztjét betölteni magam igen gyenge volnék, — eligazítni tudja. 'S az haza' javáért, ismét baráti öszveölelkezésre hajolni kész leszen.

A' Világra szorítom tehát minden figyelmetességemet, és az Hitelre, hol ez azzal elválhatatlan öszveköttetésben leend. De minden töredékészrevételt, mint már többször kinyilatkoztattam, tiszta kebellel, a' tárgyazott szándék' elősegítésére

---

(1) Hogy Gróf Dessewffy' nevét rekeszek közé zárni ne kénytelenítessem, jó eleve ide teszem Gróf Széchenyitől a' „TUDNIVALÓ-t.— „*Homály 's tévedés elháritása végett az Olvasót mindenek elött szükségesnek tartom arra figyelmeztetni: hogy minekutána a' lefolyt esztendöben Gróf Dessewffy József Hitel czimü munkám Taglalatját kiadni méltóztatott, ezen felvilágositó Töredékeket egyenesen hozzá intézni legczélirányosbnak tartám, 's e' tekintetben azon szabadsággal élendek: az Elöszónak XXI-ik lapja után mindig a' tisztelt Grófhoz szólni.*"

buzgok tenni, még ott is, hol a' Gróftól különbözni látszatandom.

A' Gróf felvett előszavában lap V. ezt irja: „*elszánám magam ezen Tárgyrul* (úgymint az Hitelről) *okoskodni, habár Andromache sorsa várna is rám.*" És mondása' világosítása végett, hátul a' Magyarázatokban lap 534. állanak az Aeneis' II. K. 246 — 47-dik versei:

„*Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.*"

az az:

„*Akkor is jövendőlt Cassandra isten parancsábul, — de soha sem hittek neki a' Trójaiak.* — —"

Hogy egy kegyes Istenség, a' Magyarok' Istene sugalta a' Grófnak, hogy az Hitelről irjon; azt velem együtt minden tiszta-érzetü Honos hitte 's hiszi. Arra azonban, hogy, ha az Hitelben előforduló minden állítás, vagy maga ez az egész könyv, mint egyes vélemény, közönségesen el nem fogadtatnék, szeretett Hazánk, miként hajdon Trója a' Casszandrának nem hivés miatt ledűlt, le fogna omlani, igen vástag hit kellene; mellyel én részemről nem bírok. Én, ki jól tudom, hogy az Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji között a' Judicium Cambio-Mercantile ki van dolgozva, 's egyenesen azon czélból, hogy közöttünk az Hitel' jobb állása czélerányosan eszközöltessék.

Lap VIII. egy előbbi állítását bővítve ismétli a' Gróf. „*Én magyar hazámat igen fiatalnak tartom, 's ifjuságának több nevezetes jelei közé számítom azt is, hogy arány nélkül több költői sajátság 's tehetséggel bir, melly a' képzelet forrásábul fakad, mint az itélet komolyabb tulajdonival, mellyek inkább régibb nemzeteknél fejlődtek ki.*"

Megmutatám oda fen, hogy a' magyar nemzet a' férjfi-korban él. Itt tehát csak a' Grófnak

felhozott erősségére kell megfelelnem, melly előttem egészen új, és ollyan, hogy a' Nemzet' szoros ismerése után, teljességgel el nem fogadható. Ugyan is ha a' magyart pszychológi szemekkel közelről vizsgáljuk, legottan átlátjuk, hogy annak erkölcsi bélyegében, minden nevezetesebb cselekedetében, söt mulatságában is bizonyos komolyság rejtőzik. Ajakról ajakra szárnyal az a' mindennapi mondás, „a' Magyar mikor vígad is, szomorú;" az az: komoly. Esszerint az a' francz szelességtől annyira távol van, mint az ég a' földtől.

A' közelebbi időkben sok jó, 's még több rosz verssel öntetett el tudományosságunk: de ez a' divat az egész Nemzet' hajlandóságát a' verselésre meg nem nyeré; mivel annak ma is olly kevés néptdala van, mint az idézett versözön előtt vala.

Annak pedig, hogy a' Magyar az ítélet' komolyabb tulajdonival bővelkedik, elég tanúja a' Törvénykönyvünk, hogy egyebeket elhallgassak; mellyből most csak az 1791. 26-dik Törvényczikkelyt nevezem meg: és ebből örömmel látom a' magyar Törvényhozásnak férjfiúi érettségét, és komoly ítélő-tehetségét, mellyek szerint az az honi Protestánsoknak hajdon kapott szabadságait megújítá 's nekik újabb kedvezéseket nyújta. Ha ettől gondolatim' sebes szárnyain a' világszerte híres Szigetlakók' Törvénykönyveihez repülök, és bennek a' vallás' dolgait vizsgálom, nagy megbotránkozásomra azt lelem, hogy az ők Parlamentuma, a' mí tiszelt Országgyűlésünk után harmincz és egynéhány évvel későbben, az utólsó Orosz-Török háboru alatt, értt meg azon boldogító komoly ítéletre, hogy a' józan ész ellen, rég szenvedett katholikusz Irlanduszokat emancipálja.

Innen teljességgel nem az egész magyar Nemzetre, hanem egyedül Költőink' tarka seregére illesztethetnek a' Gróf' igéji: „*arány nélkül*, 'stbb.

A' Gróf H i t e l é r ő l folytatván beszédét, arról a' többek között ezeket vallja meg; úgymint:

Ugyan lap VIII. „*Rendszeres systematica munkát irni pedig, — tanácsosnak nem tartottam, előre tudván, hogy azt dicsérni ugyan igen sokan, de azért olvasni mégis csak igen kevesen fogják.*"

„Ordo est anima rerum," mond igen helyesen Ciceró; 's én azon mondás' valóságát és erejét és hasznát sehol sem érzem jobban, mint ott, hol a' Státus' köz boldogságának nagyobb kifejlésére javalatok tétetnek. Mert mi a' főczélja az illyes javaslatoknak? nemde bizonyos vélt rendetlenségek' elenyésztetése. Ennek pedig eszközölhetésére a' rendszeres munkák sikeresebben szolgálnak, mint az nem-rendszeresek. Itt újra felébred bennem az Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji eránti tisztelet, mellyek olly foganatos segédeszközei lesznek egy kedvezőbb időben tartandó Országgűlésnek, a' honi dolgok' minden ágába behozandó nagyobb rendre nézve!

Ezek szerint tanácsosnak tartottam volna, hogy a' Gróf Hitelét rendszeresen irja: mivel azt nemcsak igen sokan dicsérni, hanem igen sokan olvasni is fogták volna. Ugyan is a' Gróf' nagy neve, mellyet minden honfi becsűl, és az az irásbeli kellemes könnyűsége, melly egészen hatalmában áll, a' sokaságot mint most, úgy akkor is, olvasásra ingerelték volna.

Maga a' Gróf idézett mivét így karakterizálja, lap XXXIV. „*A' Hitel egy labyrinthoz hasonló.*" Már kérdem én, hogy, ha az Olvasó minden vígyázata mellett, annak szövevényei között el talál tévedni, ki fogja neki az Ariadnéi fonalat nyújtani; ha a' Gróf nem? —

Azzal bíztat ugyan a' lelkes Gróf lap IX. „*hogy, ha él, a' Hitelnek kész akarva hagyott, szám nélkűli hézagjait tán* 20 — 30 *kis kötettel fogja lassankínt betölteni.* 'S így, véleményem szerint, a' valódi vezér-ösvényt is nyilván kimutatni. A' Mindenható őtet olly számos esztendőig

éltesse, 's mostani erejében annyira megtartsa, hogy még 200 — 300 szép magyar munkát irhasson!

Én azonban igen félek, hogy olly módon, talán — sero medicina parabitur! — annyival inkább, mivel a' Gróf egyenesen kimondja lap VII. *„hogy a' magyar nem számos, nem egészen figyelmes és olvasáshoz szokott közönség.* Miképen reményelhetni tehát, hogy a' nagy sokaság, mellynek pénzetlen voltát az Hitel maga is hírdeti, ugyan azon egy tárgyról 20 — 30 kötetet megvegyen, olvasson, és az olvasottakról magának jegyzőkönyveket vigyen?!

Mind ezeknél fogva az történend, mitől a' Gróf ugyan lap VII. retteg, hogy tudnillik *„könyve* (ha egykor annyi kötetre nevekedend,) *kevés kéz közt fog forogni 's nem használhatni."*

'S ugyan lap IX. ekként szól: *„A' szigoru tudományt* (Hitelt) *tehát több dozisra osztám, 's igy évenkint szándékozám Olvasóimat mind közelebbre vezetni az előttem fekvő 's tán erőmet felmuló óriási munka* (Hitel) *egész véghatáráig."*

A' Gróf lap XXXVII. illy vallást teszen: *„Individualitásom szerint annyit tettem, mennyit tehettem, 's igy munkám* (az Hitel!) *telisded teli botlással, hibával, mellyeket nem is akarok pártolni, 's mindnyájokba tán én sem esém vala, ha Horácz tanácsa szerint kilencz esztendőig hagytam volna csekély próbáimat heverni; de inkább fel kivántam cserélni jó-irói hirrel hazám hasznát; 's remélem ezen kis áldozat következésében, munkám bár csekély, de abban még is fog egy kis részt venni, hogy nálunk kilencz esztendőnél sokkal előbb álljon a' Hitel lábra."*

Ha veszem, hogy a' Gróf az Hitelről, mellyet több dozisra oszta, még 20 — 30 kis kötetet iparkodik irni, 's évenként, az az; minden évben, 20

— 30 — ig egy egy olly kis kötetet kiadni, 's így az Olvasókat mind közelebbre vezetni az Hitel' egész véghatáráig: ez úton teljes lehetetlennek tartom, — engedelem a' kitételért! — hogy „*nálunk kilencz esztendőnél* s o k k a l e l ő b b *álljon a' hitel lábra*" — a' Gróf' könyvei által.

Mert semmiképen nem képzelhető, hogy a' világ' elébe nem bocsátott, vagy még talán kéziratban sem létező kötetek előre olly varázserővel bírhassanak, hogy a' közönséget a' látatlanok' valóságáról meggyőzzék, és a' szinte kezdetén levő egész mívnek elfogadására indítsák.

Így tehát egyedűli reményünket az hitelnek jobb lábra állítása végett hazánkban, a' kilencz évnél sokkal előbb tartandó Rendszerező Országgyűlés' bölcseségére kell támasztanunk!

A' Gróf' eme' kinyilatkoztatása lap IX. „*legfőbb törekedésem oda irányzott: 'Istenért csak unalmas könyvet, habár Európa minden tudós társasága a' classicitas billegét sütné is homlokára, ne irjak, mert ollyakon nehéz, feloldatlan anathema fekszik,*" — bennem illy gondolatokat szűl: únalmas és még is klasszikai könyv merő lehetetlenség. Nem-únalmas lehet a' nem - klasszikai mív is: de a' valódi klasszikai munkák soha sem lehetnek únalmasok. Elegendő tanúink erre a' régi Görögök' és Rómaiak' remek - maradványai. Való, hogy a' Gróf' H i t e l é b e n, az egymást váltó könnyű fordulatok sok kedvességgel lepik meg az Olvasókat; de vallyon nem nyert volna e a' könyv becsében, ha az több szorossággal és renddel ajandékoztassék meg? Én hiszem és vallom, hogy az H i t e l n e k kedveltető rendszeres kidolgozása a' Grófot czéljához sok tekintetben közelebb vitte volna: mivel így annak némelly talán nyers kitételeit, mellyek a' nagy közönségnek nem tetszenek, egyenesen a' tárgyhoz tartozó szép felvilágosításokkal cserélhette volna fel.

Ugyan lap IX és X. ezeket gyónja: *„Eczettel, választóvízzel, erősb méreggel pedig azért irtam sok helyen, hogy néhány a' közjó elősegítésére nehezen ébredő hazánkfiait egy kevessé kiragadjam aluszékonyságokból."*

Eczettel, választóvízzel, erösb méreggel irni sehol sem tanácsos, mivel ezek észrevehetetlenűl annyira belé eszik magokat a' tollba, hogy ez ott is rozsdás verességü, égető, vagy hírölő vonásokat ejt, hol teljességgel nem kellene. Az aluszékonyoknak, alvóknak, söt még a' mély ájulásba merűlteknek is felébresztésére régi próbált hathatós ártatlan szer a' fris hideg víz, mellyel azoknak szemeik közé kell fecskendezni, vagy ha szükséges, arczait jól megmosni. —

A' Gróf Hitéléről lap X. így szól: *„Honunk szebblelkü Asszonyinak azért szentelém, mert közűlök néhánynak nyilván bé- akarám bizonyítni az egész világ előtt, milly valódi mély tisztelettel viseltetem én, 's velem az egész nemzet magyarán érző része irántok, ha néhai — szomorú mondani! — anyanyelvünket ők is ajkaikon zengetik — midőn keserű örömmel láttam előre, szegény könyvem milly kellemetlen vendég leszen sok magyar Dáma asztalán, kinek nemzetségi 's hitvesi neve olly magyar, hogy azt külföldi ki sem tudja jól mondani — átkozott könyvem, mellyet nem ért, 's melly neki vázul szolgál, 's tán ösztöntül arra, hogy természet szerint nevelje utóit, 's ne ugy mint őtet ártatlant honfeledett szüléi. Indirecte ohajtottam nemzetünk bájlóbb felére hatni, 's mind magasb mind alacsonyabb születésüeket arra birni, ne hagyják oda szép honi nyelvünket, hogy inkább idegent szóljanak hibásan, és sokszor legizetlenebb accentussal. Dilletant tehetségem szerint mindent elkövettem az álmosak felcsiklándozására, rossz gazdáink magokba térésére, német honfiaink magyarositására."*

Midőn az Hitelben olvasám, hogy a' Gróf azt honunk' szebb-lelkü Asszonyainak ajánlja, szent öröm repdeze arczaimon és Pindár-Horácz-szellemű Berzsenyink' szép sorát kiáltám fel: „Él még Nemzetem' Istene!" Ugyan is mennél előkelőbb Férjfiú adja a' példát és ösztönt és serkentést az anyanyelv' becsülésére, 's így a' nemzetiség' fentartására 's szélesítésére, annál erősb hit gyökeresedik meg bennem, hogy a' nemes törekedés kívánatos előmenetellel koszorúztatik meg.

Az 1825-diki Országgyűlés' elején tartott egyik Kerületi Tanácskozásban, mellyben a' magyar nyelv' gyarapítására sok nyomos beszédet lehete hallani, a' Szabolcs Vármegyei Követ Gróf Dessewffy József ezt javaslá: „hozzunk törvényt azon Szépeink ellen, kik megszüntek magyarok lenni. Ha a' magyarul-nem-tudó Nemes-Asszonyok özvegységre jutnak, özvegyi igazaikat örökre veszítsék el, és többé férjhez ne mehessenek. Hasonlóképen a' magyarul-nem-tudó lyányoknak is a' férjhezmenetel szabad teljességgel ne legyen."

A' szokatlan, kemény Törvényjavalat el nem fogadtaték, és pedig azért nem; mivel Báró Prényi Zsigmond, Bereg Vármegye' nagyhirű Követe legottan felkele 's így szóla: „Még most ne nyúljunk illy kemény eszközökhez: mert én reménylem, hogy, ha magyarul-nem-tudó Szépeink a' Nemzet' Képviselőjinek aggodalmát megtudják, önkénytt igyekezendenek az anyanyelvet megtanulni."

„Ki megtér, idvezül:" régi való közmondás. Nagyatyáink' és Őseink' idejében jótevő szokás vala, főszületésü Honosink' udvaraiban csupa magyar Nevelőket, Nevelőnéket, Társalkodónékat, Tiszteket és cselédeket tartani: 's így Főházaink

mindég magyarok maradtak, és sokkal kevesebbet kellett költeniek. Mai korunkban többnyire az ellenkezőt tapasztalni; ugyan is számos Előkelőink' udvaraiban külföldi Emigránsok hemzsegnek, kik az Uraságok' erszényeit, mint a' nadály a' vért, addig szívják, míg meg nem teltek, és azokat arra kényszerítik, hogy velek az ők nyelveiken szóljanak. Nem csudálkozhatni tehát, ha az olly Főházaknál a' pénztár kiürült, és a' magyar nyelv idegen. De tekintsenek vissza az olly Főnemzetségek a' szent hajdonra 's kövessék elhúnyt Hőselődeik' dicső nyomdokait: ezen megtérések által mind erszényeik jobb karba fognak helyeztetni, mind pedig a' magyar nyelv nálok megörökösödni.

Rosz Gazdáinknak szeretném egyetlen egy gazdasági folyóiratunkat, a' „Mezei Gazdák' Barátját" ajánlani, mellyet Angyalffy Mátyás András ad ki Pesten.

Német honfiainknak, kivált a' közrendűeknek magam is szivekre kötöm a' magyar nyelv' tanulását, egyedűl a' magok' javáért és hasznáért: mivel naponként szomorán tapasztalom, hogy ők a' Vármegyék' magyar Rendeleteit nem értvén, ezeknek megmagyaráztatása végett kénytelenek Ügyészekre, vagy másnemü magyar és német Irástudókra — kik természet szerint ingyen nem fáradnak — szorulni. 'S gyakron megtörténik, hogy a' másoktól vett kanalokkal jól nem laknak, vagy épen étlen maradnak. —

Lap XIII. van szinte egészen lenyomtatva Gróf Dessewffy Józsefnek Szent-Mihálytt, Sept. 25-dikén 1830. Gróf Széchenyi Istvánhoz irt barátságos levele, mellyből csupán egy pár szót teszek ide: „*Munkádat* (az Hitelt) — — *nehézség gyanánt akarta az Ország Gyülésére adatni a' követeknek* — — —"

Ki 's hol akart legyen illyesre vetemedni? nem tudom, és tudni nem is kivánom. De keblemnek

kiütő érzetét semmiképen el nem fojthatom, hogy az oda előbb érintett eczettel, választóvízzel, erősb méreggel irás a' Gróf' dicső szándékának szintannyi gátot tőn, mint némelly polgártársaink' álomkórsága hazánk' előbb haladásának.

Megvallom, hogy az Hitel' megjelenése olta sajnálva tapasztalám, hogy ellene itt, ott magányos beszélgetés közben sokan a' Jelesek közűl zúgolódván, benne a' jó lélekismeretből származott czélt is félre-érték. — És az olly Gáncsolón hallhatólag nevettem, ki azon munkáról semmi nyomost szólni nem tuda, 's illy gúnyoló észrevételt tőn: „az nem Hitel, hanem Hidd el.“ Valamint azelőtt, Márcz. 27-dikén, 1830. midőn olvasám, hogy egy nyomorúlt-ítéletű Versgyártó, ki több Remekiróink ellen nyomtatásban kiadott szemtelen gúnyirását azzal óhajtá fűszerezni, hogy a' Grófot Hiteléért csúszva mászva megdicsérje, 's ez által tőle kegyelmet kolduljon, — a' mindég tisztelt Grófhoz ezen Epigrammát irám:

„Ime hizelkedik egy Költöncz 's koldulja malasztid'!
Bárha tanács nem kell, szólni szabadjon egyet:
„JÓT JÓTÓL! a' rosz' hizélékeny igéje gyanút szűl,
'S általa könnyen inog az HITELED' hitele.“

Lap XIV. ezt lelem: *„józan, indulatlan elme vitatások majd eligazitják 's intézik, mi hasznos, mikáros honunkra;“* — Nekem is tökéletesen ez az hitem; és minden indúlatosságtól ment vagyok: de szerettem volna, hogy a' Gróf ama' szép mondásába még ezt is belé szőjje: „Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.“

Kezet fogok továbbá a' Gróffal emez állításában is, lap XVI. *„Tévedéseket helyre hozni kötelesség; mert nincs veszedelmesb 's csábítóbb ollyokoskodásoknál, mellyek csak suppositiókra 's előitéletekre vannak állitva, ha minden felvilágosítás és eligazítás nélkül terjedtebb kört foglalni engedtetnek. A' bal vélekedések, éretlen hiedelmek még nagyobb gyökeret vernek, 's a' való a' helyett hogy mind jobban fejlene ki, még nagyobb homályba vonul a' közönség elől;"* — Csak ez a' parányi megjegyzésem van: miként a' Biráló úgy a' Szerző, 's miként ez úgy az hibázhat; mert egyik sem c s a l h a t a t l a n.

Hasonlólag hiszem, mi lap XXVII. ekképen mondatik: *„Ne legyen gondunk a' mondó esztendeire, hanem arra, mit mond, 's mi czélbul."* Ezt részemre kikérem, mert én is szorosan követem.

Lap XXXVII. a' Gróf ezt irja: *„Akkor lett volna Taglalatodnak igazi haszna, ha minden személyesség helyett, — Te szorosan csak a' dologhoz tartoztál, 's igazán csak a' hibákat érintetted volna."* Ezen bölcs intést is hiven szemeim előtt tartom, azon édes reménytől tápláltatván, hogy talán egykor velem is hasonló kímélettel fognak bánni.

Lap XXXVI. álló ezen szavakat *„— csak nevetnem kell mind azon pántolódókat 's izgáglókat, kik tán legjobb akaratbul szinte minden tettimben kifogást találnak: „Ezt másképp irták, azt másként tették, amazt egészen elhagyták volna,"* — csupán azért irom le; hogy meggyőződésemet én is kiadhassam. Izgágáskodni minden esetre illetlen: de a' közfényre eresztett könyvekről, kivált ha ezek javalatok gyanánt vétethetnek, tisztességgel és igazsággal szólni szabad is, illő is — és néha szükséges is.

Lap XXII. levő emez ellenvetés: *„miért nem irál 's cselekvél inkább Magad a' helyett, hogy mon-*

dásim 's tetteimet csendesen bevárván, azokat itélgesd?" — engem töredék-észrevételeim' folytatásától vissza nem tartóztat, mert: „non omnia possumus omnes." Sokképen tehetni szolgálatot az hazának; és ki a' közjónak akármelly nemében annyit cselekedett, vagy cselekszik, mennyit lelki tehetségei 's világi környűletei engedtek, vagy engednek, dicséretet és hálát érdemel. Sokaktól, ha egyéb nem telik, a' tiszta szívbeli szándék is elég; elég a' látott széptettek' becsűlése, 's a' Jók eránti tiszteletérzetre melegülés. És így csupán azok kárhoztathatnak, kik „dediti ventri atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti peregrinantes transiêre."

Mihelytt valaki munkáját az Olvasó-Közönség' színe' elébe bocsátá, akármellyik polgárnak jusa van arról ítéletet hozni: mellynek, valamint amannak helyes, vagy helytelen voltát csupán a' nagy Közönség döjtheti el. Sőt még az egyes cselekedetek' megvizsgálása sincs kivéve a' magányos Honfiak' birálata 's a' közvélemény' legfőbb itélőszéke alól.

Lap XXVI és XXVII. ímez állítás gördíttetik elő: *„ha való lenne, hogy csak idő fejtheti ki legnagyobb tökéletre az emberi agyvelőt, úgy a' legöregebb embereké volna a' bölcseség, kik mint tudjuk, gyarló természetünk szerint végnapjaikban megint szinte gyermekkorra térnek vissza."*

Miként a' gyümölcset, úgy az emberi agyvelőt csak idő érleli meg. És valamint az éretlen és elért gyümölcsek között egyedűl az érettek alkalmasok a' kellemes élvedésre: úgy a' ki nem fejlődött, vagy elfejlődött ész felett csupán a' tökéletesen kifejlődött becsűltethetik és használtathatik. Innen azt húzom ki, hogy sem a' gyermekeknél, vagy gyenge ifjaknál, sem pedig az elaggott és elerőtlenedett Öregeknél bölcseséget nem kell keresni. A' két

végszél között van egy arany középút, mellyen az emberi elmék' valódi kincseit bíztosan feltalálhatni.

Lap XXVIII és XXIX. Illy észrevételeket látunk; „*Azon elavult spartai példa — Taglalat* 187-*ik l.* — *mellyet előhozál, itéletem szerint nem nyom semmit, mint általányosan spartai példákat költőknek javaslok inkább mint* 19-*ik században élő törvényhozók és országos embereknek. Hol több helota jutott egy szabad-emberre, hol mint atyagyilkost bünteték a' helotát, ha élte védelmében véletlenűl szabad-embert öle meg; ott feudális szennyeinket hathatósabban terjesztő példákat hozhatni elő inkább, mint ollyanokat, mellyek szelídebb, józanabb 's igazságosb szellemü időnkhez illenek, mert hol az elv, a' sarkalat természet-elleni, ott minden rárakott épitmény is gyenge 's nem példának való. Azért Barátom, ha állandó szinházunk lenne, a' minthogy Istenben, Hazámfiaiban 's egy kicsit magamban is bizok, előbb utóbb leszen is, bizony nem kelnék helyembül fel Miattad, mint a' spartai ifjak az athenei vén előtt, mivel az idők hava fehérité már fürtidet; hanem azért szökném fel legkényelmesb székembül is örömmel átengedni Neked azt, mivel nemesen futottad át földi pályádat, 's mindnyájunk tiszteletére, szeretetére méltó vagy. 'S ezen vallomásomat nem veended tán rossz néven, kivált ha Magad körül tekintesz, 's annyi hiábavaló, ön, földiei 's embertársi hasznát 's diszét feledő véneket látsz, midőn hazánk számos serdülő fiai közt Ten magzatid legszebb reménnyel töltik be honszerető lelkedet. Illyenekért bár szabad lenne 'Legigazibb tiszteletem nyilványositása végett néhányt neveznem' édes örömest állanék fel én is, 's ha egy század folyt volna is szemeim előtt már le; napestig állnék, lenne bár éltök a' viritó tavasz közepén! Vén*

fő fiatal vállakon, az kell hazánknak, az érdemel tiszteletet!"

Itt méltóztassék a' Gróf némelly egyes megjegyzéseimet eltűrni. Az egyetemi Történetirás, mint az igazság' tűköre, meggyőz bennünket affelől, hogy soha sem volt, és ma sincs Státus, melly mindenben tökéletes volt volna, vagy tökéletességgel bírna. 'S arra, hogy egy egész Státusról környűlállásos ítéletet lehessen tenni, sokkal több kell, mint egy valódi hibának, vagy vallamelly hibásnak vélt rendtartás' előhozása. Én a' Lakedaemoni jó példákat, kivált az hazaszeretetre nézve, Költőinknek is, de leginkább Törvényhozóinknak és minden magyar Atyának és Anyának javaslom.

Hogy az Ifjú a' Vén előtt felkeljen, az az, ezt megbecsűlje, az magából a' természetből folyó kötelesség. Melly tárgy visszarepíti emlékezetemet az emberi nem' legmohosabb elöidejére, mikor tudnillik a' Vének uralkodtak! és az egész föld' minden népe patriarchális életben nyúgalmason és boldogul élt!

Örökre magasztalja a' Szpartai Ifjak' emlékezetét, hogy ők az Athénei Vén előtt felkeltek; és sajnálnunk nem lehet eléggé, hogy az olly természeti's gyermekded kötelesség'betöltése már már elavúltnak hírdettetik! Szomorú-következésü volna, ha az Ifjakat azon szép tartózás alól egyáltalában felszabadítnók; az Ifjakat, mondom, kik nem mindég képesek a' Vének' érdemes, vagy érdemetlen voltát mégitélni. Legjobb, legczélerányosabb volna, nekik szivekre kötni; „álljatok fel a' Vén előtt, mert ez az élet' koronáját hordja fején; és kövessétek ötet, ha jónak ismerenditek: ha pedig rosznak tapasztalandjátok, igyekezzetek jótetteitekkel annak ösz hajaira homályt vonni."

A' Gróf nem tizennyolcz vagy húsz esztendős Ifjú, hanem negyven évű Férjfi, 's esszerint bátron öntheti ki itélő érzeteit. De még így is egy esetet

teszek fel. Ha megtörténnék, hogy Londonból egy öreg Angol, ki lefolyt napjaiban az haszontalan kártyajátékkal foglalatoskodván és ez által vagyonja' nagyobb részét elfecsérelvén, a' könnyebben élhetés végett utazni eredne, 's Erdélybe Kolozsvárra vetődnék, és olly időben, mellyben a' a' Gróf a' Corvin' szűlővárosában levő Barátit becses jelenlétével örvendeztetné: 's egyik este ottani állandó nemzeti Színházunkban a' Döbrentei Gábor fordította Macbetet adnák, mellybe a' Gróf hazafiúságból menne be, az említett magyarúl-nem-értő Angol pedig egyedűl azon kandiságból, hogy hallhassa, miképen hangzik a' Shakespeare' remekdarabja magyarúl? És ez, ki magának széket előre nem válta, a' tolongásban épen a' Gróf' űlőhelye mellett állani kénytelen volna. — Vallyon arról gondolkoznék e a' nemes-szívű Gróf, hogy az ismeretlen Vénnek eltelt életét előbb megvizsgálja, cselekedeteit latolja, 's helyét azután engedje, vagy vagy ne engedje által neki; vagy pedig azt legottan általadná? Én teljesen hiszem, hogy azonnal az utólsót tenné: mert a' termézeti ösztön, melly a' szem' segélye által a' kebelben felébresztetett, erősb az hideg bölcselkedésnél.

Azon savanyú kifejzés „*feudális szennyeinket* —" az eczettel irottak közé tartózik, és így a' Grófnak jó czélja' kivitelére Barátokat nem szerez.

Lap XXXII. ismételt és az Hitel' XVII. lapján szemlélhető kitételben „*a' meg nem romlott Magyar — nem az elfajult 's elromlott hazafiakat veszi például, — kik azt vélik, hogy hazafiúi tett, Urunk megbántása;*" ez utólsó szavakat így szerettem volna olvashatni; „hogy hazafiúi tett Urunkat megbántja." 'S ezen tisztaság és nagyobb meghatározottság által minden vitatkozásnak elejét lehetett volna venni.

Lap XXIX és XXX. ezek jőnek elő. „*A' Kritika általányosan nemcsak hasznos, de legszükségesb is,* 's

míg szoros kemény 's égetésig gúnyoló birálás nem hozand itéletet honi könyveinkrül; addig közönségesen szólván, izlésünk egészen kicsinosult nem leend. Lesznek, lesznek elmemagzatink általányosan véve, dicséretre méltók, de nem érendik el a' fejlődésnek azon lehető legmagasb pontját soha, mellyre a' remek-lelküeket a' biráltatási fék 's tartózkodás vezetheti. Szinjáték középszerüségig sem fejledhet ki, míg szigorú 's engesztelhetlen birót nem retteg találni a' közönségben. Arany elválasztásra szered — kényeső — kell; ugy nem válhatik el a' jeles, szép, nemes hozzá ragadt agyag, sár, föld 's egyéb selejtektül savany, keser, marczona sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz szinarany is a' bérczek kebliben, de kevés; a' föld kerekén is fel feltünnek választottak, az Ég kedvelti, de kevesen; 's nem kell amannak sem imezeknek — kiknek földön élő számokbul nekünk földön csuszóknak keserű veszteségünkre csak minap ragadtatott el egy a' legjelesbek közűl, — választóviz, vagy szered, mert magokban is tündöklenek, de a' többségnek homálybul kiragadtatására nemcsak hasznos mint mondám, de szükséges is a' Kritika."

Mellyekhez tartózik a' Magyarázatokban lap 535 ez is: „XXX-ik lap. *kiknek földön élő számokbul 's a' t. — — — Kisfaludy Károlyt értem, kinek emlékezetét íme itt üdvözlöm! —"*

Mind ezekről én így vélekedem: A' józan okosság' kritikája a' szelíd érzet' kritikájával egyesülve, a' tudományosság' emelésének véghetetlen eszköze. A' velős ítéletű 's jámbor-lelkű Kritikusz kimutatja 's megjavítja a' felfedezett hibákat, annélkűl hogy a' Botló' személyét vastagságokkal illetné. 'S szelídsége által az Irókat teljes figyelemre édesítvén, az ízletnek valódi kicsinosítására ingerli.

Az a' javaslott „égetésig gúnyoló bírálás" Kritikuszainkat a' mérges Bentlei' nyomdokainak után-

zására tüzeli, kinek gáncsolatiban igen kevés Attikai nemes só találtatik, de annál több tengervízből főzött paraszt só van. Melly mód a' szép és jó íznek többet ártana, mint használna; mivel a' méreg mérget szülne.

„Vita mortuorum in memoria vivorum posita est." És a' Gróf midőn néhai Kisfaludy Károly' emlékezetét idvezlé, Ciceró' azon gyönyörű mondásának eleget kezde tenni. De Virág Benedeket és Vitkovics Mihályt is meg kellett volna említnie, kik nem rég ragadtattak ki közűlünk, és a' legjelesb Iróink közűl valók voltak.

Az az állítás, mintha néhai Kisfaludy 's némelly élő Iróink minden kritika felett volnának, ellenkezik ama' fő állítással „Magyarország mindenben hátra van." Mert ha bebizonyíttathatnék, hogy olly magyar Verselők léteznek, kiknek irataikban semmi hibát nem lehet lelni; úgy az egész világ' Literatúráji között egyedűl a' magyar volna tökéletes. Minthogy azonban a' nagy Homértól fogva, kiről ismeretes e' mondás — quandoque bonus dormitat Homerus — a' mai napig semmi Iró nem volt a' kritika felett való: meg kell vallani az igazat: egy szerző sincs hiba nélkűl, és kevesebb botlású Költőink nekünk is vannak.

Lap XVII — XIX. e' következőket állítja: *„Régen nyomta Honunkat már a' megbántott Egek azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, mig a' Magyar Magyarral ellenségeskedvén Kelet és Nyugotnak véres verseny-tárgyává lőn, 's végre tőle mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sik 's tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdoníthatjuk e vagy Eldődink vad 's kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egek! Vélekedjen a' multrul kiki,*

mint ismerni honévrajzink velejét. Itt hasztalan 's egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni 's világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19-dik században a' hol állunk! — — — Elég ha mai álladalmunk határi közt mi ujabb 's nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, 's elszánt akaratunk által, mellynek előbb utóbb semmi a' világon ellent nem állhat, Hunniát a' hatalmasb Országok sorába emeljük."

„Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet-hosszat, a' lassu, de mindennapi elmagyaratlanodás, ha szabad ugy mondani, elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a' Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, ugy látszott a' magyar sajátság külső értelmesség sulya által örökre elolvadni. A' Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdíté, hogy majd majd ki leszen törülve a' Nemzetek sorábul; idegen bölcselkedők elhunyandását jövendölék; sokan keserű aggodalommal, mellynek kinzó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék Nemzetök közel végét. És igy vonaglott 's haldoklott a' Haza több lassu 's terhes esztendőkig; mig végre honfiak szeretete 's egyetértése megengesztelé az Istennek régi haragát; 's ők egy szebb hajnal-sejdítésre ébreszték fel a' Magyart."

„A' halál és élet közt vívódott Nemzet ujra lehelni, 's a' honfiakat remény-sugár kezdé melegítni. Elhajíták magokrul idegen Nemzetiség bélyegit 's hosszu Önfeledés után a' természet szent utjára visszatértek, 's ismét Magyarok kezdének lenni. Emlékezzünk 1790-dik 's az előtti időkre! Van e, ki nem értene?"

„Élt megint a' Nemzet és nőtt azóta, 's mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni közel sír-

vermétül mint lépett vissza élök közé; a' gyenge, a' bágyadt mint diadalmaskodott ellenségin ifjuságának 's belső erejének milly jeleit mutatá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezvén, uj életre lobbant, a' hogy kíméletlenebbül tapodni kezdék; — tekintsünk vissza!"

„Régente tán a' Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál 's tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, mellynek áldási — — — — — — — — — — — melegitnének minket 's mieinket most, 's egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel ugy volt valaha, 's már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is ugy cselekedjünk? indulatosság 's hiuságunknak mi is feláldozzuk a' közjót? Nem, nem, — mi a' régiek viszongási említésével se kinozzuk magunkat — mert Multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a' Jelent ugy mint a' sors forgatja 's engedi. A' hajdankor élői pedig szenderegjenek 's aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kivánom; mert hálá! szivesb, szelidebb 's reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a' vadság egyéb kiserőivel elhunyt 's temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom. Elég éreznem: „Él Magyar, áll Buda még" 's Jövendőnk habár zavartabb is, mind tisztábbra 's nyájasbra derűlhet; elég nyilván tudnom: köztünk uj erő mint fejledez naprul napra jobban, 's hány hazafi van, ki nem kiván, nem ohajt egyebet, mint Hona javát 's Fejedelme hatalmát."

A' Grófnak leirt hosszas és néhol igen égető soraira lehető rövidséggel és minden heveskedés nélkűl a' következőket jegyzem meg.

Rútat találni minden Nemzet' Történetirásában, mihelytt valaki ollyat kifürkészni fáradoz; és

az hazaszeretet engem soha sem valíta annyira el, hogy a' magyar honévkönyvekben itt, ott levő egyes fekete vonásokat ne lássam. De el kell e vetni a' Művész' képét csak azért mivel ennek világa mellett árnyékolat vagyon? És meg kell e útálni Elődinknek egész történetrajzát azon egyetlenegy okból, mert ragyogó hőstetteiket egy-egy homályos cselekedet kíséri?

Történetirásunk egyedűl úgy lesz valódi magistra vitae, ha Nemzetünk' megítélésében az egyoldalúságot, melly minden további haladásnak veszedelmes ellensége, egészen kikerűljük. Ki tudja 's el nem mellőzi, hogy a' legőszűltebb hajdonban volt temérdek Magyar Nemzetnek csak egy parányi részét telepíté meg Árpád Európában; hol annak, és kivált nyelvének semmi rokona nem volt és ma sincsen: nem fogja tagadni, hogy a' kis-számu Nemzetnek nyúgoton annyi ellenség' közepette tett diadalmai, örök Hon-és Alkotmányszerzése; 's nemzetisége' 's anyanyelve' fentartása a' világ' Történetkönyveiben merő csudáknak vétethetnek. És ha az igazságot bővebben fejtegetjük, nyilványságos, hogy egész Európa örökös hálával tartózik Nemzetünknek, melly hosszas időn keresztűl ama' természeti erősségnél, a' vívhatatlan Balkánnál bíztosabban órzé a' rohanva rohanó keleti pogányság ellen a' nyúgoti keresztyénséget. És így ez a' Magyar' aegisze alatt Minervának nyúgalmason áldozhaték.

Igen termézetes, hogy Nemzetünk, melly magát és erejét minden Európai Népért századokig fogyasztá, azok közűl némellyekkel a' tudományokban nem versenyezhet. De vallyon mindenben elmaradt e tőlek? és nincsen e egy-egy eset, mellyben egyedűl őtet illeti a' győzedelemkoszorú? A' tudós Nagy Fridrik alatt hala meg az az egyetlenegy Porosz, ki anyanyelvét tudá 's ezen személlyel a' porosz nyelv is örökre eltemetteték. És ím

a' magyar nyelv él, és most teljesebben kezd virulni!!

Valamint a' természeti, úgy az erkölcsi világban soha sem létezhet örökös tiszta ég. Nem szégyen meggyónni; voltak zavaros, igen zavaros idők nálunk. De illyenek más népeknél is voltak. És midőn e' részben honom' régi Történetirását más mívelt nemzetekéivel híven öszvehasonlítom; abban még csak árnyékképen sem látom a' Cromvell' fertelmes korszakának undok mocskait, vagy a' Párizsi lakodalom' és Szícziliai vecsernye' istentelen vérfürdőjit. Nézze bár akárki 's akármelly nagyítóüvegen hajdoni évrajzainkat, de vallja meg őszintén, „van e ott valahol, hacsak álomképen is ollyan fenevad, mint Roberspierre? ki a' XVIII. század' vége felé, 's így szelíd korban tapodá kegyetlen lábaival az emberiséget!"

Nemzetünk' tetteinek és cselekedeteinek tökéletes megítélhetése végett szorosan meg kell vizsgálni nemcsak az okozatokat, hanem az okokat is. Ki Történeteink' mély titkaiba fel van avatva, jól tudja, hogy némelly elkövetkezett gyászos esetnek sokszor tíz, húsz évvel is előre el volt hintve idegen befolyás által a' magva. Tekintsünk csak vissza könyűs szemekkel Magyaroszágnak és Erdélynek a' Törökjárom alatti hosszas szenvedéseiben történt dolgokra! 's győződjünk meg a' világos napnál világosabb állításom felől!

Akármilly viszongásra kényszeríttetett legyen néha Nemzetem; én nagyságát onnan is mérem, hogy a' mord zivatarok' közepette, a' legterhesebb környűletek' súlya alatt le nem roskadott, és erkölcsi erejét, melly minden földi viszontagságon diadalmaskodik, férjfiason fen tudta tartani, szóval; a' Magyar a' természethez hasonlít, melly télben külső díszeit elveszti, de kebelében melegét híven megtartja; 's ez által tavasszal újra milliónyi millió kellemet hív elő.

„Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur," ezt irja a' Görögök' nagy tanítványa Szalluszt. És én erősen bízom a' Magyarok' kegyelmes Istenében, hogy Honosinkat az egyesség' és egyetértés' szellemével a' Szép, Jó' 's Hasznos' megörökösítésére megáldja,'s szenteli olly dicsőséges atyai Uralkodás alatt, melly ön boldogságát hű alattvalójinak boldogításában keresi 's leli! 's épen azért teljes szivemből óhajtom, hogy minden ollyas kitétel, melly az érintett egyességet és egyetértést bármi messziről is gyengíthetné, örökre eltávoztassék.

Az Előszóból berekesztésűl ezeket idézem elő: *„'s bármilly sors várjon is egyebiránt" „V i l á g o m r a," elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühé, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma vagy a' honszeretet Isten-asszonya gyámola elatt tán egy kis jótévő meleget terjesztend maga körül, minden esetre meggyujtom"* — Lássd, lap XXXIX.

Mellyekről így elmélkedem. „Vox populi, vox Dei." Ha vallamelly Polgár a' közjó' elősegítésére meggyújtott világát az Hon' Istenségének oltárára leteszi, 's annak kegyes elfogadásáért a' Közönség együttkönyörög vele; teljesen elhiheti, hogy áldozatja a' Mennyei előtt kedves leszen; mert ez az egész Nemzet' szavát kegyelmesen meghallgatja 's visszazengi.

A' Gróf, sajnálva mondom ki, áldozatja' elfogadásáért való együttfohászkodásra nem buzdítja a' Közönséget, midőn így ir: „elfuvandja e azt a' nyugoti szél dühe, eltiprandja e a' sokaság vaksága, lepleggel födendi e rossz akaróim homály-szerető száma." Akadályokat képzelni ott, hol ezekre okok nincsenek, czéleránytalan: de felette czéleranyos, a' lehető akadályokat nyájos, szelíd és kedveltető kifejzések által eleve elenyésztetni iparkodni. A' jámborlelkű magyar Közönségnél a' nyú-

goti szél természet szerint nem dühösködik, hacsak egyes személyek ollyat rendkivűl nem támasztanak. Még csak álmodni sem merném, hogy nálunk a' sokaság olly vak volna, hogy e' miatt a' Jót eltipraná; söt én azt vélem, hogy az néha igen jól lát, mert azt is látja, mit némelly Iró csupán rejteményesen mutat elötte. Roszakarója minden halandónak volt, van és lesz. És mennél érdemesebb valaki, annál több irígyet számlál. Hogy a' Grófnak az egész Hazától megismert deréksége sok irígyet és sok roszakarót szűlt, azt könnyen elhiszem: de azt teljességgel nem hiszem, hogy ezek lepleggel fedhessék a' Gróf' Világát, ha ennek helybenhagyására a' Nemzetet kellemetes módon és győző okokkal reáveendi: melly azt mint sajátját fogja azután az honszeretet' Istenasszonyának védelme alatt, örök szent tűz gyanánt fentartani, 's jótevő melegénél mindenfelé áldást terjeszteni.

ÖN - ÉS KÖRÜLMÉNY - ISMÉRETI TÖREDÉKEK. — Lap 41 — 118.

Mielött ezeket szorosan vizsgálnám, némelly töredék-jegyzeteimet elöre bocsátom. Ember bölcselkedni akkor kezd, mikor magát ismerni kezdi. 'S e' nehéz tudománybeli haladását úgy emeli, ha ama' nem-könnyű mesterségben, a' környűletek' ismeretében is elömegy: mivel képes lesz, a' belső 's külső világról egyeránt józan ítéletet hozhatni.

Tudni, hogy minden ember társaságban élő lény, ki a' polgári arany egyesűlet' lánczának kisebb vagy nagyobb szemét teszi; tudni, hogy őtet maga 's hazája eránt kötelességek szorítják.

Esszerint minden ember honfi, kinek mind belső- mind külsőképen a' boldogságra kell törekednie: mire őtet a' kegyes Isten rendelte, 's neki a' polgári társaság bő alkalmat nyújt.

Hogy a' polgár felséges rendeltetését, az ön-és körűlményismeret' pályáján könnyebben eszközölhesse, a' nagy fontosságú tudományt eme' fő kér-

désekre kell felosztania: „mi vagyok én, és mi az én hazám? mit tehetek én, és mit tehet az én hazám? mit kell nekem cselekednem, hogy boldog legyek; és mit kell az én hazámnak cselekednie, hogy boldogságát magosítsa? 's végre mik az én fiúi tartózásaim a' köz anya, az hon eránt, mellynek jólétében, szerencséjében, boldogságában, nyúgalmában és megelégülésében a' magaméit keresni 's feltalálni legforróbb óhajtásom és legszivesebb fáradozásom?" Ki ezen kérdéseket belátása szerint híven megfejti 's kitelhetőképen mind magát mind honát boldogítja, az valódi jó hazafi.

Ha valaki magát ismerni elmúlasztja, ön léte eránt mostohább, mint a' legkeményebb-szívű idegen anya nem-saját gyermekéhez; mivel ez a' más', de az a' maga boldogságát gátolja. Ki honát ismerni nem tanulta, hasonlít a' vakon született gyermekhez, ki gondos szűlője' édes tejét szopván, a' jótéteményt mindúntalan érzi, de jótevőjét nem ismeri. 'S ki hazáját semmiképen nem szolgálja, ollyan mint a' neveletlen hagyott siketnéma, ki semmit nem hall és nem ért, és csupán azt tudja a' körűllállóknak inteni, hogy az ő testi szükségeit elégítsék ki.

Hiszem, hogy minden Magyar' lelkében előbb vagy utóbb megvillámlik az önismeret' súgára, 's a' bölcselkedés' vágya kisebb vagy nagyobb mértékben felébred; mert „amor incipit ab e g o." Kit az önismeretbeli előmenetel a' környűletek' vizsgálására vezet, hol a' fő-tárgy az H a z a tűnik elő, 's a' szent kötelesség az H o n s z e r e t e t: mellyet a' számüzött Költő ígyen fest:

„Nescio qua natale solum dulcedine captos
Ducit, et immemores non sinit esse sui."

Azonközben nem elég az Hazát csak vakon szeretni; azt ismerni kell és teljes meggyőződésből szeretni. Itt eszembe ötlik Cassziodornak eme'

velős mondása: „turpe est sua in patria peregrinum esse.“

Az Honismeretre a' felebbi főkérdések mindmegannyi kalaúzul szolgálnak, mellyekhez egynémelly világosításokat csatlani nem lesz felesleges. Az Hazán értem általában Magyarországot és Erdélyt mostani Részeivel együtt. Ki mind ezeket ismerni nem tanulá, nem hasonlíthatja öszve őket egymással; nem tudja, mellyik mennyiben áll előbb vagy hátrább a' másiknál, és így, mikor egyikén vagy másikán segítni óhajt, nem képes alaposan meghatározni, mit kellene ennek vagy annak boldogsága' gyarapítására legelsőben és legczélerányosabban javasolni, végbevinni. Szóval, az egész Magyarföldről tökéletesen nem ítélhet.

„Ubi populus, ibi obolus.“ Ez örök politikai igazságot megvalósulva találjuk a' Székelyföldön; — hol a' népesség olly nagy, hogy a' két Testvérhonban sehol sem ollyan. És ha egész Erdélyt egész Magyarországgal öszvehasonlítom, azt nyilván látom, hogy annak kicsinységéhez képest sokkal több a' népessége, mint ennek nagyságához képest. És innen van az, hogy ez temérdek széles pusztával bír, annak pedig alig létez egy-egy keskeny pusztája.

Szomorú említni, mi volt egykor, a' Török-járom alatt és után a' magyar Kanaán, a' Bánság?! melly az újabb időkben a' szorgalmas mívelés által ismét virágzásnak indúlt. Ennek pedig egyedűli oka az, hogy kegyelmes Királyaink oda idegen gyarmatokat szállítának, és az elszaporodott Székelyek közűl számosan önkénytt kiköltözének.

Szó ki nem fejezheti 's toll le nem irhatja, mennyire boldog lenne Magyarország, ha még egyszer annyi lakót számlálna, mennyit ma számlál. Tavak' kiapasztása, mocsárok' kiszárítása, vizek' elárkolása, földmívelés' emelése, országútak', csatornák' készítése, kereskedés' virágzása, fábri-

kák', kézmívek' és több hasznos intézet' felállítása, 's művészetek', mesterségek' űzése 'stbb. könnyen mennének.

A' Magyar Nemzetnek, örök idők olta egyik legfőbb foglalatossága, belső hajlandóságánál fogva a' szántásvetés volt, és ma is az: és mindég nyúgodt lélekkel árulta 's árulja majd bővebb, majd szűkebb termékeit. A' kereskedésre ellenben, mellyben a' nyúgalom vagy egy, vagy más okért a' zavarodásnak ottan ottan ki van téve, kivált a' régibb korban nem igen hajlott.

A' szükség legjobb tanító. A' Székely katona háborúban Királyát és Hazáját híven védelmezi, 's béke' idején a' hölgye-szőtte hófejérségű vékony vásznat, és szaliját vagy is Zabolait (Zabolai fátyolt) a' Bánságba kereskedés végett lóháton kihordja: mikor tudnillik igen szűk termése van. —

Magyarország' boldogsága' kiszélesítésének legbíztosabb alapeszköze, mellyre a' többi megkívántató Jót építni lehetne, népességének czélerányos szaporítása. De hogyan kelljen ezt elérni? Idegen gyarmatok' behívása által, mellyre dicső Fejedelmeink már annyi példát mutattak. Igen sok tekintetben czélerányos volna, legelsőben a' Moldvában és Oláhországban élő körűl belől hatvan ezer Magyart honunk' kebelébe általszállítni, nekik lakot adni, életmódot nyújtani, 's magunkkal újolag egyesítni; míg anyanyelveket az olasz Papok miatt, és a' számlalan oláhság között jobban el nem feledik.

Ha valaki nem emlékeznék, hogyan szakadtak idézett Véreink Moldvába 's Oláhországba? röviden elmondom. A' Nemzeti Fejedelmek alatt, Törökokozta zűrzavarok elől, Erdélyből sok Magyar Moldvába 's Oláhországba szaladt magának menedékhelyet keresni, 's az ott letelepedtek csengő Magyaroknak hívatnak: kik úgy vélem, többnyire Székelyek levén, a' szónyújtás és csengő beszéd miatt kapták nevezeteket. Nem vizsgálom, ha szaporodott e azolta azon kiköltözött Magyarok' száma ú-

jabb kivándorlásokkal? csak ez egyet jegyzem meg: 1704. a' még csak húszévű Vargyasi Daniel Istvánt, ki idővel kilenczven esztendőt ére el, hosszas életében több magyar és deák munkát ira, Báróvá 's Unitariuszból Reformátusszá lőn, és a' Belisaire' egyik Fordítójának a' legutólsó Vargyasi Báró Daniel Istvánnak nagyatyja vala, a' Székely Nemzet az Oláhországi Vajdához azért küldötte volt, hogy ezzel az ottani Magyarok' visszajövetele eránt végezzen. Bárcsak ez a' régi szent czél valahára sikerbe menne!

Miután a' Magyar hazáját teljesen ismerni tanulta, ha módja van, látogassa meg a' mívelt külföldeket, gyűjtögesse szorgalmatosan a' csínosság' virágairól az édességet, és ezt hazatértével az hon' köpűjében nemzeti mézzé változtassa. Ki szükséges hazaismeret nélkűl járta meg az idegen Országokat, a' magával hozott édességet nem tudja az hon' kaptárába beilleszteni, hanem csak körűle teszi le; 's így foganatosan nem használhat. Ez alkalommal eszembe jut Második Fridriknek egy igen bölcs cselekedete: ki valaha egy maga' elébe bocsátott Erdélyi Szász Utazótól Barczaságról holmit híjában kérdezvén, annak legottan megtiltá a' Porosz Tartományokban leendő további tartózkodást, és így szóla: „tanulja előbb honát ismerni, 's azután utazzék idegen földre."

Hunniát és Erdélyt minden Magyarnak, ki Publicistának készűl, meg kell utaznia, 's szorosan vizsgálnia. Kitől ha a' szekeren-vagy lóháton-járás nem telik ki, gyalog tegye meg azon hasznos kötelességet: visszaemlékezvén a' régi korra, mellyben egy Császár a' maga elterjedt bírodalmát begyalogolta.

Ugyan a' Publicistának készűlő 's hazáját megutazott és jól ismerő Magyar továbbá olvassa 's tanulja az elhúnyt mívelt Nemzetek' Történeteit, és ha házi környűletei miatt a' mai csínos Kűlor-

ságokat meg nem látogathatja, igyekezzék ezekkel a' legjobb források szerint megismerkedni; 's minden Szépet, Jót és Nemest, miket a' régi 's mostani világ' Remekirójiban látott, hona' hasznára fordítni. Melly hazafi az előadott módon képzi ki lelki tehetségeit, és feddhetetlen szívvel és a' legnagyobb illendőséggel lép be a' közügy' nemzeti templomába, annak áldozatja kedves a' Magyarok' Istene előtt!!

A' Gróf lap 47. az hazaszeretetet így rajzolja; „*Honszeretet, a' lelkünkbe olly mélyen öntött, anyaföldünkhöz vonzó édes aggodalom, a' Nemzet lehető legmagasb emelődésének angyala, valódi erejének isteni védje, 's a' legszebb 's halhatatlanabb erények kutfeje.*"

'S meleg keble folytatólag ekként ömledez: „*Nézzük a' régi respublicákat, tekintsük ujabb időkben azon népeket, mellyeknek a' kormányra befolyások 's hazájokhoz ugy szólván jusok van; milly dicső emberekkel találkozandunk, kik halandóságunkat feledtünkor, alacsony agyag létünkkel összebékítnek, velünk erényik által földi pályánkat szerettetik meg.* Lap 47 és 48. — Itt csupán egy picziny észrevételem van. Reménylem, hogy a' Gróf a' régi köztársaságok között a' Szpartait is értette, mivel a' Thermopylénél elesett Hősök, az honszeretetnek örök nagy példányai!

A' Gróf lap 63. így szól: — „*arra megyek át — körülményink kitanulására vezető eszközök — által, sok utaim, fáradozásim, összehasonlításim után micsoda világban tünt fel nekem*

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA?

Ehhez képest egyik czikkjében ezeket mondja: „*Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek 's municipális alkotmányunk által. A' pártfelek vagy* 5 *részre, a' hitvallás tán* 6-*ra*, *külön nemzetek vagy* 10-*re, municipális alkotmányunk* 52-*re 's igy összesen* 73-*külön részre*

szakítják honunkat, ide nem számítván a' Jászok, Kunok 's a' t. kerületeit, királyi Városokat 's a' t. 'S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elbonczolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóvá, mellyben a' vér nem kereng. 'S ha valóban tisztán kivánunk látni, e' szomorú heterogeneitásban keressük a' mult idők viszontagságit, mellyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e' természet-elleni állásban keressük a' jelenkor szégyenit, melly mindeddig a' nem ismert, meg nem nevezett kisded Nemzetek sorába törpeszt minket." — Lap 63-64.

Ez helyen a' Gróf éles tollával Hazánknak annyi század olta sérthetetlen fenálló egész Alkotmányát karczolja! Most látom, 'miért beszélt Előszavában olly bátron az öreg emberek' megítélése felől; hogy tudnillik ez által magának útat vágjon igen régi Alkotmányunk' bonczolgatására. De valamint azon éltes férjfiú, kinek lelkét ősz napjaiban, az ifjúság' kelyhéjéből itatja Hébe, méltó tekintetet érdemel: úgy, sőt sokkal nagyobb jussal megkivánhatni minden Magyartól, hogy az hon' Ősalkotmánya eránt, mellynek szellemét mindenik ifjú Királyunk szentséges koronáztatásakor újabb erővel, halhatatlansággal ajándékozza meg, hazafiúi mély tisztelettel viseltessék. Ez az időről időre ifjúságot nyerő Alkotmány elég erős, a' Gróf hírdette „rutul eldarabolt pártfeleit 'stbb. hazánknak" örvendetes harmoniában fentartani. A' Papságra, főrendű Birtokosokra, Nemességre, Polgárságra 's Parasztságra nézve félek az Egalitének messze árnyékától is, mitől, úgy hiszem, maga a' Gróf is fél. — Minthogy a' lélekismereten egyedűl a' Mindenható uralkodik, tehát semmi emberi hatalom együve nem olvaszthatja a' különböző Hitvallásokat Hazánkban: millyeneket minden keresztyén országban, ide nem értvén azt, mellyben az Inquisitió

még fenáll, sőt a' pogány földeken is találni. Megjegyzésre méltó, hogy az Éjszak-Amérikai egyesült Státusokban a' Protestánsoknak több mint húsz felekezete lételez. Nálunk, mint akárhol a' világon, a' különböző Hitvallásokra nézve legidvességesebb cselekedet a' kölcsönös tűredelem, mit a' józan ész és a' vallás' dolgaiban hozott bölcs törvényeink' lelke is diktál. — Külön Nemzeteket Magyarországon én nem ismerek, és az Alkotmány sem ismer. Jus Publicumunkban csupán magyar Király, magyar Alkotmány és magyar Nemzet fordul elő. 'S szent István olta mai időig tartott Országgyűléseinken dicső Fejedelmeink egyedűl a' Magyar Nemzethez intézték atyai szavaikat. Vannak honunkban és Részeiben a' Magyarokon kivűl többféle népek; de ezek közé nem számíttatnak a' Dalmaták, Horvátok és Szlavoniták, kikről az 1741. 61-dik Törvényczikkely világosan mondja, hogy született Magyarok.

Publicistai tollam' hegyén lebeg még eme' kis észrevétel. Erdélyben az 1545. Apríl' 25-dikén Tordán kelt szerződés' következésében 1613. tett és 1653. az egyik magyar Törvénykönyvbe, az Approbat. Const. III. Része' I. Titulusába beiktatott Únió olta három egyesűlt Nemzet vagyon, úgymint, a' Magyar, Székely és Szász; mellyeken kivűl a' többi lakók eltűrt népeknek hívatnak. 1791. mikor az Oláhok azt kívánták, hogy negyedik egyesűlt Nemzetnek vétessenek fel, (1) az Országgyűlés' Rendei nekik igen bölcsen ezt adták tudtokra: „tanulják meg a' magyar nyelvet, és azonnal az első egyesűlt Nemzethez fognak tartózni 's vele minden jusban osztozni."

Vármegyéink, mellyek az Alkotmány mellett buzognak és egymással értekezni szeretnek, külön

(1) Lássd: Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae etc. cum notis historico-criticis J. C. Eder.

részekre nem szakítják, de nem is szakíthatják honunkat, mivel egyiknek sem szabad a' fenálló közönséges Törvények ellen magányos Rendszabásokat hozni. Ha a' jus publicum' köréből kitekintek a' magyar tudományosság' és nyelv' legújabb történeteire, úgy találom, hogy e' közfigyelmű tárgyra nézve is sokat köszönhetni egyes Vármegyéink' hazafiúi buzgalmának: ugyan is már 40—50 év olta közönségesen bevett és gyakorlott szokás levén az, hogy, ha valaki valamellyik Vármegye' kebelében magyar Folyóirást, vagy magyar Újságlevelet akar megindítni, 's illyes munkája' kiadhatására a' Felséges Uralkodótól Privilégiumot, vagy a' Nagyméltóságú királyi magyar Helytartóságtól engedelmet kíván nyerni, az azon tárgyban feltett mély Esedezését előbb az illető Vármegye' öszvegyűlt Rendeinek mutatja be, 's czélja' reményelhetőbb elérhetésére nézve a' tisztelt Közönség' sikeres közbenjárásáért könyörög: illy módon eszközöltetett a' királyi vagy igazgatószéki Kegyelem eddigi 's mostani Folyóirataink' és Újságaink' közlésére Pest, Abaúj, Fejér 'stbb. Vármegyék' foganatos közbenvetése által. A' magyarosodás' újabb és nagyobb divatba tételére hozott országos Törvényczikkelyeinkre is az útat egyes Vármegyék törték meg, mellyek tudnillik otthon az anyanyelvet a' köz dolgok' folytatására előre felvették volt.

Nem fontolgatom az 73 és még ennél is több, és Isten tudja, mennyi részre osztás' csudálatos mivoltát, csak azt mondom Státusunk' dicső lényéről: „a' Király a' fej, az Haza a' test, és e' kettőt elválhatatlan örökös kapcsolatban az Alkotmány tartja; 's a' testnek minden kisebb és nagyobb tagját egy szép egészben végetlen időkre egyesíti jobbágyi 's hazafiúi érzete a' boldogságnak, melly a' Fejtől az Alkotmány által szünet nélkűl mindenfelé szétáradoz."

Ezek szerint nem látom által, hogy olly gyengék volnánk, millyeneknek bennünket a' Gróf képzel. Hazánk' testében a' vér rendes keringésben van, melly bizonyos jele a' valódi egészségnek. Előkorunkról másutt bőven szólván, itt semmit sem. Jelenkorunknak semmi ollyas szégyenit nem tapasztalom, de azt igen, hogy szinte minden Európai Nemzet között, egy bizonyos tekintetben, a' csendesség' szeretetében legtöbb Státusokossággal bírunk; melly igen is nagy dicsőség. Ha utóljára állásunk természet-elleni volna, 's a' mindeddig nem ismert, meg nem nevezett kisded nemzetek' sorában pulyáskodnánk; úgy nem lehetne eléggé csudálkoznom azon nagyérdemű idegen Férjfiak' gondatlanságán, kik közelebbi Országgyűléseink' alkalmával magoknak hazafiúsítást kerestek és nyertek, és ekképen magokat hazánkban letörpesztették. — De hála az igazság' Istennéjének! azoknak honosításra vágyása is, mint becses történet, mellettünk harczol.

Lap 65 és 66. a' magyar Nemességről ezek mondatnak: *„A' Nemesség rendszerint, — 's itt is van számtalan módosítás 's kivétel — mellynek a' jó szerencsén kivül egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A' külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén tul becsüli, újabb találmányokrul, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, 's igy számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a' korlátlanságot tartja szabadságnak, 's abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanságáért csak későn sujthatja őt a' törvény, mellyet sokszor ki is játszhat, a' miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztünk! de annál keményebben bünhödik az ártatlan*

nagyobb rész, melly néhány féketlen miatt valóban igen rosz szagban áll a' külföld előtt, melly a' magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnek képzi. — Sok, habár nem hiszi is a' féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a' társasági szabadság philosophiáját, 's azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — 's itt a' kivétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieirül nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésül azt mondja: „Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofraethe und in solche, die es seyn möchten." Legtöbbnél pedig hibázik az élettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez."

A' leirt német sorok a' Magyarazátok között lap 535. így vannak fordítva: *„Én a' Németeket két részre osztályozom: Tanácsosokra, és ollyanokra, kik azokká szeretnének lenni."*

Az hegyesített toll különös iróeszköz! mellyel a' fínom papiroson gyönyörű vékony vonásokat lehet húzni, ha vígyázva vitetik a' lebegő kéz; de ha ez nagyon az asztalra ereszkedik, a' megnyomott pennából szétporoszkázik a' tinta 's a' gyenge papiros is könnyen keresztűl lyúkasztatik az erős nyomás által, és így a' szemet bántja a' nem-aesthétikusz látvány. Mennél tovább haladok a' jelen munka' olvasásában, annál inkább meggyőződöm affelől, hogy a' Gróf, ki postapapiroson és szépirásra vágott tollal szokott dolgozni, nemes szándékát mindenütt szemlegeltető húzásokkal festi, de honunkat nyagyobbára igen kellemetlen színben adja elő; mellyen az ő leghívebb tisztelője is elszomorodik.

Nekem, kinek szivében a' Gróf eránti mély tisztelet és szeretet, és több állításávali meg nem egyezés, mint két ellenkező elemény, egymással mindúntalan tusakodik, igen bajos az állapotom;

mert a' dicsért Szerzőt teljességgel meg nem sérteni, 's mívéről még is őszinte véleményeket adni, nagyon nehezen oldandó Gordiusi bog! mellyet egyszerre ketté metszeni nem akarok, hanem lassanként szép szerrel kifejtegetni törekszem.

A' felebbiekből általláthatá az Olvasó, hogy a' Magyar Nemzet a' miveltségben egy bizonyos pontig már előment, és a' csínosodás' pályáján haladozni mostanában is iparkodik: nem vádolhatni tehát a' Nemességet azzal, mintha ez a' mivelődést akadályozta volna. A' Nemességet, mondom, melly anyanyelvünket annyi baj között híven fentartá, 's a' mellynek termékeny kebléből kerűlének eddigelő szinte kirekesztőleg nemzeti míveltebb Iróink, kiknek seregében ollyanok is léteznek, kik a' legcsinosabb kűlföldön is díszlenének, szemrehányásokkal illetni nem lehet. A' Nemesség' egy része az Ágostai, 's igen nagy része az Helvétországi vallástételt követi. Ezen Felekezetekből különösen az Hit -, vagy Orvostudományra, 's tanítói, nevelői állapotra készűlő széperkölcsű 's jeles adományokkal felruházott szegényebb-rendű Ifjaknak, kik előbb honi iskolai pályájokat derekason elvégezték, illető rendszabásaik szerint kötelességek, és több Törvényczikkelyünk' erejénél fogva szabadságok volt és van, a' kűlföldi virágzó nagyobb Tanulóműhelyeket, Akadémiákat, Egyetemeket meglátogatni. Merem erősítni, hogy a' Königsbergi Plátónak, Kantnak Philosophiáját Magyarországon és Erdélyben ollyan Férjfiak is tanították, kik neki valaha több évig Hallgatóji voltak. Elmellőzöm a' szűk hely miatt azt, hogy a' Protestáns Lelkitanítók, Oktatók, Nevelők, Orvosok a' kűlországi Tudósok által a' tudományokban tett javításokra 's új találmányokra nézve szomjokat vagy egyenesen a' kútfejekből, vagy mingyárt a' kifolyások' eredeténél merített tiszta vízzel oltogatták és oltogatják: és így világosodott észbeli áldással éltették és éltetik a' kö-

rűlek virító ifjúmezőket. Angolországban és Hollandiában odamenő Reform. Nevendékeink' számára régi idők olta fundátiók léteznek. És hiszem, hogy Evangelicus Ifjainknak Tübingában volt fundátiója a' Kegyelem' útján ismét helyre fognak állíttatni. — A' karakterfestéshez tartózik előadnom, hogy a' fen korban egyszer bizonyos miveltlelkű Ifjaink Oxfordba utazván, az hires Bentleit látni 's vele szólni vágytak, ki őket három héti várakoztatás és mindennapi jártatás után nagy nehezen előszobájába ereszteté, 's ide nappali szobájából nagy késön kijövén, őket e' szavakkal fogadá: „salvete! jam vidistis Bentleium, valete!" 's azonnal eltűnék előlek. Az angol dölyfös Tudós' önviselete, 's a' ki nem fárasztott magyar Ifjak' látni 's tapasztalni való vágyódása felől hozandó egyenes ítéletet Olvasómra bízom. A' Protestáns Ifjak kűlföldön mulatások alatt mai időben is fel szokták keresni az útjokban levő nagyhírű Tudósokat. Sok példával nem terhelem Olvasómat; csupán ez egyet említem meg. Almási Balogh Pál, Orvos-Doktor, és nagyobb részint a' Nemesség' köréből vállalkozott Irók által készítni kezdett „Közhasznu esmeretek' Tárának," — magyar nyelven a' legelső Conversations-Lexiconnak — egyik Dolgozótársa, hat év előtt maga' költségén kűlföldre utázván, Weimárban Göthének tisztelkedék, kitől nagy szivességgel fogadtaték, és a' ki vele hosszason mulatván, nyájos beszélgetésébe szöve némelly nyomos kérdéseket a' magyar nyelv' és tudományosság' állapotja felől: mellyekre az illendően és kimerítőleg felelt. —

A' protestáns Nemesek között gazdag egy sincsen. A' tehetőseknek felnőtt és iskolákat végzett Fijai közűl sokan megfordúlnak a' külföldön. De mit csinál a' többi, a' nagyszámú szegény Nemesség? kérdi talán valaki. A' tehetősekkel együtt hű segedelmeket nyújt a' kűlföldekre igyekező szűkerszényű Ifjainak; és így ez is gyarapítja a' kűlországi szükséges és hasznos ismereteknek hazánkba való

általültetését; mert való az, hogy: „qui per alium facit, per se fecisse censetur.“

A' katholikus Nemesség sok nagybirtokú, gazdag szülét számlál, kik közül többen fijaikat Bécsben a' Theresianumban neveltetik, vagy a' külföldre küldik, miután azok itthoni iskolájikat kitanulták. A' magokat papi életre szentelt Ifjak' jó része ugyan Bécsben a' Pazmaneumban készíttetik. Vannak Papok, kik Rómát, a' szabad művészetek' fészkét látták. És a' közönséges Tanítók' vagy Orvosoknak készülő Ifjak közül is többen utaznak a' külföldre. Az ebbeli példákat halmoznom kellene, hogy mindent elmondhassak, azonban egyet, mellynek felhozása olly édes, teljességgel el nem hallgathatok. Titel Pál, az Asztronomia' Rendes Tanítója a' királyi magyar Egyetemnél, és az említett Közhasznu esmeretek' Tárának egyik Dolgozótársa, ifjú korában megjárá a' Newton' szülőföldét és itt maga után kedves emlékezetet hagya. Ez a' derék Tudósunk, ki a' Szent Gellért' hegyén levő csillagnézőtoronyban lakik és innen szorgalmatosan vizsgálja az égnek megszámlálhatatlan csillagait, igen becses földi csillagunk!

Az egész Nemesség' nagy része igen szeret katonáskodni, mi által kedvező alkalomhoz jut a' külföldekkel közelről megismerkedni. 1760. felállítá legdicsőbb-emlékezetű Anyánk, Maria Theresia Ő Felsége a' királyi magyar Testőrsereget Bécsben. És ím ebbe a' Nemesség' számára alkotott legfőbb mívelőiskolába tódulni óhajt a' nemes Ifjúság! És mennyi fáradozásba kerül az abba-juthatás! Báróczi Sándor, Barcsai Ábrahám, Bessenyei György 'stbb örökre tisztelt nevek maradnak Tudományosságunk' történeteiben; kik a' Testőrseregben tett szolgálatjaik alatt fínomított ízletek által deríték fel a' déli pont felé haladó kellemetes jelenkor' szép hajnalát.

A' Nemesség' katonálni szerető részének egy hibáját látom. Tudnillik sokan fiatal korokban, mikor még a' tanulást el nem végezték és honok' állapotjáról elegendő ismerettel nem bírhatnak, hadéletre szánják magokat: és egynéhány év múlva, mellyek alatt egy pár mívelt idegen nyelvet megtanultak és a' kűlföld' minden látható kincsét megnézték, szolgálatjokból kilépnek és itthon nyúgalmas életet folytatnak. Higyje el a' Gróf, hogy az illyenek a' legmagyarosabb Vármegyékben is többnyire a' kűlföldet dicsérik, és az itt szerzett vagy innen hozatott könyveket forgatják és szűlőföldeket vagy soha, vagy csak felűletesen ismerik meg.

Előttem az Anglomania vagy Gallomania szintolly útálatos portéka, mint a' Magyaromania; mert mindegyik túlság. Legszerencsésebb, ki legelsőben a' Magyarföldet, mint rendűletlen fundamentumot, jól megismerte, 's aztán ezen alapos honi tudományára raká a' kűlföld' kincseiből kiválogatott velős ismereteket, mint állandó superaedificatumot. Valóban annak fejében egy minden tekintetben dicső épűlet létez! Azt azonban, ki környűletei miatt a' kűlfölddel utazás által meg nem ismerkedheték, de szűlőföldét gyökeresen ismeri, többre becsűlöm annál, ki semmi, vagy félszeg honismerettel a' képzelet' könnyű szárnyain örökön örökké a' kűlföld' virányin szállong. Az illy jövevény Izraëlben az árnyék után kapdosván, könnyen elejti a' konczot: vagy a' nem-ismert haza' bajához vaktában közel menvén, a' Thalesz' szomorú esetére jut, ki midőn egy este a' messze fen tájak' vizsgálatjába merűlt, a' lábaelőtti mély verembe bukott.

Több kűlföldön lakott Nemesre akadni, kik reggel egy-egy vízben melegített híg tojást és négyszegü vékony szeletekre metszett kis zsemlyét esznek, mint az Angolok; délestkor egy-egy csésze theát isznak, mint az Hollanduszok; egész napon

mindég változtatják ruhájikat, és meztelen nyakkal és nyított mellyel kelnek alá 's fel, mint a' Franczok; és a' roszul gombolyított tudálékosság' szilált fonala közűl a' legvéknyabb szálat kiválasztván, ennek varázssegédével az Éjszak-Amérikai egyesűlt Státusokkal álmodoznak egész éjjel, és nappal is, mikor felebbi foglalatosságaik megengedik. — Holott az egy Miatyánk alatt lágyon főzőtt tojás sokkal jobb volna magyar kenyérrel, mellyhez foghatót egész világon nem tudnak sütni; legyen az akár Erdélyiesen komlós-korpával vagy czőkkel, akár Magyarországi módon párral vagy kóborló- kovásszal készítve: ozsonnára sokkal táplálóbb akár a' Mezőségen Erdélyben, akár a' Magyarországi pusztákon hízlalt ökör' vagy tehén' pecsenyéje, mellyből az előrelátó Háziasszony ebédre annyit süttet, hogy belőle lórántra is jusson; mire igen jól esik egy pohár Tokaji, Ménesi, Somlyai, Ruszti, Szekszárdi, Bábolnai, Czelnai 'stbb. vagy pedig egy ital egészséges fris víz, mi pénzbe nem kerűl, és a' gyomrot el nem kényezteti, el nem rontja, mint az Hollandiai thea. A' magyar öltözet, melly minden földi ruha' koronája, hasonlíthatatlan nemességével a' viselőt jobban megnemesíti. — Ez előtt egy pár évvel egy nyúgalomra - lépett néhai Földimet látogatám meg, ki serdűlő ideje olta ötven esztendős koráig katona-szolgálatban levén és többnyire kűlföldön tartózkodván, a' magyar Hont és Alkotmányt meg nem ismerhette, 's épen ezért szenvedelmes imádója lőn az idegen Országoknak és ezek' Törvényeinek. Ő, kinek olvasó-szobája a' kűlföldiségnek ajánlott terem vala, legottan felnyítá előttem könyvtárát, melly tömve álla leginkább Amérikát tárgyazó idegen nyelvű munkákkal, de a' mellyben magyar vagy az hont illető könyv egy sem találtaték. Alig végzém el a' nézegetést, és íme betoppana az házi inas a' német közönséges Ujságlevéllel (allgemeine Zeitung) kezében. Hát már

elérkezett a' posta? kérdé tőle az Úr, mikor átvenné a' nyalábot. „Ja, Ew. Gnaden!" felele az, ki Ura' intésére azonnal kilódúla. Most hirtelen letépé Földim a' borítékot az Újságról és az Éjszak-Amérikai czikkelyt erede olvasni magában, és én újra a' könyvekhez fordúlék. Csak hamar felsikolt, hozzám szalad és előmbe tartván az Újságot, így szól: „kérem, olvassa Kegyed, melly derék emberek az Ejszak-Amérikaik; kiknek Kerűteiben már a' nép maga választja Tisztviselőjit — mikor lesz nálunk, Magyaroknál illy szabadság?!" Mellyre én egész hideg vérrel: „nálunk elejétől fogva divatban vagyon a' Tisztválasztási szabadság, mit reménylem, Kegyed is tudni fog; mivel Törvényeink azt diktálják, hogy minden Vármegyében minden harmadik esztendőben Restauratió tartassék." „„Igaz biz az," monda ő, „ „most látom, hogy az Éjszak-Amérikaiak a' Tiszválasztást a' Magyaroktól tanulták. — Bárcsak fiatalabb volnék, mingyárt hazánk' Alkotmányának tanulására szentelném magamat, mert úgy rémlik előttem, hogy abban sok ollyas régi tökéletesség vagyon, mikről a' kűlföldön csak most gondolkoznak." " — Vallja meg az Olvasó, ha nem sajnálni való e illyes Honfira bukkanni?!

„Medio tutissimus ibis." Az honi 's kűlföldi jól rendelt ismeretek között Járónak legbíztosabb arany ösvény ajánlkozik a' tökéletesedés' temploma felé. 'S illy ösvényre akadni leginkább a' Nemesség tud, mivel ez az hazai tudományokat magában in succum et sangvinem változtatni, 's a' kűlföldet czélerányosan és környűletesen megismerni legakalmatosabb. Vessünk csak egy nem-futó tekintetet Iskoláinkra 's vizsgáljuk meg ezekben a' Nevendék-Nemesek' állapotját, önviseletét és tanulásbeli szorgalmát és előmenetét, és teendő tapasztalásunk bizonyos kulcsat nyújtand a' még elzárt igazság' felnyítására. A' Tanulók nagy részint ollyanok, kik a' jövendőről gondoskodó, vagy aggódó szüléjiktől,

kiket az ég mind - két - nemen levő magzatokkal megáldott, vagy csupán a' legszükségesebb és leghasznosabb költségek' pótlását kapják, vagy igen szűk segedelmet nyernek; legtöbben pedig ollyanok, kik vagy idegen alamizsnából tengődnek, vagy magok kényszeríttetnek az élelemre, ruházatra 's egyéb elkerűlhetetlen kiadásra valót véres verítékkel megszerezni. Hol a' bőség a' nádként hajló Fiatalokat el nem kényeztetheti, a' megromlás ritkább; kiket az iskolai törvények alá szorítni, pontossághoz és engedelmességhez szoktatni 's illő rendben tartani egyedűl az Elöljárók' bölcseségétől függ. Az illy Tanulók, mint a' gyenge oltványok a' rendszeres faiskolában, évről évre szebben nőnek, jobban erősődnek, és kellemesebben díszlenek. Kikben az ön - és környűlményismeret korán csirázni indúlván, a' szelídebb erkölcsek' korlátjai között, neki fekszenek az izzasztó igyekezetnek, mivel jól tudják azt, hogy szoros tartózásaik' betöltése, kiszabott szakmányaik' megtanulása 's fáradhatatlan szorgalmatosság' és csalhatatlan haladás' bebizonyítása nélkűl sem iskolai jó calculuszokhoz nem juthatnak, sem jövendőbeli világi megkülönböztetésre, előlépésre nem számíthatnak. Innen könnyű megmagyarázni, miért kerűltek és kerűlnek ki Iskoláinkból olly számtalan jó - magaviseletű 's derékkészületű Nemesek, kiknek szivekben a' szeretet' lelki szónoka hirdeti a' szent evangéliumot, és fejek egy honi gazdag kincstárhoz hasonlít, mellyben minden a' legjobb karban és legtisztább rendben létez. Kik ezek közűl a' kűlföldet megutazták, vagy utazzák, az ottani magosabb tudományok' és művészetek', újabb találmányok', szóval, mindennémű virágzó miveltség', és ezeken kivűl nemzetiség', népszokások', rendtartások', élet- és gondolkozásmód' 'stbb. kifürkészéséhez bíztosan jutottak, vagy jutnak: mivel ők épűletes ismereteik' kéttornyú templomát az Architectúrai

Logica szerint, a' fenékkőnél kezdvén, úgy vitték, vagy viszik több esztendő' elforgása alatt hideg megfontolással és nagy vígyázattal mindég felebb, míg végre egészen elvégezték, vagy elvégzik.

Nem kell feledni, hogy minden Országnak szoros nemzeti arczúlatját a' közép és aljasabb osztályoknál talált vonások szerint lehet legtökéletesebb színben adni; mert a' csarnokokban, fényes palotákban többnyire egyes theoriák uralkodnak, és nem a' közönséges praxis; és sok idegen fényűzési czikkely vagyon az honi sajátság, egyszerűség mellett vagy felett. És e' részben még a' Török Bírodalomban is akadni különségre. Épen ez okoknál fogva az utazó Nemes-Ifjak, kik itthon a' rokon-állapotúak' körében nőttek fel és a' köznép között milliószor megfordúltak, elég gyakorlottsággal és űgyességgel bírnak a' kűlföldi nemzetek' és népek' megismerésére: hol ők szükségképen a' középső néposztály' társaságában mulatnak, és itt ajánlkozó alkalmat nyernek az aljasbat is meg vizsgálhatni. A' közönséges pompás épületeket, intézeteket, muzeumokat, könyvtárokat és több efféléket, vagy egyes nevezetes palotákat, gyűjteményeket és a' többit mindenütt megmutogatják pénzért; mivel egyedűl nálunk nem szoktak az Őrek, Felvígyázók ajándék után ásítozni a' Ritkaságokat néző Vendégek előtt: helyesen irta néhai Zsombori László, hogy „a' nemes-indulatu jó Magyar ingyen okos!"

Az előterjesztett módon utazott Nemeseinknek a' kűlföldről elég ismeretek és kincseiről alapos tiszta képzeletek van, kik csupán azon jávításoknak keresztelt számtalan javalat ellen szoknak kikelni nem vak hévvel, hanem hazafiúi melegséggel, mellyek Ősalkotmányunkat megrázhatnák, vagy talán egészen öszvedönthetnék, és az hasadékok' beraggatására márványozott papirost, vagy annak helyébe ollyan visszás építményt ajánlanak, mellyet

fedelezeténél kellene elkezdenünk. Egyéberánt újabb Történetiratunk nyilván bizonyítja, hogy a' Nemesség, mellynek azon része is, mellyről állíttatik, hogy minden tehetségét hazai tudományokra fordítja, a' régi Görög, leginkább pedig Római történeteket jól tudja, szivesen hajlik minden hasznos javítások' bevételére, ha ezek alkalmas időben, jó móddal és honunk' természetéhez alkalmazva adatnak elő.

Valamint az anya, úgy az hon eránti szeretet' érzete magával az emberrel egyszerre születik. Innen lehet megfejteni azon hatalmas ösztönt, melly a' még csupa természet' gyermekeit, például, az ötig számlálni nem tudó Hottentotákat szigorú hazájokhoz annyira köti — kiket az honvágy mágnesként von vissza szülőföldekre az idegen boldog országból, hová őket erőszak vivé. A' míveltlelkű, világosodott - elméjű 's épkeblű honfit is máguszerő csatolja hazájához: mellyet a' ki nem szeret, semmi szeretetre nem méltó. Igen kedves tapasztalni, hogy a' magyar Nemesség honát szereti 's becsűli, melly fiúi kötelességének pontos betöltése által magát arra érdemesíti, hogy ő is viszont szerettessék és becsűltessék. De ez helyen arra kell válaszolni, ha a' Nemesség hazáját értékén túl becsűli e?" Teljességgel nem; mivel az merő lehetetlenség. Hunnia olly nevezetes ország, hogy azt kis Európának méltán nevezhetni; az tudnillik kicsinyben mindennémű természeti kincsekkel bír, mellyekkel Európa nagy kiterjedésben bővelkedik; és abban ennek tudományai, művészetei, találmányai részint gyümölcsöznek, részint virágoznak, részint bimbóznak, részint csiráznak, vagy ezek' magvai most hintetnek el. Kérdem én már egész egyenességgel, ha képes e a' Nemesség olly dicső hont, mint Magyarország, értékén túl becsűlni?

Igaza van a' Grófnak, hogy a' jó szerencsén kivűl, (melly minden világi dologba befoly!) egye-

dűl a' Nemességnek köszönhetjük fenmaradott polgári létünket; mivel az drága vérével szerzett hazáját elejétől fogva híven szolgálta. Ha a' tiszteletes régiség' szent zsámolyánál tiszta kebellel letérdelünk, előttünk a' legszebb jutalmak' mennye nyílik meg, mellyben Hunyadi Székely Jánost, Mátyást, Pázmán Pétert, Széchenyi Györgyöt és másokat, mint a' magyar Nemességnek egykori halhatatlan díszeit, kiknek fejeken az örök élet' koronája csillog, színről színre láthatjuk. És ha jelenleg szemeinket örömmel legeltetjük az Egyházi Renden, Igazgató -'s Fő-Törvényszékeken és Vármegyéken, számtalan derék Férjfiú' nevénél kell tisztelettel megállanunk, kik a' Nemesség' keblében születtek az hon' virágoztatására. Ki nem ismeri 's nem áldja a' Nemesség' ragyogó gyémántjait, a' Kárdinál-Primást, az Egri Patriarcha-Érseket, a' Fő-Kanczellárt, a' Personálist, Bartal Györgyöt, Platthy Mihályt és másokat sokakat, kiket nekünk a' kűlföld irígyel?!

A' Nemesség az Ország- és Vármegyei Gyűléseken az Alkotmány mellett, melly a' Király' és Haza' jusait egyeránt magában foglalja, mindég buzgón szólott. Íveket kellene öszveirnom, ha nyolcz század olta élt hires Szónokaink' neveit rendre elöidézni akarnám. Azonban egyet, kettőt semmi esetre el nem mellőzhetek. Az Olvasó' becses figyelmét legelsőben néhai Vajai Vay Józsefre fordítom, kiről a' dicső emlékezetű nagy Császár-Király Második József Magyarországon tett egykori utazása' bevégzése után ezt jegyezte meg: „a' magyar dolgokban olly járatos emberre nem találtam, mint Vay József, kitől akár azt kérdettem, mennyi aranyat adnak esztendőnként a' Magyarországi bányák, akár azt, hány katonakenyeret lehet sütni egy Pozsonyi mérő lisztből? mindenik kérdésemre legottan meg tudott felelni.“ Vay lefolyt élete alatt tartott Országgyűléseinken hasonlíthatatlan-

fényű Követ vala; ki ritkán és röviden szóla, de igen nyomos beszédei mindég véghatározók valának: kinek becses neve fen fog maradni, míg Magyarok élnek! Örök szép hírt nyert annak néhai öccse Miklós is, ki a' katonai érdem' útján Hadvezérré 's Báróvá lett, és az hont és kűlföldet egyeránt ismerő tudós és buzgó Hazafi volt. Kinek szives hálával adózik a' maradék különösen azért, hogy Angolországban tett sikeres utazásának azon gyümölcsözését mutatá be az Haza előtt, hogy onnan a' nemzeti gazdaság' előmozdítása, nemesítése végett 60,000 ft. áru mindenféle szántásvetési eszközöket és többféle czélerányos machinákat hoza 's hozata be honunkba. A' legelől érdeklett Gróf Vay Ábrahám' életrajzának előszavában lap VIII és IX. ezeket olvashatni: — „néhai Ócsai Balogh Péter († 1818. Oct. 16-dikán) Septemvir és Zólyom Vármegyei Fő-Ispán Ő Excljának, mint egykori hires Országgyűlési Követnek emez észrevételét hozom fel: mennyire történeteink emlékeznek alig tartatott olly Országgyűlés, mellyen a' Vay nemzetségből valamellyik individuum Követ, és nevezetes Törvényhozó nem volt volna.“ Végre Felső-Büki Nagy Pált említem, ki „monte decurrens velut amnis,“ áradozó hatalmas beszéde által, honi 's kűlföldi legválogatottabb ismeretekkel önti el a' mély figyelmetességből számtalan örömkialtásra fakadt sokaságot. Ez az ömlő beszéd' fejedelme a' Parlamentumban is hasonló tapsokat tudna nyerni!

Most kedvem van, egy pár szempillantatig ismét a' magyar nyelv' és tudományosság' körében forogni: mellyeknek történeteiből világosan kilátni, hogy néhai Bod Péter, Magyar-Igeni Reformátusz Prédikátor és szorgalmas magyar és deák szerző' felszólamlása olta, mind az Erdélyi volt, mind a' Magyarországi meglevő magyar nyelvmívelő Társa-

ság' felállását süregetni 's plánumait kidolgozni szinte kirekesztőleg Nemesek buzogtak és fáradoztak. És ha a' dicsért fenálló Társaság' Tagjait vizsgálom, azt lelem, hogy az eminens többség csupa Nemesekből van öszvealkotva.

A' magyar Minerva' mosolygó mezejéről hirtelen visszahív egy súlyos vád' komoly hangja, melly kemény sajgással sebzi füleimet. Igen is hallom, de megfogni nem tudom, hogy sok Nemes a' korlátlanságot tartsa szabadságnak: mert Magyarország' minden lakója személykülönség nélkűl, és így a' Nemes is Törvények alá van vetve. Ennél fogva vagy azt kell képzelni, hogy Törvényeink a' korlátlanságot megengedik, mit semmi halandó be nem bizonyíthat; vagy azt, hogy, ha van Nemes, ki a' szabadságról olly ferde 's veszedelmes megfogással bír, az a' Törvényeket vagy nem tudja, vagy nem érti: mellyek ellen ha vétett, annak rende 's módja szerint megpereltetik, és az illető Bíróság sem a' nem-tudást, sem a' nem-értést mentségnek be nem veszi, hanem kimondja ellene az érdemlett büntető ítéletet. A' perek' lefolyására kiszabott rövidebb, vagy hosszabb idő bizonyos tolmácsa a' nemzeti míveltség' álladalmának: mit Archenholz is más ígékkel egy helyen hasonlóképen tanít. És valóban, hol a' „nemo, nisi legitime citatus et ordine juris convictus condemnari potest" divatban tartatik, ott a' csínosodás hátra nem maradt. Mentsen meg az ég a' Törökországi kurta perektől! — A' Nemest, ha zabolátlan gonosz-tettet követ el, in flagranti vagy in continua persecutione törvény szerint meg szabad fogni, ki legottan az illető Bíróság' keze alá jut; és ekképen befogott gonosztevő Nemesek tömlöczeinkben voltak és vannak: hol a' bevégzett perek mellett, az elkövetett gonoszságokhoz szabott hosszabb vagy rövidebb, és terhesebb vagy könnyebb fogságokra ítéltettek is, űltek és űlnek. Hogy a' Nemest a' felebbi eseteken kivűl,

(egyebet elhallgatván) mingyárt nyakon csipni vagy csipetni nem szabad, annak igen természetes alapoka az alkotmányban gyökerezik; mivel neki saját örökje van, melly érette mindég jót áll, és a' mellyhez neki 's háznépének és nemzetségének világi szerencséje szorosan kapcsoltatik. — Addig megy a' korsó a' vízre, míg nyaka szakad. — Büntetlen semmi vétkes Nemes nem marad: söt mennél tovább foly ellene a' bűnper, annál inkább ki van téve a' közönséges rosz véleménynek, a' nagy szégyennek, és végre érdeme szerint megfenyíttetik és büntettetik. Esszerint ha találkoznék olly Nemes, ki az elkövetett zablátlanságáért ellene lefolyt bűnper' módjában elsőséget helyezne, annak őrűltségén nem lehetne eléggé nevetni. Az igazságtétel szoros, és így a' bünös Nemes a' törvényt soha sem játszhatja ki; mit ha cselekedni akarna, azt az Alkotmány' legfőbb Védje, a' végrehajtó Hatalom teljességgel meg nem szenvedné.

Gyermekségem olta egyik kedvencz-stúdiumon vala a' magyar Nemzet' karakterét ismerni tanulni, 's ebbeli tapasztalásom' egyik főágának ez a' resultátuma: „nálunk a' bajvívás, ez az hirtelen felpezsdűlt bosszúállásnak szemétfajzatja nincs szokásban; és a' fejemet felmerném arra tenni, hogy az olly Férjfit, mint Herczeg Wellington, egy magyar Nemes sem fogta volna duellumra kihívni. Olvasóm jelen czélzásomat értendi. — Az olasz titkos gyilok — Stilet —, valamint a' veszedelmes Carbonárik egészen ismeretlenek hazánkban. A' Németországban volt demagogische Untriebe, mellyek a' jó rend és Státus ellen koholtattak és szegeztettek, Ifjúságunkat soha sem fertézteték meg; és végre a' kénesőnél elevenebb Franczok' gyakori nyúghatatlanságához hasonló zavart még csak álmunkban sem látunk soha: melly csendes és boldog létünket és jó erkölcseinket áldott régi Alkotmányunknak teljes szivünkből köszönjük!

Micsoda erőt kell tehát tulajdonítni amaz hangos kitételnek, *„néhány ugyan valóságos privilegiált* ***R e n d b o n t ó*** *betyárkodik köztünk?"* Még az angyalok között is voltak nem-jók; és az emberi gyarló természet' szemináriumában vegyest nőnek a' nemes és nemtelen plánták; mert a' lélek mindég kész a' jóra, de az erőtlen test gyakron a' roszra hajlik. Én a' magyar Nemeseket sem csupa jó angyaloknak, sem csupa lelki embereknek nem képzelem, hanem olly hibázható halandóknak tartom, millyenek a' földgolyón mindenütt élni szoktak. Azonban a' Nemesség' vélt részecskéjének felhozott r e n d b o n t á s a valami olly magányos hibákban állhat, mellyek az egész Státust még csak távolról sem érdeklik, és csupán egy-egy személynek szűlhetnek alkalmatlanságot. Melly hibák mindenütt és mindannyiszor megkevesednek, megszűnnek, valahányszor az okos Elöljárók törvényes kötelességeket el nem alusszák és a' törvénytől kapott fékszárt kezekből ki nem ejtik. Az Hibázókat érdemek szerint meg kell fenyítni; melly által mind ezek javulásra serkentetnek, kényszeríttetnek, mind pedig mások elrezzentetnek az önkényes botlástól.

A' Gróf legottan alkalmat nyújt nekem, a' Kűlföldről és ennek véleményéről egy két nem felesleges észrevételkét irhatnom. Botránkozással kelle mind e' mai napiglan tapasztalnunk, hogy azon kűlföldi Irók, kik különösen a' magyar Nemességnek elmebeli tehetségeiről és erkölcseiről lapokat firkáltak öszve, koromból csinált füstös sűrű tintával és az ottan ottan szembeszökő felfútt kakaspulyka' vastag tollával szokatlan unciális betüket és idétlen réfes sorokat mázolgattak. Tudatlanságból történt e, vagy szántszándékból? nem vitatom: én csak az hamis resultátumot veszem fontolóra, melly szerint a' magyar Nemesség *„igen rosz szagban áll a' kűlföld előtt."*

O te gyönyörűséges illatú külföld! nem hallád e, mennyi igen rosz szagot említék már, mellyek politikai légedet megvesztegették, és néhol merő egészségtelenné, öldöklővé tették. Ugyan tekints már valahára az igazság' tűkörébe, meglátni lelki rothadságodat, és győződjél meg felőle, hogy bizony igen rosz szagú vagy: és tanulj igazságos lenni a' magyar Nemesség eránt, melly Királyát, mint édes Atyját, Hazáját, mint édes Anyját, és régi Alkotmányát, mint szentséges Palládiumát tántoríthatatlan ragaszkodással tiszteli 's szereti, 's csendességben és békeségben kíván élni 's halni!

Ha a' külföld ezentúl is némelly készületlen, vagy részrehajló szeleburdi Utazójinak, Irójinak szavaira fog hallgatni, a' makacsságig igazságtalan marad a' magyar Nemesség eránt: melly olly balgatagságot és képtelenséget soha sem gondólt ki 's nem hírdetett, millyet néhány esztendő előtt Angolországból a' világ' minden részére kikürtöltek; hogy tudnillik, egy odavaló lyánytól a' Messziász fog születni! 'S az hirtelen nyavalyával küzdő jelenkorban is az a' lázító ostoba koholmány, hogy olly betegség létezhet, a' Keletindiai epemirígyet értem! mellyben csupán a' köznép, a' szegény emberek halhatnak meg, a' külföld' idétlenje, nem a' magyar Nemességé, melly igen jól tudja, hogy: „Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas, regumque turres.“

Bizonyossá teszem a' külföldet affelől, hogy igazságtalan, vagy tudatlan Irójit mindég meg fogja czáfolni a' magyar Nemesség: mellynek kebléből Professzor Márton József egy pár év előtt egy külföldi Geographuszt, ki a' Pozsonyi Királyhegyről és egyebekről szörnyű hazugságokat kinyomtattatni nem pirult, az egész tudós világ' nevetséges tárgyává teve.

Nem illik a' külföldnek csak képzeni; annak diplomatikai pontossággal kell mindent megte-

kintenie 's vizsgálnia 's a' látottak' és tapasztaltakról egyenes itéletet hoznia. Egy lusztrum' elforgása alatt, úgymint 1825. Sept. 25 - és 1830. ugyan Sept. 28-dikán az egész magyar Nemzetnek, különösen a' Nemességnek kifejezhetetlen örömére két dicsőséges koronázás ment véghez. Mindannyiszor tódulva tódult a' Nemesség Pozsonyba, bemutatni legtisztább szívbeli hűségét és tántoríthatatlan jobbágyi hódulatját a' Felséges Thrónusz előtt: és egyszer sem volt hallani, hogy valaki a' jórend ellen legkevesebbet is vétett volna: pedig Magyarországban valamint más akármi kisebb szertartásoknál nem szokták kisérni, úgy ezen legmagosabb, legfényesebb, legidvességesebb Nemzeti Inneplésekuél sem követték rendre-ügyelő darabontok a' temérdek sokaságot!

Nem kívánok hosszas lenni 's mindent kimeríteni igyekezni; de a' következőket érintetlen nem hagyhatom. Mai időben vannak, valamint az előbbiekben is voltak, sokan a' magyar Nemesek között, kiket ritka tulajdonságaikért a' kűlföld Tudományos Társaságainak Tiszteletbeli Tagjaivá nevezett ki. Az orvosi munkájiról elhiresedett Kovács Mihálynak, Orvos-Doktor-és több kűlföldi Tudományos Társaság' Tiszteletbeli Tagjának, igen soknyelvű Lexiconát, melly e' részben az öreg Calepinuszt jóval felűlmúlja, a' kűlföld tapssal fogadá. Végre a' felebbi korban egy a' kűlföldön igen dicséretesen végzett magyar Nemest Professzorai nehezen bocsátván vissza hozzánk, a' neki adott előmeneteli levélbe a' többi között e' nevezetes ígéket is belé szővék: „mittimus vobis leonem invincibilem." — Óhajtom, hogy a' kűlföld a' magyar Nemességet szorosan ismerni tanulja, 's átlássa, hogy, miként nála nem mind arany, a' mi fénylik; úgy ennél koránt sincs az az ész-és erkölcsbeli homály, mellyel némelly hebehurgya idegen Irók járatlanságból, vagy készakarva a' világot ámítgatni

nem átallották! — Nékem, az illy külföldi hitvány firkálatok' látása', vagy hallásakor mindég eszembe jut eme' nyomos mondás:

„Eis ist der Mensch für die Wahrheit,
Doch Feuer für die Lüge." —

Most következik a' Grófnak azon megjegyzése: „*Sok, habár nem hiszi is 'stbb.*" — Ezerszer hallottam, és ezerszer mosolyogtam már azon állításon, hogy a' magyar Nemes nem adózik! De a' Gróf előtt a' tiszteletérzés eltilt a' mosolygástól, és minden szerénységgel ekképen fejezem ki észrevételemet. A' magyar Jus publicum' szelleme szerint hazánkban vagy egy, vagy más módon, vagy mindég, vagy csak bizonyos időkben, minden ember adózik. Azon adó, mellyet a' parasztság, polgárság, és a' királyi Szabadvárosokban levő nemnemes birtokaitól a' Nemesség szakadatlan fizetni tartózik, szoros értelemben adónak, állandó adónak, deákul Contributionak hívatik. Ezen egyik Országgyűléstől a' másikig, az az, minden harmadik esztendőben törvényesen meghatározott mennyiségű, szüntelenfolyó adón kivűl a' segedelmeket, vagy is Subsidiumokat kell tekintetbe venni; mellyeket az elkerűlhetetlen szükség' esetében a' Nemesség (együtt a' birtokos Egyházi Renddel, Mágnásokkal, és a' nemesi jussal felruházott Közönségekkel) az előre tartott Országgyűlésen megállapított mennyiségben és sinórmérték szerint ad szeretett Királyának. Ezen vagy pénzben, vagy termékekben, vagy mindkettőben adatni szokott rendkivűli segedelmeket, tágos értelemben hasonlólag adónak, nem állandó adónak, lehet nevezni: mit hogy minden Nemes igen jól tud, azt hitelesen bizonyítják a' Vármegyékben kelni szokott Alaputasítások, mellyekben a' tartandó Országgyűlésre megválasztott Követeknek a' többi között szorosan meghagyatik, hogy, „ha Ő Felsége a' Nemességtől valamit kívánni fogna, arról illető Küldöji-

ket azonnal tudósítni el ne múlassák." És így a' Nemesség belsőjében a' társasági szabadság' philosophiáját tökéletesen kifejté; egyedűl azon alkotmányos igazához ragaszkodván, hogy a' segedelmek az ő befolyásával és törvényes helyen ígértessenek. Ki nem emlékezik az 1741-diki Országgyűlésre, mellyen örökhűségű Őseink egy szívvel és szájjal életeket és véreket, mint legszentebb áldozatokat, ajánlották fel a' Felséges Thrónusznak, az annyi vérzivatarral körűlvettnek, sikeres védelmére! És ha közelebbről 1790 olta tartott Országgyűléseinket vizsgáljuk, bőséges bizonyságait találjuk annak, hogy a' Nemesség mindannyiszor kész volt, imádott Királyát segítni, valahányszor Ő Felsége a' szükség' esetében hív Magyarjait a' segedelemadásra felszólítni méltóztatott. Egyik régen dicsőűlt Fejedelmünknek ez volt a' választott mondása; „nem szegény ott a' Király, hol a' jobbágyok gazdagok." Csekélységem pedig ezt jegyzi meg: „a' kűlföldről jövő veszedelmek' özönében örökre bíztos a' szeretve tisztelt magyar Király, kinek minden tekintetben olly hív és buzgó alattvalóji vannak, mint a' magyar Nemesség!"

Itten általmegyek a' Grófnak azon állítására, melly így kezdődik; „*Igen sok pedig* —" 'stbb. A' Nemesség' számát tekintvén, ez olly nagy, hogy, ha mindenik hívatalt akarna viselni, Vármegyéinkben mindennapon Tisztújításokat kellene tartanunk. Azonban így sem éretnék el ama' feltett czél; mivel a' Nemességnek igen nagy része tisztségre nem való. Itt tehát annak azon kisebb része jöhet szóba, melly az hívatalviselésre alkalmas, és azon igen kicsiny osztálya fordulhat elő, melly tisztségben volt, vagy van, vagy ezután lehet. Emberismerő tehetségem nem bír olly keresztűlható erővel, hogy mathématikai bizonyossággal meg tudnám határozni, „tanult Nemeseink' belsőjében minő nagy-

ravágyás lappang. Emmiatt csupán a' látható adatok szerint fogok szemlélődni. Több meglevő nemes Nemzetségről bebizonyíthatni, hogy eleji Árpád' vezérlése alatt az újhon-szerzési háborúban záporozó sebes nyílaikkal az ellensereg' csapatjait nyúlfutásra kényszerítették; és számos nemes Nemzetség létez, mellyek valaha Nádort, vagy más csillogó főhívatalokat viselt Férjfiakat adtak hazánknak. És ha e' kétrendbeli Nemzetségek' élő 's tanult Fijait körűlnézzük, — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

'S azon nem-nagyszámú Nemesek közűl, kik a' Vármegyékben előkelő hívatalokat viseltek, vagy viselnek, igen kevés juta Tanácsnoki ranghoz: mellyre a' nem-szolgáltak, vagy nem-szolgálók és kisebb tisztségekben voltak, vagy levők teljességgel nem számíthatnak. Végre nemes Ifjaink' seregéből sokan, kik alig keltek ki iskolájikból, vagy még ki sem keltek, örökre az irói pályára adják magokat, hogy az anyanyelvnek és tudományosságnak használhassanak: kiknek viruló tavaszában sok szép remény nyildogál! — E' közönségesen felébredt fiatal buzgalom Ovídiusz' mondása szerint — Carmina secessum Scribentis et otia quaerunt — nyúgalmat óhajt, nem tisztséget. Sőt némellyik gyenge-idegű ifjúpályázó elhivén, hogy

„L' Auteur d' une Charade est un Litterateur,"
a' talányfaragás miatt majd minden egyéb világi dolog' és foglalatosságról lemond. Mind ezeknél fogva a' Nemesség' nagyravágyását által nem látván, Börnének magyarra fordított mondását arra alkalmaztathatónak nem tartom.

Utóljára befejzem inkább rhetorikai prolixitással, mint aphoristicus laconismussal irt észevételeimet a' Grófnak emez állítására *„Legtöbbeknél pedig hibázik —"* 'stbb teendő megjegyzésemmel; hogy a' Nemesség, és talán leginkább a' Ne-

messég bírja az élettudomány' azon ágát, melly múlhatatlan szükséges más nemzetek' megismeréséhez, azt felebb bőségesen előadtam: és nagyítás nélkűl erősíthetem, hogy sokkal több magyar Nemes van, ki a' kűlföldet jól ismeri, mint kűlföldi Tudós, ki Magyarországról magának előítéletnélküli, kimerítő ismereteket gyűjtött. A' többi között az angolul is jól-tudó Pull Jánosnál Nagy-Szombatban készen áll kéziratban „a' magyar Alkotmány' öszvehasonlítása az angollal:" melly nemben ez előtt negyven évvel is jelent meg egy munka Magyarországon. A' magyar Nemesség az egész világ' legmiveltebb nemzetei között legelső helyet foglal el a' vendégszeretésre nézve. Már ha ez így van, lehetlen képzelni, hogy a' szép társaságban éléshez ne értene: mert hol a' szivesség a' vezér, ott az etiquette nem hibázhatik. Való, hogy a' magyar Nemesség egyáltalában nem olly hajlongó, 's nem olly sima, mint Párizs' népe. De a' némű keleti gravitast a' szüntelen meleg kebel' őszinte érzete feledteti a' szalmatűzü érzelőség és külső simaság mellett, melly inkább a' nyúgotiak' tulajdona. Esszerint az egyenes-lelkű jártos Pszychológ az egyszerű Magyarnak nyútja a' pálmát, nem a' mesterkélt Francznak.

Azokra, miket a' Gróf eme' §. „*Sokszor nagyobb alkalmaknál* —" 'stbb lap 66 és 67. elbeszél, ezeket bátorkodom elögördítni. A' sisakos és pánczélos Minerva, mint minden nyomos munka' emblémája, nem zárja ki a' komoly mellett a' gyönyörködtetőt; hogy így az Olvasó mulatva tanuljon és tanulva mulasson: de a' nevetségest szorosan tiltja, nehogy ez által az egész becséből veszítsen, és épen a' nevetségre ingerlés tegye nem-kedvessé, únalmassá a' fontos-tárgyú könyvet. A' bölcs Gróf maga megvallja, hogy azon tárgyról, mit jelenleg megemlíte, néhány Vígjátékot tudna irni; esszerint önkénytt tollamra játsza kiirhatnom, hogy az elöidézett történetecske teljességgel nem a' jelen mív-

be, hanem valamelly Vígjátékba való: 's óhajtanám, hogy ebben is főszemély' szájába ne adassék. — Minekutána az egész anekdotáról — venia sit verbo! — véleményemet kimondám, annak csupán eme' kitételét hozom fel: „*a' másik rész a' házi asszonnyal, leányival a' Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton ollykori elcsuszamlásin jó ízűn kaczag;*" mellyre nem fogok egyenesen felelni, hanem egy más anekdotát röviden elszólni. „Egykor, csikorgó télben, egy Párizsból érkezett elökelő Francz-ember Moszkóban, egy üveg-simaságú jeges úczán pálcza nélkűl, nagy-szelesen megindúlván, gondatlan mentében egyik szeglettől a' másikig csuszott, és akarat-elleni csicsonkázásában, irongálásában néha szinte orra bukott. Az házak előtt állott ebek a' szokatlan jelenésen megijedvén, ugatni, 's az ide 's tova csuszamlót űzőbe venni eredének: mire a' faragott Francz Chínai-, vagy Angol-szabású körmeivel a' jegeken kezde kaparászni, hogy köveket ragadjon fel és az ugatókat elkergesse; de azok természet szerint a' szigorú dér és kemény hideg által a' fagyos földdel elválhatatlanúl öszvekapcsolva levén, a' kaparászónak nem engedelmeskedtek; ki legottan így kiálta fel: „átkozott ország! mellyben a' kutyákat szabadon bocsátják, a' köveket pedig megkötik. A' részrehajlatlan Olvasóra bízom annak elhatározását, ha lehet e az illyen egyes esetből a' francz nemzet' míveltségét megítélni?! —

Lap 68. „*a' szó valódi szoros értelmében derék művészeti, mesterségi 's kereskedői Rend — hazánkban — mindaddig nem-leend, mig a' törvény személyit 's vagyonit* (a' Polgárságnak) *legerősb védelme alá nem veendi, 's azt a' közönség nagyobbra mint eddig nem becsülendi!*" — Ezekről ekképen emélkedem. A' természet szerint jószívű magyar Nemesség státusokosságát elejétől

fogva abban is különösen gyakorolta, hogy az honába költözött idegeneket igen örömest befogadá; mélyen érezvén ama' történetirati igazságot, hogy a' kezdetekor igen kicsiny Róma a' különféle népek' bevétele által lett volt idővel olly igen naggyá, a' világ' Asszonyává. A' valaha magyar vérrel foglalt és magyar karral és teménytelen áldozattal megtartott hazánkba időről időre majd számosabban, majd kevesebben kényelmesen bejött külön nyelvű, szokásu, viseletű 's gondolkozású népek' nagy része városainkban telepedék meg: mellyekből váltak aztán a' mai királyi Szabadvárosok; hol a' polgárság a' magyar Alkotmány' jótevő védelme alatt, sokkal erősebb személy - és vagyonbeli szabadságot éldel, mint millyent annak beköltöző eleji anyaföldeiken élvedtek; kiknek ha otthon boldogabb állapotjok legyen, mint millyenhez nálunk jutottak, egy lépést sem mozdultak volna lakhelyeikből, vagy oda honunkból visszatértek volna. Valamint minden Vármegye, úgy minden királyi Szabadváros két Követet szokott az Országgyűlésre küldeni, 's így a' Törvényhozásba mindég befolyván, magának az is eme' törvényes just tulajdonítja, „sine me de me" Országos Rendeletet tenni nem lehet." Illy kedvező, illy tündöklö igazzal az idegen származásu polgárság' költöző eleji szűlőföldeken létekkor teljességgel nem éltek! Minden polgár, ki városi vagy királyi tisztséget visel, vagy ügyészi hívatalával 'stbb vagy tudományos míveltségével, szabad müvészeti ügyésségével vagy egyéb jeles tulajdonságával magát megkülönbözteti, mint úgy nevezett Honoratior, a' közönségtől becsültetik, és neki nyílása van, a' legcsínosabb nemesi társaságokba beszővődni; mi által útat készít arra, hogy magát közelebbről megismertetvén, kedveltetvén, Vármegyei Tablábiró legyen, vagy a' Lovagrendből eredett két Tanácsnok' közbevetésére, az érdemeket jutalmazni olly igen szerető kegyelmes

Királyunktól czímerès, vagy adományos megnemesítést nyerjen. Minden királyi Szabadváros azon Vármegyétől, mellynek keblében létez, némelly politikai eseteket kivéve, független, önálló Törvényhatósággal bír: melly törvény szerint képes a' maga kerületében bíró Nemestől a' nem-nemes háza után járandó adót megvenni. A' polgárság szinte egyedűl űzi az egész Országban a' mesterségeket, és e' részben szoros rendszabású czéhokat tart, mellyekbe a' bejutás a' remekeléseken kivűl még sok egyéb bajjal és költséggel jár. A' Nemesség falusi jőszágaiban termeszti a' temérdek életet, mellynek kereskedésre fordítható részét többnyire a' városokban adja el: a' mellyből kapott pénzt vagy mingyárt itt hagyja, vagy lassanként ide hordja vissza; mivel a' szükséges vagy fényűzési készítményeket ott szokta vásárolni. Ezen pénzzel, mint nagyobb részint nyereséggel épültek a' városokban a' szép házak, mellyeknek legszebbjeit az ottan lakó, tartózkodó, vagy mulatni szerető birtokos Nemesség emelteté. Falún köti koszorúját a' megelégedés, ezért a' falú mindég a' philosophus' hazája marad: hol az tud legjobban bölcselkedni, ki a' nagy világban már megfordúlt és ezt eléggé megismerte. Nagy világ csupán városokban, nagy városokban képzelhető, mellyekben a' falusi fiatal narancsok igen kellemetes megéréshez juthatnak. A' városokban azonba nem a' mesterségűző polgárság, hanem az ottani Nemesség adja 's gyakorolja a' míveltebb hangot és szűli 's hozza forgásba a' csínosabb, magosabb társalkodást. Erre legcsalhatatlanabb tanúnk az, hogy azon városainkban, mellyekben Nemesség nincsen, vagy igen csekély számmal vagyon, sokszor silányabb tónusz izetlenkedik, mint a' falukon; azok mindmegannyi úgy hívott „Varjúszegek"; el nem mellőzvén azt is, hogy azokban gazdagság helyett szegénység uralkodik; mert a' városokban a' böséget mindég az ottan tartózkodó Nemesség' számától kel mérni.

Ezért minden város kimondhatatlan örűl annak, ha keblében számos Nemességet láthat, mellytől, ha egyebeket elhallgatunk is, a' köz intézetek' felállítására, fentartására tetemes segedelmet húz; mert a' magyar Nemesség nemcsak régi pergameneinél fogva, hanem természete szerint is nemes, igen nemes! Nem kell feledni, hogy Vármegyéink' Köz-és Kis-Gyűlései 's Törvényszékei, 's Országgyűléseink városokban tartatnak; ugyan itt vannak mindennémű Igazgató - 's Fő - Törvényszékeink 'stbb. és legfőbb és fő-iskoláink; és ki fogja előmutathatni azon tökéletes arithmétikát, mellyen fel lehetne vetni, hogy mind azokból és az azok által melly temérdek pénz foly be az Ország' minden részéből az illető városokba, melly egyedűl a' polgárság' zsebeit tölti? nem említvén az ajánlkozó lelki nagy nyereséget, melly minden földi kincsnél becsesebb gazdagságot nyújt. Mert valamint az egész Országnak majd minden pénzbeli tehetsége az illető városokban forgásba jö, úgy szinte minden elmebeli 's erkölcsi ereje egyesűlve surlódik; mellynek csupán az a' polgár nem veszi hasznát, ki önmagával nem gondol, vagy gondolni nem tud.

Kérdjük már a' legcsendesebb vérrel, a' legszelídebb hangon és a' legillendőbb módon, hogy ennyi sok alapos Jóért, tudnillik, a' boldog hon' és lak' adásáért, szabad Alkotmányban részeltetésért, szives megkülönböztetésért és ápolásért, különös megbecsűltetésért, önkényes gazdagításért és csinosításért, és az előforduló esetekben foganatos védelmezésért 'stbb. mellyekkel a' Nemesség a' Polgárságot mindeddig buzgón élteti, ez micsoda hajlandósággal viseltetett és viseltetik ahhoz 'stbb?

Mikre a' feleletet a' Gróf' igéjivel kezdem, ki az érdeklett lapon így szól: „A' *Polgárság* —

nagyobb részint nem magyar, 's nem is vágy azzá lenni; holott a' magyar hon levegőjét szivja, kenyerét eszi, borát issza, 's nincs is egyéb hazája e' tágos világ hátán a' magyar földön kivül."

Ha tavasszal, nyárban és összel mezeink', szőlőhegyeink' és kertjeinken végig tekintünk, számtalan virágot, növényt, gyümölcsfát 'stbb. látunk, mellyeknek magvai régenten kűlföldről kerűltek hazánkba; 's íme mind azok elannyira meghonosodva díszlenek eredeti virágaink, növevényeink és gyümölcsfáink között, hogy azoknak valahai idegen származása eszünkbe felette nehezen juthat. Ha nevezetesebb gazdaságűző Földesuraink' júhaklait, lóistállójit 'stbb vesszük szemügyre, nem lehet örömre nem fakadnunk, midőn ott az eredeti magyar birkák és lovak között egészen meghonosított kűlföldi származásúakat találunk: mellyek bátor oktalan állatok, még is sok részben nagy példát adhatnak az okossággal felruházott embereknek. — — Ugyan is mindegyik nem csupán a' természeti ösztöntől és jóságtól vezéreltetvén, magyar származású neme iránt türedelmes, barátságos, atyafiságos indúlattal viseltetik. A' kűlföldi eredésü birkák a' magyar fajtájúakkal az aklokban és mezőken, és az idegen származásu lovak az eredeti honiakkal az istállókban és réteken, egymás melletti sorokban csendesen esznek és békeségesen együtt legelnek: nem különben örömest párasodnak egymással, és szapora sokasodásaik által a' Földesurak' czélerányos gondjait és tetemes tőkepénzeit százszoros kamattal fizetik vissza; 's így általok a' nemzeti gazdaság kifejezhetetlen öregbedést, hasznot és becset nyer. Az illyes birka-, vagy lótenyészés kevés idő múlva olly honivá válik, hogy egy néző sem állíthatja valamellyikéről, hogy ez nem-magyar szaporodás. —

Hogyha végre Történetiratunkba vígyázó szemmel bepillantunk, nem lehet a' közttünk lakó Örményeket eléggé dicsérnünk; kiknek eleji Örmény-

országból a' Perzák és Törökök által kiszoríttatván, különféle terhes csapások között és honváltoztatás után, 1672. Moldvából Erdélybe vonták magokat, kiknek Első Apafi Mihály Fejedelem lakhelyeket és a' zűrzavaros idők miatt megcsökkent, szinte kihalt kereskedés' felelevenítésére szabadságot osztogata. Ezek, kik nagyobb részint az Eutychiusz' vallását követték, 1684. a' Római Anyaszentegyház' kebelébe tértek, azon igen kedvező engedelem' megnyerése mellett, hogy nekik szabad legyen, a' szent Misét anyanyelveken szolgáltatni.

Nem számlálom elő, hogy istenűlt Királyaink időről időre micsoda Privilégiumokkal ajándékozták meg az Erdélyben lakó szorgalmas Örményeket. Csak azt veszem vizsgálat alá, hogy ezek elejétől fogva minő szives hajlandóságot és tiszta érzetet bizonyítottak be új Honjok és Magyarország, és így az egész magyar Nemzet eránt. Hogy ők Erdélyben magoknak az igen csínos Szamos-Újvárt építették, és Erzsébetvárost (Ebesfalvát) megszépítették, mellyek ma nem nagy, de díszes királyi Szabadvárosok; és hogy a' kereskedést mind a' két Testvérhazában különösen előmozdították, történetirati figyelmet érdemelnek: azonba mind ezen szép cselekedetek olly kitetsző festésre nem valók, mellyhez hasonlóra a' két Magyarföldön élő jövevény népek' építési 's kereskedési buzgósága méltó nem volna. A' magasztaló honi Geniusz más idegen-származású lakóink felett, egyedűl az Örményeknek azért nyújtja az halhatatlanság' pártafűzetét, mivel ezek az háládatos Új-lakosok elejétől fogva a' legnagyobb készséggel és követésre serkentő buzgó példával a' magyar öltözetet, szokásokat, nyelvet és gondolkozásmódot tökéletesen bevették. Innen nincsközttünk Örmény, ki magyarul nem tudna, 's ki testestől lelkestől magyar nem volna. Honi tudományosságunk' történeteiben igen ked-

ves helyet foglalnak el némelly Örményeredetű Szerzőink', Színjátékiróink' nevei; 's melly idvességes hallani, látni, tapasztalni, hogy Erzsébetvárosban és Szamos-Újváratt, mellyekben csupa Örmények laknak, a' két nembeli Ifjúságból vállalkozott mivelt Személyek ottan ottan magyar játékdarabok' előadásával mulattatják a' Közönséget! Mind Erdélyben, mind Magyarországon több Örmény áldozott a' magyar játékszín' előmozdítására. — Magyarok' Istene! árasszd ki ezentúl is atyai áldásaidat a' megmagyarosodott Örmény nemzetre, 's adjad, hogy minden jövevény nép annak igen dicséretes példáját kövesse már valahára!!

A' magyar Tribonián, Verbőczy igen bölcsen ezt mondja:

„Cum fueris Romae, romano vivito more."

'S Claudián hasonló bölcseséggel így ir; „Patriae impendere vitam."

A' jövevény Polgárság hazánk eránt, melly valaha Római jeles Tartomány volt, és a' régi Rómának ma is sok szép vonásával bír, koránt sem mutat olly hajlandóságot, olly szivességet, millyet az Örmények teljesen bebizonyítottak. Az Amérikai dohány, olasz róza, Champagnei 's Phalernumi szőlőtőke, Tyróli almafa, 's számtalan külföldi virág, növény, gyümölcsfa; nem különben a' spanyol júh és angol ló végre földünkhez és éghajlatunkhoz szoktak, és most olly meghonosodva tenyésznek és szaporodnak, mintha merő magyar eredetűek volnának. — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Mire az egész Magyar Nemzetnek nagy figyelmet kell fordítnia, 's minden törvényes gondoskodást megtennie, — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Minden Magyarnak ajánlom Lesszingnek, Kazinczy Ferencz-fordította meséjit és ezek között kiváltképen az igely' és vakondokról szólót, melly magában nagy igazságot rejt, és szüntelen intő vigyázatra szolgál. — Valamint az Erdélyi Rendek az Oláhságnak, úgy a' Magyarországiak a' Polgárságnak különösen 1790 olta akármennyiszer szivére, lelkére kötötték hazafiúi óhajtásokat és törvényes kívánatjokat, hogy az megmagyarosodni, egészen magyarrá lenni iparkodjék, buzgólkodjék. Lehet e már annál valami nagyobb megbecsűlést képzelni, mint mikor egy törzsökös nagy Nemzet annyiszor és olly szivesen és hathatósan kijelentette, hogy az honában lakó idegen-származású apró népeket magával mennél előbb egyesűlve látni vágy?! Mit ha ezek cselekedni elmúlattak, önmagok ellen vétkeztek, és saját boldogságok' előmenetelét gátolták!!

Ki Magyarország' királyi Szabadvárosait megutazá 's szorosan megvizsgálá, szinte mindenütt eme' gyászos képét látá a' magyarosodni nem-akarásnak: a' vendégfogadók' és úczáknak magyar nevei nincsenek; holott ezekre a' szomszédos magyar falúkból be-beránduló 's a' polgároknak táplálatot hordó egynyelvű parasztoknak mindennap' és szinte minden órában elkerűlhetetlen szükségek van; kik hijában kérdik „hol a' Magyarúcza?" mert ez „nomine et omine" nem létez: és a' megszólított polgároknak századika is alig érti a' nem bajos kérdést. — Ellenben magában Bécsben vígasztalás, öröm lepi meg a' magyar Utazót azon nem kötelességből, hanem csupán emberi szeretetből folyó kedvezés miatt, hogy mind a' bel —, mind pedig némelly kűlvárosban magyar felűlirásokat is olvashat; például, „magyar borkereskedés;" — „vendégfogadó a' két fejér galambnál" — stbb.

A' Polgárság továbbá a' magyar Játékszínt, Folyóiratokat, Újságleveleket, könyveket, szóval,

az honi nyelv' gyarapítására felállított intézeteket nem kedveli, nem ápolja; 's nem elég, hogy maga magyarúl nem tud, de még azt a' kis áldozatot is restelli megtenni, hogy gyermekeit magyar nyelvre taníttassa; pedig ez minden Európai nyelv között legkönnyebb, és kiváltképen azért, mivel g e n u s a nincsen. Azon királyi Szabadvárosokban, mellyekben jeles iskoláink vannak, és a' tanuló magyar ifjúság az anyanyelv' gyarapítására társaságokat formált, köz megvizsgálások' alkalmával az előmenetelt az Auditoriumokban olly kevés Polgár hallgatja, hogy ezek' számát a' kőfalak' száma (minden Auditoriumra négyet véve) felűlhaladja.

A' szerencsésen felállított Magyar nyelvmívelő Társaság' története csalhatatlan próbáját mutatja annak, hogy a' Polgárság a' magyar nyelvet, mellyre mint a' mindennapi kenyérre, elkerűlhetetlen szüksége van, elősegélni csekélyen buzgólkodik: ugyan is arra annyi királyi Szabadvárosunk között egyedűl Buda ajánla két ezer pengő ftot. És minő kevés áldozat ez a' gazdag Főváros' Közönségétől! midőn egy magányos Nemes, „a' j ó t é t e m é n y b e n g y a k o r l o t t V a y — f e l e d v e, h o g y t i z e n e g y é l ő g y e r m e k' a t y j a, a z e l ő b b t i s z t e l t c z é l r a 8,000 e z ü s t f t o t a j á n d é k o z a." (1)

Igen sok Vármegyénk minden törvényes lépést megtesz, hogy a' kebelében levő királyi Szabadvárosokat, mellyek nem magyarok, megmagyarosítsa; 's mennyi irogatásába kerűl, míg ezeket csupán azon törvényszerinti kötelesség' betöltésére bírhatja, hogy az illető Vármegyei Törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek! Az 1830-diki VIII. Törvényczikkely' nyomán Arad Vármegye az anyanyelv' gyarapítását tárgyazó hasznos Rendeletei között így szól: „a' Kalmárok' jegyzőkönyvei, a' tör-

(1) Lássd: az említett Életrajz' 12. lapján.

vény által meghatározott esetekben, teljes hitelességgel csak úgy fognak bírni, ha a' jövő 1832. évtől kezdve, magyar nyelven vitetnek:" mit az midőn köz tudás végett a' királyi Szabadvárosoknak is megküldene, itt, ott némelly polgárok morogni indúlának.

A' polgárság nagyobb részint úgy folytatja életét hazánkban, mintha most is kűlföldön volna. Honi dolgainkat szinte olly kevésbé tudja, mint a' kűlföld. A' Nemességtől él, gyarapodik és gazgagodik, mégis ezt gyűlöli; 's ezért igen ritkán látni olly Nemest, ki Tanácsbeli lehet. — A' polgárság továbbá, melly a' magyar Nemesség' karakterét közelről ismerni nem tanulja, benne a' többi között a' keleti tartásbeli méltóságot szenvedhetetlen büszkeségnek véli; mi teljességgel nem az. Ellenben a' Polgárság felettébb alánézi a' városokban megforduló falusi szegény-rendű Nemeseket és Parasztságot. Azon Polgárok pedig, kik megnemesedhettek, a' régi magyar Nemesek' keletiségét akarván és nem tudván majmolni, olly kiállhatatlan kevélyek, hogy azon polgártársaikat is, kikkel együtt nőttek fel, együtt tanultak, együtt éltek, és talán egy czéhban voltak, képesek megvetni aranyos-szélű új-kutyabőrek miatt.

A' Polgárság, melly a' Vármegyei 's Országgyűléseken elővett, megvítatott és bevégzett nevezetes tárgyakat és fontos dolgokat tökéletesen nem ismerheti, mivel magyarul nem tud, többnyire ferde véleményt forral az egész Nemességről. A' politikai eső ellen a' legnagyobb prudentiával és circumspectióval az illető Vármegyék' bíztos palástja alá vonódik; még is ezekkel ottan ottan ujjat húz. — Országgyűlési Irományaink tele vannak nehézsékkel, és a' törvény' végrehajtására serény Igazgatószékeinknek sok alkalmatlanságot szűltek már azon panaszok, mellyeket az illető Vármegyék minden előforduló esetben azért terjesztettek elő, hogy a' polgárság a' törvényes korlátok közötti ma-

vadásra szoríttassék. — Az Országos Küldöttség' rendszeres Munkájinak felvételekor a' czéhok, mellyekből a' régi időkben sok helyen a' protestans mesteremberek egészen ki voltak zárva; 's a' mellyekbe a' jelenkorban sokszor a' legtanultabb, legügyesebb mesteremberek sem vétetnek be holmi czikkelyek' tilalma miatt, el fognak törűltetni, 's a' közönséges felszabadítás által egy lehető derék mesterségi Rend állíttatand fel hazánkban. Míg ez meglenne, törekedjék a' Polgárság az ötet szerető magyar Nemzettel minden tekintetben egyesűlni, 's egész életét tulajdon javáért boldog honának czélerányosan szentelni, 's tapasztalni, érezni fogja nemcsak a' mesterségek', hanem a' művészetek' és kereskedés' űzésében is, hogy — — — — — — — — — —

Lap 69. ez áll: *„Annyi bizonnyal, de tán több — keserű versengés van Pápista 's Reformatus mint Gallus és Angol közt.“* Az Episcopális hitű Angolok és az igen későn emancipált kathotikusz Irlanduszok között vagyon ama' számtalan keserű versengés, nem pedig hazánkban; hol az 1825/7-és 1830-diki Országgyűlésceken szinte kirekesztőleg katholikusz Követek vítatták a' Protestánsoknak előfordult dolgait: és a' közelebb múlt Országgyűlésen magoknak a' katholikusz Követeknek kívánságára a' derék Ragályi Tamás, Reformátusz Követ vitte többnyire a' Kerűleti Jegyző-tollat. Megszámlálhatatlan katholikusz Férjnek Reformata Felesége, 's Reformatusz Férjnek katholika Hitvese van, és mindnyájon a' legnagyobb öszhangzásban élvedik az élet' örömeit, és nevelik gyermekeiket a' Státus' leendő szolgálatjára, javára. Nem tagadhatni azonban, hogy a' felebbi időkben nálunk is, valamint más idegen Országokban, a' külön vallásbeli Felekezetek szomorú czivakodásaik által dúlták egymást: de az 1791. 26-dik Törvényczikkely' megalapítása olta feltetszett az örök béke' napja, melly a' jelen században hová tovább tisztább világos-

ságban ragyog. — „'S béke vagyon menny-ben, 's béke van itten alatt!" — Gyönyörű azt látni, hogy a' lelkes Guzmics Iszidor, egyik fődísze a' szent Benedek' egészen magyar Szerzetének, az Únióról irt elmélkedéseiben a' legnagyobb szerénységgel és kímélettel munkálódék, és szép tónuszával mind nevének, mind a' Nemzetnek, mind pedig a' XIX. századnak fényét magositá! Ellenben az emberbarát és miveltségkedvelő 's-becsűlő előtt nem lehet sajnosabb, nem borzasztóbb, mint mikor hallja, hogy a' kitrombitált nagy világosodású külföld a' külön *hitvallási irígykedés* és egyenetlenség' ördögeitől ma is mindúntalan rongáltatik!

Itt engedjen a' Gróf egy kérést. Minthogy tapasztalom, hogy jelen mívében némelly magyar verseket is alkalom szerint felhozni szeret, és meg vagyok győződve affelől, hogy *a' keresztről — a' türedelem és felebaráti szeretet dicső jeléről* — irottak szivéből ömöltek ki; méltóztassék ezentúl kiadandó munkájiban azon jelesebb Költőinknek, mint például, Kazinczy Ferencz', Szemere Pál', Kölcsey Ferencz', Fáy András', Csokonay Mihály' 'stbb. verseikből is idézgetni, kiknek Hitvallási Templomokon *a' kakas, a' lelki ébredség példázója* van. — „Egy jó példa többet ér száz regulánál. —

Lap 70 's 71. levő eme' szavakra: „*—feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 picziny Királyságra, 's a' világ nagy szinpadán csak igen lassan, 's végre tán olly út felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélik, mindegyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a' hajót, 's ha törik, egyenként merítgetik, lapátolgatják a' beomló vizet, mig a' savanyu nagy hab örökre egyesíti őket.*" szükségképen nem kellene észrevételeket tennem, mivel már oda előbb szóltam 52 Vármegyénknek jus publicumbe-

li állapotjáról. Azonban ha a' Gróf ismételt, én is ismételek. Hogy Magyarország ötvenkét apró Királyságra oszlik fel, az kűlföldön született régi ideagyermek, ki magyar nyelven csak most keresztelteték meg. Mikor én annak szerencsés megszületését legelőbb olvasám, azonnal így sóhajték fel magamban; „boldog Isten! mennyivel találgatósabbak a' kűlföldi vendéghajú Irók a' magyaroknál: azok bizony még arra is rábuknak utóljára, hogy a' Dunai 's Tiszai Kerületeket négy apró Császárságnak nevezzék, mellyek alá természet szerint tartóznék amaz ötven két apró Királyság: és azon elnevezést nem volna bajos megtenniek, kiváltképen ha ma is csupán annyit tudnak hazánkról, mennyit halhatatlan II. József alatt tudtak!“ — De félre a' tréfával, melly könnyen megvalósulhat! —

Szent Istvánon kezdve mindenik Uralkodónk egyáltalában Magyarországi Királynak koronáztatta magát; teljességgel nem külön Vas, Mozsony, Győr, Pest, Tolna, Abaúj 'stbb. Vármegyék' Királyának. És szeretve tisztelt Fejedelmünk' czímében csupán „Hungariae Rex Apostolicus“ fordul elő, 's nem egyszer'smind „Comitatuum Castriferrei etc. Rex Apostolicus. Egyedűl Erdélyre nézve van Ő Felségének illyetén czíme: „Magnus Princeps Transsylvaniae et Siculorum Comes.“ Én koronák nélkűl Királyságokat képzelni nem tudok: és a' mennyire csekély tehetségem szerint jártos lehetek Történetiratainkban, sehol sem olvastam, sőt még meseképen sem hallottam beszéltetni, hogy valamellyik Vármegyénknek valaha külön koronája volt volna. Egyetlen egy koronát tudok, melly a' Budai várban őríztetik; ez a' magyar szent Korona, mellyet legelsőben Szent István tett a' fejére, 's a' mellyel a' múlt Országgyűlés' elején V. Ferdinánd Ő Felsége Magát magyar Királynak megkoronáztatá.

Végre ősidők olta szakadatlan gyakorlásban levő diplomatikai szokásaink és világos törvényeink szorítnak, hogy csupán a' Szent István adta nevezet mellett maradjunk. Minden Vármegye a' Jus publicum' nyilványságos sinórmértéke szerint egyenlő jussal bír; az az, egyiknek sincs sem több, sem kevesebb elsősége vagy hatalma, mint a' másiknak. Szóval, a' Vármegyék a' nagy Státustestben nem külön vált apró testek, hanem mindmegannyi főtagok, mellyeket az Alkotmány elválhatatlan öszvefoglalt, forrasztott és örökre tart, táplál. És ki hallotta valaha, hogy valamellyik Vármegye az Alkotmány ellen csak egy hajszálnyit is akart volna tenni?! 'S ha egyik vagy másik Vármegye, dato non concesso, az egész ellen törni merészelne, a' mí igen jó 's igen bölcs Atyánk és Hajóskapitányunk, kivel az egek a' Nemzetet megáldották, a' Státushajót az Alkotmányi kormánnyal olly ügyesen, hatalmason és bíztosan tudja igazgatni, hogy az sziklák közé nem zavartathatik, meg nem repedhet, el nem törhetik. Ő minden hajóst pontos kötelessége' teljesítésére 's egy czélra dolgozásra szorít, és a' történhető restet vagy akaratost parancsoló kegyelmes szavával legottan serénységre, hív engedelmességre téríti. A' legmohosabb előkor olta illy dicsőn kormányozott Státushajónk ma is ép, és Isten' segedelmével ezután is mindég ép leend.

Ez alkalommal nem rejthetem el egy szívbeli óhajtásomat. Engedje a' mennyek' Ura, hogy az annyi nevezetes tapasztalással és ritka tulajdonnal bíró Gróf valamellyik Vármegyénknek minél előbb Fő-Ispánja legyen; hogy arányzott miveltségi előmenetelünket még tágosabb és magosabb körben öregbíthesse!

Figyelmet érdemelnek ugyan az 71. lapon még e' következők: *„el van kárhoztatva a' Magyar hátramaradás vagy elbomlás által veszni, ha t. i. alkotmányával a' perfectibilitas öszve-nem-férhető;"*

Hogy Alkotmányunk időről időre mindég tökéletesedett, azt a' Corpus Juris csalhatatlanúl bizonyítja. Dicsőült Királyainknak majd minden Decretuma, különösen pedig Robert Károly, II. Wladiszlav, I. Ferdinand, I. Leopold, III. Károly, II. Mária, II. Leopold és I. Ferencz Ő Felségek alatt hozott Törvényeink az érdeklett tökéletesedést bőségesen és hitelesen mutatják. Verbőczy Tripartitumában, melly nyilványságos törvényes erővel bír, és azért leginkább, mivel ezt I. Leopold mint magyar Király, az Erdélyieknek 1691. Dec. 4-dikén adott igen nevezetes Diplomája' 3-dik pontja által, annak I. Része' 9-dik Titulusza' 6. §-sát kivéve, egészen megerősítette, így szól „sola virtus nobilitat:" és ím ezen három száz és egynéhány év előtt kimondott magyar maxima' felállításán töri fejét jelenben majd minden mívelt nemzete Európának! A' többször említett Országos Küldöttség' Rendszeres Munkáji hasonlóképen előpostáji a' tökéletesedésben leendő haladásunknak: tehát az hátramaradási szemrehányásoktól nem félhetünk, nem attól is, hogy elbomoljunk, mivel áldott régi Alkotmányunkat mind Felséges Királyunk, mind mí fen akarjuk tartani, 's az időszellemhez alkalmazandó javítások által még jobban megörökösítni.

Lap 72. a' Gróf ezt jegyzi meg: „*Egyesek szavai, kik világosan látják a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a' mi lehetne, elvesznek a' sok felekezet egymást üldöző vad ordítási, vagy csak önhászonleső nyomorult rimánykodási közt.*"

Ez állításban kiváltképen eme' váratlan szavak *a' hon pirulás-okozó alacsony mibenlétét* — *vad ordítási* — a' Gróf' nevelését és miveltségét tetemesen bántják. Egyesek' ígéji a' csendes magyar Nemzet előtt, ha a' magok' helyén, idejében és czélerányos módon zengettek, soha sem hangoztak el, mint a' kiáltó szó a' pusztában. Azonban valamint

minden tudományos dologban, úgy a' beszédben is van bizonyos routine, mellybe a' lelkes Szónoknak húzomos szorgalom és tapasztalás által belé kell oknia, hogy Hallgatójit feltett nemes czéljára megnyerni képes lehessen. Az egyes' beszédéről és különböző-gondolkozásuak' kijelentett véleményeiről részrehajlatlan ítéletet hozni egyedűl az hallgató sokaságnak adatott; mellyben sokkal számosabb csendes-vérű Bíró találtatik, mint csendes-vérű Beszélő 's Véleménymondó. Mint minden Státusban, úgy a' miénkben is örök maxima marad; „in senibus est consilium;" kik a' pro et contra előadottakat, tüzesen vitatott tárgyakat szokott nyúgalomban kihallgatják, és mindent úgy intéznek el, hogy bennünket a' leirt vád teljességgel nem érdekelhet.

Ugyan azon lapon és a' következendőn áll a' Grófnak eme' vádállítása: *„A' kisebb Nemesség nőtten nő, 's előrelátható: tiz nemesember jut majdmajd egy sovány holdföldre. Müvészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, 's méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség 's tudománnyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, 's nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni, vagy semmit sem tenni."*

Ez ígék igen mostohául bánnak a' Börnétől (lap 66) kölcsönözött mondással! — Én a' Nemesség' szaporodásán legkisebbet sem aggódom, söt örűlök, mivel hazámnak leendő nagyobb, kiterjedtebb miveltségét és boldogságát az egykori szembetünő népesedéséből következtetem. A' nöttön növő kisebb Nemességet, mellynek nagy része földet mível, és kis része mesterségeket, művészeteket, kereskedést 'stbb üz, az eláradandó szükség arra még jobban fogja kényszerítni, hogy dolgozzék; és ha az az három utólsó mód közűl egyikre sem akarja magát szánni, kénytelen lesz jobbágytelkekre vonulni, 's ez által a' parasztság' adófizetési terhét

könnyítni: mivel az 1825/7-diki Országgyűlés' szelleme szerint a' jobbágytelkeken lakó Nemesek is adózni, contribuálni fognak a' jobbágyföldeken termesztendőktől. És ím ez egyik vonása az Alkotmány' tökéletesedésénak a' XIX. században!

Nyúlfiakat anyjok' hasában lődözni az 1802. 24-dik törvény ellen volna, melly alól senki sincs kivéve. 'S ez az állatkímélő törvény is egyik vonása tökéletesedésünknek az újabb időkben! mellyekben némelly hobortos Angolok, kik a' fogadás' szerelmében az Erdélyi czigányokat jóval felűlmúlják, az állatkínzást tilalmazó törvények ellen vékony lovaikkal sebes vágtatva olly messze útat tesznek, hogy a' szegény párák alólok kidűlnek és megdöglenek. —

A' Gróf előadta tárgyra nézve Thewrewk 1824. először és ez idén másodszor ezeket nyomtattatá ki: „Jó volna, ha minden nemes-fi az olvasást, irást, vallást és számvetést anyanyelvén tanulná meg; de tudósnak készűlne közűle csak az, ki arra hívatott: a' kit pedig lelki ereji inkább egyébre vonzanak, az legyen azzá, mire alkalmas. Különben az illyen mind maga magában, mind Státusunk benne veszt.“

„Épen nem kisebbség a' Nemesnek mesterséget is gyakorolni. Mert hiszen, ha az eredetre visszaemelkedünk emlékezetünkkel, a' régi Magyarok közűl sokan voltak jó asztalosok, szabók, csizmadiák és egyéb mívesek dicsöűlt Királyaink' és nemzeti Fejedelmeink' udvarában, és azért jöttek kedvességbe, megnemesedhetni. Már, ha hajdon a' mesterség által érdemet lehetett szerezni, szégyen e ma ugyan az által meggazdagodni?“

„Az idegen nemzetbeli kereskedők, tímárok 'stbb. Pesten és minden királyi Szabadvárosunkban a' mesterségűzéssel építették fen házaikat. Az Örmények Magyaroszágon és Erdélyben a' kereskedésből gyűlt pénzzel vásárolták és vásárolják maig is a' régenten magyar vérrel foglalt jószágokat. Az Angolokat is, az hatalmasokat, mik tették a' földnek,

a' tengereknek uraikká? „a' mesterségek és kereskedés!!"

„Ne várjunk több példát. Állítsunk mennél számosabb fábrikákat és kézmíveket a' magyar földön. Űzzünk mindennémű kisebb, nagyobb mesterségeket. Csináljuk meg utainkat, (mint hajdon Tráján a' magáéit,) állandó kövelettel és feltöltéssel. Tisztítsuk meg leginkább Erdélynek ömlőbb folyójit az inkább kártevő, mint haszonhajtó malomgátoktól, és tegyük jobban hajókázhatókká, 's alkalmas, egyenes vízvitelekkel kapcsoljuk öszve szorosabban a' körűlfekvő Tartományok' árjaikkal. Adjunk a' kereskedésnek szárazon, vizen sebesebb folyamatot mind határainkon belől, mind a' kűlföldeken. Honnan a' magyar készítmények' és termékekért nemcsak feles pénzzel jöhetnénk vissza mindég, hanem még míveltséget, fínomságot, kecsességet, világosodást is hozhatnánk magunkkal, mellyekhez mostani környűleteinkben, minden iskolai iparkodásaink mellett is, nem egészen juthatunk el." (1)

Ugyan lap 73. illy kérdés gördíttetik elő: „*Hány mer jobbágyi, hiv 's alázatos, de egyszersmind férfiui önérzéssel királyszék elibe lépni, 's a' fejdelem atyai keblébe a' hon kivánatit bátran kiönteni?*" A' Felség az Alkotmányt tudja 's szereti; a' Nemzetnek pedig mind Vármegyei, mind Országgyűlésein Jus repraesentationis-a van; mellynél fogva minden törvényes kívánságát jobbágyi, hív és alázatos hódulattal és fiúi bízodalommal, de egyszer'smind férjfiúi önérzettel bátron ki meri önteni kegyelmes Királya' atyai keblébe.

Ugyan ott következik eme' kérdés: „*Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a' honi előitéletek seregével szembeszállni, 's hazafiait ép-*

---

(1) Lásd: Alapmondások. II Füzetke. lap 31 — 33.

pen ott támadni meg, hol mint a' nyavalyának gyökérhelye, a' vágás legkínzóbb — — — — —?" Kár vala ezen öt gondolatvonást világos szavakkal fel nem váltani, melly által az egész kérdést voltaképen tudhatnók. — Csupán arról, mit látok, ezt mondom: Nincs tárgy, melly, ha az hon' javára fordítható vala, Vármegyei 's leginkább Országgyűléseinken vitatás, tüzes vitatás alá nem vétetett volna; 's tétovázás nélkűl megvallom, hogy a' Grófnak három becses munkájában elöjövő hasznos kelmékről az említett helyeken már ezerszer és *tiszta lélekismereti bátorsággal* szólottak. Azonban az ottani szólások és a' Gróf' elmélkedései között ez az egyik fő különség. Ott a' javaslóknak mingyárt lehete felelni, 's így legoftan kisűle az igazság, 's elvégezteték, mit az időkhez képest — mert „mindennek ideje van" — elvégezni lehete; az pedig, mi a' környűletek miatt el nem igazíttathatott, máskorrá halasztaték; mivel valamint a' természeti világban ugrás nincsen, úgy ennek a' politikaiban sem kell lennie; melly kárt szűlne, nem hasznot. A' Gróf' javalatjai mellett nincsenek ellenvélemények, mellyeket állításaival együtt egyszerre olvasni, 's így a' több oldalról megvizsgált, kimerített tárgyak' valódiságára találni lehetne. Az úgy nevezett Recensensek egy vagy más okból hátra vonják magokat, és *ki mer* közűlek *tiszta lélekismereti bátorsággal* nem *szembeszállni*, hanem az illendőség' határán belől igazságos észrevételeket tenni? *Ki meri* megmondani, hogy honunkat nem szégyeníti a' vélt *előítéletek' serege*, 's némelly előítélet néha olly szükséges és hasznos, mint az úgy hívott Praejudicium Curiae Regiae a' világos törvény' nem-létében? *Ki mer* végre felszólamlani, hogy az hazafiakat *megtámadni* teljességgel nem tanácsos, mert unus contra multos, vagy inkább contra omnes nem győzedelmeskedhetik; és hogy valamint az *eczettel* 'stbb irás káros,

úgy a' *vágás, a' legkínzóbb vágás* † † † † † egyenesen a' czél ellen van?

Nem lehet nem óhajtanom, hogy a' fáradhatatlan Gróf ezentúli munkájit, mielőtt kiadná, Gróf Teleki József, Jankovics Miklós és Horvát István Tudósainkkal közlené, 's kéziratainak tökéletesítésére használná azoknak nyomos véleményeiket; melly által kimondhatatlan hamaríthatná feltett nemes szándéka' kivitelét!

Lap 74. ezek tűnnek elő — *„az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin"* 'stbb. Az előítéletekről már szólék; mellyeknek, ha valóban azok, közttünk semmi tárnokát nem ismerem. Ellenben tudom, hogy a' vakbuzgóságú türelmetlen Angolok babonás előitéleteknél fogva kerestűlnézik az emancipált Irlanduszokat. — A' lovazás a' Magyarnak olly kitetsző tulajdona, hogy az Európai Nemzetek között e' részben elsőséggel bír. Már gyermekkorában kiüt benne a' lovazás iránti hajlandóság. Míg más gyermekek sárkányokat repítnek fel a' légbe, ő katonásdit játszik, kinek az honi történeteket kedvelő atyja a' Nagy Lajos', Hunyadi Székely János', Mátyás' 'stbb korairól örömest beszélgetvén, az a' lovasdijátékot a' katonásdival egyesítni ragadtatik. A' gyermek csak hamar oda hagyja a' falovat és eleven paripára űl. — Báró Vesselényi Miklós már négy esztendős korában lovagolni taníttatott, ki fejlő életének tízenharmadik évében Közép Szolnok Vármegye' felkelt Nemességét ügyesen vezérlé. Erdélyben minden Regio-Tabularis Cancellista (Juratus Notarius) Maros-Vásárhelytt a' nevezetes temetési szertartásoknál lóháton jelen meg, és így utazik mindenfelé, mikor munkába (exmissióba) küldetik: a' Nemesség és Vármegyei Tistviselők falukról lóháton mennek be a' Praetorialis Helyekre, mikor Gírásszék (marcalis sedria, generalis Congregatio) vagy Törvény-

székek tartatnak; sőt más foglalatosságokban is többnyire lóháton utaznak: a' nemes Székely Nemzetnek, — quae ab omni retro aevo militiae addicta, tam sub Vajvodis, quam Principibus patriis, praecipuam a bellica virtute merita est laudem," — 1764 olta újra katonáló részéből két gyalog és egy lovas Ezred szolgál.

Magyarországon a' mértföldekre terjedő pusztákon többnyire vágtató paraszt lovanczokat látunk; kik közűl némellyek 1820. Pest mellett a' Rákos mezején tartott táborozás' alkalmával, a' Felséges Uralkodó Ház, több kűlföldi magos Vendég, és ezernyi ezer honos előtt szerencsések valának lovazási ügyességeket kimutatni. Nézzük csak midőn hadfogadás', vagy újonczadás' ideje van, mennyivel örömestebb megy mind a' két Testvérhazabeli magyar parasztlegény a' lovassághoz, mint a' gyalogsághoz szolgálni. Midőn Stájerországban épen ellenkezőt tapasztalni; hol az újonczok kérve kérik Elöljárójikat, hogy őket a' gyalogsághoz adják, és ne a' lovassághoz; mivel, önvallomások szerint, lovakkal bánni nem tudnak.

De térjünk egyenesen a' vádolt *elpuhult született-katonákhoz* — Nemesekhez! Ezekben sem aludt ki a' lovaglás' tüze; sőt a' mindennapi tapasztalás bizonyítja, hogy Úrfiaink fényűzésből, mulatságból sokat, és sokszor tán kelletén túl is — lovagolnak. Ezek, kik a' lovazásban a' sok kűlföldi lovászmestertől igen nagy szorgalommal órákat vesznek, természeti hajlandóságokat a' művészet által nemesítik, és helyesen, ügyesen, férjfiasan lovagolnak. De mit csinálnak azon kisebb Nemesség' Ifjai, kiknek módjok nincs lovászmestereket tartani, vagy illyeneknek fizetni? Ezek csupán a' természet-adta mindennapiság szerint sarkantyúzzák lovaikat. Nem kell feledni, hogy gyakori vadászataink többnyire lóháton tétetnek. Nem kell feled-

ni, hogy az a' dicséretes buzgóság, melly szerint nálunk a' lótenyésztés és-nemesítés hová tovább nagyobb divatba jő, elkerűlhetetlenné teszi, hogy a' lovaglási szerelem nöttön nőjjen. Az Áziai szokásról, mit a' természet hajlandóság gyanánt belénk öntött és az időszellem gyarapít, soha sem fogunk lemondani; 's megengedjen a' Gróf, ha Tamás vagyok hinni *„az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregit."* — De vallyon elpuhult katonák e mind azok, kik lóháton nem szolgálnak — hát a' mí derék nemes gyalogságunk? —

Nem említem a' rendkivűli szorongató szükség' esetét, midőn tudnillik a' Nemesi Felkelés elkerűlhetetlen; mert a' legbuzgóbb szívvel óhajtom, hogy szeretett Fejedelmünknek és édes Hazánknak mindég nyúgalma legyen. Csak az örvendetes Installátiókkor szokásban levő 's könnyen kiállítható Bandériumokat hozom fel, mellyek kétségen kivűl teszik, hogy a' magyar Nemesség lovagolni szeret. — Gróf Vay Ábrahámnak többször idézett életrajzá-ban lap 16-17 ezeket lelni: „Ugyan is ő (Vay) Borsodnak 1,300 fejből álló nemes Lovasaival, és így eddig soha nem látott illy számos tisztelkedő Bandériummal, jobbjában, Szittya-Törzsök-Atyájinak szokása szerint, ez inneplésre csináltatott drágakövekkel kirakott ezüst buzogányt tartva, Miskolczról Csaba helységen túl, az óhajtva várt és közelítő új Fő-Ispán' (királyi magyar Fő-Udvarnok és udvari Fő-Kanczellár Revisnyei Gróf Reviczky Ádám 'Ő Exclja') elébe kilovagla, 's ezt a' nemes Ezred' homloksorai előtt tüzes ménjéről magyar tűzzel és Athénei kellemmel idvezelvén, annak az érintett buzogányt az azon öröm-pillantatok' szép emlékezetére szentelé. Mellyet Ő Exclja a' vele született

nyájossággal elfogada; de azonnal Borsodnak ajándékoza illy meghagyás mellett, hogy az ezen Vármegye' nemes hadnépeink Hadvezérei ezeket minden előfordulandó alkalmatossággal azzal vezéreljék."

Fájlalnunk nem lehet eléggé, hogy a' Gróf ugyan azon lapon a' többi között e' szavakra fakad *„'s milly kicsinynek, milly szüknek lelém hazámat!* — — — — — *A' rothadás szaga ébreszte fel* 'stbb. *'S midőn a' hon minden elemeit mély halálnak látszó, önfelejtett elmerülésben találám* 'stbb. *én a' halálra vált nemzet szerencsétlen tagja* 'stbb. Mellyeket nem recenseálok, és egyedűl azért nem, hogy a' Grófot meg ne bántsam.

Lap 77. álló ígékről — *„csak szaporán összehozott a' barátság angyala olly rokon keblü honfiakkal* 'stbb. *Hazánk eldarabolt, 's így olly mély álomban dermedező gyenge létét úgy láták 's olly keserűn érzék, 's olly nehezen tudák türni mint én; 's így a' hon halál-vagy élet-symptomáit kezdénk vizsgálgatni, mellyek által a' közönséget szolgálhatnók 'stbb. honunkat ájultságábul életre vissza hozni 'stbb. 'S valóban nem elbizottságbul, mintha csak mi lennénk képesek a' lelketlennek látszó testet felébreszteni* 'stbb. igen sokat tudnék szólni — de mivel a' Nemzetnek e' tárgyra nézve köz az érzete — csak röviden; „Az hazafiúi áldozat a' szüzeséghez hasonlít, melly eredeti tistaságát mindaddig fentartja, míg a' szemérmes Lyány öndicsérete' hallásakor elpirul, és szerényen hátravonja magát a' Magasztalótól; de a' melly azt leggottan el látszik veszteni, mihelytt a' Szűz maga kezdi emlegetni erkölcsi kecseit."

Lap 77 — 80. azt akarja kivívni a' Gróf, hogy a' múltban valami nagyságot találni nem lehet.

Óhajtom, hogy az Olvasó az idézett lapokon álló czikkeket figyelmesen megvizsgálja, mivel én onnan csupán néhány sort fogok ide kiirni: *„Azon' néhány felleg - vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradék falai is — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra. — „hála az Egeknek, úgy látszik még fiatal Nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a' mult, — éppen — nem hiszem: hogy a' Mátyás 's Lajos alatti időket — ha az akkori időkhez képest-et kitörüljük, mint Nagyság ideit lehessen példaképen józanul idézni. Más nemzetek legalább — mint valahai magasságunk egyedüli igazságos birái — illy magunkat tömjénező nagyságrul semmit sem tudnak. — A' multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, — nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó „szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkbe merülni!"* — 1822-*ben az idők folyamatja 's bizonyos esetek felébreszték „az ébren szunnyadozó" vagy is inkább az alunni igen szerető Magyart, 'stbb."*

Én a' múltat vakon tömjénező Apostol nem vagyok; azonban előítélet nélkűl, teljes meggyőződésből mondhatom, hogy abban Nemzetemnek mind erkölcsi, mind politikai, mind pedig technikai míveltségét, és így több tekintetbeli volt nagyságát látom. Emberek között tökéletes Jó, Szép, Dicső, Nagy, Nemes nem volt, nincs és nem lesz: minden csak relativum a' világon. Ennél fogva, ha a' Gróf mostani álladalmunkat mindúntalan a' mai csínos Nemzetekével hasonlítja öszve; szenvedje meg, hogy én is egykori állásunkat az akkori mívelt Nemzetekével egy hérczbe tehessem.

A' Gróf maga jelen míve' 531. lapján eme' szavakat hozza fel:

„Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a' nagy király alatt,
Három tengerpart virányi
Vessenek határfalat!"

— — — — — — — — — — — —

— — a' múltat magasztalja. 'S valóban Nemzetünknek Nagy Lajos alatti hatalma az akkori Európában leginkább tündöklött; minek elvesztésén férjfias Nemzetünk nem siránkozik, mivel jól tudja;

„Tündérszerencsénk' kénye hány, vet,
Játszva emel 's mosolyogva ver le."

Az Hunyadi Székely János' és Corvín' korai is *„szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt idők közé —"* teljességgel nem számíttathatnak. Az a' magyar Washington a' rohanó Törököket húszonkétszer verte 's húszonkétszer őrizte meg nemcsak Hunniát, hanem egész Európát a' keleti pogányság' járma ellen. Fesse őtet, az hasonlíthatatlan nagy Höst, vitézkorát és mai is fenálló hősvárát Kazinczy Ferencznek emez utáncsinálhatatlan remek költeménye:

„VAJDA-HUNYADON."

„Szirt! rendíthetetlen, mint karja és lelke Rakódnak,
Nagy mint ő, nagy mint társai, mint fija nagy!
Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?
Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
„Nincsenek!" — így dörmög falaidnak kriptai csendje.
Nincsenek? ah! De mi ez? látom e nyílni kapud'?
Látom; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;

Íme indúl, 's vezedi győzedelemre hadát.
Szól a' táragató 's a' síp 's a' trombita 's a' Hős
Néma haragjában most maga léptet elő.
Jobbja és balja felől László szökdelteti ménét,
'S atyjának vészi és osztja parancsolatit. ---
Szirt, mi vagy; és mi valál egykor! Megborzadok. A' hív
Érti a' szent jelenést, 's felriad álmaiból."
Hunyadi Székely Jánost és dicső tetteit *más igazságszerető Nemzetek* is bámulják, — söt még Gustermann is dicséri! —

A' tudós Mátyás, ki nagy volt a' meggyőzött Török Szultántól hadköltség' fejébe nem pénzt, hanem a' Byzantiumi hires Bibliothéca' megmaradott könyveit kérni 's általvenni, Budán olly nevezetes könyvtárt állíta fel, mellyhez hasonló azon időben egész Európában nem léteze; — 's melly szerencsésnek vallja magát a' jelenkorban minden ritkaságbecsűlő Fejedelem, ki annak a' török vadságtól egyedűl az isteni Gondviselés által megmentett kevés példányaiból bírhat! —

A' Történetirás nyilván bizonyítja, hogy a' Mátyás' udvara minden tekintetben legfényesebb volt Európában. És ha a' lehanyatlott ragyogó nap után mord fergetegek és vad orkánok dúlták öszve boldog honunkat, el kell e feledkezni a' lelkes Hazafinak a' valaha tündöklött tiszta égről? Most ott szántanak, hol egykor Trója volt: de azért még senki sem állítá, hogy a' nemes Ilion nem fénylett. — Nem néhány vár, vagy mint a' Gróf nevezi *mocsárvár* győz a' mindent leromboló időn, hanem a' nagy tettek diadalmaskodnak. A' Gróf emeltethet épen a' Tunel' építője Brunel által akármelly pompás spanyol kastélyt a' magyarföldön, azt a' mohos idő öszveomlasztja 's eltörli végre; de a' Nemzet előtt bebizonyított dicső tetteit semmi kor el nem enyésztetheti:

„A' halandóság' fija halhatatlan
Érdemek által."
Nagy Lajos és Mátyás örökéletű Királyainkat tökéletesen leirták és kimerítőleg védelmezték Fessler Ignácz Aurél és Horvát István, kiknek remek munkájit minden Magyarnak szivére kötöm.

Minthogy a' Gróf itt, ott említi, hogy ezt és azt látá álmában a' Nemzetről, mellynek vígasztalására soha sem kiáltja fel az Iliasz' II. Könyve' 56. versét: „egy isteni álom jelene meg nekem szunnyadásomban, míg tarta az ambróziás éj!" – azért hajlandó hinni, hogy maga a' Nemzet is *alunni igen szeret:* melly csupán ébren szunnyadozva élvedi azon késő nyúgalmát, mellyet annyi század' lefolyása alatt tett igen hosszas hadfáradsága után méltán megérdemel: de e' csendességében is mindúntalan elméjében forgatja, hogy: „világosság, szabadság és igazság — magos szynonimok!"

Lap 80 — 81 ezekre akadni :. *Magyarosítni! De mikép 's milly eszközökkel? A' világon minden csak superioritasnak enged, ez szoros tudományi törvény, 's a' Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, 's tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítni előbb a' Magyarságot minden szennyeibül, hogy elfogadható 's idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mimódon valósíthatni olly hazában, hol annyi az előitélet, 's olly kevés a' valódi élettudomány? Előitéleteket kiirtani 's valódi élettudományt terjeszteni* 'stbb. 'stbb 'stbb.

Lap 83. ezek állnak: „*olly érzéssel fogánk a' nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány 's gyógyszer nélkűl rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját leli, 's azt addig ápolgatja 's iparkodik visszahozni életbe,* 'stbb.

Lap 85. ígyen szól a' Gróf: *„a' civilisált nèmzetek sorában olly alacsony állását honunknak.“*

Lap 88. így: *„hogy javítás kell“* és alább eképen: *„Talán hogy mocskaink és előiteletink közt még mélyebben alugyunk el,“* 'stbb.

Lap 87. pedig ezt nyilatkoztatja ki: *„Abban állapodtunk meg néhányan, — „Minhasznunkat hátratévén mindent elkövetni, a' mi honunk javát valami mód előmozdithatná;“* 'stbb.

A' Magyar Nemzet a' *superioritast* egyedül Alkotmányában ismeri, mellynek Feje a' Király és Tagjai az Ország' Rendei: 's mindennek, mit ezek a' szép egyetértés által törvény gyanánt megállapítottak, és Ő Felsége sanctiónált, szüntelen térdet és fejet hajt.

Tanulásra csupán vessző alatt levő éretlen gyermeket lehet szorítni; ellenben a' vessző alól régen kikelt érett Férjfiúnak szerény módon csak javasolni szabad, nem pedig fen hangon parancsolni a' tökéletesedést; mert ez maga is meg tudja fontolni, 's hasznára fordítni emez örök igazságot „a' jó Pap haltig tanul.“ Mennyivel szemérmetesebben kell tehát egy nagy Nemzet előtt szólni, melly örök idők olta törvényes szabad akarattal bír, és áldott kebelében számlálhatatlan derék és tudós Férjfiakat táplál!! A' legnagyobb tisztelettel eme' komoly kérdést terjesztem a' Gróf' elébe: „Van e egész Európában mása a' magyar Nemzetnek ezen legfőbb tulajdonokban, úgymint, a' törvényesen felkent Király eránti rendűletlen hűségben, az Alkotmány eránti tántoríthatatlan szeretetben, és a' csendesség' és béke' imádásában?“ A' vadalmából sajtolt fanyar lévként pezsgő 's üszögös elvű Francz Nemzet, — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — legelső tanuljon a' boldogító státusokossággal bíró Magyartól. Miután Nemzetünk

a' minden tökéletesség' és tökéletesedés' legbíztosabb alapjait bírja 's leghívebben őrzi, mint eddig, úgy ezután is igyekezni fog míveltségében odább haladni: mert jól tudja, hogy valamint az egyedűles ember csínos felebarátjaitól, úgy egy egész Nemzet más mívelt nemzetektől mindég tanulhat: de azt is jól tudja, hogy igen sok, mi erkölcsi, politikai, technikai tekintetben valósággal j ó 's h a s z n o s a' kűlföldön, nálunk épenségesen r o s z é s á r t a l m a s lehetne: ezért a' kűlföld' találmányai közűl a' legnagyobb vígyázattal válogatja ki, 's hogy erőltetést ne éreztessen, lassanként veszi be azokat, mik Nemzetiségünk', Alkotmányunk', Földünk' és Éghajlatunkkal jótevőleg megegyeztethetők. Minden egyebet, — mint egy ismeretes angol kutyafajtát — (lássd az 1802. 24-dik Törvényczikkelyt) örökre kitilt hazánkból.

Eme' bántó kitételeket: *„a' magyarságot m i n d e n s z e n n y e i b ü l — olly hazában, hol a n n y i az e l ő í t é l e t, 's olly kevés a' v a l ó d i é l é t t u d o m á n y? — a' civilisált nemzetek sorában olly a l a c s o n y á l l á s á t h o n u n k n a k — Talán hogy m o c s k a i n k 's e l ő í t é l e t i n k közt m é l y e b b e n alugyunk el,“* — csupán azért nem veszem mélyebb vízsgálat alá, mert az igen érdemes Grófot kímélni akarom.

„Hogy javítás kell,“ azt az Ország' Rendei 1790 olta mindég érzék, és épen ezért különösen az 1825/7-diki Országgyűlés' elején az Országos Küldöttség' rendszeres Munkájinak felvétele eránt Ő Felségének a' többi között ezt irák; „n e c u n i c o e x c e p t o.“ Ki legújabb történeteinket vizsga szemmel kísérte, tökéletesen általlátá, hogy az idézett Munkák' felvétele eddigelő teljes lehetetlen vala: mellynek ha váratlan szomorú környűletünk, a' köztünk elharapózott epemirígy miatt ez évről is okvetetlen el kellene haladnia, csendes lélekkel tűrnünk kell a' Végzet' csapását, és megnyúgodni azon, hogy a' lehetetlenségen senki sem uralkod-

hatik. Itt csupán egy kicsiny megjegyzésem vagyon hátra, tudnillik; „az Ország' Rendei javítást egyedűl az Alkotmány' szelleme szerint óhajtanak tenni." —

Ez alkalommal ismét visszarepűl eleven emlékezetem az 1825/7-diki Országgyűlésre, hol a' feddhetetlen-keblű Gróf és hasonló-érdemü Baráti tiszta hazafiúságokat a' Nemzet' színe előtt annyi taps alatt bebizonyítván, a' nem-mindennapi látvány egy hű Hallgatót eme' szavak' zengésére ragada:

„Jam nova progenies coelo demittitur alto,
Antiqua populum sub religione tueri!"

A' Grófnak, mint derék Kezdőnek dicséreteit minden kor hírdetni fogja; — semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt! — melly romolhatatlan hazafiúi emlék dicső Követőjinek halhatatlan neveit is örökre magasztalandja!

Itt azonban minden tisztelettel oda járul észrevételem, hogy ne feledjük el:

„Vixere Fortes ante Agamemnona Multi!" — 's ne feledjük el, hogy ma is igen sok derék Férjfiút tisztelhetni hazánkban, kik a' felhozott Országgyűlés előtt pártfogolták nemzetiségünket és míveltségünket előmozdították: ezek most is a' közjónak élnek. — Az érintett három kor között az honi tudományosság' előmenetelére nézve eme' különséget lelem: a' régi időben Heszperi 's Phoszphori, az újabban Aurórai, a' jelenben pedig Phoebuszi fényt látok. Ennél fogva óhajtottam volna a' régi 's újabb korok' megkímélése' tekintetéből, kihagyását eme' példálózó ígéknek; „— *orvos-tudomány 's gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját* 'stbb. és azt annyival inkább, mivel a' Gróf maga lap 93. mások után így panaszkodik: — „*voltak nekünk*

sok nagy embereink, kik ha nem arany, rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a' bitófa." —

Lap 84. ezt mondja a' Gróf: — „*nemzettül, mellynek nyelvén kivül, úgy szólván, semmi sajátja?* — —" Mint minden nemzetnek, úgy a' miénknek is legfőbb sajátja — a n y a n y e l v e — míg ez fenáll, — derekason fenáll, — az elenyészéstől nem retteghet: arra tehát mindenek előtt és felett legnagyobb gondjának és vígyázatjának kell lennie. De mí ama' Grátia mellett, Isteneink' kegyéből még két hasonló testvérkincssel bírunk, úgymint, régi jótevő Alkotmánnyal és boldog Honnal, mellyekre szintannyi gondot és vígyázatot kell fordítnunk.

Hogy ezen két kincsünk teljességgel nem ábrándozási képzelődés, hanem valóság, azt ez is csalhatatlan bizonyítja, hogy Nemzetünk' fijai soha sem költöznek ki a' kűlföldre: honnan ellenben újabb meg újabb vendégeink érkeznek majd mindennap', kik mihelytt a' Rév-Komáromi, vagy Kecskeméti, vagy Miskolczi, vagy Debreczeni 'stbb kenyeret, és híres boraink közűl vallamellyiket megízelítették, örökre nálunk maradnak; és itt a' lelkesebbek minden igyekezettel arra szentelik magokat, hogy a' Király és Haza eránt teendő érdemeik által idővel megnemesedhessenak. Hány illyes Fáradozó érte el már czélját! kik szűlőföldeket többé látni nem akarják.

— —

Lap 89 — 94. a' következő hosszas előadást teszi a' Gróf: „*A' magyar alkotmány, úgy szólván, minden áldásit egy ép velejü, fiatal, egészséges 's gazdag magnásra öszvehalmozza. Ő a' hon kedveltje. Képzeljünk magunknak egy ollyant* —

nehogy azonban a' honszeretet, anyatéj, első benyomások, a' gyermekkor vágyai, a' hatalmas szokás, vagy mivel jobbat nem látott 's nem képzelhet, disqualificálják őt józanon 's igazságosan itélhetni — hagyjuk őt husz esztendős korában ép itélettel 's minden homályosítóktul menten, a' vizekbül feltünni. Járja be elég tehetséggel de hazátlan a' föld vagy csak Európa néhány vidékit, 's tudja meg végre, hogy van egy ország, mellyrül azt fecsegik: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon boldog ország kedveltje, kit pazérolva rakott meg a' sors legszebb ajándékival. Sietni fog nyakra főre minél hamarébb a' haza szivét a' fővárost látni. Nem tudom, a' hon milly kapuján lépend hazájába; de tapasztalni fogja: ha Ausztriábul jő, hogy egy szebb országot hagyott el; ha tengeren, hogy igen hiányos 's a' honnal öszveköttetésben alig lévő révpartokba ért; ha Török birodalambul, hogy egy a' természettül rendkivül megajándékozott magas tartománybul egy egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványságba lépett le; ha Erdélybül — melly bár magyar, még sem Magyarország, 's tán nem is akar lenni az, habár mi akarjuk 's ohajtjuk is — hogy egy kertbül sivatag homokokra jutott; ha Galliciábul, hogy elhagyá a' jó utat 's nagyobb szorgalmat. Télen utazván — télszakot vesszük érkezte idejének, mert a' nyár ollyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól megy — azt veendi észre: hogy úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bizva; ha fagy 's az idő száraz: halad halad; ha enged 's havaz: rab. Érkezik most Buda 's Pest felé; 's ha nyugotrul jő, egy szomoru, meg nem szünő hosszaságu 's rossz kövezetü utszán ballag lépve mig a' Duna disztelen 's undorodás-okozó partihoz jut, hová minden szemét rakatik. Vendégfogadók igen rosszak; Pestre igyekszik, de

nincs hid, legotrombább készületü hajókra ül, ha a' nép salakjával birkozva elérheti azokat. Ha pedig éjszak, kelet vagy délrül jő, 's enged, sártengert kell átúsznia. Pesten néhány szép épületet lel, de kár hogy sárban vagy porban állnak; a' fogadók igen alávalók, külön-szállást bajosan kap. Keresi most az ország, a' honi kincsek tárházit, 's egyéb fő, de még kisebb városokban is közönségesen találkozható szemlélésre méltókat, keresi sokáig, de mit talál — azt az Olvasó itéletére hagyom; megéhezvén, a' legalábbvaló vendéglőknél, étvágyat visszaijesztő mocskos barlangikban, csak jó bort 's igazán sült zsemlyét is alig kap; megyen most theatrumba, de magyar nincs! megyen hát németbe, 's a' világ legczéliránytalanabb szinházába lép; megyen tovább a' közbálba, 's ott, ha tán kordovány vagy bagaria helyett czipőben jár, 's mindent nem dicsér, megbántásnak teszi ki magát, mellyet ha bajnoki mód eligazítni kész, nem egy, de sok ököllel kell végeznie. Keresi most az Olvasó társaságokat 's a' t. de hiába keresi. Az utszákat esőn, napon, szélen kivül nem mossa senki, nem száritja. Érkezik a' tavasz: a' természet csudáiba merülve tiszta levegőt szihatna, de körül belül nincs fa, a' nevető zöld szín számkivetve, minden hamuszinü; 's ha végre népes, szoros, zsidó-lakja utszán, — hol könnyen fel is szedhet valamit — tör keresztül, vagy homokbuczkákon 's ronda sikátorokon tul, a' nap majd minden óráiban halotti szekérrel találkozik, keskeny alléek 's gyenge csemeték közt leli végre magát 's a' t. Ez a' fő város! Jószágira megyen, 's olly roppant terjedékü birtokbul nagy kincseket reméll, de sokszor azon kérdéssel fogadják tisztei: „nem hozott e folyó költségekre pénzt?" vagy rossz árok, kevés jövedelmek, vizáradások, métely, dögHalál 's a' t. kellemes hireivel töltik be füleit. A' hol utazik, ha

magyar a' fogadós, bizony nem fogadják jól, 's csak azzal fog élhetni, a' mit magával hozott; mindenütt rövid és szük ágyakat találand, 's — hogy ezen leirásomban végtelen hosszu ne legyek — a' hon kedveltje a' rá halmozott physikai életkellemek foglalatját igen csekélynek fogja tapasztalni, midőn moralis állásárul: ha azt hideg vérrel gondolja át, igy lesz kénytelen itélni: „sem a' nemzetnél, sem a' kormánynál nagy fényben nem vagyok, a' mi természetes; mert a' velem egyrendüek nagyobb száma hosszas semmirevalósága által mind a' nemzetet, mind a' kormányt megvetésünkre kinszeríté, vagy szoktatá."

'S illy szinüek levének vala csak kevés esztendő előtt az első benyomások, mellyek a' néhány hónapig honunkban tartozkodó vizbül ötlött Magyarra hatottak volna. Ha pedig tovább marad vala köztünk, 's az országos erőmű lassu forgását, a' legdúsbak 's vagyonosbak szegénységét, 's a' javítások ellen vivó előitéletek számíthatatlan seregét tökéletesen ismeri vala, akkor bizonyosan igy kiáltott volna fel: „hát ez ama csudálatra méltó, felhőkig magasztalt ország" 's bámulta volna, hogy egy fiatal 's annyi erővel biró nép, melly valóban magasb állásra lenne méltó, olly s z i v e s e n vesztegel alacsony álladalmában."

„Ha pedig nem a' jobblét is az, a' miért mindenki fáradoz, 's nem a' jólét azon czél, mellynek elérésére egy józan országlásnak minden felett törekednie kell, milly lelki táplálékokat lelt volna köztünk a' felhozott magnás! Mikép becsüljük elhunyt hazánkfiait! Van e a' hazában csak egy nevezetes emlék, melly a' századok viharival megvíhatna, 's valami megdicsőült, de emlékezetünkbül számkivetettnek hamvain méltán emelkedne fel, 's az élőket nemes pályát járni serkentné. — Pedig „voltak nékünk sok nagy embereink, kik ha nem arany,

rézoszlopokra ugyan méltókká tették magokat; de mindeddig kilenczszáz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak; ellenben mennyi a' bitófa" — 'S hát mikép becsüljük a' még köztünk lévőket, ha hosszu czimzetök 's több efféle nincs? Mind ezeket átgondolván, tán igy okoskodott volna. „azon ember, ki legmegbecsültebb 's legtöbb életjóval bir, az a' nemzet kedveltje; azon nemzet, mellyben a' lehetségig legtöbb lakos becsültetik meg, és sok életjóval bir, az az Istenek kedveltje; bennem concentráltatik a' Magyarhon java; de ha valaki Más, hivatalt vagy czimet nem ruház rám, nagyon megbecsülve nem vagyok 's minden vagyonommal az élet csak igen kevés javait birom, én a' magyar nemzet kedveltje! 's igy milly csekélyen lehetnek megbecsülve, 's milly igen kevés életjót birhatnak még mind azok, kikre a' hon kevésb áldási jutottak, vagy kiktül a' hon áldási úgy szólván, megtagadtattak! Magyarország tehát nem kedveltje az Isteneknek, 's nem is leend soha, mig fiai rokon szeretet 's egyesült erejü fáradozásik által nem emelik azt szabad országok sorába."

„Siker után legjobban itélhetni a' kutfő ép, egészséges, elég 's tartós létérül. Ha a' sikerek hibásak, hiányosak, vagy szinte egészen elmaradnak, olly bizonyos mint 2 × 2 = 4, hogy a' kutfőkben hiba van. Már ha szorosan sikerek után itélnénk Magyarországrul, még ez órában is, — habár mai állásunk a' néhány év-előttivel alig hasonlítható, — a' kutfőket módtalan hibás, igen elégtelen 's némellykor szinte kiszáradtaknak kénytelenittetnénk tartani; mert sem a' physikai sem a' moralis jólét tartalmát nem találnók olly szerfelett csekély mennyiségünek egy civilisált vagy civilisatiói praetensióval tömjéneczkedő nemzet közt is, mint éppen Magyarországban."

„Igy látja a' dolgot a' minden előitélettül tisz-

ta szem, ha értelmességi sulyok által világszerte ismeretes országokkal hasonlítja össze a' Magyarhont." — — *Hagyjuk azonban visszamerülni magnásunkat a' habok közé.*" —

A' Gróf' jelen munkája nem rendszeres, és ezen felűl tele van varianszokkal: mellyek miatt és között a' legvígyázóbb Olvasó is ottan ottan elveszti a' fonalat, és eltéveszti a' főállításokat, mellyekből a' következtetéseknek szorosan folyniok kellene; vagy pedig sokszor magokat az okokat könnyen okozatoknak tekinti. Innen minden értelmes Olvasó maga csinál magának egy rendszert, mellynél fogva az egész könyv' valódi tartalmát felfogni képes legyen. Én is csekély tehetségem szerint készítettem magamnak egy hasonló rendszert, mellynek egyik alapjául vevém a' Gróf' eme' főállítását; „*Magyarország MINDENBEN hátra VAN*. És nem hagyom rendszeremet megrázatni az által, ha a' Gróf munkája' folytában némelly talán variansz kitételeivel, például, lap 94. — „*habár mai állásunk a' néhány évelőttivel alig hasonlítható*, —" 's lap 100. „*ha mindenben honunk nem haladott nevezetesen, sokban még is igen előre hatott.*" és némelly talán különböző idő' felhordásával, mint például, a' leirt hosszas előadásában van az eset; említett fő thezisével ellenkezni látszik. — De praesenti gaudet Ecclesia! — a' „*MINDENBEN hátra VAN*" egyenesen a' jelenről és nem a' múlt' vagy alig múltról beszél, és ama' kifejzés is lap 94. *Igy LÁTJA a' dolgot a' minden itélettül tiszta szem*," egyedűl a' jelent tárgyazza. 'S aztán a' Gróf könyvét ez évben és a' végre adta ki, hogy Gróf Dessewffyt megczáfolja, ki velem együtt soha sem fogja elhinni, hogy a' Nemzet olly kevés xr áru becsűletre volna méltó, mint a' millyenre azt a' többek között amaz állítás is kárhoztatja: lap 88. „*Talán hogy MOCSKAINK 'S ELŐITÉLETINK KÖZT MÉG MÉLYEBBEN ALUGYUNK EL.*"

Esszerint a' felállítottam logikai rendhez képest veszem szemügyre a' vizekből feltűntet, és róla úgy fogok szólni, mintha annak esete a' jelenkorban történt volna. Itt örömest ismételem, mit mindég teljesíték, hogy a' Grófot még messziről sem akarom sérteni; de azt, mit igazságosnak tartok, el nem hallgatom. És minthogy töredékészrevételeimnek egyik themája a' tisztelet, és bennek a' leghumanuszabb tónusz uralkodik; előre felfedezem, hogy én a' vizekből feltűntről teendő véleményem által Magnásinkat érdekelni teljességgel nem kívánom, — kik a' „Világban" — cum coeteris cunctis — nagyon csekély kedvezésre méltattak!

Most szorosan az említett utazóról és ennek dolgairól. Nem lehet búsítóbb, nem keserűbb, mint ha azt kénytelenítttetném képzelni, hogy egy épvelejű, fiatal, egészséges és gazdag Magnás, kire a' magyar Alkotmány, úgy szólván, minden áldását öszvehalmozza, húsz esztendős korában úgy jelenhet meg a' földszínen, mintha vízből keletkezett volna ki. 'S ha egykor olly csuda tűnne fel a' szárazra, az nem bájolná kecseivel a' nézőket, mint a' szép hajdonban Vénusz-Anadyomene, ki magos kiszállásakor az egész világot elvarázsolta! Azon új mythoszi Ifjút, ki csupán a' Nereidák' szegény sásai között nőtt fel, nem lehetne egyébnek tekinteni, mint egy — halifjúnak! kinek az honszeretetről, anyatéjről, első benyomásokról, a' gyermekkor' vágyairól, az hatalmas szokásról 'stbb. annyi ideája volna, mint a' vidrának, melly mihelytt a' szárazon jól lakott, ismét bebukik a' vízbe.

Megjegyzésre méltó továbbá, hogy annak a' csudaifjúnak az honi tenger', a' Balaton' (1) édes vizéből kikelnie szabad nem volna; neki csupán

---

(1) Festeticsed' Balatonja, tenger. — VIRÁG.

valami idegen sós, vagy más kedvetlen ízű vízből kellene feltűnnie, hogy őtet az hazai dolgok' látása, vagy csak megpillantása is, a' józan és igazságos ítélhetésre ne disqualificálják.

Méltóztassék érdemes Olvasóm figyelmezni, hogy a' szóba vett Ifjú, ki ép ítélettel és minden homályosítóktól menten kelt ki a' vizekből, — a' nemhoni vizekből, — előbb járja be a' föld' vagy csak Európa' néhány vidékét, mint Magyarországot; és minekutána nagy későn — mert a' kűlföldet jól meg akará ismerni — hazánkba utazik, itten télnek idején, rosz úton 'stbb. nyakra főre minél hamarább Pestre siet, és nem jószágaira, mellyekből a' kűlföldön tett hosszadalmas flankirozása alatt, — mert hiszen csak puszta léggel nem élhetett, — és aztán a' kűlföldiek nem olly vendégszeretők, mint mí, — a' kölcsönözésről pedig álmodnia sem lehete, miután a' kűlföld előtt olly rosz hitelünk van, — temérdek jövedelmet húzott 'stbb.

Ez az *elég tehetséggel* (magyarázatom szerint, Körmöczi aranyokkal jól megtömött útiládával) de annyira *hazátlan* utazó Ifjú, hogy „pecunias, quas traxit, vexavit," Isten' kegyelméből,az égből hullott mannának tartja,—'s a' közönséges földabroszba soha belé nem tekinte, — szerencséjére megtudja végre az idegenektől, „hogy van egy ország, mellyről azt fecsegik: extra Hungariam etc. 's hogy ő azon boldog ország' kedveltje, kit pazérolva rakott meg a' sors legszebb ajándékival."

Olvasóm' kedvéért az e. e. Febr. 12-dikéről datált Alapmondások' negyedik Fűzetkéje' 50-52. lapjairól ide kiirom a' következőket: „Valamint e' világ minden lehető világok köztt, úgy a' Ma-

gyarra nézve hazája minden képzelhető hazák között a' legjobb és legtökéletesebb: és illy értelemben becsűlnünk kell elődeink' eme' mondását: extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita."

„Azonban az a' legragaszkodóbb hazafiú, ki egyszer'smind ragaszkodó jobbágy is, és az a' legragaszkodóbb alattvaló, ki egyszers'mind ragaszkodó honos is."

„Míg az emberi test és lélek együtt vannak, és míg e' kettő között a' szoros harmonia fenáll; addig tart az élet, és addig fenmarad az egészséges nyúgodt létel. A' polgári test, az haza is, míg Királyával, mint elevenítő szellemével együtt, és szoros egyetértésben vagyon; él, és csendes boldog létének örűl."

„E' szent principium' szakadatlan hű követése őrzé meg Nemzetünk' polgári létét az elenyészéstől és csonkulástól a' lefolyt századok' vérzivatarjai köztt; midőn számtalan országok' polgári alkotmányai öszvedűlének. Ennek a' szent principiumnak hű megtartása véd bennünket ma is a' veszélytől: midőn szinte az egész földet bizonyos politikai vad özön borítá el, mellyben a' nyúghatatlan népek kormány nélkűl, élet és halál között ide 's tova hányatnak."

„Ép Státushajónkat a' béke' tengerén igen jó 's igen bölcs Fejedelem kormányozza, kinek választott és gyakorlott felséges mondása, „Justitia Regnorum fundamentum:" és a' kinek dicső kormánya alatt, a' Corvín' lehanyatlott kora a' legpompásabb valóságban újra-feltűnve ragyog."

„És így minden jobbágyi 's hazafiúi szív mint a' vándor nap, a' Székelyföldi havasok' harmatjaitól az Ádriai tengerig egyebet a' jólétel' tiszta tűkörénél nem látván, buzgón fohászkodik az Istenhez, „hogy a' kegyelmes Királyt még igen hosszas élettel áldja meg!"

Ezekből nyilván kitetszik, hogy ama' mondás „extra Hungariam etc.“ nem fecsegés, hanem öszintén hírdetett igazság. —

Vígyázzunk, mert a' parvum, akarom mondani, magnum Jovis incrementum már határinknál van, és a' mint hiresztelik, az hon' nyúgoti, déli, keleti 's éjszaki kapujin egyszerre fog bejőni à la Philadelphia!

De melly történet, melly szörnyű történet! íme nálunk az 1829 — 30-diki rettenetes tél álla be újra! Sic fata tulêre, hogy az télen, szokatlan kemény télen, — mi ollyan mint a' vénség, mellyben minden roszul megy — érkezzék hazájába; minekutána tudnillik, a' kűlföldet csupán nyáron, kellemetes nyáron látá, — mi ollyan mint a' fiatalság, mellyben minden jól megy! — Szegény Magyarország! igen nagyot kelle vétned az hatalmas Istenek ellen, kik szemlegelő virító színedet olly hírtelen eltörlék: nehogy az a' szerencsétlen magzat, ki édes anyatejet nem szopott, és a' kinek szűk kebelét az honszeretet, a' minden polgárerények' fő rénye, a' széles világon utaztában meg nem tágítá, most, midőn Ithakája' partjához ére, a' milliónyi millió kellem' látására elragadtatván, és ezen első benyomás által lélekismeretében egy ellenállhatatlan vágyat és teljes megbánást érezvén, mingyárt a' széleknél arczra boruljon és az áldott földet megcsókolja, 's minekelőtte útját folytatná, magához így szóljon; „soká tévelygett Vándor! szent, hova lépsz, a' hely!“ —

Egymást érik a' Kurírok — gyönyörű Vendégünk siet — periculum in mora! Csak hamar alkossunk igen számos tagokból álló Idvezlő-küldöttségeket azon *elpuhult született-katonákból* — *kik* (notandum bene) *lóháton nem ültek még soha* — Csudaérkezőnek Csudalovagok vágtassanak elébe. — Már hallani az említett négy kapú felé: „Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.“ —

Nem tudom, ha Csudautazónk az hon' négy kapúján egyszerre, — mint a' köz hír tartá — vagy pedig annak csupán egyikén lépe hazájába. Ha az utólsó történt meg, úgy ő a' bejövetelre hihetőleg az éjszaki kapút választá, hogy a' jó útat legottan elhagyja 's még csikorgóbb hideggel vívjon. És erre nézve annyira eléré czélját, hogy a' miatt engem is, itt az irás mellett, valami újmódi-nyavalya, az úgy nevezett hideg láz (1) ráz. (2)

Akárhol jött legyen be Utazónk, elég, hogy már valahára honunkban vagyon; ki úti-könyvtár, és leginkább Magyarországi statistikák 'stbb. helyett kűlföldön öszveszedett külön nyelvű csőcseléket hurczol magával, melly által a' régi Bábelt teljesen megfoghatóvá teszi. — De mi történt a' tisztelkedő Küldöttségekkel? Ezek, mintha lelkeik a' mágneserő által az Utas' szellemével rapportba tétettek volna, pontosan oda sietének, hol ő vala, 's egyesűlve őtet szép magyar beszéddel megköszönték. Ő a' csupán egynyelvű Szónoknak nem értett igéji alatt szüntelen hajtogatá magát, és végre nagy erőlködéssel mondá; „Keszenem — keszenem — keszenem.“ —

A' Szónok az Utas' minájiból tökéletesen észrevevén, hogy ez tőle 's a' Küldöttségtől megszabadulni kíván, beszédét azonnal félbeszakasztá, 's hallatá az „Isten-hozzá-dat,“ mellyet vele az egész lovasság együtthangoztata, 's tüstént haza felé visszafordúla.

---

(1) Megvallom együgyűségemet, hogy a' nem rég faricskált (faracskált) láz íge' jelentését magamtól soha sem találhattam volna ki, 's most sem tudnám, ha egy Orvos Barátom meg nem sugja, hogy az annyit tesz, mint a' német, Fieber. — Stat fides penes Auctorem! — Én a' feleletesség terhét magamra nem vállalom. —

(2) Aesthetikuszaink megengednek a' láz ráz kitétel' izetlen hangzásáért; — és ha meg nem engednének, emlékeztetem őket arra, hogy Horácz, ki nekik is épen úgy mesterek, mint nekem, ezt irja: „ridicuLUS MUS.“

Deo gratias! Utazónk is elindúla az határtól, kinek gyenge füleibe az erkölcsiképen mindennap' hátra felé menő francz kocsis a' bakról ottan ottan ordítá emez elkoptatott mondását, „avance toujours, Monsieur, avance! és mint egy eszeveszett, hol szalmafonacsú bouteille-ját szorongatá, hol csattogatott ostorával az alig lihegő kurta-farku agár-lovakat ügetni kényszeríté. — Az Haushofmeister szabadságot vőn magának, mélyen andalogni szerető Urát arra figyelmeztetni, hogy a' mi sok, sok; de ő annak száját legottan bedugá, mondván; „solchem Genie muss man manches durch die Finger sehen!"

E' nagy észrevétel' kiadása után az Urat Ausonai hév környékezé meg, ki balja mellett űlő olasz társalkodójához fordúlván, elragadtatva kiálta fel; cantate! cantate! — az enthusiasmusra lobbant olasz az éneklést olly izmos gesticulátiókkal űzé, hogy olvadozó Urát szinte kilökdösé az hintóból. A' zavarosban halászni szerető 's alacsony nyereségért élő haló ravasz angol komornyík pedig mélyen hallgata, mint a' siska — — a' búzában, és tettetett melancholiájában az elhagyott hídakat, falukat, városokat és vámházakat kettős krétával titkon feljegyezgeté, hogy majd a' számadásnál, mesterséges elhitetés által Urát könnyen megcsalhassa, ki arról álmodni sem tud, hogy Magyarországon vámot nem tartózik fizetni.

Hazánkról egy magyar Milton nem az elveszett, hanem a' visszanyert Paradicsomot fogná irni, az az; lefestené Magyarországnak valódi édeni boldogságát mind testi, mind szellemi tekintetben, hol a' legsanyarúbb télben is örök virulmányokon legel a' gyakorlott lelki szem! — De ne hagyjuk el, mihez kezdettünk. Utazónk nem annyira a' göröngyös, kátyús úttal, mint inkább az igen hatalmas elemekkel és egyébbel kénytelenítteték küzdeni. Az idő nagyon száraz vala,

's a' magos hóval befedett, és a' szüntelen járók, kelők által jól megvert úton akadály nélkűl lehete haladni. Azonban süvölteni kezde a' mord szél, és hófergeteget zudíta elő éjszakról, melly az Utazót üldözni látszik — talán azért, hogy ez addig nem mulata ott, míg minden pénzét el nem költené! —

Miként valaha a' gonosz Pharao kergette zsidó nép, úgy igyekeztek a' sebesen haladó Utas és eleven nehéz podgyásza megmenekedni a' szaladás által az hátulról jövő veszedelemtől. De melly szerencsétlenségnek kelle elébe menniek! a' megrészegedett kocsis, ki gyermeksége olta mindég az Epicúr' telhetetlen nyájához tartózék, egyszer csak —— kezde, 's a' fáradt lovak magoktól megállának. „Similis simili gaudet" — a' vakító fejér hóra kiöntött fekete leves egy a' közel árokban lappangó mangaliczát csala oda, mellytől a' Chínai sertések' látásához szokott kopár lovak felette megijedvén, az hintót elragadák, a' gyeplőket elszakíták, és az országútat félre-hagyván, az egymást érő gödrökön által egyenesen egy meleg-forrásu, 's így be nem fagyott tónak neki tartának. A' bakon bal felől ülő megrémült inas a' szédelgő zákányos kocsisnak tele torokkal kiáltani erede:

„Ho, ho! halt ein! . . . .
Brichst Hals und Bein!
Dort kam ein Schwein! —
Kutscher! halt ein!"

És azonnal kibukék üléséből — és egy dombócska' tetejéről így kezde sikoltózni:

O weh, mir krachen die Rippen!
O weh, mir bluten die Lippen!

Az olasznak egyszerre megcsattant az hangja, 's egy czigány-kereket vete kifelé. Hasonlólag kipotyogának az Hofmeister és a' kréta-szorító Komornyík is. Egyedűl az Úr, a' spes altera Romae! marada félhalton az hintóban, melly már a' dühös hullámoktól ide 's tova hányaték; —

„Quem fata pendere volunt, non mergitur undis“ — az az; még nem ütött a' végóra, mellyben Utazónknak oda kelljen visszamerűlnie, honnan kikeletkezett volt. — Hirtelen az útonjárók közűl három jószívű magyar paraszt, úgymint, egy Katholikusz, egy Evangélikusz és egy Reformátusz a' veszedelem' helyéhez rándula, 's a' rettenetes vihar tolta habokkal nem gondolván, férjfias ügyességgel bátron az hintóhoz méne, 's ezt a' jó móddal megcsilapított lovak által az országútra szerencsésen visszavontatá: a' magokon és Urokon segítni nem-tudó cselédek lepittyedt ajakkal, tátott szájjal várták az igen merész cselekedet' kimenetelét. Közelítő Urához első a' kormornyík kiálta, jelentvén, mennyire örűl annak életben maradásán; — hiszem, hogy az angolnak fájt volna legkeservesebben, ha Ura' halála által a' krétázástól meg kellett volna szűnnie. —

Ismét az országúton levén az Úr, kormornyíkjának tüstént parancsolá, hogy szabadítójinak három aranyat adjon, és ezeknek mondá: „kesze — kesze — kesze — az az, köszönöm — Itt ő a' vég-szótagot gyaníthatóképen azért harapá el, mivel azt vélé, hogy a' parasztoknak nem compétál annyi az ígéből, mint a' mennyit a' Küldöttségnek és Szónokjának mondott volt. —

A' Parasztok az ajándékot tisztességgel elvevén, közűlök a' Katholikus, ki legidősebb vala, így szóla: „Igen szépen köszönjük a' szives indúlatbeli 's jóakaratbeli ajándékot! Isten adjon ezer annyit helyébe! Mink, kik egy hazabeliek, söt egy falubeliek, egynyelvűek, atyafiak, rokonok, barátok vagyunk, három külön Szentegyházban egy Istent imádunk, egymással testvéresen élünk, és épen azért ezen három aranyat köz egyetértéssel és meghatározott szándékkal az helységünkbeli közönséges ispotálynak szánjuk, mit haza-érkeztünkkor a'

Tisztelendő 's Tiszteletes Urak' és a' Falú' Előljárójinak jelenlétekben a' betegek' ládájába legottan beteszünk. — Hordozza Isten békével Uram Kigyelmedet! és Kemeteket mindnyájokat!" —

Alig tevének éjszak felé száz lépést a' Parasztok, és azonnal egy jövő nehéz-forgásu szekérrel találkozának öszve, mellyben egy fél-magyar Úr űle, ki halt-ot kiáltván, könnyen megállott szekeréhez szólítá a' parasztokat, és kérdezé, mi történt legyen? a' kihallgatott környűletes elbeszélés' végén pedig illy észrevételt tőn; „azok bizonyosan zsidók, ha olly rút nyelven beszélnek." „ „No, 's osztán! hát a' zsidók nem emberek? hagyjon fel Uram Kigyelmed az illyen hideglelős mondással; hiszen Ádám atyánk és Éva anyánk is zsidók voltak, kiktől Uram Kigyelmed is épen úgy származott, mint mink, és a' mai szegény zsidók. — A' mint észrevevém, ha szabad kimondani, Kigyelmednek sem igen pereg ám a' nyelve a' magyar szóban: de azért Isten áldja meg Uram Kigyelmedet!" mondá a' lelkes öreg Paraszt — és társaival odább folytatá útját. Kik minekutána jót haladtak volna, az Öreg valahai katonaéletét kezdé elszólni 's a' többek között ezeket adá ki: „Higyjék el Komám Uraimék! hogy ifjúkoromban sok idegen országot beutaztam, de sehol sem akadtam ollyan boldog földre, mint Magyarország; hol az Urak és szegény Parasztok egyformán jószívűek. — Most azonban, mint beszélik, egy külföldi nagy nyavalya, az úgy hívott módi kezdi hazánkat fenyegetni, mi a' Gazdagokat, ha magokra nem vígyáznak, könnyen elkorcsosíthatja, megronthatja, 's akkor osztán csak illyforma gyalogos szegény emberekre, mint mink vagyunk, fog szorulni a' Jézus' bölcs tanításának gyakorlása, „szeressed felebarátodat, mint tenmagadat."

Vallyon mit csinála az hullámokból kiszabadított Utazó? Hintójában sóhajtozva várá cselédei' jó-

voltából a' tovább mehetést; kik a' szerencsétlen utazás miatt kapott sebeiket némű külföldi hathatós fluidumok' iddogálása által annyira mennyire enyhítni buzgólkodának. A' male mulctatus kocsis nagyot hörpentvén, a' lovak felé ténferge, ezeket rendbeszedni 's az elszakított hámokat megtatarozni. Későbben a' többi cseléd is oda lódula. Csupán a' jeges tengeri czetnél hidegebb angol, kit a' sűrűn nyelt kemény szesz sem tuda mozdulásra hevítni, marada foglalatosság nélkűl: ő az hintó mellé, mint a' gonosz lélekismeret a' gyepűbe, (1) megvonván magát, dölyfös renyheségében kotyogó palaczát exerciroztatá; 's időt nyere, mindent forogni képzelő agyában forgatni, hogy Magyarország koránt sem ollyan tökéletes, mint az ő szűlőfölde, hol azon pillantatok alatt, mellyekben Ura szinte fuldoklott, à l' anglais fogadni lehetett volna. —

Est lőn, míg az hintó ismét elindíttatható. — „Ludit in humanis divina potentia rebus," és mint a' természet' világánál tapogatózó Oláh mondja:

„Dùpe nôr vinye szèrin,
Dùpe dulcsácze pèlin."

Mintha Khroníon újra hunyorítni akart volna Thétisznek, egyszerre gyönyörűn kiderűlt az ég. És mintha Diána az havakon vadászni kívánt volna, olly szelíden tűnt fel az hold. Így az hintó a' nappali vihar' megszűnése után, „per amica silentia lunae" haladva halada a' jó úton. Bekövetkezék az éj, eljőve az éjfél; az hintónak azonban megállani nem vala szabad, mert meg vala irva, hogy Utazónk Pestig mentében sehol be ne térjen. Az ég' nagy lámpása az antipodokhoz lerántaték, hogy itt egy hasonló szerencsétlenséggel vívott nevezetes Utasnak világoljon; „svadentque cadentia sydera somnos." De a' mí Utazónk teljességgel nem alha-

(1) Erdélyi példabeszéd.

ték, kiváltképen azon nyúghatlansága miatt, mivel mindúntalan dobogó szíve őtet az haza' szívéhez hová tovább jobban vonzá. — „Qui vult habere commodum, debet ferre etiam incommodum.“ —

Utasunk az halak' havának elsőjén, utazásának kilenczedik napján és épen ezért a' kilenczedik planétának örömmel szentelt innepen Pest felé közelíte, annélkűl hogy ennek leirását pro futura cautela előre megszerezte volna; — mit a' fáradhatatlan Schams több év előtt német nyelven kiadott. — Már épen a' Város' végéhez ére, 's még sem veve követ a' szájába. (1)

Pesten, hol mindenki figyelmes vala azeránt, „quid dignum tanto feret hic Promissor hiatu?“ a' jó szerencse egy magyar-érzetű Juratust vezete elébe, ki őtet a' Magyar Királynál levő fogadozóhoz utasítá: itt ő az első emeleten a' főúcza felőli sort egészen elfoglalá.

Alig telepedék le a' kűlföld' rabja, 's már a' szabad hon' egyik fővárosát kezdé kritizálni — hogyan? azt az Olvasó' bölcs ítéletére hagyom; mivel én az adatok és képzeletem szerint, a' megjegyzéseket annak csupán szájába adom ekképen: „Pesten néhány szép épületet lelek, de kár hogy sárban vagy porban állnak; az úczákat esőn, napon, szélen kivűl nem mossa senki, nem szárítja.“ Ha ez észrevétel a' lehetőség' hézagjában megférhet e, vagy pedig a' csikorgó tél miatt a' lehetetlenséghez tartózik, azzal Olvasóm sokat ne gondoljon, mivel „ad majora natus in minoribus rudis est.“

(1) Erdélyi mondás: mellyen vagy azt kell értenünk, hogy az Utas a' legelőször látott városban keveset beszéljen és inkább tanuló maradjon; mivel a' szüntelen csevegés és praeceptoroskodás igen gyűlöletes portéka: vagy azt, hogy ő, mint valaha Demoszthenesz, nyelvének természetbeli hibáját a' művészet által helyrehozni igyekezzék.

Keresi most a' nagy dolgokat, a' nevezetes ritkaságokat, keresi sokáig, mivel a' Schams' leirását még sem bírja, hogy ennek útmutatása szerint egyszerre reájok akadhasson. Képzelhetni ebből, mimódon utazott lesz a' külföld' fővárosaiban is — sehol sem szerezte meg azoknak leirásait, jó leirásait. — A' nemzeti Muzeum, a' magyar királyi Egyetem' bibliothécája, a' Magyar nyelvmívelő Társaságnak igen tiszta kezektől kapott könyvtára, (1) Jankovics' Gyűjteményei, Horvát István' igen ritka könyvei 'stbb neki nem tetszenek, mivel honiak. — Arról még csak álmodni sem kell, hogy ő a' Schams által híven felhozott német fésűsnek a' többi között régi magyar diplomákból álló gyűjteménykéjét megszemlélje — pedig Angolországban hallhatta, hogy egykor a' magna chartát egy szabónál találták volt meg. — Sokszor az aljasnak tartott helyen nagy kincsekre bukhatni. Boldogult öcsém Miklós 1819. Júl. 19-dikén egy téjfeles fazékról (az illető Háziasszony' engedelmével) egy nevezetes magyar diplomát vont le. — De mit czifrítom a' dolgot? „ad impossibilia non datur obligatio.“ Majd bizony a' mí igen fínomorrú Utazónk egy, két rongyos és füstös magyar Oklevél' kedvéért annyira meg fogná magát alázni, hogy épen egy fésűshez menjen, kinek rondának képzelt szurdékjában a' kedvetlen szagot, ha mingyárt mindenik ujjáról egy-egy Kölni vízzel telt dugatlan üvegecske lógna is le, semmiképen ki nem állhatná. —

Vendégünk lelkiképen pro hic et nunc nagyon jól lakván, testiképen igen megéhezék: ki minthogy a' derék Gróf Széchenyi által felállított egyik

(1) Schams Ferencznek többször említett leirásában, melly a' Magyar nyelvmívelő Társaság' felállása előtt egynéhány évvel jelent meg, azon derék Könyvtár más nevezet alatt adatik elő; mit azonban Utazónknak az 1827. XII-dik Törvényczikkelyből ismernie kellene.

nevezetes intézetet, a' Caszinot, mellynek pinzéjében minden keveréktől ment, legjobb izű ötvennégyféle honi bor találtatik, és a' mellynek a' többi között igen tiszta Restaurateurje van, még meg nem tekinté; azért nem tudom hol? egy legalávalóbb vendéglőnél, étvágyat visszaijesztő barlangban, elégíté ki étességét: (1) hol természet szerint, csak jó bort és igazán sült zsemlyét is alig kapa!! Ha Utazónk a' „zöld piaczon" megforduljon, láthatta volna ott a' Váczi szép fejér és jól sűlt kenyereket, láthatta volna, hogy egy Pesti asszony olly ízletes czipót (2) árul, mellyet Husvét' napján is meg lehet enni. —

Este Játékszínbe kívána menni, de magyar nincs! — Való; de az is igaz, hogy ő, a' magyarul-nem-tudó, ollyanban nagyon meg fogta volna magát únni: méne hát németbe, 's melly szerencsétlenség éré őtet itten! hol „Welcher ist der Bräutigam?" czímű darabot adák. Az ebben előforduló hazafiúságra 's anyanyelv eránti szeretetre serkentő kitételek az ő szűk kebelét feszítni kezdék, és így a' kárpit' végső legördűlése előtt kénytelenítteték a' színházat oda hagyni. —

Most a' közbálba szándékozék, reményelvén, hogy itt kellemes időt töltend, és nem fogják őtet oktatni akarni; mert azt vélé, hogy az idézett színdarab egyedűl miatta volt előadva; — hanem ő fogja az egész jelenlevő társaságot mind mulattatni, mind tanítni. — Nagy önhiedelem! — „Quod nova testa capit, inveterata sapit." Ő, ki a' magyar visele-

---

(1) Magyarország' némelly Vármegyéjiben szokásban levő szó, melly a' deák appetitus igét nyomja ki.

(2) Erdélyben czipónak hívják a' legízletesebb fejér házi-kenyeret, mellyet komlóskorpával (párral) vagy serélesztővel szoktak készítni, 's a' Főbirtokosoknál a' szakácsok, a' Nemeseknél pedig a' szakácsnék, háziasszonyok dagasztanak, sütnek. — Ugyan Erdélyben van eme' közmondás is, „ki kávét iszik és zsemlyét eszik, könnyen megszegényedik."

tet nem állhatá, valami külföldi fura öltözetet húza magára, melly által egy hasonlíthatatlan Caricature-t ábrázola. 'S végre orrán függő téliablakokkal ellátva, 's a' lehető megszorult lég ellen hathatós pézsmával felfegyverkezve belépe a' lejt-szálába: hol annak egy tisztes öreg Mósa (oncle), ki drágalátos unokaöccsét még nem ismeré, a' szokatlan jeleneten megijedvén, első kiálta fel: „monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum est!" A' modejournalnak annyi nuance-ával felczifrított vitéz a' zúgással, bugással épen nem gondola, mivel a' Festő-Költőnek és nyelvének hirét sem hallván soha, a' nem értett hexametert örömkijelentésnek tartá. Az Áttila- vagy is Zrínyi-dolmánnyal, vagy Erdélyiesen Magyarkával és ízletes topánkával diszeskedő mulató Ifjúság teljességgel nem fogta volna kívánni, hogy az bagariában járjon, de azt méltó jussal megvárhatta volna tőle, hogy az Ország' egyik fővárosának báljában holmi idegen rongyok helyett nemzeti ruhában jelenjen meg, asszonyos czipő helyett férjfias topánkát vonjon a' lábaira. — Honunk' egyik halhatatlan Dísze Gróf Apponyi Antal magában Párizsban, 1829. Febr. 9-dikén mind az öltözetre, mind a' tánczra nézve egészen magyar bált ada! mit a' külföldön soká tartózkodottnak bizonyosan hallania kellett. — A' magyar öltözet eránti szeretet azonban nálunk nem valami új buzgóság, hanem dicsőült eleinkről ránk maradt ősi kötelesség. És valamint ma minden külföldi nevezetes Hatalmasságnak magyar mentés Huszár-ezredjei vannak, úgy becsülte a' külföld még a' régi időben is a' magyar viseletet: „Hippolitus Medices Cardinalis pictus per Titianum Venetiis hungarico vestitu militari." (1) Te-

(1) Lássd: Pauli Jovii Novocomensis Episcopi Nucerini Vitae Illustrium Virorum, Basiliae, 1578. Tom. II. pag. 201.

temesen vétkezik tehát az Honfi, ha elődeiről ráhagyott és a' kűlföldtől is több század olta becsűlt nemzeti ruhájit megveti!

A' magyar Király' és Királyné' dicsőséges koronázása, mellynek alkalmával Hunnia a' legpompásabb és legidvességesebb nemzeti innepet űli, ragyogó fényével minden Európai nevezetes szertartást felűlmúl. Mit a' kűlföldön utazó Magyar a' maga idejében és helyén a' válogatott Hallóknak szerényen előadhat; kik reá szivesen fognak figyelmezni. De ha ő a' kűlföldön előforduló valamelly jeles szertartáskor a' bon ton ellen, a' körűlállóknak hallottára, gancsolódni kezd, mondván, „ennél bizony igen sokkal többet ér a' magyar koronázás," ezt azonnal profánálni látszik, és magát méltán megúntatja 's egoistának nevezteti.

Ha szabad az igen nagy dologtól hasonlatosságot venni: a' mí Ifjúnk, ki a' kűlföldön látottak eránt vak buzgalommal viseltetett, a' bálban, mellyben senki sem vadászá a' dicséretet, annyival kevésbé az ő magasztalását, mindent gyalázni indúla. „Minek itt az a' pengő sarkantyú? mi a' kűlföldön sehol sincs szokásban. — A' tüzes magyar tánczban semmi Szépet nem lelek; annál sokkal gyönyörűbb a' melancholiával teljes angol tánez. — Mint forgatja az a' katonáson öltözött Juratusz azt a' lyányt, kinél én százszorta szebbeket láttam Párizsban. — Kellemetes menyecske űl amott, de kár, hogy férjét nyűgnek magával hurczolta. Az olaszné csupán házi-barátjával szokott bálba menni. — A' kűlföld' fővárosaiban sokkal pompásabb szálákat láthatni, 's jobb muzikát hallhatni, mint itt: megvallom, hogy mívelt füleimet sérti a' magyar' hangja! 'stbb." — 'S így ezen hangosan ejtett gáncsolatival az egész mulató-társaságot megbantá.

Midőn rajta több vígadó Fiatal nevetni kezdene, őneki eszébe juta az angolországban tanult

öklözés, — és a' bajvívás, és a' Juratusok felé fordulván, monda: „no, mellyiknek van Courage-a velem öklözni, vagy duellálni; mert én az Urak' kaczagását teljességgel el nem tűröm, el nem szenvedem.“ Erre a' legelöl állott éretteszű Juratus azonnal így szóla: „ „hagyjon Kegyed békét nekünk és e' válogatott társaságnak. A' Magyar az angol öklözést, és a' duellumot nem ismeri: miket Kegyed is külföldön tanult meg. — Hol talán azt is fogta hallani, miként bánt valaha egy czipó-(görbe-, púpos-,) hátu törpe angol Tiszt egy feszengő, viszketeg emberrel, ki minden előtalált Férjfit és így őtet is egy kávéházban csak azért bosszantá meg, hogy vele bajvívásra keljen. — Kérem szeretettel, csendesítse le szükségtelen felhevülését és hidegen gondolja meg, hogy sem nekem, sem valamellyik társamnak dicsőségére nem válna, Kegyeddel bajnoki módon viaskodni a' képzelt megbántásért: mert hiszen Kegyed nem hasonlít ama' Krétai rettenetes szörnyeteghez, a' Minotauruszhoz, hogy Kegyedet rendkivűli erő, Thezeuszi erő nélkűl meggyőzni ne lehetne. — Megvallom azonban, hogy Kegyedben valami szokatlant tapasztalok, mi hazánkban eddigelő soha sem volt; tudnillik Kegyed félig ember és félig hal; de testének felső része nem mutat vaskos emberre, hanem elasszonyosodott férjfira.“ “ —

A' Bántó' makacssága miatt, ki a' rationak engedni nem akara, szinte rosz dolog üté ki magát. De szerencsére az előbb nevezett bölcs Öreg, — ki már megtudta volt, hogy a' garbonczás-deákhoz hasonló Ifjú az ő — — — unokaöccse, — legottan hozzá ména 's neki olly atyai leczkét ada, hogy ő azonnal lecsendesedék. —

Az Ifjú más nap' a' Caszinoba vezetteté be magát, hol elbámula az olvasó-társaság' látásán! — Itt is árulni kezdé szörnyű tudományát: a' többi között a' kűlföldön látott mindenféle gépelyekről

hosszas és únalmas beszédet tarta, mellynek hallásakor Egyik ezt gondolá magában;

„Végezvén polyvád', szükséges mondanod Ámen t.
E' szavad a' legjobb, 's téged ezért szeretünk." (1)

Másik így vélekedék felőle; „non videri, sed esse," Harmadik pedig egy barátjának ezeket sugá róla: „nagyon jól illik neki a' gépelyekről szólni, mivel őmaga is valódi machina, mellyet az egyik cseléd tol, másik húz." — „Non jacet in lecto veneranda scientia molli!" Ifjúnk sokat szerete alunni, 's e' miatt igen keveset olvasa, kivált a' rövid téli-napokban. Midőn egykor a' kolibri-fészekhez hasonló puha ágyában igen későn felébredne, de felkelni nem akarna, dulce, de nem honestum otiumában eme' fontos dolgokon kezde tünölődni: „vallyon mit csinálnak az én fogadási bajtársaim Londonban? — azok bizonyosan valamellyik fogadási-boltban nyeldesik a' kőszén' vastag gőzét. — Hát a' Párizsi ismerős chevalierek mit főznek az újmódi' 's politikai kantaöntés' tarka műhelyeiben? — azok nyilván azt hiszik rólam, hogy mivel Párizsban nem vagyok, a' világon kivűl vagyok. — Jaj szegény olasz szajkó-barátimnak, kiknek roppant nagy szobájikban semmi fűtő nincsen, hideg kő padlatok vannak, és ezeken felűl az ablakok olly rosz karban, hogy az üvegek és rámák között sok helyen egy - egy ujjnyi szélességű köz is találtatik, — a' dolce farniente minden kétségen kivűl azoknak ajkaihoz fagyott! — Mennyivel szerencsésebb osztályrész juta nekem — mind azokéinál! íme tiszta-légű 's csínos deszkapadlatú meleg szobában vagyok, mellynek ép kettős ablakain a' legvéknyabb szél sem lophatja be magát. — O boldog hazám!" — — Ez igék-

(1) Lássd: az Erdélyi Muzeum' VIII. Fűzete' 40. lapján.

nél a' komornyík a' már ismert angol korétet (korételt, korán való étet, ételt) bevivén, a' jó gondolatokra botlani kezdő' szűk kebléből örökre kiszorula az hon eránti érzet!

Végre nagy későn érkezék a' tavasz. Ifjúnk, ki mint a' meleget érző költöző-madár, téli fészkéből odább kívána repűlni, de a' ki egy pár hónap olta eme' szavakat „a' Magyar Királynál,“ mellyeket mindennap' gyakron hallott és akármennyiszer olvashatott, tisztességesen kimondani meg nem tanulá, azon becses ígéket, mondom, mellyeknek helyes kimondására annyi idő alatt még egy Braziliai papagájt is könnyen meg lehetett volna tanítni, így bitolgatá: „a magiar kiralinal.“ —

Az a' csudabogár most a' természet' csudájiba merűlten tiszta léget akara színi, de e' végre nem mene a' tágos Üllői úton a' Báró Orczy-kertbe, hogy egyszer'smind az 1808 olta sürgetett és mostanában sebesen épűlő Ludoviceát meglássa; hanem az említett szoros úczán töre keresztűl, vagy homok-buczkákon 'stbb. hol a' sok „memento mori“ őtet arra emlékezteté, hogy hazafiúságtalanságáról valaha számot kell adnia. —

A' keskeny alléek és gyenge csemeték között megúnván magát, (mi vele a' Báró Orczy-kertben nem fogott volna történni!) haza siete, végbúcsut venni a' fővárostól.

Csak hamar jószágira indúla, a' már mondott, és időközben érkezett nagyszámú kűlföldi cselédeivel. Hol utazék, meglátogata minden vendégfogadót, mellyekben ha magyar volt a' fogadós, nem fogadák jól, az az, előtte nem surlák kezeiket; és csak azzal élhete, mit magával hozott, az az, neki a' magyar ételek nem tetszének; 'stbb. — Ha a' pusztákon, mert itt utazék, a' fogadók olly roszak, miért nem tére be a' tanyákhoz? mi nem volt volna szégyen, midőn az igen régi 's régi

időkben Júpiter az öreg Philémont, és Corvín a' szegényeK' kunyhójit meglátogatta. — Nem az hely teszi az embert, hanem az ember az helyet. — Minden tanyánál szivesen látta volna Földijét és az idegen cselédeket a' vendégszerető magyar Gazda, ki őket jóízű fejér kenyérrel és mindennémű ízletes frugalis eledellel, mivel őtet Isten megáldá, híven tractálta, 's nekik békés lakjában elegendő kényelmet, nyúgalmat, az elfáradt lovaknak pedig tágos ereszében igen kövér füvet, vagy jó szénát nyújtott volna; — maga háznépével együtt a' nagy devotió' 's természeti jóságnál fogva önkénytt az ég alatt maradván, és hálván. —

Ifjúnk, ki olly elemből keletkezett ki, melly sokaságával a' szárazt felmúlja, világi pályájában mindúntalan azt vélé, hogy itt is, miként ott szüntelen merítni lehet, annélkűl hogy a' kiapadástól tartani kellene. 'S épen ezért mind a' kűlföldön, mind Pesten léte alatt mindent, mi jó 's drága vala, magának megszerezni igyekezék, mert ama' szédítő ok uralkodott fejében, hogy neki roppant terjedékű birtokai vannak. Most, midőn ezeket annyi év' elforgása után legelőször tekinté meg, mintha mindenütt egy-egy mennykő csapott volna le melléje, szivében egyik borzalom a' másikat éré, hallván, hogy ott, hol nagy kincseket reményle, azon kérdéssel fogadják tisztei: „nem hozott e folyó költségekre pénzt?“ E' nem várt kérdés miatt nagyon felindúlván, eltökélé magában, csalfáknak vélt tiszteit ránczba szedni, — 's őket tüstént számadásra szorítá, melly akalommal ezek sültek ki: minthogy a' Földesúr hosszas utazása alatt majd minden héten keményen parancsoló levelet irt tiszteinek, hogy neki haladék nélkűl több ezer Körmöczi aranyat küldjenek, — és pro coronide mindenik levelében ezek állának; „ha a' tárban elegendő pénz nem volna, a' meglevő termékeknek tüsténti eladását paracsolom; mi által ha rendelése-

met a' felebb írt summára nézve a' maga kiterjedésében teljesítni nem képesek, a' jövendőbeli procreatiót 'stbb. két, három, négy esztendőre előre el kell adni, 's ha végre így sem lehetne elég pénzhez jutni, a' marhákat kell áruba bocsátni — az ide zárt cartabiancám szerint legottan kölcsönözni — szóval, a' parancsoltam mennyiségű pénzt a' föld' fenekéből is előteremteni tartóznak — szolgálatjaik' elvesztése alatt." Tehát a' temérdek jószágban temérdek a' baj: ugyanis az ezernyi ezer Körmöczinek pontos küldése egyedűl a' tárban találtatott kész pénzből ritkán telvén ki, a' tisztek a' kapott kemény parancsolatok szerint a' termékeket, gyapjút 'stbb. olly időben kényteleníttettek eladni, mellyben azoknak rosz árok volt; sőt még a' reménylendő productumokat is több évre előre elvesztegetni kötelesek valának: nem különben kénszeríttetének számtalan szép marhát olcsón elpazérolni, mellyek által a' fundus instructus nagyon megapadt és az egész gazdaság véghetetlenűl megcsökkent.

Mikor Dávid az égi parancsolat ellen a' zsidó népet megszámláltatá, Isten ezt megveré. Így környékezi meg a' csapás, a' romlás azon Uradalmat, mellyben Céresz' és más gazdasági Istenségek' ellenére időnap-előtti, vagy erőltetett megszámlálás történik. — Minden casus fortuitus — mint a' megbántott egek' ostora — úgymint, vízáradás, jégeső, hosszas esőzés vagy hosszas szárazság, ragya, égés, métely, döghalál, földindúlás 'stbb. rongálták és pusztították a' roppant terjedékű bírtokokat, mellyeken az előidézett roszakon felűl, még véghetetlen tereh, roppant adósság' feküdt; — minek alig adták volt felét az uzsoráskodó Hitelezők, de a' kik a' költött egész summákról ollyan erős Contractusokkal bírnak, hogy ezek a' legigazságosabb és legszemesebb Birák előtt is meg fognak

állani, kik a' mit tudjuk, ex probatis tartóznak ítélni. —

A' Földesúr az helyett, hogy magyar tisztei-vel, kik a' jószágokat jól ismerték, és egyéberánt is széles-tapasztalású gazdák voltak, tanácskozni eredett volna, „miképen lehetne 's kellene a' közelítő végveszedelmet eltávoztatni, 's a' meglevő nagy bajból lassanként úgy kimenekedni, hogy ömaga szükséget ne szenvedjen?" meghatározá magában, őket szolgálatjából elereszteni.

Ő, kinek feje külföldi hibákkal és előítéletekkel, szalmás-szekérként vala megrakva, ártatlan tiszteit azonnal elbocsátá 's ezek' helyeit magával hozott tarka cselédeivel tölteté be: 's repdèze örömében, erősen hivén, hogy új tisztei az ő fínom füleinek olly kellemetlen hirekkel nem fognak alkalmatlankodni. —

Az új tisztek legottan bált adának, nem a' bárányfarsang' megűlésére, hanem annak emlékezetére, hogy miattok elözöjik nagyobb részint koldusbotra juttattak. — A' zsidóknál szokásban levő úgy nevezett hosszú nap, mellyen ők semmit nem esznek és nem isznak, sokkal rövidebb, mint amaz hajnal olta éjfélig nyújott örömnap vala, mellyen mindenfelé muzika 's olly vígadalom hangzott, hogy ember gondolá, hogy az egyszeri mondás szerint, „hegyen völgyön lakodalom van."

A' Földesúr délután, a' vigaság' öléből kibolyonga egy még meg nem nézett mezejére, hol előtte egy leirhatatlan gyönyörű táj tűnék fel, mellyet Londonban, Párizsban, Rómában 'stbb. alirás nélküli rézmetszésekben és köiratokban akármennyiszer látott és bámult volt, de soha nem tudá, hogy az Magyarországon és épen az ő egyik jószágán vagyon. — „No már ez igen jó jel," monda magában, „ezentúl minden jól fog menni — mert a' pipás Nemeseket, kik nekem annyi galibát okoztak, elhajtám magamtól." —

„Jót reménylve, roszul élve, eltelik az élet.“ — A' roppant terjedékű birtokokban beálla azontúl a' nem-keresztyéni, a' pogány aera. A' jobbágyokkal beszélni nem-tudó 's hazánk' szokásait, törvényeit, égalját, természetét 'stbb. nem ismerő külön-nyelvű tisztek, kik akármihez jobban értettek, mint a' gazdasághoz, szemtelenek valának, Urokat azzal bíztatni, hogy jószágaiból ezután minden esztendőben nemcsak hét, hanem hétszer hét annyit fog húzni, mennyit előbb kapott. A' Földesúr ezen lenociniumnak örömest hivén, mindent azokra bíza, 's magát gondok nélkűl érezvén, otthon többnyire kártyavárak' építésével tölté idejét, és a' világ' történetkönyveiben ottan ottan felkeresé annak a' nagy művésznek nevét, ki a' kártyát feltalálta; — 's gúnyoló hangon illy becses megjegyzést tőn, „a' magyar ollyat soha sem tudna kigondolni.“ — De lássuk, mit tudtak kigondolni 's építni a' kűlföldi tisztek?! Egyik angol, másik francz kerteket, harmadik olasz villákat alkotni, negyedik hollandusz töltéseket, csatornákat készítni, ötödik, hatodik, hetedik 'stbb. kűlföldi különféle gazdaságot behozni akarván, a' Pestről vitetett és jól fizetett mindenféle mesteremberekneк teljes hatalmat adának, hogy magok mellé naponként annyi jobbágyot vegyenek, mennyire szükségek leszen, és ezek által a' kijegyzett erdők' és kertek' fájit kivágassák, a' numerizált épületeket, töltéseket, csatornákat elrontassák 'stbb. Némelly pénzen fogadott emberek pedig arra használtattak, hogy a' jobbágyoknak az újmódi-szántásvetés' és gazdaság' regulájit megmagyarázzák, 'stbb. Mi lett mind ezeknek a' vége? — „Könnyebb rontani, mint építni.“ —

A' Földesúrnak egy csudabogársága említést érdemel. Egykor, midőn legszebb hintójában űlne 's mulatság' kedvéért ki akarna szekerezni, egyik közelálló, 's hisztorizálni szerető mesterember, kitől ő holmit kérdeze, történetesen azt pottyantá

ki előtte, hogy az hintó régi magyar találmány. Mire ő hintójából azonnal kiszálla, 's illyenben soha többé nem űle, hanem vagy lóháton jára, vagy cabrioleten. —

Neki, ki életét javítni teljességgel nem akará 's még is nagy gazdagságokról álmodozék, más alkalommal egy keresztyén-szívű mesterember megsugá, hogy a' sok rontás, bontás által a' roppant terjedékű birtokok már is az Arabiai roppant terjedékű pusztaságokhoz látszanak hasonlítni, 's az holdföldek, mellyekben addig a' legszebb búza termett, vizenyős pityókával vannak nagyobb részint beűltetve — ezért nézne körűl, mert az utólsó tévelygés gonoszabb lesz az elsőnél! — Kinek ő hevenyében: „az eddigleni épületek 'stbb. magyar izetlenséget árulának el; ezért jól cselekesznek tiszteim, kik azok' helyébe kűlföldi ízletűeket szándékoznak építni — a' kartoffel igen jó portéka, mivel azt az angolok kilenczvenhat-féle módon tudják megkészítni.“ —

Eljőve végre az aratás, melly az egyptomi hét terméketlen évhez hasonló szűk leve. Nem vala, mit eladni; nem vala, a' creditorokat a' kötések szerint miből kielégítni, 's — miből élni: 's így a' nagy űggyel bajjal lecsilapított mesterembereket, minekutána annyi drága épületet 'stbb lerontottak, annyi erdőt 'stbb. kivágattak, re infecta vissza kelle ereszteni.

Az hallatlan történetnek, mint az egykori tatárjárásnak, mindenfelé hire futamodván, a' fellázított Hitelezők csoportosan jöttek a' Földesúr' nyakára, hogy őket elégítse ki. — A' nagy szégyenre jutott Földesúr, kit a' Praetendensek szinte kihúzának házikójából, (a' nagy kastélyok le valának rontva!) meghitt komornyíkjával tanácskozni kezde; ki Urának czirogatásaira, azon temérdek kész pénzéből, mellyet tőle lopogatott volt, neki a' legbíztosabb cautélák alatt egynéhány ezeret kölcsö-

nőze; mellyel ő Hitelezőjit mostanában megengesztelé. —

Hogy ezen leirásomban még hosszabb ne legyek, röviden kimondom: „az hon' kedveltje a' ráhalmozott phyzikai életkellemek' foglalatját igen csekélynek tapasztalá, mellyet ő úgy is igen csekélynek fogott volna tapasztalni, ha a' Dáriusz' kincse reá szálljon. Sőt az olly gondatlan pazarlónak a' magyar Péru, Selymecz sem adhatna annyit, mennyit az a' kűlföldön való haszontalan hosszadalmas kószálás, és itthoni tudatlan gazdaság-űzés 'stbb. által el nem tudna vesztegetni."

„Nos poma natamus." Még az ollyan is merészel moralis állást praetendálni magának! A' czímeket könnyen szóró Magyar őtet mindég Méltóságos-nak, Nagyságos-nak szólítá; 's így a' neki adott czím által mindannyiszor megsérté néhai Nagy Leopold Ő Felségének ama' deák Rendeletét, mellyben az Erdélyi Magnásoknak kegyelmesen parancsolá, hogy, ha ezek az ők nyelveken, az az, magyarul, olly czímet kapnak, mint „Herr Graf" „Herr Baron" melly a' német örökös Tartományokban szokásban vagyon, azzal elégedjenek meg."

A' mí Ifjúnknak további nagy fényről lett álmodozására nézve mintha hallanám a' kapott választ:

„Magna petis Phaëton; et quae nec viribus istis
Munera conveniant, nec tam puerilibus annis."

Erejit már eléggé ismerjük, és így arra bővebb magyarázat nem kívántatik. A' puerilibus annis ígéken pedig ez értetik; „az eszed nincs megérve." — Innen a' magyar Közönség helyesen szokott tenni, melly a' gyerekes-cselekcdetű 's életű embernek még ősz korában is a' keresztnevét csak in diminutivo mondja; melly által —

ezt híven festi, érdeme szerint bünteti. — A' gyerekes Férjfinak gyermekkori keresztneve illik. —

Hagyjuk immár visszamerűlni Ifjúnkat az habok közé; minekelötte a' szárazon töltött példátlan életének gyászos, de igen természetes következései a' sequestrum, concursus 'stbb. be nem állanak. Ő, ki földi javakkal jól lakott, ismét a' vizek alatt vagyon; és ím engem is legottan elhagya a' láráz — ní bizony szinte ki nem tudám mondani örömemben — hogy a' láz már nem ráz. — Hála az egeknek! hogy eltűnt Ifjúnk meg nem házasodott volt — mi fogott volna történni, „si creasset liberos?!"

A' képzelt Ifjút én is csak képzeletben irám le, 's épen ezért semmi halandóra nem czéloztam; elég erősnek érezvén magamat, nyilván és nyíltan szólni a' becsület' korlátjai között, hol valóságos állítások gördíttetnek elő. Innen felebbi leirásomra nézve egyenesen kimondom Phaedrusz' emez ígéjit;

„Suspicione si quis errabit sua,
Et rapiet ad se,
Stulte nudabit animi conscientiam."

Már most egyedűl a' valóságos állításokról. — A' Gróf, ki hazánk' miveltségét minden erejéből emelni kívánja, nyúghatatlan várja dicső czélja' beteljesedését, és épen ezért annak lehető hamarítására újabb meg újabb kikeresett példákat, okokat 'stbb. hoz elő: 's e' szakadatlan buzgó fáradozásánál reá illhetnek Göthének eme' szavai;

„Unwillig sieht man den Genuss entfernt
In späte Zeit, den man so nah' geglaubt."

A' nevelésre, erre a' legfőbb tárgyra nézve lap 90. olly szokatlan idea tűnik elő, hogy ehhez hasonlót a' betűk' feltalálója Thouth olta senki más nem ira: mert soha egy Iró sem pendíté meg azon húrt, hogy földije anyatéj, első benyomások és honszeretet nélkűl neveltessék, azért az elő-

adott nagy okért, hogy idővel hazájáról józanon és igazságosan ítélhessen.

Maga a' Gróf örökemlékezetű szüléji' házánál magyarosan nevelteték, és idvezűlt Atyja' halhatatlan példája által mindúntalan az honszeretetre serkenteték; de azért a' gorombák' gorombája volna az, ki a' Gróftól a' tiszta látást megtagadni merészelné.

Voltak a' néhai időkben Státusok, mellyek czélerányos köz intézeteikben az honi gyermekeket együtt magok neveltették; és azon Státusok a' régi kornak díszei valának.

Latium' tehetős Ifjai a' Grátiák' városába, Athénébe utaztak nagyobb csínosodáshoz juthatni; de csak akkor, mikor otthoni iskolájikat elvégezték volt. — És íme a' világ' minden történetkönyve olly Bírodalmat nem mutathat elő, millyen a' Római vala.

A' jelenkorban is minden bölcs Kormány és jól elrendelt Ország főképen ügyel arra, hogy a' Nevendékek első neveléseket otthon, a' czélerányos hazai Tanulóműhelyekben kapják. Az honi jó nevelés teszi az embert a' Fejedelem' hű jobbágyává 's az Haza' hasznos polgárává. „Alle Bemühungen den Staat zu verbessern, alle Beeiferungen die Menschen gut zu machen, alles Bestreben die Religion in Ausübung zu bringen, wie sie es seyn sollte, sind vergebens, wenn man nicht vorher die Erziehung besorgt. Das heist das Wasser aufhalten wollen, wenn es im Strömen ist. Man kann den Lauf hemmen; allein es bricht den Damm durch, macht sicht ein anderes Bette, und nimmt einen andern Lauf. Die Quellen muss man verstopfen, und diese liegen in der Erziehung" mond igen helyesen egy emberismerő Iró.

Nincs szükség ismételnem, hogy a' protestans Ifjaknak az 1791. 26-dik Törvényczikkelynél fogva szabadságok van a' külföldi hiresebb Tanuló-mű-

helyeket meglátogatni. Nincs szükség érintenem, hogy a' katholikusz Ifjaknak is meg szokott engedtetni a' külföldre utazás. Azt azonban a' Kormány' és Haza' dicsőségére nyilványságosan kimondom, hogy nálunk mind a' két részről nagy gond fordíttatik arra, hogy a' külföldre éretteszű 's jó önviseletű Ifjak menjenek ki, kik mind ott becsületünket nevelni képesek, mind itthon jövendőben igen hasznos polgárok lehetnek.

Kifejezhetetlen szerencsétlen az a' fiú, ki húsz és egynéhány esztendős koráig idegen földön és olly mostohán nevelteték, hogy atyját és anyját soha sem láthatá 's rólok semmit sem hallhata. — „Kedvesek szüléink, de ezeknél kedvesebb az Haza!" Ha valaki az idézett fiúhoz hasonló szerencsétlen módon neveltetnék honára nézve, az valódi martírja lenne ama' szokatlan principiumnak: „az honi nevelés disqualificálja az embert józanon és igazságosan ítélhetni hazájáról."

Imádott Királyunk, ki dicsőséges uralkodása alatt atyaiképen bebizonyítni méltóztatott, hogy Ősalkotmányunkat szereti, 1820. Sept. a' Pest Vármegyei hóduló Küldöttségnek emez örökemlékezetű szavakat méltóztaték mondani: „Totus mundus stultisat et imaginarias quaerit Constitutiones. Vos habetis Constitutionem, ametis ipsam. Ego illam amo, et ad Posteros transmittam. etc."

Tövényeink' értelme szerint Hazánk „ad normam aliarum Provinciarum" nem kormányoztathatik, és szeretve tisztelt Fejedelmünk bennünket mindég az Alkotmány szerint kormányoz.

Végre Jean Paul ezt mondja: „Alles Schöne ist sanft; daher sind die schönsten Völker die ruhigsten;" mit én így szeretnék változtatni: „daher sind die schönsten Völker und Schriftsteller die ruhigsten."

Az ollyan Visszásneveltetésűnek minden cselekedete visszás fogna lenni hazánkban. Ő, kinek a' kűlföldi *első benyomások*, *hatalmas szokás* 'stbb. szivét és lelkét elrabolták, Ősalkotmányunkat teljességgel nem kedvelné, 's szüntelen újról álmodoznék; ha hívatalt viselne, csupa confusiokat tenne, mindent a' kűlföldi rámára akárván ütni; ha a' Vármegyei 's Országgyűléseken beszélni találna, mindúntalan bakot lőne, az hazát és honi Institutiókat nem ismervén; és ha utóljára a' könyvszerzés' dühe is megszállaná, nem választaná mottoul Schillernek emez igen bölcs igéjit;

„Die lächerliche Wuth der Neuerung
Wird mein Blut nie erhitzen:" —

vagy ezt, „quidquid agis, prudenter agas, et respice finem:" hanem inkább az angol pór' történeteiből eme' nevetséges szavakat: „Wilkes and lieberty." 'S azt híven elpalástolná, hogy a' nyavalyás Wilkes a' zöld szamár' sorsára jutott volt. — És akármint igyekeznék elhitetni a' magyar Közönséggel, hogy szép, hogy ezüst hang, mit ő a' kűlföldről hallat, az még is tudná, hogy ő az idegen harangot félreveri, — mi Szépet, és így nyúgalmat nem jelent. —

Több év előtt a' Tudományos Gyűjteményben, mikor ez Thaisz Endrének, az idén kezdődött SAS czímű igen jeles Folyóiratunk' Kiadójának, férjfias felügyelése alatt jelent meg, Horvát István egy helyen (mennyire emlékezem) illy formát ira; „nem tanácsos a' Papoknak a' Laicuszoktól a' tudományokban elmaradni." Én pedig a' köz boldogság iránti hű szeretetérzésből ezt mondom: „nem tanácsos a' főrendű birtokosoknak a' nemességtől az honismeretben elmaradni; mert a' Király' és Haza' tántoríthatatlan szolgálatjában „plus valet cervorum exercitus duce leone, quam leonum cervo."

Az három Gróf Károlyi idvezült Atyjok' testamentuma szerint Magyarországon nevelteték, és az iskolai pálya' igen dicséretes megfutása után, a' szépmíveltségű Tudós Schedius Lajos' (1) derék társaságában Erdélyt megutazá. Én, ki szerencsés valék azon Hősifjakat Déván Hunyad Vármegyében látni, legottan figyelmessé tevém Bajesdi Vitán Sándort, második Atyámat, és a' „Csaták Hóra' követőjivel a' Dévai mezőn" czímű piczíny munka' szerzőjét, a' szép, a' kedves jövendő eránt: és ki örülhet jobban nálamnál, ki egykori mondásomat az haza' boldogságára beteljesűlve látom! „Fortes creantur fortibus!"

Gróf Apponyi Antal (2) Rudolf és Gyula szépreményű magzatait Párizsban magyar módon nevelteti. Annak egy pár év előtt Pozsonyba Bartosságh József jeles Irónkhoz küldött magyar leveléből, mit egykor közleni szándékozom, örömmel látom, hogy ő 's szeretett öccse, a' két viruló Arcasz, Lüczner József tudós Honfink' Chíroni vezérlése által már azon szerencsés pályát futja, mellyen ők óhajtásunknak tökéletesen megfelelhetnek. Itt Berzsenyink' szép szavai foglalják el szivemet: „Csak sast nemzenek a' sasok!"

Hogy hosszas ne legyek, végre csak ezt adom ki; minden bölcs magyar Atya 's Anya azon igyekezik, hogy gyermekeinek czélerányos nemzeti nevelést adjon és adasson. Mi ha elmúlasztatik, a' fűzként felnött Ifjú honáról vagy semmit sem tud, vagy igen keveset.

---

(1) Királyi Tanácsnok, Aeszthétika' Professzora a' magyar királyi Egyetemnél, és a' Közhasznu esmeretek' Tárának egyik Dolgozo-társa.

(2) Lássd: Életét és közhasznú tettét a' „Köszhasznu esmeretek' Tárának I. Kötetében lap 356-57. kinek Pozsonyban levő ismeretes derék könyvtára' épületén ez a' deák homlokirás van: „Litteris in Patria augendis" mellyet a' mi jeles Tudósunk Döme Károly egy alkalommal ex abrupto magyar hexameterbe önte ekképen: „A' tudományoknak gyarapítására hazánkban."

Az 1825-diki Országgyűlés alatt adott egyik Udvari fényes bal paréban császári királyi Főherczeg Ferencz Károly Ő Magossága (1) méltóztatott természet szerinti kegyes leereszkedéssel hol egy, hol más körűlállónak Magyarországról statistikai kérdéseket tenni. Mi történt a' jótevő, az idvességes jelenéskor? egy Ifju, kinek ruhája magyar arannyal gazdagon hímezve vala, de fejében semmi honi arany ismeret nem találtaték, azon Vármegyének, mellyben lakék, népessége' számát meg nem tudá mondani: 's helyette minden körűlálló Magyarnak pirulnia kelle.

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

Mind ezekből egyenesen az következik, hogy az honfi sem Királyának, sem Hazájának hasznos szolgálatot nem tehet, ha nemzeti nevelést nem élvede.

Magyarországnak nincs csak egy szíve, az az, fővárosa; miként ez a' kűlföldön szokott lenni. — 'S innen lehet azon történetirati igazságot megfejteni, hogy a' Török, ki a' Móhácsi siralmas eset után, Budát elfoglalta 's másfél századnál tovább bírta, ez által az haza' teste' szívét meg nem gyilkolhatá — az egész Nemzetet semmivé nem teheté. —

„De gustibus non est disputandum." Azonban én tökéletesen hiszem, hogy a' Gróf Hunniát egyikért sem adná azon négy Ország közűl, mellyekkel azt egyoldalúlag öszvehasonlítá.

(1) A' legdicsőbb öröm mondani, hogy a' magyar Nemesség' egyik fő Dísze Görög Demeter, császári királyi Kamarás, Tanácsnok, és Szent István Apostoli Király' jeles Rendének közép Keresztese, 's nevezetes tudós Iró 's magyar Arisztotelesz, szerencsés vala előbb V. Ferdinand Ő Felsége, aztán a' mélyen tisztelt császári királyi Főherczeg mellett nevelői hívatalt viselni.

Halicsországban a' szorgalom azért látszhatik nagyobbnak, mivel ott idomzat szerint nagyobb népesség és szükség van, mint Magyarországon. Mi az útra nézve tett állítást illeti; ezt teljesen megczáfolja Árva Vármegye a' maga jó útaival, mellyek a' közönségesen szeretett Fő-Tárnok Gróf Pálffy Fidel' Fő-Ispánsága alatt készíttettek. — Ha magamnak a' Magyar - és Angolországban levő csinált útakra nézve egy paralella-húzásra fáradságot vennék, úgy rémlik előttem, hogy, noha úgy hívott *„macadamizált* (lap 533.) útaink nem léteznek, de mégis vannak olly keményen köveltek és jól feltöltöttek, mellyeken a' terehhordó szekér, — ha rendkivűl megrakva nincsen — az év' akármelly szakában is meg nem feneklik, el nem akad, bátron halad: kivevén a' nagy hófuvatot — melly climaticum — és a' mellyben természet szerint a' legbíztosabb vasúton sem lehetne járni. — Hogyha végre Nagy - Britannia' temérdek népességét a' miénkkel, a' kevéssel, özvehasonlítván, annak és ennek csinált útait mértföld-szám szerint vizsgálnám — idomzat szerint kétségkivűl mí nyernénk diadalmat!

Hogy Erdély egy kert, azt annak említett népessége tevé, 's a' szükség: mellynél fogva ott az előbb kopasz szirteken most egészséges törökbúza (kukoricza) díszlik. 'stbb.

A' Grófnak Erdély ellen, midőn ezt épen dicsérné, egy nevezetes megjegyzése csúcsorodik ki, mellyről egy kis könyvet kellene irni, hogy a' dolgot in suo esse láthatnók. Én, ki Erdélynek Magyarországgal leendő szoros egyesűlése eránti óhajtásomat egykor az érdemes Olvasó-Közönség előtt igen röviden kinyilatkoztatám, itt is az hely' szűkvolta miatt keveset szólandok. Magyarországot és Erdélyt, mint két egy atyától és anyától született testvért kell tekinteni; kik igen hosszas idöig in Statu indiviso békeségesen élvén és a' köz masszá-

ban a' gazdaságot egyenlő buzgósággal űzvén, mindent, mit szereztek, mit gyűjtöttek, együtthasználtak, és a' kárt is egyenlően szenvedték. — Egyszerre — mint mikor az haragos Júpiter villámait zápor módra szórja le, 's a' megijedt nyúgalmas pásztorok és szelíd nyájak szétszaladván, a' mezők pusztán maradnak; — a' mord Szolimán rabló seregeivel Móhácsnál a' Nemzet' Királyát és annyi Fényét kioltván, a' megrémült erőtlen két Testvérhaza kormány és ótalom nélkűl — végső elpusztulásához — sírjához látszott közelítni. — A' két Testvérhaza felosztaték! mellyeknek egymást híven szerető lakóji vérző szívvel váltak meg egymástól. — Az Istenektől megszánt rész I. Ferdinand' boldogító sceptruma, a' másik, a' szerencsétlen, a' Törökjárom alá juta — omló könyűim nem engedik megoszlott Nemzetem' szerencsétlenségének leirását tovább folytatni. — —

Elhallgatom mind Magyarországnak, mind Erdélynek a' viszonti szoros egyesűlés iránt tett többszöri kívánságait; nem említem, hogy a' két Testvérhazának sarktörvényei egyek, és hogy a' Magyarországi Nemes Erdélyben, és az Erdélyi Magyarországon egyformán él a' Werbőczy' Első Részének 9-dik Tituluszában megirt szabadságokkal, elsőségekkel; elmellőzöm, hogy a' két Testvérhon között harminczadok, vámházak nincsenek; és végre nem hozom fel, hogy az igen dicső-emlékezetű II. József a' Magyarországi 's Erdélyi Udvari Cancelláriákat egyesítette volt. 'stbb.

Azonban a' következőket meg kell érintenem. Döbrentei Gábor az Erdélyi Muzéum' X. Fűzete' Előszavában a' többek között így ir:

„Annak talán félébreszthetésére, miképen állhatna-egybe több magyar városainkban egy-egy literariai gyülés, melly külömbféle tudományos tárgyakat kidolgoznék, említem a' Kolozsvárit. Ezen Muzéum I-ső Fűzete kijövetelekor megkértem né-

hány ottan lakó Férjfiakat, kik a' tudományoknak közttünk elémozdítására készek 's a' Hazát szeretik. Eljöttek szállásomra vagy minden héten, vagy minden hónapban egyszer, vagy a' mikor lehetett, mind együtt, rendszerint

Tiszt. Buzna Lázár, Piarista, 's a' Mathesis Professzora az ottani Kir. Lyceumnál.

Mélt. Fricsi Fekete Ferencz.

Tek. Gyarmathy Samuel, Orvos Doktor, 's az Okoskodva tanító Nyelvmester; az Affinitas lingvae Hung. cum lingvis Fennicae Originis, és más Munkák Irója.

Tiszt. Koros Imre, Piarista, 's a' Kir. Lyceum nyomtató mühelye Igazgatója.

Tiszt. Lengyel István, Filozofia Prof. a' Ref. Kollegyiomban.

Tiszt. Liedemann Márton, Evang. Pap.

Tiszt. Molnos Dávid, Hisztória és Földleirás Professzora, 's Rector az Unitar. Kollegyiomban.

Tiszt. Szász Mózes, Unítar. Pap.

Tiszt. Szilágyi Ferencz, Hisztória, 's Görög, és Római Literatura Professzora, 's Rector a' Ref. Kollegyiomban.

Tiszt. Szilveszter György, Theol. Prof. az Unitar. Kollegyiomban.

Megjelentek gyakorta, vagy mig ottan laktak vagy faluról béjöttek, vagy a' mint hivatàli foglalatosságaik engedték:

Tiszt. Buczy Emil, elébb Szebenben Rhetorika Professzora a' Kath. Gymnaziomban, most Gróf Kornis István Úrfi Nevelöje.

Mélt. Nagy Ajtai Cserey Farkas, Cs. Kir. Kamarás, és Fö-Strázsa Mester.

Fö Tiszt. Döme Károly, most Pozsoni Kanonok.

Tiszt. Hegedüs Sámuel, most N. Enyeden Hisztória Professzora.

Mélt. Szálláspataki Kenderessy Mihály, Kormányszéki Tanácsos.

Tiszt. Szabó András, utóbb itt M. Vásárhelyen, NM. Gróf Teleki Sámuel Cancellar Ő Exc. Bibliothekáriusa. Meghólt Zsibón Septemb. 1817. 's igy, Filozofiai munkálkodása, mellyet e' Muzeum Füzeteiből az Olvasó ismer, elmarad."

„Teljes megnyugovást lehetett e' gyülésekben érzeni egyebek köztt, a' többféle vallásuak barátságos együtt lételén is. Egyiknek se jutott eszébe, a' külömböző vélekedés miatt, fájdalom! magát másutt még most a' XIX-dik Században is mutató egyenetlenség."

„Átaljában Erdélynek nagy elsősége az, hogy itten mindenik véghez vivén hite szerint az isteni tiszteletet, egyik fél a' másikat kirekesztőleg nem nézi. Nagy diszt hoz Erdélyre, Törvénykönyvének az Approbata Constitutióknak mingyárt második articulusa: A' négy recepta Religiók (Ev. Reformata; Lutherana sive Augustana; Romano-Catholica; (1) Unitaria vel Antitrinitaria) az Országnak ezen megegyezett közönséges végezései szerint ennek utánna is in perpetuum pro receptis tartassanak, boldog emlékezetü Eleinknek dicséretes példájok szerint, holott az Hazának közönséges megmaradása is azt kivánja, hasonlóképen az Ország Constitutióji és néhány rendben lett uniók is. Ex articulis Annor. 1588 — 1595 — 1600 — 1630 — 1607. — Melly vigasztaló azt látni, hogy e' kis Haza azon időtájakban hozza ezen törvényt, mellyekben másutt az ember, embertársát a' Keresztyénség szelíd geniusza megsértésére vélekedési külömbségéért, kegyetlenül üldözte. Erdély, potikaiképen is okosabb volt más Országoknál." —

(1) Ide értetik az újabbi törvények szerint az úgy-hivott Unita is. — Az észrevételek' Irója.

„Maros - Vásárhelyen, December elején 1817."

Erdélyben a' bevett külön Hitvallási Felekezetek között történhető kedvetlenségek' örök eltávoztatása végett emez idvességes törvény vagyon divatban:

„Minden Kormány — Igazgató — 's Fő-Törvényszékeknél, úgy a' Vármegyékben és Székely és Szász Székekben — nem különben minden királyi Szabadvárosban, Mezővárosban, 'stbb. a' Tisztviselők', Bírák' 'stbb. fele Római Katholikusz, és hason fele Protestans Férjfiakból áll; épen ezt kell tartani az úgy nevezett hat Cardinale Officium-ról, úgymint Kormányzói, Fő-Kanczellári, Statuum Praesidens-i, Kincstárnoki, Tabulae Praeses-i 's Fő-Tartomány-Bíztosi Hívatalokról. A' királyi Tábla melletti három Itélőmester közűl egyik Római Katholikusz, másik Reformatusz és az harmadik Unitárius; kiknek Ülések juxta senium officii vagyon. Királyi Al-Igazgató (Fiscalis Vice-Director) és directorális Fiscálisok Unitárius Férjfiakból is tétetnek.

Itt ezeket kell megjegyezni;

a) Minthogy a' Szászok' perei úgy nevezett Universitásoktól, négy, öt esetet kivéve, egyenesen a' királyi Kormányszék' elébe appelláltatnak; ezért Evang. Itélőmester és Bíró nem szokott lenni a' tisztelt királyi Táblánál.

b) Tudnivaló, hogy a' magyar Vármegyékben és Székely Székekben Evangelikusz, és a' Szász földön Reformatusz igen kevés vagyon.

c) Vannak továbbá magyar Vármegyék és Székely Székek, mellyekben Unitariusok nincsenek; és ezen eset az egész Szász földön megvalósul.

d) Végre léteznek helyek, hol Katholikuszok nem találtatnak, vagy igen kevesen vannak 'stbb.

Mind ezek szerint felebbi elöadásomra nézve azt kívánom észrevétetni, hogy a' Vármegyékben és Székely és Szász Székekben 'stbb. az említett tör-

vény csupán a' lehetetlenség' esetében szenved kifogást.

Egész Erdélyben a' mixtum matrimoniumra nézve így szól a' világos törvény: „a' fiú az atyja', a' leány az anyja' Hitvallását kövesse."

A' Protestanssá lenni akaró Római Katholikusz azon naptól kezdve, mellyen szándékát az illető Plebánosnál, és világi Elöljárónál, Tisztviselőnél jelenté, hat hét múlva Evangelikusz, vagy Reformatusz, vagy Unitariusz lehet akadály nélkűl, ha az irt idő alatt feltett czéljáról maga önkénytt le nem mondott.

Az iskolákból kikelt Ifjak, mikor a' királyi Tábla mellé Juratusoknak felesküsznek, minden kihagyás, vagy hozzátétel nélkűl, olly Juramenti formulát mondanak el, mellyet az egész földgolyón levő mindenféle keresztyén Felekezet szóról szóra elmondhatna.

Az űgyészi megvizsgálást két versen, csupán magyar nyelven és publice, egy pár száz ember' füle' hallottára dicséretesen kiállott Ifjú illető Kanczelláriájától (Jurateriájától) és a' királyi Táblától olly Bizonyítványokat, és miután az űgyvédi hitet letette, olly Diplomát kap, mellyekben az Hitvallásról még csak távoli érintés sem fordul elő, az az; azokból soha sem lehet megtudni, ha az illető Űgyész Római Katholikusz e, vagy Protestans?

Minekutána az Erdélyben létező vallásbeli törvények' és szokások' szellemét egy dióhajba belé szorítám, arra megyek által, „mit találni e' részben Magyarországon?" Itt azonban igen rövidnek kell lennem, mivel a' többször idézett 1791. 26-dik Törvényczikkely a' dolgot egészen kimeríti. — Ide teszem, mit talán nem mindenik Olvasóm tud, de a' minek felfedezése előtte nem lesz únalmas. „Midőn a' múlt évben, a' Magyar Diéta előtt, az Horvát Rendek otthon Köz-Gyűlést tartanának, a' Szlavoniai Vármegyék Követeik által sürgették, hogy

az imént említett Törvényczikkely a' leendő magyar Diétán, a' Protestánsokra nézve megváltoztassék és nekik szabad legyen a' Magyarországi Részekben bírni 'stbb."

Magyarországi Olvasóim' kedvéért, különösen az Unitáriusokról a' következőket hozom fel:

„Religio Unitaria, quam Lex Patriae (Approb. Const. Part. I. Tit. I. Art. II.) Antitrinitariam, Theologi Socinianam appellant, Hungaris aeque ac Siculis non paucis recepta, quartum in Transsilvania locum, ab anno 1571. reperit."

„Cum non omnibus, praecipue extra Patriam nostram constitutis, constet, qualisnam Unitaria sit Religio; indeque, aberrantes forte a vero, de Unitariis, opiniones foveant: exhibeo eorum Confessionem, quae haec est:

„Credimus Unum tantum esse DEUM Omnipotentem, Qui Spiritus est, Rerum cunctarum visibilium, et invisibilium, Conditor, Conservator ac Rector. Pater omnium, super et per omnia, et in nobis omnibus; adorandus in Spiritu et Veritate. Quem agnoscimus esse Datorem, cum praesentis, tum futurae vitae. Est enim Remunerator eorum, qui per fidem accedunt ad Eum, et quaerunt Eum. Hunc diligimus tamquam omnis bonitatis Auctorem, et ceu Sapientiae fontem, Cordiumque Inspectorem timemus."

„JESUM CHRISTUM Praecognitum ante jacta Mundi fundamenta, exhibitum autem ultimis temporibus propter nos, conceptum ex Sancto Spiritu, natum e Castissima Virgine: Credimus esse Dei Patris Vnigenitum et proprium Filium, Imaginemque Invisibilis Dei, in quo omnis plenitudo Deitatis habitat, per quem cognoscimus Patrem. Is enim summi Genitoris voluntatem revelavit et confirmavit, ut Propheta et Mediator inter DEUM et humanum genus.

In hujus Sanctissimo Nomine, tamquam maximi nostri Sacerdotis, invocamus Patrem: nam nullum aliud sub Coelo hominibus datum est nomen, per quod servari nos oporteat. Hunc ceu aeternum Regem ac Dominum nostrum: Cui a Deo Patre, qui Eum a mortuis excitavit, data est omnis in Coelo et in terra potestas: supplices divino cultu adoramus et invocamus. Et ab eo salutem aeternam praestolamur, ut a Judice vivorum et mortuorum. Nec enim Pater quemquam judicat, sed omne judicium Filio dedit, ut omnes Filium honorent, quemadmodum Patrem honorant. Qui Filium non honorat, Patrem non honorat, qui eum misit."

„Credimus SPIRITUM SANCTUM, a Deo et Filio ejus manentem, Vim esse Altissimi, nostrum autem Consolatorem: Cujus inspiratione precamur, et efficacià regeneramur. Is sine mensura a Deo, Filio ejus Vnigenito datus, nobis per eundem, ceu Donum ejus, et pignus aeternae haereditatis communicatur; ut in nobis omnia bona opera efficiat, atque in omnem nos deducat veritatem."

„Credimus Sanctam Christianam Ecclesiam, omnium electorum Dei (a constitutione ejus, ad finem usque mundi) Congregationem, cujus Caput est Domius et Servator Jesus Christus. Norma vero Doctrina Sanctorum ejus Apostolorum. Hanc Verbum DEI gubernat, Spiritus Sanctus ducit, in ea sinceri Christiani omnes versari tenentur."

„Reges, Principes, Magistratus, confitemur a Deo esse. Ideoque pro iis ante omnia, coram ejusdem Divina Majestate, quotidiana devota fundimus Vota: tamquam pro Ministris ejus, quibus parendum est. Nam gladium gestant, ut innocentes tueantur, et sontes puniant. Propterea honorem eis deferre, tributaque persolvere tene-

mur. Non solum supplicii metu, sed etiam propter Conscientiam. Nullus autem ab hac obedientia sese eximere potest, si modo Christianus dici velit, Jesu Christi Domini et Servatoris nostri exemplum sequens, Is enim Tributum persolvit; nec jurisdictionem Dominationemve temporalem usurpavit, in statu illo humiliationis, gladium Verbi Coelestis exerens.“

„Credimus Aquam in Sancto Baptismo; quem peragimus, in nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti; esse signum externum et visibile, nobis repraesentans illud, quod Virtus Dei intus in nobis operatur: nempe Spiritus renovationem et carnis nostrae mortificationem in Christo Jesu. Per Sanctum enim Baptismum Christo initiati, Ecclesiae membra efficimur, et per eum Fidei nostrae professionem et vitae emendationem declaramus.“

„Sanctam Mensam vel Coenam Domini nostri Jesu Christi, Credimus esse sacrum memoriale et gratiarum actionem, ob beneficia per Christi mortem nobis collata: in Coetu piorum, in fide, charitate, suique ipsius probatione celebrandam. Et ita Sacrum Panem et Poculum benedictum sumendo, Christi Corpori et Sangvini communicare, unitatemque nostram declarare: sicuti in Sacris Scripturis edocemur.“

„Credimus et confitemur, totum humanum genus sub peccato fuisse, et nos porro peccatis obnoxios esse, justificari autem ex Dei (qui omnes homines servari vult, et ad Veritatis cognitionem venire) mera gratià et misericordià: non ex operibus legis, multo vero minus nostris propriis, sed per fidem in sangvine Filii ejus Jesu Christi. Quae fides a Deo imputatur nobis in Justitiam: ita, ut per eam, ex gratia Dei, per Jesum Christum Remissionem peccatorum, ac proinde et aeternam Salutem consequamur. Nam Chri-

stus pro nobis et peccatis nostris mortem cruentam passus, factus est Victima et Propitiatio. Exemplum autem nobis reliquit, ut vestigia ejus sequamur, imitando ejus modestiam, charitatem, patientiam, caeterasque Virtutes, quae potissimum in cruce ejus eluxerunt. Omnibus ergo qui remissionis peccatorum et Regni Coelorum compotes fieri volunt, vera et seria praeteritorum delictorum agenda est poenitentia, fructusque ea digni ex viva Fide manentes proferendi. Nam Fides sine operibus mortua est. Praeceptis igitur Dei (quae gravia non sunt) obtemperandum est, quorum summa in eo continetur, ut Deo et Proximo, debitam charitatem exhibeamus. Fides enim per charitatem debet esse operans. Curandum ergo, ne incassum accipiamus gratiam Dei, quae cunctis hominibus illuxit salutifera, et erudit eos, ut impietati, mundanisque cupiditatibus vale dicto, temperanter, juste, pieve vivant, in praesenti seculo, expectantes speratam beatitudinem, adventumque gloriosum Magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi: Qui se ipsum pro nobis dedit, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et purificaret Sibi ipsi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum."

"Credimus et speramus fore Carnis resurrectionem, cum justorum, tum injustorum. Veniet enim Christus Dominus de Coelis, in Patris sui et sua gloria, et cum cunctis Sanctis Angelis, ut judicet vivos et mortuos, qui omnes coram Tribunali ejus comparebunt, et tunc unicuique reddet juxta facta ipsius. Impii quidem et injusti perenni destinati supplicio, conjicientur in ignem aeternum, Diabolo ejusque angelis paratum. Pii vero ac justi, mortalitate deposita, et glorioso corpore induti, transferentur in locum a Christo Domino eis paratum, ubi Thronus ipsius et Dei Patris est: ut ita Dei faciem intuentes, sanctis Angelis ejus aequales facti, ineffabilis gaudii et aeter-

nae felicitatis participes, semper sint cum Domino.“ „Finis Confessionis.“ Lássd: Transsilvania etc. Auctore Josepho Benkő. Tom. II. pag. 215 — 20. — — — — — — — — —
ha helyes e, vagy nem, mit az Unitarius hiszen; — én halandó annak vizsgálatjába belé ereszkedni nem merészlek: hanem csak ezt mondom, mit minden ember tapasztalt, és tapasztal, ki Erdélyt ismeri: „a' külső isteni tiszteletre nézve az Unitarius és Reformatus között semmi különség nincsen. A' két vallás' templomaiban egyforma egyszerűséget látni. Mindenütt magyar Prédikácziók tartatnak, és ugyan azon magyar zsoltárok, a' Szent Dávid' zsoltárai énekeltetnek. Az Unitáriusok' minden imádsága, könyörgése így végződik: „a' mí Urunk Jézus Krisztusunknak nevében, Ámen:“ szóval; ha valaha egy Magyarországi értelmes Ref. ember Erdélyben legelőször utazván, olly magyar faluba jutna, mellyben az Helvétországi Vallástételt Követőknek és az Unitariusoknak templomai vannak, és előbb az egyikbe, aztán a' másikba menne be, az isteni tiszteletet hallgatni, annélkűl hogy másoktól hallotta volna, hogy ez, és amaz egyház mellyik Felekezeté; — mikor a' második templomból is kijőne, minden bizonnyal ígyen szólna ismerőseihez; „eddig nem tudám, hogy Erdélyben egy kis helységben is két temploma van a' mí Felekezetünknek.“ És miután felfedeztetnék előtte a' dolog' mibenléte; azeránt kezdene tudakozódni, „micsoda létapalos különség van az Unitáriuszok' és Reformátuszok' vallásai között?“

Az Unitáriuszok Bécsben lakhatnak, kik közűl az Erdélyi Udvari Kanczelláriánál több érdemes Férjfi szolgál. — Ha valaki azt találná gondolni, hogy Bécsben csak azon Unitáriusoknak szabad lakniok, kik a' mélyen tisztelt Igazgatószéknél hívatalokat viselnek — kénytelen vagyok előre megjegyezni, hogy ott számtalan jóerkölcsű Uni-

tarius Ifjú képzi magát a' tudományokban és művészetekben, és hogy egy kicsiny dolgot is megemlítsek; „a' magyar Testőrsereg' szabója is Unitárius."

Pesten nem tudok esetet, hogy Unitarius akár a' magyar királyi Egyetemben tanult, akár a' királyi Tábla mellett Juratus volt volna; mert nincs törvény róla, hogy az azon Vallásbeli Magyarok megszenvedtessenek.

Egy valakitől sokszor hallám, hogy, mikor ő Erdélyben a' Székelyföldön több évig tartózkodott és az Unitáriusok' templomaiba be-bejárogatott, egykor egy Prédikátor Hallgatóji előtt így szólott volna; „azt mondja Szent Pál, — ha igaz!" — Azon embernek jó volt volna előbb végére járni annak, melly buzgósággal ragaszkodnak az Unitáriusok a' Szentiráshoz, — és meggondolni, ha lehet e — — — — — — költeni? — melly istentelenség ha megtörténjék, a' kárhozat-szóló Prédikátort megbotránkozott Hallgatóji legottan megkövezték volna. —

„Nescire, quid ante nos contigerit, tantum est, ac esse semper puerum." — Azonban az Unitáriusokról kiadogált Értekezések' elmaradását szerettem volna inkább, mint a' régi sebek' némű felelevenítését; melly által a' lehető egyesülés gátoltatik. — Az én elfeledhetetlen lelkibarátomnak néhai Balogh Jánosnak ez volt egyik főkaraktervonása: „Balogh, mint az ütközetre minden fegyverével kiállott bátor vitéz, mind a' Vármegyei, mind pedig az Országgyűléseken logicai rendbe szedett mindennémű erősségekkel felfegyverkezve szokott volt megjelenni. Nagy erejét azonban mérsékelni, 's indúlatját zabolán tartani igen is tudta, melly által hideg józan okossága mindég látá, „mit, mikor és miért kelljen mondani?" 's értette különösen azon nehéz mesterséget, az időhez alkalmaztatni a' beszéd' nemeit, és mikor kívántatnék, szólni, 's tűvel ta-

lálni a' dolgot; ha pedig, a' fenforgó tárgy' jólléte néha hallgatást parancsola, szükségtelen nem beszélni." (1) 'S valóban az Irónak, miként a' Szónoknak, érteni kell az hallgatás' mesterségét is. Minden ismeri, de talán kevés követi emez intő deák kitételt: „Si tacuisses, philosophus mansisses:" mit Herder illy gyönyörűn mond:

„Lerne schweigen, o Freund! Dem Silber gleichet die Rede,
Aber zu rechter Zeit Schweigen ist lauteres Gold."

Nem hozom fel, mennyire megelégedett a' Kardinál-Primás az Unitáriusokkal, mikor Erdélyi Püspök volt: elhallgatom, hányszor és minő dicsérettel beszéle rólok a' — — — Fő-Káptalan' egyik Dísze — — — — — és csupán ezt mondom: „szóljon vagy irjon bár valaki nem kedvezőleg az Unitariusokról, — ezek is emberek, — ezek is Magyarok és így véreink — és ezek is keresztyének, mert azt, ki közűlek Római Katholikussá lesz, nem szokták megkeresztelni: 's esszerint az Unitariusok' keresztelkedése tökéletesnek van elismerve. Azt pedig kiki tudja, hogy a' keresztség az egész keresztyénség' alapja. — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

A' Tanultak' beszédei, leginkább pedig az Irók' könyvei segítik, táplálják a' köznép' gondolkozásmódját. — Itt nekem alkalom szerint közlenem kell egy nem-megvetendő tapasztalásomat. 1820. Sept. 28-dikán, Pesten a' két oroszlánnál levő vendégfogadóban ebédlék. Az alatt míg asztalomnál űlnék, több falusi jól öltözött magyar paraszt és

(1) Lássd: Galantai Balogh János' életrajzában, lap 17.

Pest Vármegyének egyik húszárja formaruhájában az ebédlőbe beköszönének, és magoknak egy szegletben levő kerek asztal körűl rendre helyet foglalának. A' tisztelkedő idegen-nyelvű Pinczés azonnal oda repűle 's kérdé: „m i p a r a n c z i?" „ „négy iccze Budait, és nyolcz portzió sültet és jó házikenyeret" " felelének ők. — Meglőn: — és az hangos beszélgetésre melegűlt Vendégek magoknak jó órát kezdének csinálni. — Egyszer az egyik falusi ember így szóla; „mí könnyen vígadunk, mintha se (s e m m i) bajunk nem volna; pedig ollyanok vagyunk, mint a' kinek a' háza ég, és maga benne űl és nevet." „ „Micsoda?" " kérdé az Húszár: „nyomorúság, per, édes Földim, melly minket a' dolog' idején ide behajta: ugyan nem tudna e Kigyelmed bennünket egy jó Porókátorhoz utasítni? már hon hallottuk jó hireket az öreg Szathmárynak, Stettnernek, Kubinyinak, Hanzélynek; de nem tudjuk, mellyikhez folyamodjunk a' négy közűl" viszonyzá a' Falusi. Mire az Húszár: „ „próbálják meg Kigyelmetek mind a' négyet és a' mellyik közűlek olcsóbban vállalja a' munkát, annál hagyják a' pert." " „Nem olvasná e el Kigyelmed egyik igazságunkat, mit a' mí jó Tens Szolgabiránk Urunktól kapánk a' múlt héten, ki azzal bíztatott, hogy Isten' segedelmével meg fogjuk nyerni, a' mit keresünk — mert egyenesen úton járunk" kiadá a' Falusi: „ „Elolvasom biz' én örömest, ha magyarúl van irva," " mondá az Húszár: kinek a' Falusi midőn egy hosszú levelet általnyújtana, ezeket szólá: „a' mí jó Szolgabíránk Urunk úgy tud magyarúl, mint mí; kitől el nem vettük volna ezen irást, ha magyar nyelven nem irta volna; mert mit tudnánk — az olly igazsággal csinálni, mellyet nem értenénk!" Az olvasás közben ugyan az illy észrevételt tőn: „bizony jól tud Kigyelmed olvasni!" mire a' jó bortól hevűlt Húszár: „ „hm! A r i-

ánus könyvnek kellene annak lenni, mellyből én nem tudnék olvasni.“ “

A’ szegény beatus simplex nem tudá, mit monda, de engem, még akkor csak öt hetűs Pesti lakost, igen is figyelmessé tőn arra — mit bölcs Olvasóm magától könnyen kitalálhat. — Az Arianus nevezettel gúnyolt Unitariusok mind magok, mind könyveik egyről egyig magyarok; és így ezeket olvasni semmi mesterség annak, ki magyarul tud és olvasni tanult. —

1822. egy igen kedves-emlékezetű napon, tudós Báró Prónay Sándor, Berzsenyi Dániel’ nagyhírű Költőnk’ megkoszorúzója, Orvos-Doktor Kovács Mihály, Horvát István, néhai Kulcsár István és Vitkovics Mihály, és Prepeliczay Sámuel külön vallásu, de a’ magyar nyelvet és tudományosságot egyformán szerető ’s a’ közvirágzatra buzgón munkálódó Tudósainkkal együtt engem is nyájos, becses asztalához méltata. Ebéd előtt, alatt és után szakadatlan hazai tárgyakról folya a’ klasszikai beszéd. A’ mí derék Horvátunk a’ természettől kapott és kimívelt mély belátása szerint a’ többi között azt fejtegeté, hogy, ha negyven, ötven ezer ft. tőkepénz volna készen, mit öszveszereczni nem volna bajos; — annak kamatjával sok jót lehetne tenni az honi nyelvre nézve: — ő ez által a’ „Magyar nyelvmívelő Társaság’“ felállítására czélzott. — A’ szűk hézag miatt minden egyéb Szépet elhallgatván, még csupán ezeket jegyzem meg: „nekem szerencsém lőn egykori tanulótársam Körösi Csoma Sándor’ életét az asztal felett röviden elszólni, ’s a’ valaha Erdélyben lakott Báróval szeretett szűlőföldemről magányosan beszélgetni. A’ lelkes Férjfiú idvezült Hitveséről, ki nemcsak a’ Gróf Teleki Háznak, hanem az Erdélyi Asszonyságoknak is egyik Fődísze, Főékessége vala, előttem könyűs szemekkel emlékezék. — És nekem, az hasonlólag megindúltnak,

legottan eszembe ötlék Kazinczy Ferencz' remek Epigrammája:

„Elmaradás, te vagy a' keserű; ah, együtt halni
'S a' szeretett társsal szállani sírba nem az!
Ezt kértem, 's nem adák meg az Istenek. Így lön ezentúl
Nékem az élet halál, 's bánat az édes öröm."

A' tisztelt Báró a' többi között ezt beszélé: „egy pár tízed előtt az Erdélyi Unitariusok' Superintendense engem meglátogata, kitől midőn kérdeném, „micsoda nyelvet beszélnek főpásztorsága alatti Hívei? „illyen feleletet kapék: „ „az én Híveim mindnyájon m a g y a r u l beszélnek — és hála Istennek! magam sem tudok egy szót is németűl." "

Itt meg kell jegyeznem, hogy 1660. Lengyelországból az Unitariusok kiűzetvén, ezeknek egy része Erdélybe vonta magát; hol ez vallását szabadon gyakorolhatván, in signum gratitudinis m e g m a g y a r o s o d o t t. Végre az Erdélyi Unitariusokról egyáltalában erősíthetem, hogy közöttek igen sok tanult Férjfiú van, kik a' jelenkorban a' kűlföldi mívelt nyelvek' tanulására is elegendő időt fordítottak. —

Justinuszban említtetik valahol egy igen ritka Cométá — ez igen ritka Cométához hasonlónak lenni állítom nálunk a' „Magyar nyelvmívelő Társaságot," mellyről, hízelkedés nélkűl el mondhatni: „mindeneknek szemei tereád néznek." — Én is hazafiúi tisztelettel reánéztem, körűltekintettem, megvizsgáltam azon dicső Intézetet, melly a' közértelmességnek, egyesűlésnek 'stbb. hatalmas eszköze — 's könnyű képzelni, hogy ott sok fényt találék. — Azonban szokott egyenességgel és bátorsággal megvallom, hogy ottan egy előre nem-képzelhetett árnyékra akadék. —

Mikor hazafiságról tétetik szó, kárhoztatom, útálom a' cosmopolitismust, mivel a' Cosmopolita jó hazafi teljességgel nem lehet. — Az Erdélyi

Muzeum' IX. Füzete' 189—190. lapjain Kazinczy Ferencznek a' többek között eme' bölcs szavait olvassuk: „Berzeviczy (Gergely, a' „de conditione rusticorum in Hungaria" nevű munka' Irója) nekem 33 esztendő olta barátom, 's ötet nálamnál senki sem szeretheti jobban, de Berzeviczy kétségen kivűl felette sokat mondott azon munkájában, a' mi nem úgy van, 's a' mi, Nemzetünket legméltatlanabbul gyalázza. Az ő exoticai míveltsége miatt nem leli fel magát kénye szerint közöttünk, ő előtte a' Nemzetiség, semmi, mivel az, a' mint ő tartja valami félszegség, 's mivel minket Magyarokat (tulajdon szavaival akarok élni) Nemzetnek sem néz. Ő cosmopolita, 's a' kereskedés, előtte legfőbb, ezért ő minden egyébről lemondana. Olly gondolkodás' módja, mellyet ha tudnék valami roszat másnak kívánni, ellenségeinknek kívánnék. Berzeviczynek Karthagóban kellett volna születni."

„Fogadja el a' Báró Úr, nemes lelkü férjfi, tiszteletemet, 's áldja meg az én derék, becsűletes és hív Nemzetemet is. Széphalom, Januar. 13-dikán, 1817."

Ugyan ott áll Báró Hormayr' hasonló bölcseségű válasza, mellyből a' következőket közlöm:

„Egészen szivemből van az kiirva, a' mit az Úr a' Nemzetiség és Cosmopolitismusról ir. Ezen utólsót halálban gyűlölöm. Megfojt ez egészen minden polgári, minden katonai virtust, 's csak azon nyomorúltak' mentsége, kik a' magok körökben semmi Jót 's Nagyot vagy véghez vinni nem tudnak, vagy nem akarnak. A' Nemzetiség tart fen 's éleszt mindent. Egy Nemzet sem érzi ezt olly erősen mint a' Magyar 's a' Tyrólisi. Én az Úr' Nemzete ellen minden lehetséges Bécsi előitéletekkel tele voltam. Sorsomnak különös folyása által 1813. megismertem a' Magyart 's megszerettem. Bécs, Febr. 20-dikán, 1817."

Valamint gyűlölöm a' Cosmopolitismuszt a' polgári életben, úgy szeretem, úgy ölelem azt a' tudományos világban; itt sem nemzetre, sem vallásra nem kell tekinteni: itt csupán az érdemet, valódi érdemet kell nézni, mit Felséges Urunk örök sinórmértékűl kegyelmesen parancsolni méltóztatott. — Noha én csak a' „Világot" (lucem, lumen) kivánom recenseálni, 's nem a' „világot;" (mundum) mindazáltal szó nélkűl nem hagyhatom, hogy a' Magyar nyelvmívelő Társaság' Tagjai között egyetlen egy Unitáriust sem lelni: holott az olly buzgó Férjfiak és derék Irók, mint Molnos Dávid, Aranyos - Rákosi Székely Sándor (az Erdélyi Muzeum' Dolgozótársai) 's mások méltó figyelmet, megtiszteltetést érdemelnek. —

„*Siker után legjobban itélhetni.*" — Érdemes Olvasóm oda fen látá, 's egyéberánt is tudni fogja, hogy Döbrentei Erdélyben volt lakása alatt, minő könnyen, és melly gyönyörű előmenetellel egyesíté a' magyar nyelv' és tudományosság' virágzására a' megnevezett négyféle hitvallásu Tudósokat. — Szabad lesz tehát tisztelettel kérdenem, hogy mi Erdélyben Magyarországi Nemes által tételeték, és nem olly régen tételeték, azt Hunniában miért nem vala jó, vagy tanácsos cselekedni, 's épen olly időben, midőn az egyesülést hírleljük? — „qui vult finem habere, debet etiam media adhibere." — Én jó példákért soha sem megyek a' kűlföldre, míg a' két Testvérhaza' hív öszvehasonlítása által az érdeklett tárgyban az igazságot kifejthetem, világosságra hozhatom — mert azt hiszem — „gratius ex ipso fonte bibuntur aquae:" itten azonban pro superabundanti el nem mellőzhetem, hogy — a' Ménusz melletti Frankfurti Természetvizsgáló - Társaság az Egyptusi Vice - Királyt (a' nem-keresztyént!) Tagjának kinevezte, 's neki a' szokott Diplomát megküldötte. —

Mind azoknak, miket Erdélyről és külön Hitvallásairól 'stbb. megkívántató szelídséggel előbocsáték, a' gondolkozni szerető Olvasó hasznát tudja venni, annélkűl hogy a' következtetéseket is magamnak kellene előtte felfedeznem. —

Azon állítás, „*úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bízva;*" lap 90. eme' gondolatok' felhozására ébreszt. Gróf Dessewffy József, ki Január' 15-dikán, 1771. Krivjánban, Sáros Vármegyében született, tízenhatodik esztendős korában latín versekbe foglalt életirásában így festi szűlőkörnyékét;

„Quam sinuosa mihi Patria est, quam montibus altis
Horrescit nigris late fuscata sub umbris.
Hic montes inter sylvas, et frigora natus.
Dulcis terra bono sterilis quoque patriae Civi."

'S az Erdélyi Muzeum' IX. Fűzete' 186 — 189 lapjain egy, magát meg nem nevezett nemes-lelkű Magnás,

„HOGY KELL A' HAZA IRÁNTI VONSZÓDÁST TEKINTENI, 'S MIÉRT SZÜKSÉGES A' VÉGETT BUZGÓSÁGOT ÉBRESZTENI?" czím alatt igen becses gondolatokat közlött, miket Olvasóimnak ajánlok.

Mennél többel bír valaki, annál többel tartózik hazájának; mellynek javára az ollyan mennél kevesebbet tőn, annál inkább vétkezék ellene, 's tulajdon bodogsága ellen. Előttem a' birtokosok honunkban, olly kereskedő-társasághoz hasonlítnak, mellyben csupán azon actionáriusok osztozhatnak idomzat szerint a' köz nyereségben, kik több vagy kevesebb tőkepénzeik mellett szoros kötelességeiknek teljesen megfeleltek: kik pedig tartózásaikat elmúlatták, vagy semmit sem nyernek, vagy még idomzatos veszteséget is szenvednek, mikor a' szorgalmatosok nyereséget húznak. Sze-

retnék annak szeme közé nézni, ki a' rosz actionáriust, vagy rosz gazdát sajnálni tudná azért, hogy ő a' mások' izzadása által szerzett javakban nem részeltetik!

Ha találtatnék, ki mondaná, hogy embernek ott kell laknia, hol az életkellemek legtöbbek; ez nem volna egyéb, mint a' Cosmopolitismus' felhőjéből lerántott okoskodás; mert hiszen ha az való volna, úgy minden halandónak az Olaszföldre kellene sietni. — Azonban Európa' mindennapi története tanítja, hogy a' Lord Angolországban, a' Pair Franczországban, a' Ritter Németországban 'stbb. lakik. Minthogy — *„Hibát találni könnyü; jobbat 's jobban eszközleni nehéz.“* (lap 117 és 118) — állításomat gáncsolni lehetne azzal, „hogy a' neveztem országokban az életkellemek nagy tökéletességre vannak vive, 's ezért képesek az honfiakat szűlőföldeikhez édesítni:“ mire én előre azt mondom: „„a' Lord kedvelne narancsfák között sétálni, vagy mellettek utazni, miben Olaszországban a' Szalámi-árulók is részesűlnek; de reá nézve még az a' fájdalmas, hogy otthon szilvafát sem láthat: — és ha gyümölcsre van szüksége, illyet Franczországból kell várnia, vagy vitetnie, mi olcsóba nem kerűl; — kinek kívánsága a' történhetett szűk év, vagy tengeri vihar miatt gyakron kevésbé, vagy nem mingyárt elégíttethetik ki.“ “ — Az említett három Országban az életkellemekre nézve annyi tétetett, mennyit a' külön éghajlatok' és földek' minéműségéhez képest tenni lehete: de minden jó az hazafiak' honűlése 's czélerányos szorgalma által esék! mert Ádám olta a' föld mindenütt magától többnyire bógácsot, csalitot 'stbb. teremvén, az életkellemeket nem adja olly könnyen, mint a' vizek a' képzelt fiút. —

„Nihil est ab omni parte beatum és nemo est ab omni parte beatus.“ Olaszország sem bír mindennémű életkellemmel, és annak lakóji is tud-

ják kisebb, nagyobb mértékben, hogy tökéletes boldogságok nincsen, mert ez lehetetlenség.

Hazánk a' természettől paradicsomnak van rendelve, mellyet az Egyházi Rend, az honélő főrendű Birtokosok, Nemesség 'stbb. mesterségesen is azzá akarnak változtatni, 's e' részben igen számos és igen szép előmenetek tétettek, és mostanában is tétetnek. Idvezűlt Gróf Károlyi József Szatmár Vármegyében az Ecsédi tót kiapasztatá, 's a' „sterilis — palus prius" — helyén most arany kalászok rengenek. Idvezűlt Gróf Festetics György a' nemzetiség' és gazdaság' gyarapítására intézett sok nagy tette között Keszthelyen a' Georgicont állítá fel. A' Nádor-csatorna Országunk' szeretve tisztelt legfőbb Tisztének halhatatlan nagy nevét, és az annak felállításában részt vett Birtokosok' emlékezetét örökre hírdetendi. A' Cardinál-Primás a' Szent Péter' temploma' mását építteti Esztergomban, és mennyi ember kap munkát, és élelmet a' Basilica' emeltetése által, melly egykor magos dísze lesz hazánknak!!

Mikor az honlakó hazafiak' buzgóságát az haza' virágoztatására időről időre emelkedni tapasztaljuk, és jól tudjuk, hogy „Agricultura est nostra nobilitas, sunt nostrae divitiae et intertentio;" nem lehet meg nem ütődnünk azon, hogy némelly exotica culturáju 's excentrica ideákkal teljes honos hívatal, és így az hazára háramlandó dicsőség nélkűl a' kűlföldön tölti szinte egész életét. Ez által teljesedik be annak j ó s z á g a i b a n amaz állítás, *„hogy úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre bizatik:"* mert ő, az honfeledett, kinek a' mesterséget, míveltséget 'stbb. terjeszteni kellene, mint egy önkényes *Beduin*-fi (1) egyik idegen országból a' másikba kóborol.

---

(1) Lássd: V i l á g. lap 535.

Örömmel szemléljük, hogy számtalan kristály-forrásaink a' fáradt utasoknak, szorgalmas munkásoknak, 'stbb. egészséges, újjá-szűlő vizeket nyújtanak, és ezernyi ezer kígyózó csermely, séd, patak terméкenyíti hazánk' földét. — Esszerint csupán az árok látszanak hálátlanoknak lenni, mellyek honunkból a' kűlföldre kirohannak. — De a' gondos anyatermészet itt sem hagya bennünket vígasztalás, haszon nélkűl. Ezek a' nagy folyók belső 's kűlső kereskedésünk' véghetetlen segédei, mellyek miután a' tengerbe ömlöttek, innen a' földnek milliónyi titkos üregein, miként a' vér az ember' táplálására a' test' erein mindenfelé kereng, híven visszasietnek hozzánk, kútainknak 'stbb. kiapadhatatlan bő forrásokat adni.

A' leirtam lelketlen vizeknél hálátlanabbak azon honosok, kik tanulás', tapasztalásbeli hasznos foglalatosságok, vagy hívatalviselés nélkűl a' kűlföldön lődörögnek. Ugyan is ők, kik hiú álmodozásaikban az merik vélni, hogy nekik „m e l i o r i e x l u t o f i n x i t p r a e c o r d i a T i t a n ;" honokat, szűlőföldeket, polgártársaikat, rokonaikat, barátaikat 'stbb. elhagyják, örökre megvetik. —

Kik ha néha' napján, ezeriben egyszer közttünk megfordulnak, nekik, minden visszásnak, durvának, pipa — vereshagyma — foghagyma — júhászbunda — szagunak 'stbb. tetszik. — Magamnak is volt több ízben szerencsém illy gyönyörű megjegyzéseket hallani hazánkról. — Én, ki az ollyas bántó kitételeket soha el nem tűrhetém, midőn kérdeném, „miért nem hagyják az olly gúnyoló hazafiak temérdek jövedelmeiket közttünk — mivel ha hazánk rosz-szagu, úgy azok is rosz-szagúak?" — legottan illy feleletet kapék: „ „lucri bonus est odor ex re qualibet." "

Egy más kérdést gördítenék tehát elő, — ha ezzel is úgy nem járnék, mint az elsővel — „mi különség van a' szóba vett honosok és a' kűlföldre

küldeni szokott pióczáink között?" „Ezek ehesen vitetnek ki a' kűlföldre, 's itten némelly nyavalyások' gyógyítására használtatnak; mí pedig, az azokkal való kereskedés által minden esztendőben szép somma pénzhez jutunk. — Amazok ellenben megtelve mennek ki, 's idegen helyeken való pazérlásaikkal mind önmagoknak, mind hazájoknak tetemes kárt tesznek." "— Az Alapmondások' III. Fűzetkéje' 20 — 21. lapjain ez áll: „Kűlföldön hívatalos foglalatosságok nélkűl tartózkodni szerető Honosink és költöző-madaraink között eme' különség van: ezek bekeletkor a' következő hideg elől meleg tartományokra utaznak és tavasszal hozzánk visszatérnek; azok pedig a' mosolygó kikeletkor, mikor tudnillik az Hollandiai meleg házakban jól telelt erszényeik buja arany virágokkal díszlenek, bennünket elhagynak, és késő ősszel, a' zúzos tél felé, mikor tudnillik lapos erszényeiket az idegen éghajlat kilyúkgatta, melegedni, 's rongyaikat levetni Honunkba visszajőnek."

Nem szégyen dolgozni, 's dolgoztatni; de szégyen a' kűlföldön minden nemes foglalatosság nélkűl kószálni, 's a' magyar pénzt haszontalan elherdálni. — Erdély azért *kert*, mert az odavaló Főbirtokosok otthon élések által azt *kertté* lenni segítették. — Magyarország is egészen *kertté* változtatand, ha minden Főbirtokos, kinek kűlföldön hívatalos kötelessége nincsen, itthon fog lakni, 's igyekezni polgári felséges rendeltetésének ama' dicső kérdések' „mi vagyok én és mi az én hazám? 'stbb. practikai megfejtése által megfelelni.

Ha a' Földesúr jobbágyait és ezek azt ismerik, ebből kimondhatatlan haszon háramlik mind a' két részre. Az hová tovább meggyőződik affelől, hogy a' Parasztok is emberek; és ezek előbb, utóbb tapasztalják, hogy a' Földesúr őket gyermekeinek tekinti. Az a' sok Urbarialis keserves panasz nagyon megapadna, ha sok Földesúr az hazaszereteten épűlt életbölcseség, az hazában élés által azoknak

számát valahára apasztani kívánná. Mennyi keserű panasz tétetik most az ollyas Földesurak ellen, kik sokszor a' sérelmeknek csak annyiban okai, mennyiben tiszteikre nem vígyázhatnak! — mert hogyan vígyázhatna valaki idegen földön, a' gyönyörűségekbe merűlten arra, hogy ötven, vagy száz, és néha több mértföldnyi messzeségre árván hagyott jószágaiban mik történnek az ő nevében — és az ő kárára — 's szegény jobbágyai' nyomására? Minden Földesúrnak nagy gondot kell fordítni magára, 's jószágaira, mert ámbár a' magyar Rendek igen szánakozók, de azt soha sem fogják cselekedni, hogy annak segedelmeket nyújtsanak, ki a' kűlföldön tett pazérlása miatt elszegényedett. — A' Partis primae Titulus nonus egyformán árasztja ki áldásit minden földesúrra; de azzal a' józan ész szerint csak helyesen szabad élni, visszaélni pedig teljességgel nem.

Melly dicső említni a' Római történetekből egy Cincinnátusz' nevét, koránt sem azért, hogy — Dictator volt, mert Dictatorok mások is voltak; hanem egyedűl azért, hogy ő az ekeszarv mellől emeltetett arra a' legfőbb hatalomra! Angolországban egykor a' legelső Miniszter nem szégyenlett serfőző lenni, hogy maga 's hona' boldogságát elővigye. Minden Európai Uralkodó-Ház' magos Tagjai valamelly mesterséget szoktak tanulni, melly által a' népeket arra serkentik, arra intik, hogy a' mesterségeket 'stbb. szeressék.

Gróf Dessewffy Sámuel bőr- és dohányfábrikákat állíta fel honunkban, mellyek mind ezt, mind őtet magasztalják. Az hazafi Bars Vármegyében Kis-Tapolcsánban jártakor tisztelettel telik el Gróf Keglevics János Fő-Ispán eránt, ki angol- és olaszízletű kastélyával architectúránk' tökéletesítésére olly gyönyörű új példát ada. Gróf Festetics Imre Vas Vármegyében Patthonban, Gróf Zichy Károly Pozsony Vármegyében Czéferen — ki tót

jobbágyait szelíd eszközök által magyarosítja, 's Gróf Haller János Fejéregyházán Felső-Fejér Vármegyében Erdélyben, és más Főbirtokosaink, kik a' nemzeti gazdaság' gyarapítására meggyújtott szövétnekekkel mennek elől, tőlünk hálát érdemelnek és nyernek.

A' Vendégfogadókról egy, két szót. Igen örűlök, hogy magának a' Grófnak előadásából kisűl az, hogy nemcsak ott, hol magyarok a' fogadósok, hanem egyebütt is, hol illyenek nincsenek, roszak a' Vendégfogadók. — De rosz fogadók a' kűlföldön is léteznek. —És az itteni jószágokban is szintúgy hallani *rossz árokrul*, *kevés jövedelmekrül*, *vizáradásokrul*, *mételyrül*, *döghalálrul* 'stbb. mert micsoda Istenség adott valaha exclusivum Privilegiumot a' kűlföldnek, hogy ezt semmi phyzikai rosz ne érhesse?! — Hacsak közelebbről valami titkos assecuráló egyesűlet nem állott öszve az egekben! mit én porféreg nem tudhatok. —

Ha egy uri Ember télben (mikor *nincs híd*) Budáról Pestre, vagy innen oda a' Dunán által kíván menni, annak *a' nép salakjával birkozni* épen nem kell; mivel a' révészek kalap-levéve magok futnak elébe, jól tudván azt, hogy tőle annyi ajándékot fognak kapni, mennyi fizetést az egész *nép salakjátul* nehezen kaphatnának. — Egyáltalában meg kell jegyeznem, hogy télen, nyáron, tavasszal, ősszel az egész országban örvendenek a' komposok, révészek, hajósok, ha kocsit, hintót látnak, feléjek közelítni, mivel a' köztapasztalás szerint az a' Rend, melly fizetni nem tartózik, generositasból tíz, húsz annyit szokott adni az általvitelért, — és teljességgel nem olly keveset, mennyi a' meghatározásoknál fogva járna. — 'S íme a' Partis primae Titulus nonus-nak melly jótevő következése van az azzal bölcsen élő Rendnél!

Érintetlen nem hagyhatom továbbá, mi lap 92. a' *moralis állásrul* említtetik. Minden, ki hazáját

bebizonyított jó cselekedetei által megbecsüli, a' Nemzetnél érdemlett fényben van: melly az honfi eránt egyedűl azért, hogy őtet talán puhább bölcsőben rengették, mint másokat, bizony semmi tiszteletet nem érez. Ki fényt vadász, attól megkívánják, hogy dicső tettei által a' Nemzet' fényét előbb magosítni iparkodjék, melly aztán olly háláson lövelli vissza reá a' ragyogó súgárokat. — Csupán érdem által nyerhetni meg a' Kormány' kegyelmét is.

Az az *erősb méreggel* irt kitétel, *„a' velem egyrendüek* (Magnások) *nagyobb száma hosszas semmireValósága által* 'stbb. mint a' „Világban" majd minden nyomon előötlő *legkinzóbb vágások* egyike bár kimaradott volna! mert minek „saevire in propria viscera?" 's épen olly munkában, melly által Gróf Dessewffy József, Hazánk' és tudományosságunk' egyik födíszű Magnása is a' földig lealacsonyíttatik! — — — —

Minekutána a' tőlem nagyon tisztelt Gróf tetemes vastagságokkal illeté az egész Nemességet, mert azok a' bizonyos parentheziszek — mellyek talán némű salvatoria clausuláknak nézethetnek — igen csekély balzamot nyújtanak, azt hinnünk, hogy a' Gróf az egészet sérteni nem akarja; most a' Magnások *nagyobb részét hosszas semmirevalósággal vádolja.* Nem érdemes Olvasóimat, hanem a' kímélés' tekintetéből egyedűl az érdemes Grófot bátorkodom kérni, hogy bölcsesége szerint ítélje meg maga, ha ez az eddig soha nem látott kemény irásmód illő e, hasznos e, igazságos e? — Ha a' Gróf' könyvében azt látnám, hogy maga az Haza — a' Nemzet — jóknak festetnek, és csak némelly egyes Hazafiak' *hibái 's előitéletei* a' legkitetszőbb színekkel azért rajzoltatnak, hogy ezek eltörűltetvén, amazok még nagyobb fényben ragyogjanak; bizonyomra mondom, recensensi tollat kezembe nem fogtam volna, mert rég tudom, hogy „nulla

regula sine exceptione.“ De mikor fájdalmas érzéssel tapasztalom, hogy az egésznek vélt *hibái 's előitéletei* egyenesen regulául tétetnek, és Házám' és Nemzetem' jó oldala csak microscopiummal nézhető igen igen parányi exceptiónak gyaníttatik, mostani munkálódásomat soha meg nem bánom, sőt még végórám' ütésekor is nyúgodt lélekismerettel fogok a' nagy Bíró' ítélőszéke' elébe járulni. — Rég megtanultam azt, mit a' Gróf is kimondott, „veritas odium parit;“ vagy a' mint az a' Magyarok előtt ismeretes, „szólj igazat, betörik a' fejed:“ de mégis megvallom, hogy talán csak az emberevő Kanibálok' egész hazáját lehetne minden kímélés nélkűl leirni. —

Ha elhallgatom is azt, hogy a' derék Gróf az 1825/7-diki Országgyűlésen eme' megszólítással „*Felséges Haza!* gyakron éle, 's azon innen kiadott két munkájában ama' kifejzéssel épen ellenkezőt igyekezék bebizonyítni az honról; teljességgel el nem mellőzhetem, hogy a' „Világban“ ugyan azon Hazát, mellyre nézve a' múlt 1830-diki Országgyűlésen az említett kitételt nem egyszer ismételé, — ámbár az Haza a' maga régi formájában híven megmaradott, és így az „Hitel-ben“ előadott módok szerint legkisebbet sem változott! — annyiképen (mivel nem akarom a' sok keserű epithetont elöidézni) *alacsonynak* irja. Hogy olly munkában, melly a' Gróf Dessewffy' Taglalatjának megczáfolására van kiadva, mimódon fordulhasson elö egy harmadik — az ártatlan Haza — melly tavaly olta rosszá nem lett és nem is lehetett — azt én teljességgel meg nem foghatom. — Midőn akaratom ellen is eszembe jut az Ezóp' ártatlan báránya. —

A' bölcs Kormány a' magokat érdemesített magyar Magnásokat valamint ezelőtt, úgy ma is fényes hívatalokra emeli: kiknek számában annyi dicsö Férjfiút látunk, hogy a' jelenés Történetira-

tunk' és századunknak valódi díszére vál. Az 1790-diki Országgyűlésen terhes környűletekben hozott igen nevezetes Törvényczikkelyeink az akkori Judex Curiae néhai Gróf Zichy Károlynak (1) igen jeles elölűlőségére az Hazafiakat örökre emlékeztetik. Ha jelennen nemcsak Honunk', hanem az egész Ausztriai Bírodalom' Fő-Igazgató — 's Kormányszékeit 'stbb. megvizsgáljuk, hálával telünk el az Uralkodó' Kegyelme eránt; ugyan is az Horvátországi Bán Maros-Németi 's Nádaskai Gróf Gyulay Ignácz, az udvari Hadtanács' Elölűlője. Nádasdi Gróf Nádasdy Mihály 'stbb. Fináncz-Miniszter. A' Londoni Udvarnál Herczeg Eszterházy Pál, és a' Párizsinál Gróf Apponyi Antal császári királyi Követek. Ha az Egyházi Rendet vesszük, Báró Szepessy Ignácz Pécsi, Gróf Nádasdy Ferencz Váczi 'stbb. Püspökök. Az Ország' Zászlósai között Gróf Cziráky Antal Ország' Birája, Herczeg Eszterházy Miklós a' Testőrsereg' Kapitánya, Gróf Amade Antal Ajtónálló-, idősbb Báró Eötvös Ignácz Pohárnok —, Gróf Illyésházy István Asztalnok — Gróf Zichy Ferencz Fő Lovászok-Mesterek 'stbb. Gróf Zichy Károly (a' néhai Miniszter' fija) a' királyi magyar Kamara' Elölűlője, Báró Malonyai János és ifjabb Báró Eötvös Ignácz Pro-Cancelláriusok 'stbb. A' mélyen tisztelt Világi Férjfiak egyszer'smind Fő-Ispánok is, kiknek koszorújához tartóznak még a' négy Kerület' betűrend szerinti Vármegyéjinek Fő-Ispánjai, úgymint; Gróf Győry Ferencz, Gróf Keglevics Gábor, Báró Révay János, Gróf Zichy Ferraris Ferencz, Gróf Nádasdy Leopold, Herczeg Batthyány Fülöp, Gróf Schönborn Ferencz Fülöp, Gróf Csáky Károly, Gróf Majláth Antal, Báró Orczy Lő-

---

(1) Ez a' nagy Férjfiú — az Ausztriai Bírodalommak soká volt igen hires Minisztere, — meghalt 1826. Sept. 28d. kinek életét egykor tőlem kapni fogja az érdemes Olvasó-Közönség.

rincz, Herczeg Grassalkovich Antal, Báró Püchler József, Gróf Teleki József, Gróf Almásy Ignácz, Gróf Berényi Gábor 'stbb. — Mária Anna Karolina Ő Felségének az ifjú Királynénak Herczeg Odescalchi Innocens, Ő császári királyi Főherczegségének Sófiának Gróf Széchenyi Lajos, Ő császári királyi Főherczegségének a' Nádornak Gróf Festetics Albert Fő Udvari Mesterei 'stbb. Ki a' még elő nem számlált Igazgató-székeket 'stbb. úgy a' katonaságnál szolgáló Magyarokat is vizsgálni akarja, forgassa az illető Schematismusokat, mellyekből azonnal látni fogja, hogy a' Magnások az Udvar' Kegyelmével igen is élnek. Azt talán csak senki sem fogja kívánni, hogy Ő Felsége minden Magnást hívatalba helyeztessen, mert ez lehetetlenség volna. — Itt egy általányos észrevételt. Juris Corpusunkban számos törvény fordul elő, hogy hazánkban csupán Magyarok viseljenek hívatalokat; mit szeretve tisztelt Királyunk nemcsak megtartani, hanem még ezen felűl olly kegyelemmel méltoztatik az hív magyar Nemzethez lenni, hogy ennek fijai közűl sokakat a' Maga többi örökös Tartományaiban is tisztségekkel ajándékoz meg. Ez alkalommal példákra ki nem terjeszkedem, hanem röviden ezt óhajtom: „legyünk háládatosok a' Kormány eránt, melly velünk valóban atyai módon bán."

Még egy más jus publicumbeli észrevételt is ide mellékelek. Sarktörvényeink szerint vannak hazánkban az úgy nevezett ex officio Magnates, kiket nem a' születés tett azokká, hanem egyedűl az érdem. Hálával emlékezik minden jó Hazafi néhai Ürményi József és Szentiványi Ferencz Ország' Bírájiról, kik közűl az első Miniszterségre is emeltetett volt. Jelenkorunkban a' magyar szent korona' Őre 's így az Ország' Zászlósa Végh István, a' Rendek' Előlűlője Majláth György, Tihanyi Tamás, Ghyczy József, Almásy József, Lánczy József, Szilassy József, Szegedy Ferencz, Boronkay Ignácz,

Pécsy János és Lányi Imre, mint Fő-Ispánok, hívatalbeli Magnások, és ennél fogva a' Magnások' Tábláján és mindenütt, mint Dignitariusok elsőséggel bírnak a' csupán született és hasonló hívatalbeli méltóságokban nem levő Magnások felett.

A' Gróf lap 92. egyenesen az igazgatást vádolja, midőn így szól: „*az országos erőmű lassu forgását;*" az élő Istenért minek már ez is! bizony félek, hogy még az egek ellen is fogok valamit lelni! — „Moderata durant" szüntelen tartó mérsékletben tenyészik minden polgári Jó 's Szép. Mennél sebesebben forog a' Státuserőmív, annál hamarább elkopik. Nemzetünk pedig még igen igen soká akar élni, 's régi Alkotmányát mindég fentartani igyekszik: mikre épen a' mostani sem nem sebes, sem nem lassú forgás szükséges — medium tenuêre beati! Mentsen Isten valami katonás igazgatástól, melly országos erőmívünket egy pár év alatt egészen elkoptatná! Emlékezzünk vissza Rómának azon idejére, mellyben Császárok uralkodtak, ha a' mai Európa' mindennapi történeteit látni elmúlasztjuk.

Eme' kitétel ugyan lap 92. „*a' legdúsbak szegénységét*" a' valahai századokban az olasz költőknél szokásban volt oximoronokra emlékeztet. — Hogy „Irus erit subito, qui modo Croesus erat," azt tudom; de illyes kifejzést „Croezusznak, a' legdúsabbnak, Iruszi szegény állapotját," soha sem olvasék. Ha legdúsabb Honfiainkat Rothschilddel öszvehasonlítjuk, azok ehhez képest bizonyosan szegények. Ha pedig legdúsabb Honosinkat a' kisebb értékü Birtokosainkkal hasonlítjuk öszve, akkor azok bizony gazdagok, igen gazdagok. — A' Gróf' kifejzését, ha szabad volna, így szeretném változtatni: „n é m e l l y r o p p a n t t e r j e d é k ű b i r t o k u M a g y a r' s z e g é n y s é g é t:" és ez igen hihető, kivált ha ez már a' Rothschild' tutelája alá adta magát. — Itt eszembe jut előrelátó Elő-

dink' törvényhozásbeli bölcsesége, hogy tudnillik, hazánkban a' külföldiek egyátalában jószágokat ne bírhassanak: mi ha nem volt volna, már szinte az egész Ország az angol 'stbb. banquierek' markokban volna, 's a' mai magyar Földesuraknak vagy zselléreknek kellene lenniek, vagy itt hagyván napkeleti hű kardjaikat és lovaikat pőrén gyalog visszaköltözniek Áziába. — Ezért nem olly könnyű tenni, mit a' Gróf lap 409. felhoz: *„hogy a' titulus nonus partis primae annyira javíttassék, hogy annak sinuositásai közt, senki, első herczegtül kezdve a' legtehetetlenebb nemesemberig, ne bujhassék el, hanem minden rendsértő legrövidebb uton 's egyenlőn érezze a' nemzet-hozta törvény hatalmát."* — A' Nemzetnek mindegy akár Pál, akár Péter bírjon valamelly jószágot, csupán azt kívánja meg ettől, „ut sit capax possidendorum bonorum." — Hogy mit fog cselekedni a' jövendőbeli törvényhozás, azt én nem tudhatom, és más sem tudhatja; mert „de futuris contingentibus non est determinanda veritas:" de az hiszem is, tudom is, hogy a' Nemesség cardinalis praerogativájiról egy két obaeratus honfi' külföldi hitelezőjinek kedvéért soha sem fog lemondani. Ha tetszett a' külföldi Uzsorásoknak a' stipulált, vagy a' leszámlált tőkepénzből előre levont hallatlan kamat, — tessék most a' kárt szenvedni, 's máskor kölcsön nem adni.

Mi ugyan a' 92. lapon *„a' javítások ellen"* 'stbb. *„szivesen vesztegel alacsony álladalmában."* levő sértő kitételeket, úgy *„a' józan országlás"* 'stbb. eránti allusiót illeti, azon okból nem recenseálom, mivel az eddigi észrevételeimben azok úgy hiszem, eléggé meg vannak czáfolva.

A' lap 93. előadott *emlékek, jelekrül* ezeket hozom fel: Aulus Gellius Noct. Atticarum L. III. Cap. 7. így szól:

Pulchrum, dii boni! facinus Graecarumque facundiarum magniloquentia condignum, M. Cato in libris Originum de Q. Caeditio tribuno militum scriptum reliquit. id profecto est ad hanc ferme sententiam. Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginiensi primo, obviam Romano exercitui progreditur, colles locosque idoneos prior occupat. milites Romani, uti res nata est, in locum insinuant fraudi et perniciei obnoxium; tribunus ad consulem venit: ostendit exitium de loci importunitate et hostium circumstantia. maturum censeo, inquit, si rem servare vis, faciundum, ut quadringentos aliquot milites ad verrucam illam (sic enim M. Cato locum editum asperumque appellat) ire jubeas; eamque uti occupent imperes horterisque. hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque et promtissimus ad occursandum pugnandumque in eos praevertentur; unoque illo negotio sese alligabunt: atque illi omnes quadringenti proculdubio obtruncabuntur. tu interea, occupatis in ea caede hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. alia nisi haec, salutis via nulla est. consul tribuno respondit, consilium quidem fidum atque providens sibi viderier: sed istos, inquit, milites quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat? Si alium, inquit tribunus, neminem reperis; me licet ad hoc periculum utare. ego hanc tibi et reipublicae animam do. Consul tribuno gratias laudesque egit. tribunus et quadringenti ad moriendum proficiscuntur. hostes eorum audaciam demirantur: quorsum ire pergant in exspectando sunt. sed ubi apparuit ad eandem verrucam occupandam iter intendere; mittit adversum illos Imperator Karthaginiensis peditatum equitatumque, quos in exercitu viros habuit strenuissimos. Romani milites circumveniuntur; circumventi repugnant. fit proelium diu anceps, tandem superat multitudo. qua-

dringenti omnes tum una perfossi gladiis, aut missilibus operti cadunt. consul interibi dum ea pugna fit se in locos tutos atque editos subducit. Sed quod illi tribuno duci militum quadringentorum divinitus in eo proelio usus venit, non jam nostris sed ipsius Catonis verbis subjecimus. verba Catonis: Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute ejus dedere. nam ita evenit: quum saucius multifariam ibi factus esset; tum vulnus capiti nullum evenit: cumque inter mortuos defatigatum vulneribus aegreque spirantem, quod sanguem defluxerat, cognovere, eum sustulere. isque convaluit: saepeque post illa operam reipublicae fortem atque strenuam perhibuit: illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum caeterum servavit. Sed idem benefactum in quo loco ponas, nimium interest. Leonidas Lacedaemonius laudatur, qui simile apud Thermopylas fecit. propter ejus virtutes omnis Graecia gloriam atque gratiam praecipuam claritudinis inclutissimae decoravere monimentis, signis, statuis, elogiis, historiis, aliisque rebus gratissimum id ejus factum habuere. at tribuno militum parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat, atque rem servaverat. Hanc Q. Caedicii virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit. Claudius autem Quadrigarius, annali tertio, non Caedicio nomen fuisse refert, sed Valerio.“

Ennél fogva Róma sem volt serény a’ maga Leonidászának emléket emeltetni. Minden Jó’ ’s Szép’ megérésére idő kívántatik.

Nem kell tagadni az igazságot. Nemzetünk az emlékemelésben mind e’ mai napig igen fösvény vala. De

valljuk meg más részről azt is, hogy elhúnyt nagy Férjfiaink' nevei nálunk ottan ottan hálaérzettel emlegettetnek; melly buzgó visszaemlékezésünket maga az Alkotmány is, ha ez elegendőképen vizsgáltatik, időről időre szűntelen táplálja. Ha Vármegyei, vagy Országgyűléseinken megfordúlunk, istenűlt Királyainkat, Hőseinket 'stbb. halljuk magasztaltatni. Sőt a' régi idők és ezekben élt dicső Férjfiak eránti hű tisztelet a' Magyarnak mindennapi életébe annyira belé van szőve, hogy ennek tudása a' derék Grófot emez ismert szavaira fakasztá lap 79 — 80. „*azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó* — — — *lefolyt időkbe merűlni.*" — Midőn a' Magyar, nemzeti Játékszínbe mehet, és itt az Árpád', Hunyadi Székely János', Kemény Simon', Kínizsi', Zrínyi' 'stbb. neveit hallhatja, — legyen bár a' darab silány, vagy ügyetlenűl játszva — elragadtatva tapsol, mert a' keblében lángoló tisztelet érzés ötet a' művészetre ügyeléstől egészen elvonja. Innen lehet megfejteni, hogy az hősi korért égő magyar Közönség az érzelőséggel 'stbb. elöntött színdarabokat nem kedveli, mik Európa' minden nevezetes Országában annyira módiba jöttek, és a' nemzeteket szemlátomást puhítják 'stbb. Innen kell megmagyarázni, hogy a' pezsgő magyar Ifjúság a' színházban, ha enyelgő 'stbb. darab adatik elő, ezt szivesen nem hallgatja; ha pedig hősi darab játszatik, ottan ottan örömet riadoz. A' Magyar, ki természete szerint nem muzikus, de a' muzikát igen szereti, komoly vígadalmában az hajdonból fenmaradott nótájit húzatja, 's alkalom szerint a' Nemzet' némelly régi Hőseit emlegeti könyűs szemekkel — és jelen barátit rendre a' legtisztább karokkal szorongatja hű mellyéhez, és szól:

„Egy Istenért, egy hazáért
Égett hajdan durván hív,

Egy mátkáért, nyoszolyáért
A' törzsökös magyar szív.“
Mikor örömpoharát szivesen látott vendégeiével öszveüti, imígy fohászkodik:
„Adja Isten, hogy a' Magyart
A' Félvilág uralja! —
'S vérrel szerzett szabadsága
Soha kárát ne vallja! —
A' magyar Közönség' ajkain forog a' többi között ez is; „meghalt Mátyás Király, oda az igazság.“

Mind ezek azt bizonyítják, hogy a' Magyar elhúnyt Jótevőjit, Hőseit 'stbb. igen is becsűli. 'S én gyakorlott őszinteséggel megvallom, hogy eme' két végszél között, „örökre híven emlegetni istenűlt nagy Férjfiainkat, de nekik soha arany, vagy rézoszlopokat nem emeltetni; vagy őket illyesekkel megtisztelni, 's rólok azonnal elfeledkezni:“ az elsőt választom, mert úgy azoknak hirek firól fira fenmarad; így ellenben azok csak addig élendnek, míg emlékeik egy, vagy más viszontagság által el nem romlanak. — Napóleon maga emeltete nevének emléket Párizsban — melly azonban még életében lerontaték, de tettei halála után is élnek — és mindég élni fognak a' Világ' történetkönyveiben. —

Nálunk a' közönséges emlékemelést Primás Eszterházy Imre, „ki a' Vezekényi mezőn, az ott fényes halált talált négy Eszterházynak illy emléket állíta,“ kezdé; kit Zemplény Vármegye híven követe. Gróf Dessewffy József és Kazinczy Ferencz Tyndaridáinknak az Erdélyi Muzeum' VI. Fűzete' 180 — 89. l. találtató javaslatja, az erre tett Vármegyei Határozással és Döbrentei Gábor' jegyzetével együtt olvasást és hálát érdemelnek.

Nem különben az Erdélyi Muzeumban érdeklett, és már fenálló emlék' csínos rajzolatját 1820-on innen a' legelső 's legcsínosabb magyar Zseb-

könyv Hébe' 1824-diki kötetében látni, 's róla több Szépet olvasni gyönyört szűl.

Magyarországon nincs olly közönséges Képgyűjtemény, millyet néhai Báró Bruckenthal Sámuel Erdélyben Nagy-Szebenben felállított. De az, ki Hunniát jól megutazta, 's magától a' vizsgáló fáradságot nem kímélé, mindég megelégűlve emlékezik vissza arra, hogy a' Magyar Nemzet, melly a' régi időkben is több hires Festőt szűlt, és a' jelenkorban sok ügyes Művészét táplálja, a' festés iránt elejétől fogva buzgó volt. Elmellőzöm az ideális festéklésekből 'stbb. vagy a' kűlföld' nagy Embereinek képeiből álló számtalan privát gyűjteményeket hazánkban: és szorosan arra fordítom érdemes Olvasóm' figyelmét, hogy gyökeres Nemzetségeink' házaiban azok' elejinek és dicső-emlékezetű Nagyjaink' régi képei olly tiszteletre gerjesztik a' nézőt, mint valaha a' „Dii Paenates" az hajdoni Rómaiakat lakjaikban.

Vármegyéink' szálájit istenűlt Királyaink', Első Ferencz Ő Felsége', Főmagosságu Nádorunk' és elhúnyt, vagy élő Fő-Ispánjainknak, Státusembereinknek képei díszesítik. Balogh' idézett életrajza' 14 — 16-dik lapjain ezeket látni: „Azon év (1827) Oct. 19-dikén tartott Bars Vármegyei Köz-Gyűlés' Jegyzőkönyvének 1976-dik száma szerint a' Rendek meghatározták volt, hogy a' Balogh' hült hamvainak pompás megtiszteltetésére, Belánszky József Besztercze-Bányai Püspök Ő Méltósága által a' jövő Dec. 10-dikén esendő Köz-Gyűlés' alkalmával isteni szolgálat tétessék; és annak képe önkénytt ajánlandó köz költségekén megszereztetvén, örök emlékűl a' Gyűléspalotában felfüggesztessék. Az első a' mondott időben és módon ment véghez. A' kivánt becses kép pedig Pesten, ifjabb Tajnay János Táblabíró' felvígyázása alatt elkészűlvén, 1828. Máj. 30-dikán tartott Köz-Gyűléskor, Aranyos-

Maróthon a' Gyűléspalotában diszes szertartással felfüggeszteték. Melly alatt ezen aláirás olvastatik:

„Tekintetes Galántai idősbb Balogh János Barsi Követ Úr' nyolcz Országgyűlésen nyilatkoztatott tántoríthatatlan hazaszeretetének örök emlékéűl háládatos érzéssel emelik Barsnak Rendei."

„Ezen emlékemelési cselekedet nemcsak a' megtisztelt Idvezűltnek nevére, hanem a' megtisztelő Bars Vármegyének hirére is magos nimbuszt áraszt. És ez az egész Nemzetnél legelső, 's követést érdemlő példa minket a' régen elhúnyt szépízletű Görögök' megtisztelésbeli módjokra emlékeztet néműképen, kikről Neposz a' többek között így ír: „Miltiadi, qui Athenas, totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quae Poecile vocatur, cum pugna depingeretur Marathonia: ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, proeliumque committeret."

„De Bars Vármegye a' Balogh' halálát és emlékezetét még egy más újnemű megtisztelés által is megkülönbözteté; annak kimúlását az hon' több Törvényhatóságainak megirván. Mellyek amannak hasonló részvétellel feleltek."

Ugyan Bars Vármegye' Gyűléspalotáját ékesíti a' Platthy Mihály' képe is. Ezen megtisztelési cselekedetet Pozsony Vármegye híven követni akarván, azon év' vége felé tartott egyik Köz-Gyűlésében meghatározá, hogy két egymás után volt elfeledhetlen Első Al-Ispánjainak Majláth Györgynek és Bartal Györgynek képeit szálája' számára megszerezze. — A' Nemesség' köréből támadt jeles szobrászunk Ferenczy a' Debreczeni Kollégyom'' könyvtárát a' néhai Csokonay' büsztjével gazdagítá. Néhai Igaz Sámuel 1825. Hébéjében Kazinczy Ferencznek emléket emele. Erdélyben Nagy-Ajtai Cserey Farkas Döb-

rentei Gábornak 1819. érdempénzt verete, melly magyar körűlirással díszeskedik. Ez mostanában arra szenteli buzgóságát, hogy néhai Virág Benedek' büsztjét a' rokon-érzetű Hazafiak' részvétele által kifaragtassa 'stbb. Egyes könyveink, és folyóiratink' némelly kötetei idvezűlt vagy élő jeles Férjfiaink' képeivel ékesíttetnek 'stbb. Mind ezen rövid vonások bizonyítják, hogy a' Nemzet' fijai sem a' régi, sem a' mostani Jótevőkről, Nagyokról, közjó' előmozdítójiról el nem feledkeztek.

Különösen arra, mit a' Gróf lap 93. e' szavakkal mond „*'S hát mikép becsüljük*" 'stbb. ez az észrevételem: „a' tiszteletnyerésnek alapja az érdem: mellyel ha valaki bír, minden hosszú czímzet nélkűl becsűltetik a' Jóktól. — A' becsűltetést azonban nem kell adósságnak tekinteni, hanem csupán imperfecta obligationak, melly a' szerény érdemesnek olly örömest adatik. — Ebben a' jó 's tökéletes világban a' „prima informátió' betegjei 's a' magokat Dalai Lámaként imádtatni akarók, fájdalom! az érdemeseket nem becsűlik, kik azonban hű tiszteletet magok sem nyernek, és íme így húzza maga után a' bűn az érdemlett büntetést!"

Ha Magyarország az Istenek' kedveltje e? „Igen is, mert annak, mint Státusnak, egy xr adóssága sincs. És így az a' föld' kerekségén legszabadabb ország." Kitől ezen szabad hon' áldási, úgy szólván, meg volnának tagadva, az tulajdonítsa boldogtalanságát egyedűl túnyaságának. — Ha a' csillageget vizsgáljuk, a' legszebb rendet látjuk, de azt nem tapasztaljuk, hogy a' milliónyi millió örökéletű testek között kettő egyforma volna. — 'S ezen észrevétel földgolyónkra is szintúgy alkalmaztatható. Csupán a' picziny töredékeny peték között lehet egyformákra akadni, hol még is az a' különség van, hogy az egyenlő tojások egyszerre ugyan azon helyen nem lehetnek. Ezen allegoriás képekből a' polgári társaság' tagjaira nézve eme' leczkét lehet

következtetni: „az egyformaság merő phantom; ezért kiki tegye meg hazafiúi tartózásait azon hatáskörben, mit neki a' sors kimére, a' legnagyobb hűséggel, és a' boldogított honban saját boldogságát mindég feltalálandja."

Olly bizonyos mint 2 × 2 = 4, hogy honunk' kútfeje ép és egészséges; mivel a' Gróf hazafiúi buzgósága által minden akadály nélkűl Caszinot és Lóversenyt állíthata fel. Nálunk minden Jó tenyészhet, ha a' kútfőt sikeresen használni tudjuk. Nem kellenek arra erősségek, hogy Magyarországban civilisatió van, mert ez axioma. De micsoda civilisatiora, micsoda keresztyénségre mutat az, hogy az excentrica Angolország, mellynek lakóji nem Áziaiak, asszonyszemélyeit ottan ottan, mint a' barmokat, árulja. Olvassuk csak törvényeinket, és tanuljuk napkeleti Nemzetünket jobban becsűlni, melly asszonyait olly szép jusokkal ruházta fel. Ki e' tárgyról többet akar látni, olvassa „a' Magyar és Székely Asszonyok' Törvényét" néhai Cserey Farkas hires Referendáriustól.

Egy szót Pestről, mit 1820. Aug. 21-dike olta ismerek. Pestet Európa' azon Fővárosaival, mellyekben valaha Caezar és más nagyhírű Római Vezérek mívelt legiójikkal megfordúltak, vagy a' mellyekben századok olta Uralkodók laknak, minden tekintetben öszvehasonlítni merészség volna. Meggyóntam e' levelek' 40-dik lapján, hogy Hazánk a' csínos kűlfölddel a' magosodásra nézve mindenben egy lépcsőn nem áll, hol Olvasóm ebbeli vallomásom' alapokát is méltóztatott látni. De miként Magyarország a' kűlföldtől, úgy Pest ennek fővárosaitól mindenben hátra nincsen, sőt némelly esetekben hol az egyiket, hol a' másikat felmúlja. Az Orosz Bírodalom' fővárosában Péterváratt a' marhahúst 'stbb. az úczákon kiábálva árulják. Amszterdámban majd minden zöldséget alá 's fel lármázva járó Zsidóktól kell venni. — A' szűk hely

nem engedi, elöadnom, a' gelbe Ruben (sárga répa, múrok) nevezetnek épen a' kiábálás által lett behozatalát — az egykori szívtolások' lecsendesítésére. — Párizsban az úczák' szegletein az új könyveket, journalokat olly zajgással ajánlják az előmenőknek, mint Bécsben a' glacis-n a' brennheisse Kästen (Kastanien) forró gesztenyéket szokás. Európa' legszebb városában Nápolyban reg olta estig mindennémű táplálékot az úczákon kiábálna árulnak, mint Erdélyben Nagy-Szebenben a' szászné́k és oláhnék a' tejet ekképen: „kífe Se nichen melch!" — „kumpere láptye Zsupenyásze!" — A' gyönyörű sztíluszu házak belöl rondák, bennek milliónként seregelnek a' büdegek (poloskák) a' bútyorok 'stbb. hitványok, piszkosok. Az úczák rendszerint szűkek, hol a' szemet és orrot bántják az ottan szárítni szokott kiterített fejér ruhák, gúnyák, és a' magos épületekből lehányt mindenféle gyümölcshajak 'stbb. mellyeknek felétetésére vagy sertések, vagy megjegyzett fülü privilegiált borjuk, mellyeknek nyakokon egy-egy fakalán függ, vezettetnek madzagon 'stbb. Az úgy hívott Lazaronik, kiknek egész testeken levő öltözete igen keveset különböz Ádámnak a' paradicsomban volt ruházatjától, az úczákon mindenfelé kóborolnak. Ha hirtetelen valamelly szegényt a' nyavalya kitör az úczán, vagy más rosz ér, az előmenők a' segedelnyújtás helyett illy kegyetlenűl szólnak hozzá, „dögölj meg disznó!" — Ha az idegen a' leirt piszkos úczákat nézni megúnván, Nápolynak Sybarisz-Capua felé vezető kapuján — porta di Capua — a' kellemetes villákhoz ki akar menni, öt egymás melletti népes, szoros, k — — lakja úczára akad, — hol a' lég annyira romlott, hogy könnyen valami nyavalyát kaphat — hol számtalan Lazaroni tekereg, és így — „könnyen fel is szedhet valamit" — engedelem a' nem — aeszthetikusz kitétel' ismétléséért! — Mindeddig végére nem járék, „amaz öt úczát

egyenként hogyan hívják?" mellyeket én a' Szentírásban olvasott egyik hely szerint általányosan „az öt bolond szűz' úczájinak" szeretnék nevezni, kik tudnillik a' menyekzőnél a' szüzeség' kioltott lámpásával jelennek meg. — Menjen az Utazó akár hová, mindenütt szennyes Olaszra bukkan. —

Pesten a' belvárosban az házakban a' legnagyobb csínosság és az úczákon tisztaság uralkodik, és ezeket, mikor kell, seprik, szárítják; és mikor kívántatik, öntözik. Az húsnak, zöldségeknek, könyveknek 'stbb meghatározott helyeik és boltjaik vannak, és így az úczákon semmi únalmas kiábálás nem bántja a' füleket. — Csupán a' Dunaparton van az eset, hogy a' mí derék Thaiszunk által a' „Sas" II. Kötete' 153-dik lapján kihirdetett „Kritikai Lápok. Első Főzet." czímű hitvány irkafirka' példányai a' ponyvára leteríttetnek, és az ennek Empedokleszi elszánással bíró férczelőjétől rimánykodva megkért magyarúl-nem-tudó Szatócs azokat, a' Toldy' (?) rozsdás vas sarkantyúji mellé pótolékul nagy ordítással ajánlja az ottan járó nép' salakjának. —

Pest a' Szépítési Bíztosság' bölcsesége 's a' tehetős lakók' hű szorgalmá által 1820 olta kimondhatatlan előment és szüntelen előhalad. Hol a' minden hazafitól tisztelt „Asszonyi Egyesűlet" a' szűkölködőket jótéteményeivel régolta gyámolítja: 's ugyanott a' koldulás is el van tiltva, 's a' felebaráti segedelemre szorult szegények, valódi ügyefogyottak, elbetegesedettek 'stbb. ápoltatnak. Mind a' két jótevő Intézet' megvizsgálásakor hálát zeng az igazságszerető Emberbarát Asszonyságaink' egyik födíszének özvegy Gróf Teleki Lászlónénak, született Báró Mészáros Johannának! valamint azoknak mindnyájoknak, kik a' szenvedő emberiségen segítni buzgólkodnak!

Ha az előbocsátottakra nézve tiszta látással bírék e, vagy nem? annak megítélését részrehajlat-

lan Olvasómra hagyom. És mivel jelen észrevételeimből mostanában csupán 12 — 15 ív fog kinyomtattatni, őtet arra bátorkodom figyelmeztetni, hogy ez úttal a' mondottakat igen kevéssel fogom szaporíthatni.

A' „V i l á g" mottoja ez: — *„aus manchem Samenkorn, das ein Vogel hintrug, erwuchs mit der Zeit ein Wald von Bäumen, eine neue Schöpfung:"* mit a' mélybelátású Jean Paul igen helyesen mondott. — Lap 98 — 99. így szól a' Gróf *„a' hatalmas idő — a' kisded Makkbul, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol."* Lap 219. Pope-nak Newtonra irt gyönyörű Epigrammája áll:

„Nature and all her works lay hid in nigth,
God said: Let Newton be, and all was ligth."

mit a' magyar Olvasó-Közönség a' Dayka' (1) fordítása szerint rég ismer: mit azonban maga a' Gróf is a' *Magyarázatokban* lap 537. ekképen fordíta:

„A' természet minden csudájival sötét éjben feküdt,
Isten mondá: Legyen Newton; 's minden felderült."

Az Aeszthétika' törvényei szerint a' munkának, mellyet a' czím határoz meg, részeivel, és ezeknek azzal szoros öszveköttetésben kell lenniek: és így minden, mi a' könyv' folytában mondatik, vagy érintetik, az e g é s z e t repraesentáló czímre vitetik vissza. Mit azonban nem a' Grófért, vagy Olvasómért mondok, hanem azért hozok fel, hogy mingyárt következő észrevételemnek alapját megvethessem.

„Nihil mihi arrogo:" meg kell azonban vallanom magamról azt, hogy Magyarországon és Erdélyben minden jelesebb Statisticuszt, Publicistát, Törvényhozót személyesen megismerni, azoknak beszédeit a' Vármegyei vagy Országgyűléseken hallgatni, 's közűlek számosokkal alkalom szerint tár-

(1) Lássd: Dayka Gábor' Versei. Pesten, 1813.

salkodni, — öszveköttetésben lenni, 's így tőlek az Haza' dolgairól kérdezősködni, 's tanulni szerencsés valék — és most is keresve keresem az alkalmat, hogy ollyan Férjfiakkal együtt lehessek, — mert jól tudom, hogy „kérdő nem veszti útját.“ Igyekeztem továbbá több ollyan nevezetes munkát olvasni, mellyek a' két Testvérhazáról, Alkotmányáról 'stbb. irattak. Mind ezen tanulásbeli szorgalmam után úgy hiszem, bírok annyi ismerettel, megítélhetni, ha a' Gróf a' magyar Statistika', Jus publicum', és Törvényhozás' körében Newtonunk lehet e, vagy nem? Megengedjen a' Gróf, — mert lélekben járó dolog, mit mondanom kell, — én szép lelki tehetségeit mint mindég, úgy most is örömmel megismerem, tisztelem, hirdetem, de azt az egész Olvasó-Közönség előtt nyiltan kimondom, hogy őtet Newtonnak teljességgel nem tartom. Sőt illyennek még az 1825 előtti idők olta nagy hírben levő jeles adományokkal felruházott Törvényhozóink közűl sem tartok egyet is. —

A' Gróf' czélja igen nemes, mert Hazánkban az humanitas-t, cultura-t, urbanitas-t akarja magosítni; hanem a' választott irásmódja megbecsűlhetetlen szándékával e diametro ellenkezik. — A' míveltséget urbanus tonuson kell öregbítni! — irtózom a' tűzzel vassal gyarapítni kivánt csinosságtól! —

Mit fognak Németország' defecatus Tudósai mondani, ha majd a' németűl is kijövendő „Világban,“ melly 539 lapra terjed, sőt még az ahhoz csatolt Jelentésben is egy megszünhetetlen indúlatoskodást tapasztalandanak, és az olvasottakról csendes vérrel pszychológi ítéletet hozandanak? azok bizonyosan ekként fognak ítélni: „Magyarországnak nagyon hátra kell lennie, ha ott még azon Férjfiú is, ki annyi csínos Országot láta, olly szörnyű hevességgel ir.“ — És így a' „Világ“

nem valami Newtoni világot, hanem — szomorú mondani! — homályt vonand Hazánkra!

„A' magszem a' földből csupán úgy kelhet ki, ha azt a' madár ki nem kaparja.“ „Az hatalmas idő is a' kisded makkból egyedül úgy varázsolhat termő tölgyfát, sőt tölgyerdőt, ha az ültető amannál hatalmasabb nem kíván lenni, az az, a' természetet erőltetni nem akarja.“

Az ember továbbá sokszor úgy bán saját dolgával, mint a' nőstény majom fijával, melly ezt merő szeretetből addig szorongatja, míg megfojtja. — Az udvariság' példánya Horácz sok szép életregulát nyújtott bölcseséggel egyesített remek költeményeiben, mellyek az embert a' maga 's mások eránti kötelességekre szelíden intik. Azokból most csak e' kettőt említem: „Ridentem dicere verum quid vetat?“ — és

„Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.“

Lap 96 — 97. ezeket olvasni: *„Hogy pedig a' Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával 's penészes szokások, káposzta - vagy pipa szagával jártuk a' verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytül megint a' bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván a' Magyar revoltál, mert magyarul beszél.“* —

Itt a' Gróf mind azon Nemeseket sérti, kik a' Magyar nyelvmívelő Társaság felállíthatására nem áldoztak. Melly tárgyban a' dolgot pontosan és részrehajlatlan felfejteni kötelességemnek ismerem. Figyelmes Olvasóm emlékezni fog azokra, miket a' Vármegyéknek és így a' Nemességnek a' magyar nyelv eránt kimutatott buzgóságáról e' levelekben lap 51. és 64—65. röviden irtam, miről itten bő-

vebben szólandok. A' Nemesség elejétől fogva hazafiúlag védte a' magyar nyelvet és a' tudományosság' előmenetelét híven segítette. Kereken kimondom: „az Esküdtől fel az Al-Ispánig, és ettől le az Esküdtig terjedő körben létez a' magyar Olvasó-Közönség — mert „a potiori fit denominatio“ — Örök hálával adózik az Haza' Fegyverneki 's Felső-Penczi Vida Lászlónak, (1) az egykor nagyjövedelmű Földesúrnak, páratlan hazafiságáért, ki magzatai' boldogságát a' közjóért feláldozván, a' gyámoltalan gyermekkorban talált Nemzeti Játékszínt több évig egyedűl ápolgatta. —

Hogy a' Fejér Vármegyei Nemesség a' maga keblében néhány esztendőig valódi áldozatokkal pártolta a' magyar Játékszínt, és hogy a' Pest, Nógrád és több más Vármegye' Nemessége hasonló módon áldozott annak felállíthatására, azt kiki tudja.

A' Nemesség' egyik Fődísze az halhatatlan Marczibányi Nemzetség az, melly a' legelső fundátiót alkotá a' végre, hogy az esztendőt által kijövő legjobb magyar munkák megjutalmaztassanak.

'S ha végre az 1825-diki Országgyűlést tekintjük, itt is a' Nemesség — hazafiúi kitételekkel készített Alaputasításokkal felruházott Követei által sürgette a' magyar nyelv' terjesztését. — 'S melly öröm visszaemlékezni az akkori buzgóságra, melly az érintett év' Sept. 27-dike olta, midőn tudnillik a' diplomatikai-pontosságu Bartal György Pozsony Vármegye' nagyhirű Követe igen hatalmas beszédével magának az egész Nemzet' háláját méltán megnyeré, mindúntalan tarta! — A' Nemesség' azon része, melly anyanyelvünk' és tudományosságunk'

(1) Lássd: Szemere Pálnak azon dicső Magyarhoz irt remek Epistoláját.

míveléséyel foglalatoskodik, azokat természet szerint szüntelen ajánlani, megkedveltetni 'stbb fáradozott és fáradozik. Álljon itt csupán Thaisz Endrének Pesten, Oct. 25-dikén, 1825. kiadott eme' lelkes értekezése.

„JELENTÉS a' Tudományos Gyűjteménynek 1826-dik esztendei Folytatásáról."

„Akar merre tekintsünk, akar mit olvassunk, mindenütt szó vagyon a' Nemzeti nyelvek gyarapításáról 's terjesztéséről, sőt még a' nem Nemzetek is megerőltetett iparkodással igyekeznek azon, hogy nyelvöknek, annak kitsinosítása által a' Nemzeti nyelvek közt méltó helyet szerezhessenek: nem tsak illő tehát, hanem épen a' maga idejében elkerülhetetlenűl szükséges, hogy mi is, midőn a' Tudományos Gyűjteménynek, mellynek a' Magyar nyelv' terjesztésére 's tsinosítására nézve nem tsekély érdemei vagynak, tizedik évi folytatását jelentjük, a' Magyar nyelvnek terjesztéséről magyarúl és magyarán szólljunk, — nehogy valaha azzal vádoltathassunk, hogy a' végső időt hallgatásunkkal elmulasztottuk, 's a' fenyegető veszedelemnek tehetségünk szerint nem állottunk ellene. —"

„A' Magyar nyelvről, annak szükséges voltáról, terjesztéséről, akadályairól 's a' t. már ezen Folyó-Irásban is annyi közöltetett, hogy erről most hoszszasan szóllanunk épen szükségtelen; — de azok mind tsupán előterjesztések, tsupa óhajtások, mellyek a' dolgot, ha tsak tselekedettel nem nyúlunk hozzá, soha se viszik előbbre, hanem a' Magyar nyelvet örökké tsak a' puszta óhajtás mellett hagyják, — 's Horátz' ezen szavait vonják magokra:

Rusticus exspectat dum defluat amnis; at ille
Labitur et labetur in omne volubilis aevum. —

Ha tsak mindég óhajtunk, mindég sopánkodunk, mindég mástól várjuk a' segedelmet, semmire se

megyünk; — hanem ha igen derék nyelvünkkel boldogúlni akarunk, tegyük azt szükségessé, az az vezessük be azt a' pallérozott Európai nyelvek' társaságába, 's ne tsak beszéljünk azon tsinosan, hanem olvassunk is, és írjunk: — külömben hogy is kivánhatnók, hogy azon nyelvet, mellynek tudása nélkűl Magyar is, Nemes is, Tudós is, a' Társaságokban kedves is, minden Hivatalra alkalmatos is lehet az ember, 's melly neki legfeljebb is tsak arra szükséges, hogy egyik másik bárdolatlan paraszttal beszélhessen, — valaki tanulja. — 'S valljon nem ez-e a' szegény Magyar nyelvnek állapotja?"

„Mi utáljuk és gyűlöljük mind azon Hazánkfijait, kik idegen nyelven gyalázzák a' Magyar Nemzetet; — de ellenben legszorosabb hazafiúi kötelességünknek tartjuk, ezen még egészen el nem romlott, derék 's nagyra mehető Nemzet előtt azon hibákat, mellyek tökélletes kifejtődését akadályoztatják, addig, mig annak ideje vagyon, felfedezni.—"

„A' Tudósok, a' világ' történeteinek utmutatása szerint két rendbeli Nemzeteket állítanak, úgymint állandókat és általmenőket. — Az általmenők elenyésznek 's más Nemzetekbe mennek által, és ezek közzé számlálják egyáltaljában a' Magyar Nemzetet is. — Ez az oka, hogy mind a' Geographiai, mind a' Históriai újabb munkákban, a' Magyar Nemzetről, mint külön Nemzetről emlékezet sintsen, 's legfeljebb úgy fordúl elő, mint egy míveletlen nyelvű 's tudományos Cultura nélkűl való maroknyi népetske. — Söt olvassuk a' Hazánkban kijövő tót könyveket, millyen, úgy mondván megvetőleg szóllnak a' Magyar nyelvről és Nemzetről! — De hogy is lehet külömben; — a' nyelv az, melly az embert az oktalan állattól leginkább megkülömbözteti, 's minél durvább az, annál közelebb áll az ember az oktalan állathoz,

— a' Nemzet nyelv nélkűl nem állhat fel; a' nyelv pedig mivelés nélkűl nem tarthatja fel magát a' miveltebb nyelvek' behatása ellen; — mivelni pedig a' nyelvet tsak tanúlás, tsak olvasás által lehet: — mi ellenben tsak panaszolkodunk, tsak fohászkodunk; de az eszközökhez senki se nyúl, — avagy hányadikunk tanúl, vagy olvas magyarul? — Midőn a' tót könyvekből 1000 söt 2000 példány is elkel, akkor a' legjobb Magyar könyvből alig adhatni el nagy erőszakkal 100-at vagy 150-t. —"

„Az Irókra panasz nem lehet; mert vagynak jó Iróink, 's lennének még többen is; de olvasóink nintsenek. — Az a' ki a' magyaron kivűl más nyelvet nem tud, közönségesen nem olvas; mert vagy szegény, vagy még az olvasás' szüksége nem ébredt fel benne: — a' ki pedig tsak valamennyire ért valamelly idegen nyelvet, az már azon szeret akar jól akar roszszúl beszélni, 's ha nintsen is nagy kedve az olvasáshoz, legalább mutogatásból veszen meg egy két idegen könyvet, — Magyar neki nem kell, — mert hiszen magyarúl ő maga is tudna ollyan könyvet írni, sőt még jobbat is, miért adjon ollyan haszontalanságért pénzt ki?!—"

„A' Magyar nyelv 's Literatúra' hímezetlen állapotja előttünk nem esmeretlen; — de fájdalom! kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ez szomorú, 's e' tárgyban hizelkedni, a' hol a' segedelem olly sürgetős, olly elkerülhetetlenűl szükséges, halálos vétek lenne. — Vagynak Hazánkban egyes tudós Férjfiak, a' kik akar melly kűlföldivel is megmérközhetnek; de ezek a' többi Massa közt elvesznek, mint az üstökös tsillagok e' világ' roppant alkotmánnyában, — a' Massa egy általjában véve, legalább ötven esztendővel vagyon hátra Európának Culturájától. — Valóban egész napokig utazhatunk keresztűl kasúl Magyar Ország' derekában, — Magyar szót hallunk ugyan azoktól, a' kik egye-

bet nem tudnak, — de Magyar könyvet írmagúl is hijában keresünk, — sőt még Kalendáriomot is ritkán találunk, ha tsak nem a' Mészárosnál, mivel annak erre a' Vásárok miatt szüksége vagyon: — az Országnak többi részeiben pedig hijjában óhajtunk Magyar szót hallani; — mert a' mi társalkodási nyelvünk, ha nem német, úgy annál roszszabb, tudnillik a' mi keserves deákságunk!"

„Vagynak Hazánkban szép Bibliothékák is, — de azokban a' Magyar könyvnek helye nintsen, — 's ha néha egy Magyar könyv valahogy eltéved is abba, az bizonyosan nintsen felvágva, ha tsak, a' mint példák vannak, a' Hazafiúi gondolkodású Inas nem könyörűlt rajta. — Ezek miatt tsudálkoznak, 's nem a' legjobban itélnek meg bennünket a' Hazánkban utazó idegenek, hogy az egész Országot bejárhatják 's a' Nemzet' nyelvére még is nintsen szükségek, sőt már a' Lengyelek is nem tsak megelőztek, hanem tsúfolnak is bennünket; — mert Lengyel Országban minden ember tud Lengyelül — 's mi hogy vagyunk? — azt magunk tudjuk!"

„Mi lesz tehát idővel mind ezekből? — A' pallérozott Magyar Németté fog válni; — de ezen esetben, ha tsak ugyan a' Nemzeti nyelvnek el kell enyészni, — ámbár a' Német nyelv koránt sem ollyan szép, ollyan tökélletes, mint a' Magyar, — legalább pallérozott nyelvbe fogunk által menni, 's ez Cosmopoliticus (világ polgári) tekintetből nem rosz; — hanem itt nagyobb a' veszedelem, — mert akkor a' köznéptől, a' Nemzet többi testétől egészen elfogunk válni, 's ez magára hagyatva napról napra nagyobb durvaságba fog esni, 's körűl lévén mindenütt a' tótok 's más szláv népek által véve, 's keresztűl kasúl általtörve, — azoknak ragadó nyelvek által el fog lassankint, sőt ha az idő úgy hoz-

za magával, sebes lépésekkel is, tótosodni; — 's Nemzeti Méltóságunkra 's emberi boldogságunkra nézve, nagyobb szerentsétlenség nem érhetne bennünket, mintha, a' mitől méltán tarthatunk, valamelly tót Nép' tagjaivá lennénk! —"

„Mit kell tehát tennünk? — Itt a' felelet nagyon könnyü: — legyünk Magyarok! beszéljünk, olvassunk, írjunk magyarúl! — Az Uralkodásra semmi hibát sem vethetünk; mert ez a' Magyar nyelv' kifejtődését nem tsak nem hátráltatja, hanem a' kész Intézetet elő is segíti: — többet pedig nem tehet, mivel többi Népeire is hasonló gondjának kell lennie. — Sőt tselekvő részt is veszen a' Felséges Uralkodó Ház a' Magyar Literatúrának előmozdításában; mert most is a' Tudományos Gyűjtemény' olvasóji közt három Királyi Hertzeget vagyon szerentsénk számlálni; — a' Királyné Ő Felsége, hogy a' legelső Aurorának ajánlását elfogadta, az által ezen gyönyörü Magyar Almanaknak lételt adott, 's mennyire betsűli, mennyire gyarapítja a' Nádor Ispánné Ő Cs. Kir. Fő Hertzegsége a' Magyar nyelvet, az közönségesen tudva vagyon. — És méltán is; mert ha valahol szent kötelékekkel vagyon egybe köttetve az Uralkodó az alatta való Néppel, legszentebbek azok, mellyekkel a' Felséges Uralkodó Ház Magyar Országgal egybe van forrasztva; mivel nem tsak a' legelső Magyar, 's Fejedelemségre szabadon választott Házból származik, és ezen Méltóságában számos Megegyezések és nyilvános Törvények által is megerősítetett; hanem igaz atyai uralkodása által meg is örökösítette magát abban. — A' mi a' Kir. Censurát illeti, mi a' józan Censurát, legalább még mi nálunk ekkoráig igen szükségesnek tartjuk, egyéberánt pedig a' zavarodást

okozható 's erkölts rontó Irásoknak soha se voltunk barátjai, és a' Magyar Nemzet' betsületére meg is vallhatjuk, hogy bennünket ollyanokkal nem is kisértettek soha; — ennél fogva tehát mi, a' Kir. Censura' részrehajlatlanságával, okos belátásával 's készségével most meg vagyunk tökélletesen elégedve; — ha ez másutt nintsen úgy, nem az Intézet, hanem a' személy hibás. —"

„E' szerint másban okot teljességgel nem kereshetünk, hanem egyedűl magunkban. — Ha tehát a' Magyar nyelvet, 's ez által a' Nemzetet is azon Méltóságra, mellyre a' többi Európai pallérozott Nemzetek közt érdemes, akarjuk emelni, legközelebb e' következendők kötelességeink:

1-ször. Szivassuk be az annyok' tejével gyermekeinkbe a' Magyar nyelvet.

2-szor. Tartsunk Magyar vagy legalább jól megmagyarosodott férjfi 's aszszonyi tselédet.

3-szor. Legyen közönséges társalkodási nyelvünk a' Magyar; — idegen nyelven úgy is a' társaságban, mellyet az egész társaság nem ért, beszélni, tsak Magyar Országban található és igen nagy neveletlenséget mutató illetlenség.

4-szer. Vegyék gyermekeink legelső oktatásokat egyedűl Magyar nyelven, söt még a' többi Népek közt is a' közönséges oskolákban, minden külömbség nélkűl a' helybeli nyelvel egyaránt taníttassék a' Magyar nyelv is.

5-ször. Idegen nyelvre tsak akkor taníttassuk gyermekeinket, midőn már a' Nemzeti nyelvet tökélletesen tudják, 's nem félhetni többé, hogy elkortsosodjanak.

6-szor. Akkor legelső legyen azon nyelvek közt a' Német nyelv; — mert egyáltaljában kívánatos, hogy minden képzett Magyar, a' mint úgy is vagyon többnyire, tökélletesen tudjon németűl,

tsak azzal a' külömbséggel, hogy magyarúl legjobban kellene tudnia. E' tárgyról, mivel némellyek elött paradoxumnak látszhatnék, más helyen többet fogunk szóllani; itten tsak azt bátorkodunk állítani, hogy a' Német nyelvtől 's egyéb pallérozott Európai nyelvektől tsak Culturánk' elsőségét félthetjük, de nyelvünket tsak akkor félthetnők, ha a' Culturának azon léptsőjére, mellyen azon nyelvek vannak, ugyan azon nyelvekben hirtelen emelkednénk, — a' mi a' kisebb rosszak közt legjobb volna ugyan, — de lehetetlen. — A' mitől Magyar Országnak 's magának az Uralkodásnak is félnie kell, az a' tót nyelv. — A' Német, (ne legyünk igazságtalanok) mit hoz Hazánkba? többnyire szegénységet ugyan, de még is, a' mi lelki kints, kisebb vagy nagyobb Culturát, — mind ezek mellett is ezen Nemzet, a' világnak minden Nemzetei felett legcosmopoliticusabb, másokkal aláválóság nélkűl legkönnyebben öszveférő Nemzet lévén, nem akadályoztatja a' fenálló rendet, országokat nem zavar, 's az ő köre tsak a' lélek miveltsége lévén, igen könnyen válik más nyelvű Nemzetté, 's ezzel még azt a' hasznot is teszi, hogy azt megnemesíti. — Erről más Nemzetek 's a' mi tulajdon Történeteink 's Történet-irásaink is — erről tulajdon tapasztalásaink is meggyőznek bennünket. Hány jeles Mágnási 's Nemesi Familiáink, hány derék Hazánkfijai 's örök emlékezetre 's háládatosságra méltó Asszonyaink vagynak, a' kik német eredetűek ugyan, 's még is nem tsak megmagyarosodtak tökélletesen, hanem magoknak, mind polgári, mind tudományos, mind katonai pályákon kitündöklő érdemeket szereztek? — Hogy valamelly város, vagy falu Hazánkban megnémetesedett volna, arra Hazánkban példa nintsen, hanem ha a' Népességet többször feljűlhaladó Németek szállottak oda, úgy hogy azok közt az egy-

nehány Magyar észre se vétetett, de ez is ritka; ellenben hogy a' Német Községek megmagyarosodnak, arra tsak Heves Vármegyében is több példáink vagynak. —Megmagyarosodnak ugyan egyes, hazafiúi kötelességeket esmerő, okos 's betsűletes Tótok is, és tökélletes Magyarokká válnak, 's az ollyanokat a' Haza, mint igaz fijait tiszta örömmel fogadja kebelébe; — de egész tót községek, ha Magyarokkal körűl is vannak véve 's a' többi Tótságtól elszigetelve, majd nem soha se magyarosodnak meg, 's a' mi még is e' részben történt, azt a' Római Catholikus Papság' buzgó igyekezetének köszönheti a' Haza: — söt ellenkezőleg, nem tsak számos Magyar és Német városok 's faluk, hanem egész vidékek 's Vármegyék is siratják, hogy eltótosodtak, — 's ezen veszedelem még most is terjed minden akadály nélkűl. Elhallgatván Kassát, Miskoltznak, Tokajnak, Rimaszombatnak, Lossontznak, 's egyéb virágzó Magyar városainknak nagy része már a' legújabb időkben tótosodott el, — ezen métely már Pestet is fenyegeti, 's nem sokára Debretzenre, Ketskemétre, Nagy Körösre, 's egyéb még hátra lévő Magyar 's Német városainkra is ki fog terjeszkedni, a' minek okairól majd más alkalmatossággal fogunk értekezni; — holott tsak néhai ditsőségesen uralkodott Mária Theresia Királyunk' idejében is, még azokban a' Vármegyékben is, mellyek már most tökélletesen tótok, a' Magyar nyelv a' Nemességnél 's minden jó nevelésű embernél nem tsak udvari, társalkodásbeli, hanem sokkal gyakrabban, mint a' Deák, Diplomatikai nyelv is volt. — És méltán; mert Magyar Országban a' Nemzet Magyar, 's más Nemességet a' Magyaron kivűl Hazánkban Törvényeink nem esmernek. —"

7-szer. Tanittassuk gyermekeinket 's ifjainkat minden esmeretekre 's tudományokra, még a' philosophiára 's törvényre is egyedűl Magyar nyelven, a' mi Deák nyelvünk tsak a' Papnak, Törvénytudónak és Orvosnak szükséges lévén.

8-szor. A' Római és Görög Classicus nyelvekre tsak felserdűlt ifjainkat tanittassuk; de ne azért, hogy azon beszéljenek és írjanak, hanem hogy a' Classicusokat érthessék, 's azok' szépségeit a' Magyar nyelv' tökélletesítésére használhassák. —

9-szer. Legyen a' Magyar nyelv végre egy általjában 's minden kivétel nélkűl Diplomatikai nyelvünk, azon szólljanak hozzánk törvényeink, 's azon szolgáltassék ki nekünk az igazság. —"

„Mind ezekre nézve már az 1811/2-dik esztendei Országgyűlés is hasznos Intézeteket tett, 's mi reményljük, hogy a' mi bölts és kegyes Fejedelmünk ezen, a' Nemzetnek, söt az egész Monarchiának köz javára tzélozó igazságos óhajtásinktól kegyelmes helybe hagyását nem fogja megvonni, a' kit a' Mindenható egész Felséges Házával együtt a' Hazának boldogságára 's a' Királyi Székek' ditsőségére még sokáig éltessen szerentsésen! —"

„'S ez az, a' mit a' Tudományos Gyűjtemény' felesleg való ajánlása' helyébe teljes szívünkből bátorkodtunk leirni; vegye azt a' Haza, 's minden igaz ember olly tiszta lélekkel, mint a' millyennel mi azt irtuk."

Ennyi nyomos készűlet után és tartós buzgóság által — mert atómok nélkűl semmi sem állhat elö — az ELŐZMÉNY' 3 és 4. lapjain elöadott dicsö áldozatok a' Nagy Pál' hatalmas beszédére tétettek. — A' magyar Nyelvmívelö Társaság' felállíthatása eránti Kérelmet a' Vármegyék' és így a' Nemesség' Képviselöji kívánva kívánták felterjeszteni Ő Felsége' szentséges Színe' elébe: Ki nemcsak Urunk hanem Atyánk is egyszer'smind, és így nem

bánja, ha az olly kisebb fontosságu intézetek', mint például, a' Caszino', Lóverseny' 'stbb. alaprajzaival ragyogó Thronusza elött nem alkalmatlankodunk; de az olly igen nevezetes tárgyról és nagy befolyásu Intézetről, mint a' Magyar nyelvmívelő Társaság, Ő Felségének tudni, megvizsgálni, 's annak felállítására kegyelmes Engedelmet adni, vagy nem adni, egyenesen királyi jusaihoz tartózik. Ennél fogva egyszerre megsemmisíttetik eme' merész állítás lap 117. „*minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettül függ*" — mit én azon tekintetből, mivel a' Gróffal a' míveltség' magosításában tökéletesen egyet értek, és csak a' módban és némelly principiumokban különbözöm, ekként szeretnék változtatni: „Minden Jót és Hasznost könnyen gyarapíthat a' Nemzet, ha egyes szívvel és lélekkel annak rende 's módja szerint munkálódik: tudnillik a' nagyobb fontosságu dolgokat, 'stbb. a' maga útján fiúi bízodalommal Ő Felsége' Atyai Színe' elébe terjesztvén, a' királyi kegyelmes Helybenhagyást megnyeri: mit Ő Felsége az egész Nemzettől nem szokott megtagadni."

Imádott Fejedelmünk, ki hű Magyarjait az alkotmányos törvények szerint kormányozza, soha sem méltóztatott mondani, hogy „minden, legkisebb kivétel nélkűl, Ő Töle függ." Mennyivel kevésbé állíthatja fel tehát Ő Felségének egy jobbágya azt a' szokatlan, hogy ne mondjam, anticonstitutionale principiumot — „*MINDEN, LEGKISEBB KIVÉTEL NÉLKÜL, A' NEMZETTÜL FÜGG.*" — Státusunk' arany öszveszövésének definitióját érdemes Olvasóm e' levelek' 51. lapján láthatá, ki, ha bővebb felvilágosítást akar meríteni, méltóztassék a' Juris Corpust és Országgyűlési Irományainkat forgatni. —

Lap. 514. ez áll: „*Angliában — van — egy társaság, melly a' Bibliát közli minden nyelven a' világon.* 'stbb. *De a' kormány, — mind ezekben*

legkisebb részt sem vesz." Melly sorokat előbbi állításom' bővebb felvilágosíthatására csak azért említek, hogy kimondhassam, hogy Magyarországon Biblica Societas-t az Udvar' engedelme nélkűl alkotni teljességgel nem szabadna. 'S ellenmondhatatlan állításomat az angol Levelezőnek a' magyar Londonban készült egyik levelében lap 510. álló eme' kitétele „*A' kormány oltalma nélkül semmit sem tehetni:*" hasonlólag erősíti.

Marczibányiak és Vida áldozatjaikat sem nem emlegeték, sem az Haza eránt fösvény főrendű Birtokosoknak szemrehányásokat nem tevének. Az elsőt emez igazság' érzete miatt hagyák el, „a' jobbkéz' ajándékáról a' balnak tudnia nem kell." A' másodikat is helyes vala elmellőzni, mivel nekik arra sem a' törvény, sem a' morál, sem a' politika just nem ada. Az hazafiúi áldozat úgy érdemel valódi hálát, ha azt az erkölcsiképen szabad kebel' legtisztább érzete hozza létre. Mint mindenütt, úgy itt is tisztelem az érdemes Grófot, de azt kereken tagadom, hogy neki jusa legyen, az egész magyar Nemességnek szemrehányásokat tehetni, az egész magyar Nemességnek, mondom, melly törvényesen felkent Királyán és törvényein kivűl semmi más Urat, vagy Suprematiát nem ismer. — Mind ez óráig a' Nemesség szokta megvenni a' magyar könyveket, és így az pártolja, tartja fen az honi tudományosságot. A' dicső intézet, a' Magyar nyelvmívelő Társaság, mellynek, erős hitem szerint, főczélja lesz, az anyanyelvet és tudományosságot főképen az Al-Ispánokon felűl levő Renddel megkedveltetni, még eddig csak az előkészületeket teszi, 's így annak fundusa Hazánkra nézve semmit sem fructificált. És még akkor is, midőn az munkákat fog közfényre bocsátni, ezeknek példányait ingyen osztogatni nem fogja: mert illyes jövendőt annak Alaprajza 's Rendszabásai nem hírdetnek. Mind ezekből az következik, hogy a' Ne-

mességet, mellyre anyanyelvünknek és tudományosságunknak mindég szüksége volt, van és lesz, bántani nem kell: azt jeles példák által csupán serkenteni szabad. Kimondhatatlan öröm, ha látjuk, hogy egy 34 vagy 40 évű főrendű Birtokos a' magyar nyelv' virágzására egy esztendői jövedelmét, 60,000 pengő ftot áldozik, mivel ennek kamatja által azt látszatóképen elő lehet rúgtatni. De azért el nem kell feledkezni azon derék Nemeseinkről, kiknek személy szerint esztendői jövedelmek alig megy 600 pengő ftra, 's még is ennyit, és néha ennél is többet költöttek 34 vagy 40 esztendős korokig az honi tudományosságra. — Az igazság olly mennyei szentség, melly a' neki áldozót az élet' minden zajjai között hű védelme alá veszi. —

Az az indúlatos kitétel: — *„a' leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval 's dudával 's penészes szokások, káposzta-vagy pipa szagával jártuk a' verbungost,“* bár elmaradt volna, mert minek afféle nem-aesthétikusz szavakkal büdösítni a' — — — — — könyvet? és aztán olly mord ígék a' magyar nyelvet pártoló Nemességre épen nem illesztethetnek. —

Olly csekélységek' feszegetésébe, „mi különség lehet a' leghosszabb, vagy hosszú, vagy rövid vagy is muskotály bajuszok között?“ „mennyivel szagosabb, vagy nem szagosabb egyik pipás a' másiknál?“ drága időmet nem vesztegetem. — Annyit azonban mondok, hogy II. Fridrik, kinek minden ruhája tele szokott volt lenni bornuttal, milliónyi millió nem-tobákos, finnyás halandót múlt fel nagy elméjével és bölcseségével. — A' dohányt nem a' Nemesség hozá be a' Magyarföldre; sőt hogy az attól úndorodott, azt bizonyítja az 1670. Gyula-Fejérváratt kelt XIII. kemény Törvényczikkely.

— A' pipa tehát a' Nemesség' ellenére épen úgy jött módiba a' két Testvérhazában, mint egy bizonyos kűlföldi hideglelés, mellyről a' XII. században ezt irák:

„Romanae febres stabili sunt jure fideles:
Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt.“

Hogy most a' Nemesek közűl is számtalan pipázik, az igen természetes, mert az ember a' majmolásra igen hajlandó. 'S aztán a' Debreczenben hozott, és az hét országra szóló Lőcsei Kalendáriomként elhiresedett „Pipások' articulusai“ szerint, egyik Pipás a' másik Pipás eránt le levén kötelezve, egy kis rés nyílt, az embereket arra emlékeztetni, hogy egymásról el ne feledkezzenek. —

Bajuszot Európában más némelly mívelt Nemzeteknél is lelni; sőt a' katonaságnál a' lovas ezredek csaknem mindenütt tartóznak jó hosszú bajuszot hordani. A' pipa már szinte az egész ismert földön elközönségesedett, valamint a' káposzta-evés is. — Kivevén azt, hogy tökéletes „Kolozsvári káposztát“ csupán Erdélyben tudnak készítni. — Minthogy az idearum associatio felébreszté bennem a' nemaeszthetikusz kifejzést; azt vélem, hogy a' káposzta — meg pipaszag mindenütt egyforma, hacsak valaki azt parfum-mel el nem űzi. — A' magyar Nemesség' szokásai nyelve, hona 's alkotmánya eránt igen régiek, de ezért nem penészesek, az az, nem elavultak. Azonban én jobb szeretem a' penészes a r a n y szokásokat, mint azon újakat, mellyek a' kifényesített hamis érczhez hasonlítnak. — *„tárogatóval 's dudával járni a' verbungost“* teljes lehetetlen volt volna — 1825. Nov. 3-dikán a' Pozsony Vármegyei Gyűléspalotában — a' temérdek sokaság miatt! —

Ez alkalommal továbbá arra kell figyelmezni, hogy a' Gróf valamint eddig, úgy itt is, a' Maga 's B a r á t j a i' nevében szól. Én pedig teljességgel nem hiszem, hogy Vay Ábrahám, kit Ő Felsége tavaly

Sept. 3-dikán teve Gróffá, mint Nemes, és a' Borsod,-és Gróf Andrássy György, mint a' Torna Vármegyei Nemesség' Képviselőji azon sértő kitételekben megegyeztek volna. Nem hiszem, hogy Gróf Károlyi György, ki az 1830-diki Országgyűlésen a' Szatmár Vármegyei Nemesség' Képviselője vala, ugyan azon kifejzéseket helybenhagyná. — Végre azt sem hiszem, hogy a' Világ' érdemes Szerzőjének az annyiszor említett nevezetes napon, mellyen egy isteni láng ömlött el arczúlatján, sőt még azon innen is jó sokáig ollyasok jutottak volna eszébe, millyeket most, talán azért, hogy Taglalójára megbosszankodott, a' Közönség' elébe bocsáta. Akármi gördíttessék elő ebbeli hitetlenségem ellen, az három első nagyhírű Férjfira nézve mind addig más hitben nem leszek, valamig Őkmagok az Olvasó-Közönséget arról bizonyossá nem teendik, hogy „igen is az érdeklett állítások', kitételek' 'stbb. minden pontjával betűről betűre megegyeznek."

Az 1830-diki Országgyűlést a' Gróf lap 274 — 277. fekete színekkel festi, de a' mellynek dicséretére Gróf Majláth János ezt irja: „Der ungarische Reichstag ist die einzige ständische Repraesentation in Europa, die sich im Jahre 1830 versammelt hat, die ohne Ministersturz, ohne Revolution, ohne Administrationsänderung, in Uebereinstimmung der Regierung und der Reichsstände angefangen, fortgesetzt und zu Ende gebracht worden ist." Lássd: „Der ungarische Reichstag im Jahre 1830. lap 215.

A' múlt Országgyűlésről, mellynek az 1741-dikihez hasonló vonásiról annak idejében ex professo szólandok, most csak ezt adom ki: „V. Ferdinand Ő Felsége' dicsőséges koronáztatása az Alkotmányt szerető magyar Nemességnek kimondhatatlan örömére vált. Pozsony Vármegye' érdemes Követe Kis-Jókai Takács Gáspár, ki a' Nemzetnek

azon Képviselőji közé tartózék, kiket a' Gróf lap 274. olly valamivel vádol, miről egyedűl a' szivek' és vesék' Vizsgálója tudhat! a' tisztelt Nemzeti innep' estvéjén Vármegyéje' nevében jobbágyi hódúlatját ekképen bizonyítá be: „A' Vármegye házánál, hasonlóan egy templom égett átlátszó tűzzel, feljűl az Ország' koronája, környűlvéve három leveles koszorúval, mellyen e' három betűk F. F. C. állottak, alól e' vers olvastatott:

„ÉRTTETEK, o három koronás FEJ!
az hű Magyar él 's hal.
Mert TI is olly szentűl 's kegyesen éltek ezért.“

Belől a' Templomban, egy áldozó Oltár felett, ismét:

„Láng Magyarok' szive 's ég szeretet' tüze abban örökké.
Képe nagy érzetinek, a' tüzes oszlop imitt.
Új-koronás FEJEDELM! örök hű Magyaridnak ezennel
Vedd kegyesen lobogó szíve' 's szerelme' tüzét.
'S Títusz- ATYÁD' dicsöült nyomait tisztelve követvén,
Nemzeti létünknek légy kegyes Őre TE is.“

Lássd: Magyar Kurír' Nro. 32. Oct. 19-dikén, 1830. Nagy köszönettel tartózom az hozzám szives barátsággal viseltető derék Takácsnak, ki a' leirt versek' szerzésére csekélységemet használá; — 's sajnálom, hogy azon idvességes alkalommal több magyar felűlirat nem vala! —

Pozsony Vármegye' Rendeinek továbbá, név szerint Jezerniczky Károly Táblabírónak, ki haszonnal töltött életében sok idegen országot megutaza, nem különben Ábrahámfy József, Olgyay Gáspár Táblabíráknak és Nagy János Tisztűgyész-

nek 'stbb. az egész Nemzet előtt hálát mondok, hogy e. e. Júl. 4-dikén tartott Köz-Gyűlés' alkalmával, az a n y a n y e l v' és t u d o m á n y o s s á g' tárgyában a' Felséges Thrónuszhoz szóló alázatos jobbágyi Kérelmemet Ő Felsége' Szentséges Színe' elébe felterjeszteni, 's atyai kegyelmébe ajánlani méltóztattak.

A' magyar Nemesség' sok szép tulajdonához csatlom még a' következőket. Zászlótartó Scultéty László, ki 1735. Brusinán Trencsény Vármegyében született, és 1750 olta szakadatlan katonáskodik, nemcsak a' magyar Katonaságnál vagy az Ausztriai Bírodalom' Hadseregiben, hanem Európa', sőt merem mondani, az egész ismeretes világ' minden haderejében találtató vitézeket hadszolgálatbeli idejével felűlmúl; és íme ez a' másatlan Katona-Nesztor példájával csalhatatlanúl bebizonyítja, hogy a' magyar Nemes a' katonaéletre igen igen alkalmas. — Ó-Gyallai Besse János, ki atyjáról Komárom, és anyjára nézve Pozsony Vármegyei, 's a' kit 1829 és 1830. a' Kavkaz' környékeinek megutazhatására a' Nemzet maga segíte, harminczkét év alatt Európát, Áziát és Afrikát bejárta; 's így ő mostanában a' legutazottabb Magyar. — Álljon itt annak Bécsből, 1829 elején Báró Humboldt Sándorhoz Berlinbe küldött levele fordításom szerint: „Méltóságos Báró Úr! Hazám' több főrendű Birtokosa 's Nemese a' szerencsés alkalmat, mellyet Kegyednek a' Kavkazhoz (1) leendő minél előbbi utazása nyújtani látszik, használni kívánván, engem a' Felséges Kormány' engedelme mellett, azon becses bízodalommal tisztele meg, hogy a' régi Magyarok' bölcsőjét felke-

---

(1) Egynémelly külföldi Újságlevelek az hírdették volt, hogy ezen nagyhírű Tudós előbb a' Kavkazhoz fog utazni, 's aztán az Ural' hegyeihez. A' következés azonban megmutatá, hogy ő egyenesen a' most említett útat választá, 's nem az elsőt, mellyre Besse czélza. — Az észrevételek' Írója.

ressem; kiknek a' Történetiratok szerint, a' Kavkaz' környékein egészen a' Kaszpiai tengerig még ma is némű nyomaiknak kell lenni. Ő Nagyméltóságok az Orosz császári Követ és a' Porosz királyi Miniszter örömmel értették a' magyar Nemesség' szép intézetét, és engem bizonyossá tőnek, hogy illető Kormányaik' részéről semmi nehézség elő nem fordúland."

„Reménylem, Kegyed nem fogja nem-örömest venni, hogy olly embernek, ki harmincz évig a' föld' három részében utazott, és a' ki a' Perza 's Török, úgyszintén majd minden Európai nyelvet tud, Honosi' költségén, a' Kegyed' társaságához csatoltatni szerencséje legyen. — Mi reám nézve annál hízelkedőbb volna, mivel Keletindiából lett visszaérkezésemkor, 1810. Párizsban, Langlès Úrnál (1) többször vala gyönyörűségem Kegyeddel beszélgetni, még pedig azon pillantatokban, mikor Kegyed ama' szép világ-részt meglátogatni szándékozék."

„Midőn már a' Felséges Kormány' engedelmét feltett utazásomra megnyertem, ezennel visszasietek Budára, folyamodásom' szerencsés kimeneteléről Ő császári királyi Főherczegségének, az Ország' Nádorának alázatos jelentést tenni, 's Küldőimnek kedves hírt vinni. Ez meglevén, haladék nélkűl Berlinnek veszem utamat, hol Kegyedet tisztelhetni vágyom és hiszem."

„Kérem Kegyedet, ne vonja meg tőlem jóakaratját; sőt inkább részeltessen azon szerencsében, hogy becses személyét csupán a' Kavkazig kísérhessem: és legyen meggyőződve affelől, hogy hozzám mutatandó szivességéért azon hálás tisztelettel és tiszta érzéssel fogok adózni, mellyeket ritka

(1) Besse Langlès-tól a' perza, 's Jaubert-tól a' török nyelvet tanulta. — Az E. I.

adományai 's egész Európától elismert és magasztalt érdemei méltán megkívánnak."

Azon kitételről „ — *mellytül megint a' bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt GONDOLVÁN a' Magyar REVOLTÁL, mert magyarul beszél*" — ez a' véleményem: Hogy mások mit gondoltak, vagy gondolnak, annak vizsgálatja csekélységem' köréhez épen nem való. Én csupán a' látható cselekedetekről ítélhetek, és ezekről is egyedűl az illendőség' korlátjai között szólok, ott, hol helye 's ideje van. Magam is tapasztaltam, hogy némelly Magyarjaink, kik az 1825-diki Országgyűlés előtt törték az anyanyelvet, azolta abban sokra mentek; vannak továbbá ma is ollyanok, kik az 1830-diki Országgyűléstől fogva, mellyen az 1790. meghatározott, de nem soká gyakorlott „magyar Izenettel-élés," (1) a' Nemesek' Táblájának buzgósága által örökre szokásba hozaték; — V. Ferdinand Ő Felsége az Oct. 6-dikán kelt kegyelmes Visszairása által az Honorarium' egy részét — mint istenűlt II. Leopold Ő Felsége' dicsö-emlékezetű koronáztatása' alkalmával az Erdélyi Rendek' jobbágyi ajándékát a' Kolozsvári királyi Lyceumnak, — a' Magyar nyelvmívelő Társaság' virágzására méltóztaték szentelni: — 's I. Ferencz Ő Felsége a' VIII. Törvényczikkelyt atyaiképen sanctiónálni méltóztaték: — a' magyar nyelvet buzgón tanulják. És hogy a' magyarosodni indult Honosoknak nem kis metamorphoziszon kellett és kell általmenniek, azt a' dolog' természete diktálja. Itt az ajánlkozó alkalmat megragadván, anyanyelvünkről némelly talán

(1) A' Magnások' Tábláján, midőn Oct. 11-dikén a' magyar Nuncium felett folya a' tanácskozás, Báró Szepessy Ignácz, ki egykor Erdélyi Püspök vala, mondá, hogy „Erdélyben már régolta minden közönséges tanácskozás magyarul folytatik, és Báró Vesselényi Miklós ezt adá ki, „hogy a' magyar nyelv 500 év előtt is gyakoroltatott."

nem mindenütt található jegyzetekkel kedveskedem türedelmes Olvasóimnak. Minden Nemzet' nyelvét különösen ezek tartják fen, a' Pap, Katona, Kormány, Törvényhozó, Törvénytudó 'stbb. Az egyéb tudományokkal és hívatalos kötelességekkel foglalatoskodó Férjfiak' seregét és a' szép Nemet most elhallgatván, kiktől hasonlólag igen sok függ. Ha a'feltett többoldalu thézisz szerint vizsgáljuk nyelvünk' történeteit, fürkészésünknek ezek a' rövid resultátumai.

I. A' négy ezer esztendősnél idősebb magyar nyelv mellé, mellyen kivűl a' Nemzet Szent Istvánig semmi más nyelvet nem tuda 's semmi részben nem használa, sőt inkább arra, mint a' „fulmen belli," Etele' bölcs rendeleteiből nyilván kitetszik, a' meggyőzött népeket tanította, a' keresztyén vallás' terjesztőji által egyelőbb a' görög, aztán a' deák hozaték be; 's ez utólsó a' magyar nyelvnek majd alatta, majd mellette, majd felette nyolcz század olta mind e' mai napig tengődik Hazánkban.

A' magyar nyelvnek Egyházi tekintetben két legfőbb időszaka van, úgymint, Szent István olta a' Reformatióig, és innen kezdve jelenkorunkig.

a) Ki tudja, hogy folyó századunkban mind a' katholikusz, mind pedig a' protestans Misszionáriuszok azon pogány népek' nyelveit, mellyeknél a' keresztyén vallást terjesztendők, előre megtanulják, és nekik azokon hírdetik a' Jézus' evangeliumát; könnyen képzelheti, hogy a' Szent István alatt honunkban megtelepedett kűlföldi keresztyén Papoknak magyar predikátiókat, oktatásokat 'stbb. kellett tartaniok. A' Történetirat tanítja továbbá, hogy a' Nemzet Áziai hitére ottan ottan visszatérvén, a' Római vallásról és az ez által gyarapodó deák nyelvről lemondott. Minthogy a' Nemzet ez időszakban szüntelen háborút viselt, igen természetes, hogy annak a' deák nyelv' tanulására sem ideje, sem kedve nem volt. Sőt maga Hu-

nyadi Székely János, a' nagyhirű Kormányzó sem tudott deákul. 'stbb. Az egyházi Rend bírta tehát szinte kirekesztőleg a' latán nyelvet; de még az sem deákosodott úgy el, hogy anyanyelvünkről egészen elfeledkezett volna. Vannak azon korból magyar Legendáink, Hymnarionaink, 'stbb. és még több kinccsel is bírnánk, ha a' dühös ellenség' vad keze azokat megkímélje. Vitéz Cesinge János Pécsi Püspök, az Esztergomi Érsek Zrednai Vitéz János' testvérhúgának fija, 's poétai nevével Janus Pannonius egy magyar Grammatikát irt volt. „Janus ille Pannonius, Episcopus Quinque Ecclesiensis nostrorum Poëtarum celeberrimus, cum tanta doctrina et authoritate praedicatus (p r a e d i t u s) fuisset, tamen non erubuit U n g a r i c a m G r a m m a t i c a m conscribere. Quam si majorum nostrorum negligentia non amisissemus, haberemus certe, quo in hoc quoque studii genere gloriaremur. Joan. Decius Barovius, a' Bod Péter' „Magyar Athénása' Előbeszédében. — Lássd Erdélyi Muzeum' I. Fűz. 4 — 5.! és V. Fűz. 112 és 113. lapjain.

b) Valamint Európának minden élő nyelve, úgy a' miénk is a' Reformatió által új életet, erőt és csínt kezde nyerni. Az Erd. Muz. I. Fűz. 5-7. lapjain Kazinczy így ir: „Álomkórságunk olly nagy volt, (1) hogy belőle nem kisebb történet által lehetett felverettetnünk; mint az a' szakadás vala, mellyet a' Wittenbergai Augusztinianus-barát' újitásai támasztottak. Az ő apostolai itt magyarul irtak, valamint maga L u t h e r ott németűl, hogy az új tudomány a' nép által értettessék, 's a' proselytusok minél több számban szaporodjanak. A' régi dogma' tanítóji követték a' példát 's a' mi ezen villongás által nyert, az — a' Haza' nyelve 's literaturája vala."

(1) Ezt az észrevételek' Irója nem hiszi. 's pedig az Horvát István által elóadott győző okoknál fogva nem hiszi.

„Ez időben állítá fel a' Horvátországi Bán, továbbad Palatinus Nádasdi Tamás, ki maga is az új tudományra tért vala, Új-Szigeten (görögösen elnevezve: Neanesus), közel a' maga Sárvári lakjához, az első nyomtató-műhelyt, mellyet csak hamar a' Debreczeni, Kolozsvári, Német-Újvári 's Nagy-Szombati követének; 's könnyű megfogni miként segélé ez a' mesterség mind a' Hit' dolgát, mind a' Haza' nyelvét. 1541. nyolcz esztendővel később mint a' legelső Magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított levelei) Krakkóban kijött, Nádasdi Tamásnak első Udvari-Predikátora, Sylvester (Erdősi) János — — — — — — — az ő általa fordított Új-Testamentomot nyomtattatá itten; — —"

„A' XVII-dik Százban nyelvünk még ragyogóbb előmenetelt teve. Esztergomi Érsek Cardinalis Pázmány Péternek 's Káldi György Jezsuitának predikácziójik; valamint a' most említett Káldinak igen szép fordítású Bibliája, 'stbb."

Örök említést érdemelnek eme' dicső történetek, hogy Erdősi idézett fordítását I. Ferdinand Ő Felsége' Főmagosságú Fijainak Maximiliánnak és Ferdinandnak, Stainhofer Gáspár Bécsi könyvnyomtató pedig, ki a' Sylveszter' fordította Új-Testamentomot 1574. újra kiadá, Maximilián Ő Felsége' Főmagosságú Fijainak Rudolf és Erneszt császári királyi Főherczegeknek ajánlani szerencsés levén, azon istenűlt Magosságok' legbíztosabb aegisze alatt a' magyar nyelv véghetetlen védelmet és fényt nyere. Hasonlólag pártolták, terjesztették ezt az Erdélyi Reformátusz Fejedelmek, és Magyarországnak egyelőbb nagyobb részint protestansokká lett Magnásai. — A' Török mindúntalan terhes sarczot vetett Erdélyre, 's Magyarországnak alatta nyomorgott Részére, de sem nyelvét, sem vallását nem kívánta a' Nemzet-

re tolni. 'S így a' magyar nyelv folyvást gyarapult, mennyire tudnillik azt az akkori szerencsétlen idők' hosszas viszontagságai megengedték! A' Reformatuszok mind a' két Testvérhonban három száz és egynéhány év olta csupán anyanyelven tettek és tesznek minden isteni szolgálatot Egyházaikban, otthon és mindenütt. És épen ezért a' köznép azoknak Hitét „magyar vallásnak" hívja. Az Erdélyi Reformátusok az Udvari Kegyelem' következésében a' Reformatió' harmadik századját 1817. meginnepelvén, annak emlékezetére ízletes numismát verettek, mellynek egyik felén a' felhőzetből kinyúlt két egymásba tapadt kéz — az egyesség' symbolja — van, és körűle Luk. II. R. 14. Verse olvastatik, „DICSŐSÉG. ISTENNEK. BÉKESÉG. E' FÖLDÖN. AZ. EMBEREKHEZ. JÓ-AKARAT." a' másik felén pedig ezek állnak:

„A'
REFORMATIO
III-IK
SZÁZADI INNEPÉNEK
EMLÉKEZETÉRE
AZ ERDÉLYI EVANGE-
LICO REFORMA-
TUSOK.
MDCCCXVII."

és íme ez a' legelső emlékpénzünk magyar czímírattal!

II. Régi Elődink' vitézi tetteit, takticáját 'stbb. Horvát István', Dankovszky Gergely' és más nagytudományú Ferjfiaink' tollai tudják méltóképen festeni. Elég tőlem annyit hallani, hogy Őseleink, a' Szittyák, kik majd Nagy Sándor ellen sikeresen harczoltak, majd ennek segédei levén, Ázia' népein diadalmaskodtak, és végre a' második Hannibálnak, Áttilának (1) vezérlése alatt Rómának szinte ka-

(1) Hogy rég idvezült Elődink anyanyelveket szerették, azt bizonyítják Priscus Rhetornak 2-dik fejezetében álló szavai; „Etenim intra sua conclusi, barbaricam lingvam suam co-

pujiig hatottak, az hadművészetben kimondhatatlan gyakorlottsággal bírtak. Tacticánkról mindenki könnyen meg fog győződni, ha közelebbről Anonymus Belae Regis Notarius' becses munkáját katonai szemmel tudja 's akarja vizsgálni.

Hadra termett és háborút viselni tudó 's szerető Eleinknél mind Áziában, mind Európában az 1715. 8-dik törvényczikkely' hozataláig, melly által tudnillik az állandó katonaság felállíttatott, az hadi szolgálat- és gyakorlásnyelv magyar volt: mellynek némelly Diplomatikai példájit látni Pesten, különösen a' Muzeumban. És a' történetek bizonyítják, hogy Zsigmond alatt katonáink az ellenség előtt eme' szavakat kiábálták; „Isten! Szent Mihály!" 1715. olta is a' két Testvérhonban minden nemesi felkelés', felűlésnél egyedűl a' magyar nyelv használtatott az idézett tekintetekben.

III. Ki a' Juris Corpust nem egyedűl azért forgatta, hogy belőle pro A. vagy pro I. replicákat készítsen, és az honi törvényeket nemcsak alla minuta, hanem al ingrosso is megtanulta, 's az ahhoz szükségképen megkívántató segédtudományokban, például, Pragmatica 's Juris historiában, Diplomatikában 'stbb. járatos, és végre Erdélynek régi 's mostani politikai 's törvényes állapotjával és történeteivel szorosan megismerkedék; annak a' mingyárt következőkben velem hű kezet kell fognia.

Hogy a' mostani Alkotmány' alapjai — az öt esküpont — mellyekről Béla' névtelen Jegyzője

lunt et adfectant." És hogy maga Áttila a' magyar nyelvet terjeszteni kívánta, azt látni eme' sorokból: Alcyonius (Libro II. de Exilio, pag. 213.) ex MS. quodam historico de rebus a Gothis in Italia gestis, refert, Attilam regem, post partam victoriam, tam studiosum fuisse Gothicae (Hungaricae dicere debuisset) lingvae propagandae; ut edicto sanxerit, ne quis latina lingva loqueretur, magistrosque insuper e sua provincia accivisse, qui Italos edocerent lingvam Gothicam (Hunnicam.) Lássd: Wallaszky, Consp. Reipubl. Lit. in Hungaria. Ed. alt. auct. et em. Budae, 1808. lap 56.

emlékezik — egyedűl magyar nyelven voltak megállítva, arról csupán a' járatlan fog kételkedni: 's azt, hogy Szent István olta Kálmánig minden Decretum magyar nyelven hozatott, csak az tagadandja, ki az igazság' déli napja előtt szemeit erővel behúnyja. Hogy 1301-ig, az az, III. András' haláláig minden Király magyarúl tudott, és anyanyelvét híven gyakorolta, az csak a' bagoly-természetűek előtt lehet homályos. Hogy a' külön Házakból származott Királyaink közűl különösen Nagy Lajos, és a' székely-magyar atyától és magyar anyától született Mátyás a' nemzeti nyelvet szerették, gyakorolták, pártolták, azt Horvát István tökéletesen bebizonyítá a' Schwartner Márton' vádjai ellen kiadott remek értekezésében. És hogy végre az Erdélyi nemzeti Fejedelmek' Udvarában más fél századon felűl a' magyar nyelv virágzott, az az iskolába járó gyermekek előtt is ismeretes. Hunyadi Székely János, ki deákul nem tuda, anyanyelvén tevé le az hitet a' magyar Rendek előtt. A' Juris Corpusban ez áll: „Juramentum, initio Gubernationis Joannis Hunyadi, in Congregatione Generali Regni conceptum, e vulgari in latinum translatum.“ Ugyan Törvénykönyvünkben látni a' Nagy Lajos alatt szokásban volt magyar esküvést is; nemkülönben tapasztalni azt, hogy II. Wladislav alatt sem tudtak a' Magyarok tökéletesen deákul, és hogy a' magyar törvényes műszavak a' deákok felett uralkodtak. Irt Királyunk' I. Decr. 49-dik Art. Akones és Akonibus szavak jőnek elő az „urnae, urnis“ ígék helyett, és ugyan ott a' 92. art. deák textusában eme' magyar törvény-műszó szembe-való-adós áll, mivel ez, és nem a' manifestus debitor volt szokásban. Hasonló okból élt Verbőczy is II. R. 30. Tit. a' Ludas szóval. Hogy ez az egykori hires Itélőmester magyar okleveleket is irt, azt a' néhai Igaz' „Kedveskedőjéből“ kiki örömmel olvasá, 's mindég olvashatja. Erdélynek

nemzeti Fejedelmei alatt hozott Törvényczikkelyek magyar nyelven vannak irva, mellyekhez hasonlók I. Leopold alatt is hozattak. Ugyan a' nemzeti Fejedelmektől bírunk a' számtalan magyar Oklevelek között magyar Nemesleveleket, Regálisokat 'stbb. Megjegyzésre méltó, hogy a' Leopoldinum Diploma által, mellynek megtartására minden Új-koronás Király-Fejedelem megesküszik, az idézett magyar Törvényczikkelyek örökre meg vannak erősítve.

A' lánglelkű Buczy Emíl, kitől 17 év előtt az aesthétikát tanulni gyönyöröm vala, az Erd. Muz. VI. Fűz. 99-100. lapjain így ir: „Az Erdélyi és valaha Magyarország' Erdélyhez tartozó Részeinek gömbölyeg szóejtését, könnyűségét vallyon nem a' nemzeti Fejedelmeink' Udvarában volt tónus adta e?"

Bizonyos kútfejből értettem, hogy Corvínnak, ki *„Budán egy 40,000 tanulóra szánt intézetet kezde építni."* (Világ' lap 508.) Somogy Vármegyében — — — egy magyar levele létez.

A' Pozsonyi legelső Országgyűlésig a' magyar Rendek a' Rákos' mezején vagy egyebütt mindég magyarul tanácskoztak. És épen ezért van az, hogy korunkban tartott Országgyűléseinket is az Ország' Kanczellárja magyar beszéddel nyítja meg és zárja be. Erdélyben mint mindég, úgy most is minden Országgyűlés' alkalmával egyedűl magyarul folynak a' tanácskozások, és annak soha deák Napkönyve nem volt. A' Székely Nemzetnek, a' szittya magyarság' kiapadhatatlan forrásának, nemzeti pecsétén magyar körűlirás találtatik.

Dicső-emlékezetű I. Ferdinand a' magyar nyelvet először megerősítette 1527. Jan. 19-dikén kelt Bátorságosító-levelében. „Wollen och zukunfftiger Zeit die hungarische Sprach und Nation (sso kegen der christlichen gemeinde woll verdienet) mit unseren Krefften und Vormogen handhaben." Lássd: Mart. Kovachich Vestigia Comitior. apud Hungaros celebrator. Tom. 5. lap

96 — 101. 'S az 1811/2-diki Országgyűlési Irományok' 156. lapján a' magyar nyelvről ez olvastatik: — „qui nisus cum jam Antenatorum nostrorum providos oculos effugere non potuerit, et his, prout Literae Diplomaticae Ferdinandi Primi sub 19. Januarii 1527. germanico, aliae vero sub 17. Julii 1531 latino idiomate ad Universos Status Regni Hungariae emanatae uberius testarentur, manutentio lingvae hungaricae per eundem Ferdinandum Regem appromissa fuerit etc.“

Az 1550. 5. Törvényczikkely így szól: „Quodsi id fieri nequaquam posset; tum vel saltem Serenissimum Principem Maximilianum, Regem Boëmiae, filium suum carissimum, ex Hispania quamprimum in Ungariam accersere; et inter fideles suos in hoc Regno, ad Reipublicae moderationem curandam, atque lingvae Ungaricae usum, et militarem disciplinam perdiscendam; collocare dignetur:“ Az 1569. 33-dik Törvényczikkely' 2 és 3 §. így hangzanak: „Et casu quo suam Majestatem (Maximilianum) a Regno longius abesse contingeret, unum ex illis (tudnillik fijai közűl) loco sui, et si usquam possibile sit, in Ungaria, ut lingvam quoque gentis addiscant relinquere: Quemadmodum Sacra Majestas sua, se hujus rei, primo quoque tempore, clementem curam habituram obtulit.“ „Első Leopold még 1692-ben adott egy Kolosvári születésü Erdélyinek külön kiváltságot (privilegium) arra, hogy Erdélyben akárhol is, magyar játékokat adhasson. Az esedező azért könyörgött engedelemért, hogy szegény állapotján segíthessen, de másutt sem a' sok pénzüek a' Játszók. „Damus et concedimus,“ így szóll a' kiváltság, „facultatem desiderata poëmata seu rithmos tum latino tum vero hungarico idiomate componendi, iisdemque ludos comico-tragicos et comoedias ad actus et scenas distinctas dialogice ubique in dicto regno nostro

Transyslvaniae - - - una cum sociis sibi adjunctis usurandi, usurpandi et exercendi.“ Lássd: Döbrentei Gábor’ Külföldi színjátékai. Második kötet. lap 169—170. — III. Károly Ő Felsége az Erdélyi királyi Táblának 1757. Jún. 22-dikén adott Utasításában ezeket parancsolá: „Allegationes et Deliberationes Judiciales pro distinctione et faciliori captu Litigantium sive latino, sive hungarico idiomate ad arbitrium partis in causam adtractae, cum approbatione Judicum fiant.“ II. Mária Ő Felsége egy Szabó nevű Székely Nemesnek illető Törvényhatóságától kapott nemességről-szóló Bizonyságlevelét szentséges keze aláirása alatt transumáltatni méltóztatott, mellynek általam készült vidimata Copiáját Jankovics Miklos’ gyűjteményében feltalálni. — II. József Császár-Királynak 1790. Jan. 28-dikán kiadott kegyelmes deák és magyar Visszairása ismeretes. — Az Erdélyi Törvénykönyvben levő 1791. XXXI-diki Törvényczikkely ím ezeket foglalja magában: „Sacratissima sua Majestate benigne annuente, lingvae hungaricae usus antea quoque vigens in gremio Nationum Hungaricae et Siculicae, atque apud omnia Dicasteria, Officia et Tribunalia, porro etiam obtineat.“ etc. — Magyarország a’ magyar nyelvre nézve 1790 olta eme’ törvényeket vala szerencsés nyerni: 1791. a’ XVI —, 1792. az VII —, 1805. a’ IV —, 1827. a’ XI — és 1830. a’ VIII-dik articulusokat.

Ha ember azon törvények’ szellemét felfogni képes, mellyek a’ külföldieknek Hazánkban való hivatalviselését tilalmazza, tökéletesen meggyőződik arról, hogy a’ magyar Törvényhozó test az anyanyelv eránt mindég figyelmes volt.

II. József Ő Felségének parancsolatjára a’ Nagyméltóságú királyi magyar Helytartóságtól 1784. Máj. 18-dikán szétküldött Rendelés’ első §-a ígyen hangzik: „Usus in cunctis negotiis lingvae mortuae, ut latina est, satis indicat, Nationem

nondum certum luminis gradum assecutam esse, cum tacitum de eo praebeat testimonium, quod aut Natio sua ordinaria nationali lingva destituatur, aut in eadem nullus popularium legere, aut scribere sciat, ac quod nonnisi docti, qui latinis Studiis operam navarunt, unice in statu sint, suas scripto exprimendi cogitationes, quin imo, quod ipsa Natio in tali lingva regatur, ac Judicia accipiat, quam ipsa nec quidem intelligit. Clarum de hoc perhibet testimonium id, quod apud cunctas cultas Europae nationes latinum idioma a negotiis exulet, illudque unice adhuc in Hungaria, Partibusque eidem adnexis, Magno item Transsilvaniae Principatu ac Polonia suam priscam sedem retineat.“ A’ jobbágyi hódulattal említett Uralkodó felvétette ugyan a’ két Testvérhazában a’ köz-dolgok’ folytatására a’ német nyelvet, de ki nem tudja, hogy az akkori időkben sűrűn érkezett fontostárgyú Rendeletek ’stbb. különösen Erdélyben magyarra is lefordíttatván, anyanyelvünk épen ez-által véghetetlenűl gyalulódott, simult, és talán terjedt is.

I. Ferencz Ő Felsége 1792. Jún. 22-dikén kiadott kegyelmes Válasza által a’ magyar nyelvet megerősítette, melly Resolutio az akkori VII-dik Törvényczikkelyben örömmel említtetik.

Kimondhatatlan szerencse említni, hogy szeretve tisztelt Nádorunk az érdempénzt érdemlett Pest Vármegyei Felkelők előtt Nov. 13-dikán, 1810. a’ következő magyar Beszédét tartá:

„Azon Katona-Bíztosság, mellyet Ő Felsége a’ múlt háborúi vitéz tettek’ megvizsgálására kirendelt, ezen vitézeket az ezüst érdempénzekre méltóknak ítélte, ’s azokat a’ Király Ő Felsége számokra ki is adatta.“

„Vegyék el tehát vitézségek’ jeleit kezemből. Érzékeny örömmel adom

azokat által, kinek törvényes vezérsége alatt magokat ezen kegyelemre érdemesítették."

„Kívánom, hogy a' közönséges tisztelet önnön érzéseket élessze, 's vitézségeknek dicső emlékezete pajtásaikat a' Király' és a' Haza' oltalmazásában hasonló tettekre serkentse!" (1)

Ugyan Ő császári királyi Főherczegsége méltóztatik az előkelő Státusembereink' halálakor ezeknek Özvegyeit magyar levelekkel vígasztalni, valamint a' Nagyméltóságú királyi magyar Helytartóság' magyar Rendeleteit aláirni.

Mária Dorothea Főmagosságú Nádornénk Jan. 5-dikén, 1826. az Országosan öszvegyűlt Rendek' idvezlő Küldöttségéhez a' következő magyar Beszédét tartá:

„Nagy köszönettel veszem az Ország' Rendeinek az új-esztendő' alkalmatosságával elömbe terjesztett kívánságait; de még nagyobb köszönettel elfogadom azon Anyai öröm-indúlatimban való részvételeket, mellyeknél fogva az elmúlt esztendőben olly igen boldoggá tétettem."

„Nem bizonyíthatom be sikeresebben ezen indúlatimat, mintha édes gyermekeimbe, a' Magyar Nemzet eránt, ugyan azon szeretetet fogom oltani, melly magamat lelkesít."

„Nincs szivesebb kívánságom, hanem hogy a' folyamatban lévő Országgyűlése által a' köz Hazánknak java előmozdíttasson."

„Ne terheltessen ezen Kiküldöttség, ezen érzéseimet az Ország' Ren-

(1) Lássd: Erd. Muz. III. Füz. lap 182. —

deinek bejelenteni, és Őket igazán hajlandó indúlatim felöl bizonyosokká tenni." Lássd: az 1825-diki Országgyűlés' Irományai. I. Rész. lap 206.

Döbrentei Gábortól, kit Ő császári királyi 's apostoli Felsége, a' magyar nyelv és tudományosság körűl tett érdemeiért, egynéhány év előtt a' Budai Kerületben Másod Tartomány-Bíztosnak tenni méltóztatott, az 1830-diki Országgyűlés alatt, egyik Bal paréban, Ő császári királyi Felsége imádott Királynénk, kinek szentséges Színe előtt az a' Fő-Tárnok által mutattatott be, méltóztaték anyaiképen kegyelmesen a' magyar nyelv' és tudományosságról némelly nevezetességeket kérdeni. Az illy nagy szerencsének, isteni jelenetnek nemcsak Döbrentei, hanem a' magyar Nemzet' millióji is jobbágyi legmélyebb hódúlattal és tisztelettel örűltek és örűlnek!

Az 1825/7-és 1830-diki Országgyűléseken kelt Törvényczikkelyek Ő Felsége imádott Királyunk' kegyelmes engedelméből a' Rendek által magyar nyelvre fordíttattak. És ugyan Ő Felsége már többrendbeli Czéhek' magyar nyelven irt Rendszabásait megerősítni méltóztaték.

A' múlt Febr. 17-dikén, midőn az Ország' Rendeiből a' múlt Diétán előre kinevezett Küldöttség Bécsben az imádott Király és Királyné Ő Felségek előtt a' Nemzet' nevében a' legtisztább jobbágyi hódulat' forró érzeteit kiönteni szerencsés vala, a' mí halhatatlan Fő-Kanczellárunk, ki remek magyarságának kiváltképen az 1825/7 és 1830-diki Országgyűléseken dicső példájit adá, Hunnia' szép hirét azzal magosítá, hogy azon pompás szálában, mellyben a' Nemzet' Képviselőji királyi módon megvendégelteténck, az asztal felett szváda-ajkain hangoztatá Koronás Fejeink' hosszas életéért és az egész Felséges Ausztriai Uralkodó Ház' örök időkig való fenmaradásáért az Éljent, mellyet a' Küldöttség híven együttzenge!!

Utóljára meg kell még jegyeznünk, hogy azon magyar nyelven folyt perek, mellyek az Erdélyi királyi Tábla 's Kormányszék előtt bevégeztettek, ha a' substratumok három ezer aranyat ér, via Appellatae, ha pedig annyit nem ér, a' törvénytől meghatározott idő alatt penes Recursum a' Felséges Udvar' elébe vitetnek. Ezt az ottani Vármegyékről kell érteni; mert az a' magyar nyelven folyt per, ubi de siculica haereditate agitur, a' Székelyek' törvénye szerint, mihelytt annak három forintot ér a' substratuma, végső ítélet végett a' szentséges Thrónuszig megy. Ő császári királyi Felségének az ügyes-bajos magyar jobbágyok anyanyelven irott kérőleveleket is nyújtanak be, mellyeknek az igazságszerető Fejedelem előtt épen annyi sikere van, mint ha azok deák nyelven volnának irva.

A' literaria Historiában szokás előadni, az egyházi, katonai 's törvényes tudományosság' pályáján magokat érdemesített Irók' neveit: itt azonban a' következőket felhozni szükségesnek tartom.

Az Alapmondások' IV. Fűzetkéjében lap 49 — 50. ezek állanak:

„A' Papságnak nemcsak a' keresztyén vallás', és tudományok' és míveltség' megalapítását Hazánkban, hanem az anyanyelv' fentartását és terjesztését is nagy mértékben köszönhetjük.“

„Az honi történeteket szorosan vizsgálók háláson emlékeznek vissza mind azon idvezűlt papi Férjfiakra, kik nyolcz század' lefolyása alatt Nemzetünket, mint szelíd nyájat az erkölcsi élet' tiszta forrásánál, és a' józan tudományok' és nemzetiség' mezejin híven legeltették: és buzgó idvezletet mondanak azon élő lelki Atyáknak, kik az említett szent kötelességeiket ma is pontosan teljesítik.“

„Kiknek fénylő sorában első csillagként ragyog a' Király és Haza eránt igen jeles érdemeket tett, nagytudományú, klasszikai-ízletű, 's feddhetetlen nemes-szívű Horváth János, Székes-Fejérvári Püs-

pök; kit sok hasznos cselekedetéért és szüleményéért, különösen pedig „Egyházi Értekezéseiért" a' Nemzet áld, és örökre áldani fog.

Nem-különben a' két Testvérhazában volt Nemesi Felkelések' számára anyanyelven kidolgozott katonai Rendszabások' stbb. Irói, 's a' „Magyar Polgári Törvény" Szerzői, a' megkoszorúzott néhai Kövy Sándor, Szlemenics Pál, Vajda László 'stbb. hálánkat érdemlik.

Mind ezekből, a' nagy siettetés miatt szoros rendbe nem szedhetett erősségekből nyilványságos az, hogy a' Nemzet Európában lakása olta nyelvének mindég gyakorlásában volt, és ma is abban vagyon: miről ha valaki még is kételkedni merészelne, annak, ki kell mondanom az igazat, a' feje be van deszkázva; 's latino-vagy egyéb külföldi nyelvmaniában sinlődik!

Azok az itt ott hallható kitételecskék: „nem modern magyarúl beszélni;" — „ellene az Alkotmánynak, ki a' magyar nyelvet terjeszteni kívánja;" „rosz neven veszik oda fen, ha magyarul irunk, az úczáknak magyar neveket adunk 'stbb." a' tudatlanság bélyegei, 's a' minket atyaiképen ápoló Kormány ellen gondatlanul ejtett — rágalmak. Az olly kifejzések' koholóji némű tekintetben a' Belgák' rokonai, kik készebbek egészen elnemzetlenűlni, mintsem az idegen Francz nyelv' jármát magokról lerázni. —

1830. Aug. 3-dikán Szekszárdon, Tolna Vármegyében, folytatólag tartott Köz-Gyűlés után, Ebeczky Tihanyi Tamás Fő-Ispán több száz Vendégét gazdagon megvendégelvén, én bornemisza létemre egyik hosszú asztalnál az hű magyar szokás szerint versenként toastozám ekképen. „Éljen szeretve tisztelt Királyunk, kinek atyai uralkodása alatt anyanyelvünk szép előmeneteleket tőn, és a' ki a' Magyar nyelvmívelő Társaságot megerősíté! —

Éljen szeretve tisztelt Királynénk, ki 1817. Erdélyben Kolozsváratt volt mulatásakor emez arany szavait méltóztaték anyaiképen kiadni: „IDEGEN NYELVET TANULNI NEM KÖTELESSÉG, A' HAZAI NYELVET NEM TUDNI, SZÉGYEN!" — Éljen a' Koronaherczeg Ő császári királyi Magossága, kinek magyar Nevelője volt, és a' kinek dicsőséges örvendetes megkoronáztatása közelget! — Éljen a' Nádor Ő császári királyi Főherczegsége, ki a' Magyar nyelvmívelő Társaságnak magos Méczénje 's Protectora! — Éljen a' Nádorné Ő császári királyi Magossága, ki 1826. Jan. 5-dikén az Országos Küldöttségnek magyar nyelven kinyilatkoztatott mély tiszteletét és idvezletét gyönyörű magyar beszéddel méltóztatott kegyesen elfogadni! — Éljen az egész Felséges Uralkodó-Ház, és erre nézve teljesedjenek be Virgílnek eme' szép versei:

„Genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna Domus, et Avi numerantur Avorum," —

Miket mindannyiszor a' sok vendég híven együtt hangoztata velem, valamint a' következő toastokat is: „Éljen az Ország' Kanczellárja, Gróf Reviczky Ádám Ő Nagyméltósága, ki lelkestől testestől magyar! — Éljen Gróf Apponyi Antal Ő Nagyméltósága, ki gyermekeit Párizsban magyar nemzeti módon neveltcti! — Éljenek a' Magyar nyelvmívelő Társaság' Alapítóji 's Pártfogóji! — Éljen Tihanyi Tamás Fő-Ispán Ő Méltósága, ki a' magyar Tudósokat gyámolítja! — Éljenek a' Köz-

hasznu esmeretek' Tárának Dolgozótársai! (1) — Éljen minden Hazafi 's minden Szép, kik a' magyar nyelvet szeretik! — Éljen a' virágzó Tihanyi Főnemzetség, mellynek jeles Tagjai a' magyar nyelvet kedvelik!

(1) Wigand Ottonak Pesten, Jún. 23-dikán 1830. a' Közhasznu esmeretek' Tárát hirdető Jelentésében Gróf Széchenyi István érdemes Irónk is, mint egyik Dolgozótárs említve vala.

Érdemes Olvasóim előtt kénytelen vagyok abbeli szerencsétlenségemet megvallani, hogy tudós Horvát Istvánnak eme' klasszikai munkája „NAGY LAJOS, és HUNYADI MÁTYÁS hires Magyar Királyoknak Védelmeztetések a' Nemzeti nyelv ügyében" kezemnél nem levén, ebből azon megczáfolhatatlan igazságokat, mellyek a' magyar nyelv' történetei eránti előadásomat kimondhatatlan magosították volna, jelenleg nem használhatám; igérem azonban, hogy ezen hijányt más alkalommal kipótolni el nem mulatom.

Itt Könyvárosom miatt meg kell szakasztanom Töredék - észrevételeimet, mellyeknek folytatásával azonban érdemes Olvasóimnak rövid idön kedveskedni fogok. — Minekelötte azt teljesíthetném, ezennel jónak vélek egynémellyeket kinyilatkoztatni.

a) Minthogy nekem elöbocsátott munkálódásomnál a' nagy siettetés miatt egy új Murétot vagy Sipost (1) kelle játszanom, munkám stilistikai tekintetben teljességgel nem tökéletesíttetheték; esszerint mostan meg kell elégednem azzal, ha érdemes Olvasóim a' simítatlan stiluszon elöadott dolgot, mi fötárgy! megértik. —

b) Mi jelen Észrevételeimet illeti, ezekről a' részrehajlatlan ítéletet az érdemes Közönség, a' nemes Haza fogja a' jövö rendszerező Országgyűlésre adandó Vármegyei Utasítások által tacite, de annál nyomosabban kijelenteni; ha tudnillik azoknak nagyobb száma ollyan principiumokat foglaland magában, millyeket a' Gróf ir, akkor Ö lesz a' nyertes; ha pedig az én irásaimban olly elvek találtatandnak, millyeneket az érintett Utasítások' többsége foglaland magában, akkor én leszek a' győztes. — De ez koránt sem azt teszi, hogy a' tisztelt Törvényhatóságok a' Gróf' vagy az én irásaimra szorulnának, hanem egyenesen ezt: „a' Gróf tudott e Státusokossági tekintetben jobban divinálni, vagy én? az az, mellyikünk volt képes irataival elöre eltalálni, hogy az 'Haza' Rendei micsoda gondolkozásban lesznek?"

---

(1) Lássd: Alapmondások. III. Füzetke. lap 8.

VÉLEMÉNY

A'

VILÁG

CZÍMŰ MUNKÁRÓL.

IRTA

OROSZ JÓZSEF.

POZSONY, AUGUSZTUSBAN, 1831.

Birálgassanak engem utóbb is, szivesen türöm.

Gróf Széchenyi. Világ. lap 529.

Itt a' Töredék-Észrevételek" irója által félbeszakasztott fonalat felfogván, az előszóban tett kinyilatkoztatásom szerint mind a' Világ, mind pedig a' Lovakrul és Hitel czímű munkák birálatjába ereszkedem. Minthogy azonban egyfelől ezen észmívek nem rendszeresek, másfelől véleményem folytában előfordulandó tárgyaknál a' rövidség miatt, egyszerre mind a' három munkában lévő némelly rokon elvekről és állításokról szólandok, szoros rendet teljességgel nem fogok tarthatni. Ha pedig néhol az előbocsátott Észrevételektől némüleg különbözni látszatandom, azt az érdemes olvasó nem valami birálói viszketegségnek, hanem egyenességemnek méltóztassék tulajdonítni.

Azon állításhoz, lap 70. hogy *„a' magyar Nemzet — vagy inkább „Nép" — huszonegy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, az' az éppen annyi vármegyére, vannak mesterségesen elszakítva"* — melly már e' munka 50 és 80. lapjain nagyobb részint megczáfoltatott — még e' következőket csatlani szükségesnek tartom:

Olly munkában, mellynek czíme „Világ" és a' hol mingyárt az első lapon a' gróf magát arra kötelezi, hogy *„a' közönséggel meg akarja ismertetni 's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van,"* — a' legnevezetesebb állításoknak legalább bebizonyítva 's minden oldalról felvilágosítva kellene lenniek. Ezen 52 vármegye eránti mondás, mellyből, az egész munkán keresztűl olly

kitételek, mint: *„elbonczolt Haza, eldarabolt, gyenge Ország* 's a' t. a' legkülönfélébb variatiókban következtetnek, sem megmutatva, sem pedig felvilágosítva nincsen. Sőt a' gróf — hasonlóképen minden próba nélkűl — még egyes vádállításokra megy által l. 70. *„e' függetlenségi palladiumnak— egy igen rút oldala van, melly a' vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lőcse a' föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fuladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a' Hanságnak vet gátot, 's több eféle öröklő országos sérelminkben látható."* — Hogy egyik vármegye a' másikkal nem gondol, azt annyival kevésbé lehetne megmutatni, mivel épen az ellenkezőről számtalan erősségeink vannak. Hacsak netalán azt kellene vélnünk, hogy az ebbeli nyomos előadások a' gróf előtt ismeretlenek. — Ha még minden egyes polgárnak kétségkivűli jusa van kívánni, hogy a' közönség előtt ellene kinyilatkoztatott vádok bebizonyíttassanak, annál kevésbé lehet azt egész törvényhatóságok ellen tett hasonló vádaknál elmellékelni; vádaknál mondom, mert alkotmányos öszveköttetésünknél fogva, az valóban bünös cselekedet volna, ha egyik vármegye a' másikkal nem gondolna. — Ember mennél tovább követi a' jelen mívnek öszveszővését, annál hajlandóbb hinni, hogy a' gróf előtt vármegyéink dolgainak mibenléte egészen tisztában nincsen; mellyről némüleg meg lesz győződve, midőn lap 73. ezeket olvassa: *„Hány mer jobbágyi, hiv 's alázatos, de egyszersmind férfiui önérzéssel királyszék elibe lépni, 's a' fejdelem atyai keblébe a' hon kivánatit bátran kiönteni?"*

Nehezen lehetne a' közönséges igazgatásnak olly tárgyát csak gondolni is, mellyről az utólsó 40 esztendőben a' törvényhatóságok, igazgatószé-

kek és országgyűlés olly módon nem szólottak volna, melly maga után mind a' jelen- mind az utóvilág igazságos háláját bizonyosan vonni fogja, és a' melly, valamint egyfelől azoknak becsűletére vál, kik olly státusokossággal, a' környűlállások olly megfontolásával és egyszer'smind olly fiúi nyíltszívűséggel és férjfiúi bátorsággal léptek a' thronus elébe: úgy szeretve tisztelt Királyunkat halhatatlanítja, ki hiveinek illyetén előadásait mindég atyaiképen híhallgatá, 's a' hol segélhete, segíte.

Szeretve tisztelt Királyunk szentséges színe elébe minden jobbágy bocsáttatik, és még a' legszegényebb is részesűlhet azon szerencsében, hogy baját a' közös Atya kegyes keblébe öntheti: de nem *a' hon kivánatit;* mellyek felterjesztése, alkotmányunk szerint, egészen más úton eszközöltetik. Ez pedig annál szükségesebb, mivel számtalan példa mutatja, hogy egyesek, a' nemzetet és a' hely fekvését elegendőképen nem ismerve, vagy egy-egyoldalu buzgóságtól elfogulva, könnyen olly kívánatok 's tanácsadásokra ingereltetnek, mellyeket a' haza magáéinak lenni soha el nem ismerne.

Ennél azonban még sokkal csudálatosabb a' *Lőcse* 's *Kecskemét* iránti állítás; mert a' gróf itten a' főpontot, az 52 vármegyét, egészen elhagyván, egy királyi szabadvárosról és egy mezővárosról beszél, melly által, ha az elbonczolásbeli állítása való volna, úgy Magyarországnak nem 52 vagy 73, hanem ezernél több részre kelleue eldaraboltatnia. Mindenek előtt igen kétséges, ha vallyon Kecskemét Lőcse megszabadítására valami segítséggel lehetne e, ha csak netalán ennek a' szerencsétlen városnak elsüllyedése előre köz hírre nem bocsátatnék. Azt ellenben, hogy, ha olly szerencsétlen eset adná elö magát, *„Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb volna annál;* az az, hidegen tudná azt nézni, — előbb még be kellene bizonyítni; mert legkevesebb okunk

sincs hinni, hogy az azeránti részvétel csekélyebb volna, mint Bayonne vagy Dovernek szánakozása, ha Bar-sur-Aube vagy Glasgow elsüllyedne. — Egyébaránt hijában fogja itt valaki kérdezni: mit kellene Kecskemétnek a' felebbi esetben cselekedni, hogy a' tőle 50 mérföldre fekvő Lőcsével való összeköttetését megmutassa?

Ha továbbá némelly törvényhatóságok vízáradások vagy gátok által vallott károk miatt panaszolkodnak; e' környűlállás olly annyira gyökerezik magában a' physicai fekvésben és az emberi természetben, hogy egész Európában alig lehetne olly országot találni, hol a' vizek körűl hasonló panaszok szüntelen elő ne fordulnának.

Ha a' gróf elögördítette a' vármegyék alkottását; miért nem tetszett a' tárgyat kimerítőleg elöadni? mert az illy fontos kérdés, ha már egyszer megpendíttetik a' húr, csak megkívánja a' mindenoldalu megvizsgálást. Hol maradt a' tisztek választása 's azoknak a' kormánnyal és nemzettel való öszvekapcsoltatása; hol az országgyűlésre választott követeknek adni szokott utasítások; hol a' vármegyék örökös vagy Ő Felsége által kinevezett főispánok által eszközölt törvényes öszvefüggések a' szentséges thronussal? — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — státusmívünknél a' gróf által lap 396. említett eset soha sem adhatja elő magát, hol midőn ő Britanniában *egy igen ügyes mechanicus erőműve tökéletességét csudálná 's dicsérné, ez illy megjegyzést tön: „'S lássa az Ur, ezen erőmű mégis olly tökéletlen, 's nagyabb tökélyre alig vihető — — — hogy nem foroghatna, ha azon egy ember, ki ott áll — 's számos munkási közt mutata egyet — arra nem ügyelne szünet nélkül, — — — — — — néhány hét előtt megbetegedett — — 's nem mehete a' mű — — — sem én, sem többi emberim nem tudtuk rendes ingadozatlan moz-*

gásba hozni — — 's a' t." „Hány munkásnak kellene megbetegedni, míg a' országos erőmívünk — mellyről ugyan nem állítjuk hogy „nagyobb tökélyre alig vihető" nem foroghatna! — Minő megdöbbnés lepi meg továbbá a' magyar történetírás és alkotmány szellemével megbarátkozottat, ha lap 75. eme' szavakat olvassa: „*nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, 's a' mik vagyunk, a' mit tudunk, csak utánzás következésében vagyunk 's tudjuk.*" A' Vármegyéknek épen most röviden idezett alkotások; országgyűlésünk öszveszövése 's egész formája; a' haza védelme; a' királyi adomány minden tulajdonival; a' szent korona jusai; a' nagyobb és kisebb hatalmaskodás; az állorcza; a' vértagadás; az asszonyi josak 'stbb. nem tiszta magyar eredetű szokások e? Valóban, szinte azt kellene gondolni, hogy szent István Franczorszagból nyelvmestert és Britanniából lovászmestert hozata honunkba, hogy dicsőült elődeink tőlek magyarul beszélni 's lovagolni tanuljanak. — — — — — — — — de nem kevesebb figyelmet érdemelnek a' grófnak további állításai, mellyeket a' magok egész kiterjedésekben előhozni lehetetlen, minthogy azok a' „*character és bizodalom*" (lap 261 — 283) czímű fejezetet egészen elfoglalják; ezért olvasóinkat oda utasítván, itten csupán némelly említésre méltó nyilatkoztatásokat, ezekre teendő néhány észrevételekkel hozok elő:

„*Az országos dolgok körül forgó ideák következésében p. o. számosan characternek tartják a' fejességet; bizodalmokat pedig, úgy szólván, hófuvatokra állitják, gránit sziklákon ellenben remegnek. 'S ezen ideák tisztában nemléte valódi oka, hogy a' politikai magyar életben csak kevés tartja ama józan 's igazságos középutat, melly ámbár a' közönségtül szinte mindég félre értetik, a' nemesb lelkü egyedülen ösvényének lennie kellene*" lap 261.

sokan csak ön keblök tükre után itélhetnek másokrul, 's azon tükör számosak keblében nem mutat egyebet, nyomorult hiuvágynál 's alacsony haszonlesnél. lap 263. *a' helyett hogy rendületlen állnának a' hon képviselői, 's mindig csak egynél maradnának, bár azt a' kormány, vagy nemzet fejtse ki, most sokkal nagyobb és szinte türhetetlen számban ingadozó jegenyeként vagy a' nyugoti szél által hajlíttatnak le szinte földig, vagy a' keleti szél dönti ki őket nagy zajjal — és semmi haszonnal — gyökerikbül; 's a' sokaság bámul midőn számos sziv vérzik, — mert olly közel fekvő 's k ö n n y ü a' facsart képzeleti eligazitás 's még is mindig olly távul fekvő 's n e h é z!* lap 265. *'S valyon nem szükséges e világosságra hozni 's józanra intézni egy olly zavart ideát, mellynél fogva sokszor az nyer bizodalmat, ki nem érdemli, 's igy nem ritkán a' bitorlott reputatió emeli legbüszkébben nagy, de üres fejét?* lap 268 *'S illy bírák* — a' sokaság — *kedvező itélete megnyerése miatt, hány áldozza fel az ember lehető legnagyobb javát, a' lelki függetlenséget? 'S hány nem kiván egyebet magasan ragyogásnál, ha belsője nem egyéb is mint rothadt lélek fészke, valamint sok csillag is tán csak romja egy kiégett világnak!* — lap 269. *Már ezeknél* — a' zavart ideáknál — *a' honra nézve szerencsétlenebb nem lehet, mert ezek emelik néha fel a' váltózékonyt, az elégtelent hatalom - polczra, 's letérdeltetik szokszor a' népet ollyasok előtt, kiknek becsök nem nagyobb az egykori pogányság fa- vagy kőbálványié! s' ha van átok, mellyel a' Romisten vaskeze nyomja az emberi nemet, ama' szerencsétlen csalatkozásnál valóban nem lehet nagyobb, mellynél fogva olly számtalanszor éppen azok nyerik a' Kormány vagy Nemzet bizodalmát meg, kikben legkisebb vezető, alkotó vagy rendező tulajdon nincs, hanem annál több az elakasztási maszlag, vagy rontási hév; 's igy soksor az or-*

szágos erőmű, a' helyett hogy azon két rugó — a' kormány t. i. 's a' képviselők, gyengéd nyomási közt valódi egyensulyban forogna, veszéllyel fenyegetve ingadoz, 's egészséges 's compact mozgás helyett, alig mozdul, és sokszor csak azon nagy recsegés 's lárma által, mellyel mozog, bízonyítja bé, hogy még nem állott meg. — 'S nyissuk fel évrajzinkat, tekintsük udvari, 's népbálványinkat — — — — számos országgyülésinket — elóttünk leend, a' most ábrázolt erőmű. lap 271.

Ime néhány képe azon soknak, mellyekkel országos erömívünk characterizáltatik.

Eddig ugyan a' tudományos világban az vala megalapítva, hogy az apodicticai mondások elkerűlhetetlenűl vagy az előbocsátott datumok és bizonyítások természetes következései legyenek, vagy pedig utóbbi okoskodások és erősségek által bebizonyíttassanak; mert ha ez szorosan meg nem kívántatnék, úgy hihetőkép nehezen lehetne olly paradoxont kigondolni, mellyel a' közönség egész únalomig nem kínoztathatnék.

Mellyik olvasó nem fogja teljes igazzal megkívánhatni, hogy azoknak *vezető, alkotó vagy rendező tulajdonok* fogyatkozása, *elakasztási maszlaga vagy rontási heve*, — kik a' kormány és nemzet bízodalmával élnek; továbbá az „országos erőműnek illy veszéllyel fenyegető, ingadozó mozgása" 's a' t. bebizonyíttassék; és ezt annyival inkább, mivel az illyes kitételeknél nem annyira maga az állítás jöhet tekintetbe, — mit igen könnyű a' türedelmes papirosra odavetni — mint inkább annak bebizonyítása, 's az okok, az akadályok és azoknak lehető eltávoztatása, a' czéleranyos gyógyszerek alkalmaztatása, 's ezeknek meghányása vetése vétethetnek szemügyre. Csak pusztán állítani, hogy az országos erőmű roszul mozog, roszul forog, nem bajos dolog; és ha a' vádoló a' bizonyítások kötelessége alól felmentetik, úgy ő azt a' föld akár

melly országáról szintúgy állíthatja, mint Magyarországról. Nem szükséges specificumokba beleereszkedni; de az épen be nem bizonyított dolgokról legérzékenyebb kitételekkel áradozni épen szükségtelen. Sem évkönyveinkben, sem országgyűléseink irományaiban, hová minket a' gróf utasítni méltóztatik, állításait bebizonyítva feltalálni nem fogjuk; sőt azoknak majd minden lapjain épen az ellenkezőre akadni: — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
Vígaztalással hivatkozhatik a' magyar okleveleire; 's kiváltképen az, ki azoknak foglalatját tökéletesen felfogta, 's azokból mint tiszteletes és oktatással teljes iratokból tanult; de őket soha olly könyveknek nem alacsonítá le *„mellyek annyira ki fogják szárítni keblét, hogy abban végre az emberiség előmenetelének, emancipatiójának 's boldogságának lehetetlensége diplomatikai betükkel irva álland.“* lap 386.

Ha néha egyesek magokat nemes hivásokra méltatlanokká tették, ezeknek száma az egészhez képest olly igen csekély, és ez olly környűlállás, melly minden képviselői rendszerben épen olly gyakran, ha nem gyakrabban fordul elő, mint nálunk; és ha az által a' státuserőmívünk nem mindég azon egyensúlyban forgott is, melly a' tökéletes kormányzás ideálja, még is az erre tett őszinte törekedést mindenütt meg kell ismerni, 's különösen a' közönséges hívatalviselő férjfiainknál és a' nemzet képviselőjinél, kik munkásságok, belátások, derékségek és önmegtagadásoknak sokkal több fényes jeleit bizonyíták be, hogysem őket *az egykori pogányság fa-vagy kőbálványihoz*, vagy azon *ostorhegyeshez, melly szénátul ijed 's tüzben bizik*, hasonlítni lehetne. lap 275.

Hogy egyébaránt 'a státuserőmív létalapos javításokat kíván, és hogy az ebbeli szükséget a' nemzet igenis érzi: azon annyival kevésbé lehet kételkedni, mivel az országnak e' tárgyú első rendszeres munkáji már ezelőtt negyven évvel elkészültek; mellyeknek ennyire haladt országos felvétele csupán a' közbejött idők viszontagsági által akadályoztaték meg. Azonban az idvességes országgyűlés ajtónk előtt van, és erősen hisszük, hogy ott a' haza atyáji olly tisztán fognak látni, hogy minden idegen világot bizvást véka alá dughatni! Addig erőmívünk tökéletlenségét békével tűrjük, és legalább annak örűljünk, hogy a' közönséges igazgatásunk drágalátos képe, mellyet épen most szemeink elött látunk, a' valóságban teljességgel nem létez, hanem csupán egy — — könyvben sinlődik.

Ama' közönséges vádoktól a' gróf egyesekre, úgymint az 1825/7 és 1830-diki országgyűléseket érdeklőkre megy által: „1825-*ben véresen, halálos sebekkel megrakva vittük törvénykönveinket tanácskozásink palotáiba, és sokan kételkedtünk: valyon van e még alkotmányunk! — — — — már akkor hiv jobbágyi 's szabad emberhez illő egyenes szó helyett a' hizelkedés szózatját választani, 's mind azt palástolni akarni, a' minek a' fényes nap vala tanuja — itéletem szerint — nem vala tán legszebb rolla; 's nem mutatata olly charactert, melly csak mindig igazság mellett harczol, akár keletrül, akár nyugotrul jöjön is az.* lap 273.

Hogyha az, mi itten említtetik, valóban megtörtént, mellyet tagadni nem lehet, úgy más oldalról az irói részrehajlatlanságtól teljes jussal megvártuk volna, hogy felebbi soraihoz csatolja „hogy hasonló lépéseket csupán a' nevezetes kevesebbség teve;" 's ez kétségkivűl egy igen létalapos környűlállás: mert az illy esetben ugyan semmi országban — Utópiát talán kivéve — másként nem történt volna. — — — — — —

— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Kár volt ezen nevezetes országgyűlést így emlegetni; mert illy szövevényes dolgokat vagy egészen ki kellene meríteni, mire igen is sok kivántatnék; vagy talán tanácsosabb volt volna, azt épen elő nem hozni. — Hogy többnyire azon Diéta, melly imádott Királyunk és hív jobbágyi köztt létező szent kötelékekről olly szép tanuságot ada, a' fentebbi gúnyt nem érdemli, annak a' 3. 4. 5. és 6. törvényczikkelyei legvilágosabb tanúji. — Erről véghetlent szólhatnék, ha az idő 's szűk helye engednék. — — — — — — — — —

„*Lefolyt azonban néhány év, 's a' bátor, és igazszólók nagy része királyi hivatalban van.* — — Ez olly vonás, melly a' kormányt épen úgy becsűli, mint a' kijelelteket; kik mindazonáltal valóban sem a' fa-sem a' kőbálványokhoz nem tartóznak, és bizonyosan keblekben olly ördöngös vendégeket nem táplálnak, mint a' millyenek lap. 269 említtetnek. „*Fő törvényszékinkben olly férfiak ülnek, kiknek néhányival minden nemzet 's minden idő dicsekedhetnék*" Ámbár ezen állítást az egész haza egy szívvel és lélekkel elfogadja, az még is igen vastag ellenkezésben van az égesz munka fenékkövével, hogy tudnillik *Magyarország mindenben hátra van.* — Hány európai birodalom áll véghetlen messze honunktól fő tisztviselői tekintetben. Idv nekik! idv a' kormánynak, melly illy szerencsésen választ!

„*A' Királyi Magyar Tanács a' magyar történetek lapjaiban egészen uj aerat jelel, 's mint phoenix úgy támada fel h — — — — —, hamvaibul, 's fejledező életerejének már több szép jeleit adá.*" lap 274

Valóban egy egészen különös modor a' jelent a' múltnak, és még ezen felűl a' néhány évelőtti múltnak veszteségére dicsérni! Ki mind azon stá-

tushivatalbeli, alkotmányos lépéseket tudja, mellyek ezen fő igazgatószék által egy emberéletihosz olta tétettek; ki am a' hasonlíthatatlan felírásokra 's felterjesztésekre emlékezik, mellyek ezen areopagustól a' legzavarosabb időkben felküldettek; ki végre tudja, hogy a' még élő státusemberink legnagyobb része a' kormányzás ezen tövises iskolájában a' nemzet ékességeivé képzé magát: annak a' felebbi előadáson meg kell botránkoznia; 's nem könnyen fogja azt valaki megvallani, hogy az a' magos tanács csak rövid idő olta *támada fel h — — — — — hamvaibul.* De fel sem lehet tenni, hogy ezen szakadatlan buzgóságú fényes főigazgatószék, olly dicső 's nagy bölcseségű sokévi Elölülés alatt, csak az 1825/7 diki országgyűlés olta fejledező életerejének jeleit adná.

A mit lap- 274 — 278. az utólsó országgyűlésről olvasunk, ezen tárgyat nem egész valóságában festi; mert azt az 1791-diki 13. törvényczikkely határaiban felvilágosítni szükséges volt volna. Azon állítás lap 274. *nem mentek e számosan, előre elhatárzott characterrel, hogy opponálni fognak? 'S valyon mi okbul? mondhatni semmi okbul, vagy pedig mert rontani könnyebb mint épiteni, 's a' sokaságtul még is jobban bámultatik; vagy pedig mert azt gondolták, a' kormány majd mindig az opponenseket emeli csak, akár helyesek azoknak ellenző szavaik akár nem, akár észbül folynak, akár rontalmi vágybul,* — talán elő nem fordulna, ha a' gróf tulajdon száp szavait lap 284. „*Ugyan Barátom, meggondolád e' midőn e' sorokat irád, mit tevél; 's valyon van e elég mély tehetséged átlátni, milly könnyelmüleg sértél meg éppen ott, hol embernek emberrül itélni nem szabad, 's hol biró csak Isten lehet, ki a' szip legbelsőbb rugóit 's mind azt, a' mi halandó kebelben szép 's rut, világosan látja!*" egy kicsinyt szeme előtt tartotta volna. A' dolog veléjére csak a' gróf fonto

kinyilatkoztazásával felelek, lap 278. „*Oppositióra legnagyobb szükség van; mert a' Való, azon egyetlenegy czélra-vezető kalauza az emberiségnek, csak elmesurlódások által szokott lépni a' halandók közé. Hanem olly ellenzés melly a' tárgy ismérete előtt határoztatott már el, vagy csak kicsinységek körül bibelődik*" — noha ezen tárgyról egy nagy könyvet] lehetne irni, azon kijelentéssel meg kell elégednem, hogy egy alkotmányos országban sok nem kicsinység, mi némellyek előtt annak látszik; az' újoncz-kérdés többnyire egyetlenegy általányosan tagadó szóra sem akadott, és végre az óhajtott egyesség szerencsésen megtörtént. —

Lap 275. így szól végre a' gróf: *'S valyon képviselési consequentia 's character e ez? 's voln e csuda, ha egy erős kormány illy kézzelfogható elégtelenséget önkénye által pótolna ki?*" — — — Ez sokkal terhesebb kérdés, hogy sem én egyes azt illendően méltatni 's felvilágosítni képes volnék: egyedűl azt az óhajtást csikarja ki belőlem, hogy, ha mingyárt a' munka többi része a' közönség elébe lépe is, eme' néhány sor, Horácznak igen bölcs tanácsa szerint, kilencz év előtt ki ne adatott volna; melly esetben hihetőleg ez napvilágot soha sem látna: mi által, csekély ítéletem szerint, senki legkevesebbet sem vesztett, a' gróf pedig maga igen sokat nyert volna. —

A' „Világ és Hitel" nagy része az idegen mívelt nemzetek kereskedésével és szorgalmával foglalatoskodik. Itt a' gróf egészen a' maga elemében van, és minden sor festi a' lelkes és csínos utazót. Az itt közlött töredékek teljességgel úgy vannak alkotva, hogy a' közönségnek várakozását a' gróf utazó-levelei kiadása eránt igen igen ingerlik és e' tárgyban teljes igazzal a' legérdeklőbbeket ígérik; mert hogy itt olly utazó beszél, ki nemes tudnivágyásból Európát megútazá, 's a' kinek világos szel-

leme a' láttottakat éles és igaz itélettel felfogni 's magát olly ismeretekkel gazdagítni képes, mellyek még egykor a' hazának megbecsűlhetetlen hasznára lehetnek, az sokkal nyilvánságosabban tűnik az olvasó szemei elébe, mintsem hogy minden magyar azt ne kivánná, hogy a' többi tehetős utazóink nagy része is hasonló becsű kincseket vásárolna, a' magával kivitt magyar aranyon.

De sem e' hasznos és fényes tapasztalások, sem a' mindenütt olly tisztán kijelentett kivánság, a' hazát e' részben a' lehetségig emelni, nem hátrálják azt, hogy midőn a' gróf ama' jelességeket Magyarországra alkalmaztatná, gyakran olly alapokat ne állítson fel, mellyek nem mindég alkalmaztathatóknak látszanak, sőt olly nézpontból mennek ki, mellyel nem mindenkor egyezhetünk meg. Azonfelűl sokszor még olly mondásokra is akadni, mellyek mostani formájokban egymással egyáltalában ellenkeznek. Mí ez eránti vélekedésünket lehető rövidséggel kinyilatkoztatjuk, mit nekünk többek között még ezen gyengéd tárgynak másszinü tekintete is javasol; mellyre nézve gyakorta csupa érintésekkel kell megelégednünk. — Minden előtt némelly e' részben talált ellenkező mondásokat hozunk fel, mellyeket az egésznek egyszerűsítése miatt itten a' grófnak mind a' három munkájából annyival inkább kiemelni bátorkodunk, mivel ezt nekünk a' jelen munkának czíme is megengedi. Annakutána pedig némelly egyes mondásokra, úgymint a' kereskedésről, szorgalomról, hitelről és gazdaságról szólókra fogunk általmenni.

Mi a' kereskedést és szorgalmast egyáltalában illeti, több hasonló mondások közötté következendők ötlenek elönkbe: „De minekutánna kereskedésünk alig van, mellynek oka, akár ki mit mondjon is, *csak magunkban fekszik* — Lovakrul. lap 18. „Semmi sem emelheti fel anyaföldünket, *csak*

agyvelőnk 's kezeink: 's nem hiányos geographiai helyezetünk *oka kereskedésünk nem létének.*" Hitel, lap 114. „Csak ne panaszkodjunk szüntelen, hogy pénzünk nincs, hanem valljuk meg inkább, *hogy nem értjük a' dolgot 's nem nyúlunk azon módokhoz*, mellyek által magunknak pénzt szerezhetnénk" Hitel, lap 118. „'S csak azt ne mondjuk: hogy más nemzetekkel a' concurrentiát nem állhatjuk ki, hanem hogy több 's jobb termékek kitermesztése, könnyebb communicatio 's a' portékák becsesbre változása végett *legkisebbet se teszünk 's csak azt várjuk, hogy a' galamb sülve repüljön szánkba.*" Hitel, lap 122. „Türhetetlen ellenben azon mindennap százszor hallott panasz „nincs jövedelmünk, nincs kereskedésünk, nincs pénzünk" *'s a' t. azon apathia 's tespedség mellett, melly soha nem enged* azon módokhoz nyúlni 's azon utakra állni, mellyek által gazdaságunkat, kereskedésünket minden bizonnyal jó forgásba 's divatba hozhatnók, 's igy jövedelmünk természetesen szaporadna! Csak boszonkodva szemlélhetni ollyat, *ki magán könnyen segíthetne, de nem segít.*" Hitel, lap 141. „De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, *sőt igen könnyü, és szinte semmi fáradságba se kerül 's önmagunktul függ*: akkor a' hiányok 's homályok eltagadása 's rejtegetése csak azt bizonyítja, hogy azokbul *kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.*" Hitel, lap 241. „Te azt gondolod: előmenetelünk csak részint függ tőlünk; *én pedig azt hiszem: csupán tőlünk függ.*" Világ *l.* 104. *'S igy minden, legkisebb kivétel nélkül, a' Nemzettül függ.* Világ l. 117. „Ki tiltotta 's ki tiltja ma meg „rendbehozni Dunánkat," 's borainkkal arra, merre a' természet 's vizek folyamatja elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? *Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — 's ellentiségünkbül szükségképen következő „lelki 's testi gyengeségünk*" Világ l. 152. „*Csak*

magunkban van a' csudákat művélhető erő. Világ lap 351.

A' grófnak ezen és még más illyes állításai nyilvánságosan mutatják, hogy ő egyedűl a' nemzetnek tulajdonítja az azeránti hibát, hogy annak semmi nevezetesebb kereskedése nincsen: állítván, hogy egészen és egyedűl hatalmunkban vagyon, ezen rosz állapotunkból könnyen és szinte minden fáradság nélkűl kilábolni, 's magunknak a' legkiterjedtebb kereskedést eszközleni, minek is nagyobb egyességből és szükséges ismeretekből természetszerint következni kellene. Úgy tetszik azonban, hogy e' mondások a' következendőkkel néműleg ellenkeznek, és hogy azokat jelen formájokban nem egy könnyen lehetne egyesítni.

A' „Hitelben" lap 123. ezeket leljük: „*Ha pedig azon vámot tekintjük*, melly azon portékáinkat nyomja, mellyek vagy egyenesen magyar kikötőkből, vagy tőlünk a' Király örökös tartományin keresztűl az az: transito vitetnek külföldre, *már az más 's kétséget nem szenved, hogy minden iparkodás mellett is a' legjobb szorgalmi 's kereskedési gazdák mindaddig tenkre jutnak, mig ezen vámok vagy egészen nem törűltetnek el, vagy olly bizonyos 's alacsony lábra nem tétetnek*, hogy azokat semmi többé ne változtathassa 's a' terhek az ipart meg ne öljék, 's hogy jobb a' vám mostani ingadozó léte miatt mechanice, mint eddig, egy táblába őszit, másba tavaszit, harmadikba semmit se vetni, ára van e nincs e, mint kivitelre termeszteni dohányt, kendert 's a' t. röviden: *gondolkozva gazdálkodni.*" *Itt hát változás kell, hasznos is, lehető is;* 's éppen mert haszna nyilványos, azért lehető" 's a' t. — 'S ne mondjuk, hogy általjában a' vámot kell eltörülni, *hanem a' külső vám nagy sulyát 's ingadozó létét iparkodjunk megszüntetni*" Hitel lap 123 — 125. Továbbá a' Hitelben lap 136. eme' fejezetben: „A' szállítások

Transito 's Vámok körülti bátorság hija" — hol a' gróf tömött rövidséggel és valódi mestervonásokkal külső keresḱédesünknek több akadáljait rajzolja, olvassuk a' többi között: „Károlyvárott egyetlen egy kőtárház sincs. Gondolná e az ember? Azon ponton, hová hajón jő a' portéka 's tengélen megy tovább! Legkisebb kereskedésbeli tudomány nélkül átlátná még a' Nádudvari biró is, hogy 's a' t. Most a' kereskedőnek még irásihoz sincs bátorságos helye, mert a' fortificatioi törvények szerint nem szabad a' vár körül kőépületet rakni. — — *Itéletem szerint ezen csekélység elegendő gát minden kereskedésbeli ipar ellen;* — 's ha volt számosb esztendő előtt valamelly dohány 's gabnakereskedésünk, annak nyilványos jele, hogy jó külkereskedésünk valaha minden bizonnyal lehetne, 's. a' t. 's igy egy - - - - vár, melly mostani időkben senkit se tartoztatna, *elég Magyarország kereskedését akadályoztatni.* — *A' mi pedig a' vám ingatagságát illeti*, mikép gondulhatjuk egy pillantatig is, hogy valaki egész gazdaságát, mellynek tesz̃em őszi vetés volt alapja, dohány, kender, vagy akármi egyéb termeszetésre változtatná át, mert ezekbül több nyereséget reméll, ha azon kell aggodnia *„valljon n m emelik e fel a' vámot? 'S ezen bizonytalansá*; 's majd felemelt majd leszállított vám *több kárt és zavart hoz a' termesztők iparkodásiba, mint a' lehető legmagasb vám, melly elhatározottan 's változhatatlanul marad meg* Ezen esetben a' gazdák ollyannal nem is fogják fárasztani eszeket, minek termesztése vámsulya miatt fáradságát úgy se jutalmazhatja meg soha, 's testestül lelkestül más tárgyra fogják szánni magokat, ha pedig ollyan tárgy nem adná elő magát, pipára gyujtani inkább, mintsem haszon nélkül izzadni. Az ingadozó vám hijába fáraszt sokat, sokat pedig tenkre tesz, 's az iparkodó gazdát bünteti inkább, a' henyélőnek, gondatlannak pedig kedvez, ki min-

dent a' régi rozsdás állapotban hágy." Hitel l. 136 — 138. — Hasonló véleményekre a' „Világban" is akadni; többek között lap 161. „'S Veled tökéletesen kezet fogok: *hogy ugyan azon egy monarchiában a' külön országok közti vám egy természetelleni 's igy káros megkötés, melly ugy szolván az ország egészséges vérfolyását akadályozza"* — 's hasonlóul l. 166. ezen vámot *természet-ellen*inek nevezi, *melly ekép nem is állhat fen soká már."*
Ezen mondások egyáltallában egymással meg nem egyeztethetők, és nyilványos tanúját adják annak, melly vigyázva kelljen bánni az valamelly apodicticumnak felállításával. A' gróf utólsó állításai kétségkivűliek lévén, szükségképen következik, hogy az elsők, illy egyenesen és meghatározottan kimondva, meg nem állhatnak. Mert egyátalában nem csak Magyarországon, hanem minden más földön is a' kereskedés és szorgalom nagyobb vagy kisebb virágzásának okai mindég igen öszveszőtt természtűek — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
és így a' tárgyat egyetemi állításokkal sehol sem lehet kimerítni.

Ebből természet szerint következik, hogy azon mondások, mellyeket a' gróf l. 146 —169 és 444 — 480 Magyarországnak a' külfölddel való borkereskedéséről — ide nem értvén a' német örökös tartományokat — hasonló elvek szerint lelkesen és felfogó dologismerettel mond, csak egy részben alaposak.

Hogy minden előtt szükséges volna, többet érő 's a' kereskedésre alkalmatosabb bort termeszteni, minden kétségen kivűl való; mi eránti szükséges javításokat a' gróf következőképen osztályozza: „a' szőlőhegy vagy kert éghajlata 's fekvése, föld vegyülete 's mibenléte, t. i.

mellyen a' szölö áll, a' töke fajtája 's neme, a' tökiveli bánás-és szüretelésmód, kádárság, pinczemesterség." Világ l. 147. E' környűlállások elsöje borkereskedésünknek nem áll útjában, mivel az még nincs megmutatva, hogy a' tokai, ménesi, ruszti 'stbb. hegyek szölötökéji helyébe a' világnak akár melly részéből jobbakat lehetne ültetni; de talán még az is megtörténhető, hogy sok francz és spanyol szőlőhegyeket épen a' magyar szőlőfajtákkal lehetne megjavítani. E' tárgyban próbákat tenni, egyedűl értelmes szőlőgazdák dolga; és noha az ebbeli jobbítás hasznos lehetne, jelennen ez annál kevésbé szükséges, mivel még nem bizonyos, hogy a' jobb magyar hegyek gyümölcse, telljes megérésében, akárminő külföldinél alávalóbb volna. — Egészen más azonban a' szüreteléssel való bánás, a' forrás, kádárság, pincze-'s végre kalmári manipulatió; itt már más borkereskedési nemzetek, különösen a' franczok megett, kik a' részben a' chemiában tett találmányok tanácsaival élnek, sokkal hátrább állunk, és arról legkevesebbet sem lehet kételkedni, hogy mostani portékánkkal még akkor is, ha a' világnak minden külső környűlállásai kedvesek volnának, a concurrentiát ki nem állhatnók. — Itt azonban egy más igen fontos kérdés támad: Tegyük fel, hogy találkoznék egy felvilágosodott, hazafiúi érzésü, tehetős férjfiakból álló társaság, melly a' magyar bort tökéletesen manipulálná — mi ugyan nem igen könnyű, de korántsem lehetetlen dolog — ha volna e ezért nevezetes külső borkereskédesünk, még akkor is, mikor boraink az által a' földön legjobbakká válnának? — — — — — — — — — — — — — — — — — —

És íme itt van már a' talánynak egy része meg fejtve „miért nem vagyunk mí a' bor manipulatiójában olly szorgalmatosak és ügyesek, mint a' francziák. A' francz szőlőmíves fáradsága jutalmára minden

bizonnyal számat tarthat, mivel nemzete a' borkereskedésnek valódi birtokában vagyon; a' magyar ellenben e' részben nagyobbára minden járandó haszon nélkűl fáradoznék és költekeznék. Ezt mindazáltal teljességgel nem akarnám a' kádárságra 's a' bornak tudományos manipulatiójára érteni, melly mindég kívánatos maradna, ha mingyárt borainkból egy boutelliát sem viszünk a' kűlföldre: itt csupán a' magyar bornak egy a' kűlfölddel leendő kereskedésbeli fáradságos és költséges czikkellyé változtatását értem. — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Én a' concurrentiát olly csekélységnek nem tarthatom, millyennek azt a' gróf nézni látszik; mert akármi jól legyen a' mí borunk elkészítve, mégis igaz marad az, hogy vajmi nehéz, más nagy kereskedő nemzetekkel egy olly portékának eladásában vetekedni, mellynek birtokában azok már régolta vannak; és leginkább egy szántóvető nemzetnek, mellynek sem hajója sem kikötőhelye. Más nemzetek, mint Francziaország, Portugallia, és Spanyolország résszerint országos tractatusok által borkereskedéseket biztosították; mint nevezetesen Portugallia, melly Brittanniába bevitt boroktól csak egy negyed-rész vámot fizet. Ezen nemzetek mindent elkövetnének, hogy borkereskedésünket gátolják, melly nekik, kik ezen kereskedéságnak folytában vannak, annál könnyebb volna, mivel illy fényűzési czikkelyek — mellyek közé az idegen kereskedésre szánt boraink is tartóznak — igen is alá vannak vetve a' kereskedés folyamotjának, és a' kereskedőházak már fenálló hitelbeli öszveköttetéseiknek. Ebből tehát kiki képzelheti magának, minő óriási tusakodás támadna, míg ezen országok annyira biztosított borkereskedéseket egy szántóvető nemzet által kezekből kicsikartatni, vagy legalább ezt mint vetél-

kedőt magok mellett állani engednék. Hogy többnyire csak egy valamelly kereskedő czikkelyt egész tökéletességében bírni, még nem elég arra, hogy nevezetes külkereskedés tárgyává lehessen, azt még magok az országos küldöttség munkáji is lap 17. megmutatják:

„Tabaccae tam pro sumendo, quam pro fumando usus passim in Europa ita increvit, ut non tantum in pluribus Regnis notabiliter coli coeperit, sed etiam omnia fere Regimina exinde Regale formaverint. Locupletissime tamen et optime procreatur in Regno nostro, et in America septemtrionali, adeo ut Tabacca Hungarica praeter quantitatem, quae domesticae consumtioni, et maximae parti provisionis haereditariarum Austriacarum Ditionum inservit, insuper magnum ad exteros exportationis ramum constituere possit.“

„Jam temporibus illis, quibus cultura ejus in Hungaria minus, quam nunc perfecta erat, occasione praesertim belli, pro elibertatione provinciarum unitarum Americae Septemtrionalis gesti, tabacca hungarica ad Germaniam et Belgium magna in copia educta fuit, et omnes Fabricae hollandicae et germanicae foliis nostris, velut ad praeparandam illam, quae in pulveres cogitur, tabaccam, imprimis qualificatis, et fere necessariis utebantur. Evectio illius ad exteras oras etiam per littorale hungaricum tam notabilis erat, ut anno jam 1790. et posterioribus plures milliones Regno intulerit. — Illo nempe tempore vectigal exportationis levissimum fuerat $1\frac{1}{2}$ xr. a centenario.“

„Felices hae commerciales relationes procul dubio diutius adhuc, non obstante pace inter belligerentes, Anglos quippe Gallos et Americanos, successive conclusa perdurassent, nisi portorium tabaccae per vices semper auctum, in fine ad gradum, cui haec sustinendo non erat 12. fl. C. M. a centenario deductum fuisset. Tunc nempe Germani

et Hollandi, sed et Itali, qui prius constantes nostri et quasi certi consumentes erant, se Americana tabacca providere coeperunt."

„Supervenit his systema continentale, praepotentia Gallici eotum imperii inductum, et pro viribus sustentatum, durante quo, cum Itali nec Americanam tabaccam acquirere potuerint, hungarica vero nimis caro veniret, iidem Itali, per suum etiam Regimen animati, ipsi tabaccam majori in quantitate colere coeperunt, atque per hoc gravissimum vulnus industriae huic nostrae inflixerunt. Idem fere in nonnullis Germaniae provinciis evenit, relate ad quas etiam administratio Viennensis se se in Commercium hoc ingerendo, comparationem tabaccae hungariae durioribus adhuc conditionibus involvit."

„Recentioribus temporibus mala haec maxima quidem in parte cessarunt." etc.

„Mit a' gróf a' cassino pinczéjéről szól, az intézők véghetetlen buzgalmát hírdeti; de ez mind csekély olly nagy czélra, 's ezen társaság csak úgy tehetne valami nagyot, ha annyira nevekednék, hogy legalább egy millió for. tőkéje volna, mellytől még az első tíz esztendőben nemcsak kamatot várni nem szabad, hanem arra is számat tarthatnak a' részvényesek, hogy hozzá pótolni is fognak. Így t a l á n lehetne még nagyobb külső borkereskedésünk; csak az a' kérdés, találkoznak e majd annyi 's olly vagyonos honfiak, kik pénzeket az ingadozóra reászánni fogják. — Kűlkereskedésünk és belszorgalmunk minden öszveszövései a' t a g l a l a t b a n valódi mesterkézzel festve 's kimerítve vannak; és mivel egy részről az ott találkozó állításoknál és okoskodásoknál jobbat és valóbbat teljességgel nem mondhatnék, más részről pedig a' V i l á g nagyon tisztelt szerzője taglalójának ebbeli nyomos ellenvetéseit nemcsak meg nem czáfolta, hanem nagyobb részben meg sem érintette: az érdemes olvasót

azon nevezetes mívhez, és leginkább 49, 76, 125, 128, 133 és 211 lapjaihoz kell útasítnom. — — — — — — — — — — — — — — — —

Nehezen fogna a' haza a' kereskedés akadályairól valami újat hallani; a' Világban legalább e' tárgyról semmi olly practicai 's honunkra alkalmaztatható állítást nem láthatni, mit sokkal jobban kidolgozva, környűlállásosabban kimerítve 's különösen mélyebb belátással előadva, országgyűlési irományainkban, a' kétszeri országos küldöttség munkájiban 'stbb. nem találhatna az ügyes olvasó. És még is úgy tetszik, mintha a' gróf, ki munkájában százszornál többször a' „szerencsétlen, elfacsart ideákat" — emlegeti, ama' legszerencsétlenebbnek nyavalyájában szenvedne, hogy tudnillik a' tőle annyira gyűlölt deák nyelven irott törvénykönyveink csupán régi rozsdát és rabulisticumot foglalnak magokban, és bennek a' kereskedésről és financziákról vagy épen semmit, vagy csak haszontalan holmit lelni: mivel a' többek között lap 143. így szól: „*'s egyesült törvénykönyvinkben nincs egy javalat is, mellyet pénz, 's hitelbeli dolgaink jobb elrendelésire mai időben valódi sikerrel használhatnánk.*" Itt természetesen semmi sem marad egyéb hátra, mint ezen tiszteletes könyvekre való utasítás, mellyek, fájdalom, nem olly gyakran, nem is olly figyelemmel, sőt nem olly sokaktól olvastatnak, mint foglalatjoknak nagy része megérdemlené; melly nem egyedűl Magyarországra, hanem minden más országra nézve is, valódi practicai ismeretek kincstárának méltán tekintethetik.

Hogy a' grófról mondott fellebbi állítás nem egészen alaptalan, azt a' lap 434. álló következő szavak meglehetős világossággal bizonyítják: „akkor mint hiv jobbágyokhoz illik, férfias egyenességgel a' királyszék elibe fogunk lépni, — — 's nem egy ketten, vagy ollyanok kik mindenöket elpazérlották már, 's hosszu életöken kivül semmi egyéb érdemök, 's igy bennök egy bölcs fejdelem nem is

igen bizhatik; — hanem számosan 's ollyanok, kiknek sajátjok rendben, 's kik önhasznokat pártolják ugyan, de nem úgy, — 's erre figyelmezni kell — hogy az a' köz jó 's haszon elibe tétessék, hanem hogy az csak abbul folyjon, — 's kik indiscret practensiók (?!) helyett igy szólnának Urokhoz: „Fejdelem! hiv jobbágyidnak valljuk magunkat, „mert Te törvényes Királyunk vagy — őseink elszánt „bátorságát fel fogja mulni a' miénk, ha székedet „veszély környezné, a' mitül mentsen Isten! — — „hanem éppen mert hiv jobbágyid vagyunk, 's azok „is akarunk lenni holtig, tehetségünket is tetemesb „szolgálhatásunk végett emelni kivánjuk, — ezt pe„dig nem uj privilegiumok által, hanem a' köz gya„rapodás 's honunk felemelkedése után. Lásd Urunk „geographiai helyzetünk nem kedvező, 's ekép soha „nem fogunk boldogulhatni, mig nyers termeszt„ményinket nem változtatjuk honunkban becsesbek„ké, ez pedig csak gyárok által eszközöltethetik. A' „Dunát magunk költségin szándékozunk rendbe hoz„ni, az ádriai tengerrel közösülést eligazítani 's igy „igaz, fekvésünk mostohaságin némileg orvoslani — „— — nem különben olly törvényjavításokat köz„lendünk országgyülésinken Veled, 's hihetőleg el „is határozzuk, mellyeknél fogva szivesen le fog te„lepedni köztünk idegen kereskedő, gyártó 's a' t. „Azonban Urunk! mind ez még nem elég, mert a' „hazánkat terhelő vám győzhetlen gát gyanánt feszül „minden iparkodásink ellen; 's ennek elintézése az, „a' miért esedezünk. — Mi nem akarjuk sem ma„gunk, sem honfi-társink hasznát más jobbágyid „kárára alapítni, mert igen is jól tudjuk, hogy azok„rul is gondoskodni szent tiszted, sem lehetetlent „nem kivánunk, hanem csak azt: lépnénk olly Javi„tásokra, mellyeknél fogva se kincstárodnak csorba, „se másnak kár ne okoztatnék, hazánknak pedig „legnagyobb haszon szereztetnék, — a' mit mi fe„lette könnyen kivihetőnek gondolunk; mert nem

„hihetni, hogy kincstárod 's Monarchiádnak az v a-„l ó d i hasznára lehetne, ha Magyarország, melly „birodalmidnak leggazdagabb részévé válhatnék, — „ön zsírjába fulad, 's vére akadozása miatt csak „tengődve nyomorog, a' helyett hogy élne, 's leg-„főkép a' Te dicsőségedre élne. — Tanácskozzunk „errül 's hadd legyen nekünk is szavunk hozzá" 's a' t. — „'S illy egyenes lelkű szózatnak milly következése volna? Én azt szeretem 's akarom hinni, nemcsak az Austriai közbirodalomnak fetette nagy haszna — mert előttem legalább axiomának látszik, hogy mennél gazdagabb Magyarország, annál jobban gyarapodnának a' vele összeköttetésben vagy kormányszövetségben lévő szomszéd népek is — hanem Fejdelem 's Nemzetnek azon rokon egyesülése is okvetetlenül következnék, mellyek híja a' mostani Európai borzasztó vérnapoknak tán egyedüli igaz oka, 's mellynek léte a' nemzetek legnagyobb boldogsága 's fejdelmek leghalhatatlanabb disze."

Ez volna tehát ama' beszéd, melly hazánkra olly áldott következéseket árasztana, 's a' mellyből nem csak Magyarországnak virágzó külső kereskedése, hanem az egész birodalomnak boldogsága olly tündöklőleg származnék. Valóban, az idegen, ki státusdolgainkkal kevésbé, vagy épen nem ismeretes, itten bámulással kénytelen felkiáltani: „Nagy Isten! Minő népnek kell lenni a' magyaroknak, midőn ők esztendőt által vármegyei közgyűléseikben többször megjelennek, szinte minden harmadik évben országgyűlésre hívatnak, és még sem jöttek soha azon egészen természetes gondolatra, azt tenni, mit a' tudós gróf itt olly eszesen javasol és — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

Ezt az illy elmés idegent addig, mig talán a' kűlföldnek szemei e' tárgyban több tekintetben fel nem

nyílnak, röviden csak arról teszem bizonyossá „hogy ha mind az, mi az utólsó emberkorban a' kereskedésről, nemzeti szorgalomról, financiákról 's a' t. közönséges tanácskozásba vétetett, öszve gyűjtetnék: abból gyaníthatóképen sokkal vastagabb három kötet készűlne, mint azok, mellyekkel bennünket a' gróf eddigelő gazdagítni méltóztatott; akkor aztán egyedűl az olvasó-közönségre bízatnék megítélni, vallyon hol lehessen több practicai elveket, vagy — — — — — fellelni. —

A' gróf, ki munkája folytában olly sokféle d i l e m m á k a t halmoz öszve, mellyek által majd a' hazát, majd az egyes polgárokat, majd végre gróf Dessewffyt kétséges alternatívákba helyzi, itten maga magát némü dilemmatőrbe ejteni látszik, tudnillik: „a' gróf vagy olvasta mind azon említett könyveket; vagy azok előtte ismeretlenek.“

Ha mind az országos küldöttségek munkáji, országgyűlési irományok, egyesek könyvei 'stbb. előtte ismeretesek: miként lehet itten egy küldöttséget javasolni, 's annak szájába olly beszédet adni, mellyben minden statisticai, sőt rhetoricai tulajdonok hibáznak; — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Hogyan tud végre a' gróf, quasi re bene gesta, felkiáltani: „'S illy egyenes lelkü szózatnak milly következése volna?“ — 's a' t. Mintha a' magyarok ezen oratióra várakoztak volna, hogy kivánságaikat a' köz Atya keblébe önthessék! — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

lehet az, hogy valaki, ki politicai dolgainkkal megbarátkozott, illy beszédet egyébnek tartson, mint egy rhetoricai exercitiumnak? —

Ha pedig a' gróf előtt a' mondott tanácskozások és irományok néműleg ismeretlenek, — mit

hinnünk talán okaink is vannak — úgy csudálkozni lehetne azon, hogy valaki az előbocsátott szükséges praemissák tökéletes ismerete nélkűl a' magyar publicisticai pályára fellép, és még olly themát választ könyvének — „Magyarország mindenben hátra van" — mellyet az egész világ publicistáji sikeresen ki nem vihetnének — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Ezen második feltétel ellen — noha mint felebb mondám, arra némelly alapjaink vannak — a' grófnak munkájiban ellenben több olly állítást találunk, mellyek minket újabb perplexitásba helyeztetnek; így olvassuk p. o. a' „Lovakrul" irt könyvében lap 24. *„Senki nálamnál jobban nem tudja, hogy nagyobb elbizottság nincs, mint olly tárgyrul oktatni akarni, mellyhez az ember tökéletesen nem ért,"* és a' „Hitelben" lap 124. *„hallgassunk ellenben mindaddig, ha ezekben — datumokban — szükölködnénk, míg az egész tárgy igazi fekvését jól nem ismerjük; mert nincs nevetségesb az alaptalan okoskodásnál; nem külömben nagyobb gorombaság sincs, mint „másokat oktatni akarni ahoz való tudomány nélkül."* — A' „Világban" továbbá lap 142. ezek fordulnak elő: *„Ezeket lelkedre kötvén kérdezlek, mikép felelsz Te majd egykor mind azon antipracticai okoskodásidért, mellyek burján-magvát hazafiaid közé hintegetéd? Hidd el, nincs nagyobb vétek, mint másokat oktatni akarni ahoz megkívántató tudomány nélkül."* Ezen és más ezekhez hasonló állításokból azt kellene ugyan minden bizonnyal feltenni, hogy a' gróf, minekelőtt „Magyarországot mindenben hátra lenni állítná" és magát még olly ostorral felfegyverkezné, minémüt eddigelő sehol sem látánk: ezen olly számos és elkerülhetetlenül szükséges foliántok igen szorgalmas tanulása által magát előre tökéletesen elkészítette lesz; — mert a' ki Ma-

gyarország felől illy terhes állítást tesz, ennek szükségképen „minden környűllállásait tökéletesen ismernie“ kell. Ezen okoskodás ellen, — mellynek tán nagyszámu közönsége lehetne — magam ugyan semmi bizonyos adatokat elő nem gördíthetek; velem azonban semmi halandó azt el nem hitetheti, hogy a' gróf, ha minden a' kereskedés és nemzeti szorgalom tárgyában lévő irományaink közűl csak a' két rendbeli Országos Kiküldötség munkájit és az 1802, 1807, 1811/12, 1825/7 és 1830-diki Országgyűlés actájit olvasta volna, a' szóban levő beszédét, cum omnibus accessoriis, egy méltó auto da fe- nek által nem adta volna.

De más részről nem is volna megfoghatatlan, ha a' gróf előtt e' részben némelly dolgok ismeretlenek. Sőt ha valakinek teljes igazal el lehetne nézni, hogy előtte törvényeink tábláji, országgyűlési napkönyveink és főképen az utolsó negyven esztendőben megjelent közönséges irományaink nem egészen ismeretesek, úgy azt bizonyosan a' grófra nézve kellene tennünk, kinél úgy is csak egy fél csuda által lehetett volna az ellenkezőnek megtörténnie. Életének nagyobb részét dicső fegyverviselésben, több évet hasznos utazásban, közelebb lefolyt esztendejit különféle hazafiúi intézetek felállításában és három tudományos munkája dolgozásában töltvén, mind ez őtet a' physicai időtől megfosztá, hogy a' magyar közönséges és privát törvényeket minden ahhoz megkívántató segédforrásokkal együtt alaposan megtanulhassa; mire egy tized is alig elegendő, még akkor is, ha azzal a' szorgalommal egyszer 's mind törvényes és politicai praxis is egyesíttetik. Hogy pedig a' gróf miért ira olly tárgyakról, mellyeknek illy szövevényes mibenlétével a' felebbi okoknál fogva tökéletesen meg nem ismerkedheték, az már ismét egy egészen más kérdés; mellynek megfelelése azonban hozzám nem tartozik.

Itt olly emberek, kik véleményekhez egy kevéssé makacson ragaszkodnak, talán a' most előadottak által sem fognak egészen megelégedve lenni, 's illy ellenvetést teendenek: „Hogyan lehet azt feltenni, hogy a' gróf a' publicisticai pályára tökéletes előkészület nélkül lépett volna fel, a' gróf, ki „Lovakrul lap 189. olly világi okossággal ezeket nyilatkoztatja ki: „*Elég egy embernek egy tárgy, csak azt űzze legnagyobb ügyességgel 's tökéletességgel. A' mindenben Avatkozó ritkán tud valami Egyest derekasan végbe vinni. A' Pék, ha egyszerre Fánksütő is, Szakács is, nem fog olly zsemlét, olly kenyeret sütni, mint Pékpajtása, ki csak zsemlét 's kenyeret süt. Czizmadia és Szabó egy Emberben; Kovács 's Lakatos egy személyben, jól el nem fér.*" Nem különben lap 105. „*Egy Lóorvos, a' ki a' lólábának minden idegeit annyira esmeri, hogy azokrul egy hétig is beszélhetne, de még lovat nem patkolt, nem fogja e inkább megnyilazni lovát, mint az a' falusi kovács a' ki ezereket vasalt már, ámbár azt sem tudja, mi az ideg.*" — vagy „Világ" 133: *Messze marad a' dilettant azok mögött, kik mesterségöket professio gyanánt üzik.*" Mind ez — fogják továbbá azok viszonyzani — szinte matematicai tanuját adja annak, hogy a' gróf mindent, mi közönséges és privát törvényeinkbe, státusoeconomiánkba belevág, mind azon számtalan előadásokat, mellyekből industriánk akadályai tisztán kilátszanak, nemcsak elolvasta, hanem még szorgalmatosan meg is tanulta; mert ha ez igy nem volna, úgy a' gróf, midőn Világ lap 144 így szól: „*Te Minerva felkentje! — éppen olly gyenge mint Richelieu nem leendesz, ki mindig annak akart tartatni, a' mi nem volt, 's igy jó poeta névért, mellyet nem érdemle, szivesen állott volna jobban megérdemlett, vagy legalább reá halmazott financiai ügyessége hirétül*" — bizonzosan csak magára készíte egy keserű satyrát; még pedig annyival kese-

rübbet, mivel a' rosz poëta senkinek sem árt, sőt néha mulattat, az egészen el nem készűlt publicista ellenben néha árthat is."

Mind ezeket megengedem én amaz akaratos embereknek; de még is csak az auto da fe melletti állításomnál maradok mindaddig, míg még matematicaibb, vagy tulajdonképen factumokra épült okok által az ellenkezőről meg nem győzettetem. Sőt meg kell vallanom egész őszinteséggel, hogy a' hazáért, de még magáért a' grófért is, kivánva kivánom, hogy a' dilemmának második része állhasson meg; mert az elmulasztottat még helyre lehet hozni, de a' hibás elveket eligazítni igen bajos. Ha a' gróf alkotmányunk talpköveiről, vármegyéink alkotásáról, országgyűléseink folyamotjáról és szellemérő l, kereskedésünk és miveltségünk eszközeiről és akadályairól, sarktörvényeinkről, igazságunk kiszolgáltatásáról 's a' t. annélkűl ira, hogy az azokkoz megkivántató minden forrásokat szorosan megvizsgálta volna: úgy azt hihetőképen azáltal lehet megmagyarázni, hogy nem mindennapi intellectualis erejének érzetében ezt feleslegesnek tartá, sőt azon *„imponens tekintetü egy pár vastag déák könyvről, mellyben a' pénz 's vagyon-körülti törvényink öszve vissza vannak torlasztva"* — lap 216. — igen csekélyűl vélekedék, és azok nélkűl is czélt érni reményle. Hogy pedig olly országban, — — — — — az irónak szükséges törvénybeli előismeretek nélkűl boldogulni nem lehet, azt mindennek, ki azt hinni nem akarja 's az ellen cselekszik, előbb utóbb saját kárával tapasztalnia kell. — Hogy egyébaránt a' haza azzal, mit a' gróf más úton végbevitt, tökéletesen megelégedhetik, arról senki sem kételkedik; és igazságtalan volna, más részről szerfeletti dolgokat kívánni. Mert a' gróf — hogy én is hasonlatosságával éljek — a' cassinó 's lóverseny által, két olly jó ízű, 's idegen drága fűszerekkel be-

híntett fánkot sütött, hogy teljes igazzal elnézésre számíthat, ha publicistai kenyere, mellyet itten elönkbe tesz, noha szép lisztből tiszta kezekkel dagasztva, sem olly jól megkelve, sem ollyan tökéletesen kisűlve nincsen, mint rendszerint a' magyar czipó — criticus társomnak W. Scott-i környülettel előadatt nyilatkoztatása szerint — szokott lenni.

A' külső magyar kereskedés akadályai között a' hitel hijánya kiváltképen való helyet foglal el: minthogy a' még el nem fogadott váltótörvény miatt a' magyar kalmár az európai kereskedők nagy egyesületébe még fel nem vétetheték. Ez az ellenmondhatatlan igazság látszik a' grófot arra indítottnak lenni, hogy a' Hitelt kiadja, mellyben e' pontról igen sok jót és érdeklöt lelni. Annál nagyobbnak kell tehát lenni bámulásunknak, midőn a' Világban lap 137. olvassuk: — *„de arrul, mikép kellene a' hitelt Magyarországban lábra állitni, melly, bár ki mit ábrándoz is, nem áll jó helyen, azt sem Hitel czimü munkámban nem adtam, sem e' mostaniban nem adandom elő; de szükségesnek tartom mindenek elött azt megmutatni, hogy általányoson a' jobb hiteli rendelkezés legsürgetőbb tennivalóinkhoz tartozik; még pedig ezen igen egyszerü 's világos igazságnak megismerésétűl is ugyan távul vagyunk"* 's a' t,

Itt némelly tekintetek adják elő magokat, mellyeknek közelebbi vizsgálatjából ismét egészen új resultátumokat húzhatunk ki. Minden előtt azt látszik a' gróf hinni, hogy a' nemzet a' hitelbeli czéleranyos rendelkezések szükségéről még meggyőződve nincsen. Hogy ez a' feltétel tulajdonképen min alapuljon, azt annál kevésbé fejthetjük meg, mivel valamint a' két rendbeli országos küldöttség munkájiban a' váltótörvény elkerülhetetlen szükségesnek ismertetett, úgy e' tárgyra nézve gyakran mind az országgyűlésen, mind azon kivűl szám-

talan javalat tétetett; mellyeknek felvétele azonban mind ez óráig meg nem érheték. Igaz ugyan, hogy a' váltótörvény mindenütt csupán a' kereskedőkre 's olly birtokosokra terjesztetik ki, kik kalmári társaságba vegyültek; mivel egy szántóvető országnak egészen más tekintetei vannak, mint egy kereskedést űző nemzetnek. Erősen álló régi alkotmányunk tehát a' váltótörvény behozatalát csak limitate engedi meg; mit ellenben a' gróf Hítelében minden rendű emberre egyformán kiterjesztetni akar. Hogy azonban a' váltótörvény szűksége a' lakosok minden osztálya előtt igen világos, arról kiki minden órában meggyőződhetik.

Egyébaránt a' váltótörvény codexe fog e bizonyos kivételekkel, vagy nélkűlek elfogadtatni, az a' közelebbi országgyűlés tanácskozásaitól függend; mellyre nézve a' haza minden ahhoz értő férjfiaknak előleges értekezéseit nemcsak teljes szívvel fogadandja, hanem azokat mint anya teljes jussal széplelkü fiajitól kivánhatja is. Hogy itt főképen a' modalitás foroghat szóban; és hogy különösen a' váltótörvénynek czélerányos egyesítése alkotmányunk alapjaival, itt a' felfejtendő problemát teszi, arról teljeséggel nem kételkedhetni. Ha tehát sem a' „Hitelben" sem a' „Világban" elő nem adatik „mikép kellene a' hitelt Magyarországon lábra állítni" és csak az mondatik „hogy ez legsürgetőbb:" úgy bizony kár vala, azeránt leginkább az első munkát irni, mivel illy formán a' nemzet csupán ollyas valamiről tudóssíttatott, min úgy is senki sem kételkedett. A' gróf igéri ugyan, hogy ezen hiánynak kiadandó munkájiban eleget fog tenni; de ha megfontoljuk, hogy ezen tárgynak a' már közelgető Oct. 2-dikán országos tanácskozásba kell vétetnie; hogy a' vármegyék tanácskozásai könnyítésére előleges felvilágosításokat, az adandó utasítások czélerányossabb kidolgozhatása végett, közleni igen kivánatos; hogy végre, ha e' tárgyban

egyszer az országgyűlési végzés megtörténend, a' következő emberkorban azeránti új kérdés nehezen fog tétetni: valóban fájlalnunk kell, hogy amaz ígért munka már eddig meg nem jelent, és most hihetőleg csak post festa fog a' nagy olvasó-közönség elébe kerűlni. — A' hitel hijányát maga a' nemzet nyilván érzi, segedelmet óhajt és kíván. Ki annakokáért a' senkitől kétségbe nem hozott hijány léte említésével megelégszik, annélkűl, hogy a' segedelemre szűkséges eszközöket elöadja, hasonlít azon orvoshoz, ki a' szegény beteg ágya elébe állván, egy hosszú beszédet tart azon nyavalyáról, mellyet a' jámbor úgyis kínjára elég terhesen érez; ha pedig végre a' dolog a' receptirásra kerűl, kalapját fogja azon igérettel „hogy tán holnap vagy holnap után valamit rendelni fog.“

A' gróf azonban még tovább megy; mert nem elég, hogy, mint mondja, hitelünknek helyre állítására eddigelő semmi practicai eszközöket nem javasla, söt még igy nyilatkoztatja ki magát lap 138. *„De én, mint mondom, egy szót sem szóltam sem principiumim kifejtésérül, sem azok alkalmaztatásárul a' Hitelben, a' mit a' legfelszinesb Olvasó is észrevehete, 's igy Te is mint Taglalóm észrevehettél volna; 's ennek következésében tán nem hasonlitád vala össze állitásidat nemállitásimmal“* — Ez már valóba felette csudálatos! — Egy egész könyvet valamelly tárgyról irni, 's még ís *egy szóval sem szólni principiumi* kifejtéséről; ez a' legkülönösebb munkálódások munkálódása!

Olvasóim közűl azok, kik talán a' Hitelt nem ismerik, itt igen hihetőleg azt fogják kérdeni: „Ha azon munka a' hitel lábra állításáról legkevesebbet sem szól, de még hitelbeli principiumokat sem fejt ki: ugyan mi van hát benne?“ Erre mí a' grófnak felebbi kinyilatkoztatásaihoz, bár nehezteljen is, nem igen szorosan ragaszkodván, csak ezt válaszoljuk: „A' könyv nemcsak a' hitelről magáról és hozzátartózandókról, hanem még sok

más tárgyakról is, legeszesebb, világszelleműbb és nyájosabb gondolatokkal bővelkedik.

Hogy azonban még is a' gróf Dessewffy hibájába ne essünk, és *állításinkat a' gróf nemállításival össze ne hasonlítsuk*, ezen egész pontot itten érintetlen hagyjuk, és csak e' munka folytában a' hitellel némelly közvetetlen öszveköttetésben álló egyes állításokról némű megjegyzéseket magunknak fentartunk. Elég legyen itt csupán azt kinyilatkoztatni, hogy a' fődologra, úgymint a' hitel czéleranyos javítása szükségére nézve, a' gróffal tökéletesen egyetértünk; a' többi állításaiban pedig — miket principiumoknak szeretnénk nevezni, ha szabadna — sok ollyast találunk, mit elfogadni teljes lehetetlen. — Hogy egyébaránt a' nemzet óhajtva várja a' grófnak valódi elveit, az egészen a' dolog természetében gyökerezik.

A' gróf kinyilatkoztatása szerint jelennen a' legjobb hitel sem használna nekünk; mert lap 146. a' Világban igy szól: *„Kereskedésre akarod állítni a' nagyobb szorgalmat? De felejted, vagy hogy határozattabban mondjam „nem tudod" szinte semmink sincs kereskedésre.* — Eme' szavak, *„nem tudod"* különösen kijelelve vannak, hihetőkép azért, hogy erősebb benyomást tegyenek. Hogy a' gróf taglalójának ezen tudatlanságát miből következteti, azt megfejteni nem tudjuk; de felette csudálatos volna, ha gróf Dessewffy az illyeseket tökéletesen nem tudná, midőn olly sok esztendő olta, mint kiki tudja, a' magyar státus dolgaival foglalatoskodik, és neki, mint az utólsó országos küldöttség egyik tagjának, kivitelünk minémüségével szükségképen meg kellett ismerkednie; mi egyébaránt úgy sem titok. Igy tehát válóban igen különös volna, ka a' felebbi *határozattabb mondásnak* alapja legyen.

Maga az a' kitétel *„szinte semmink sincs kereskedésre"* a' „Világnak" ama' sok más

kitétele közé tartozik, mellyeket könnyebb vala irni, mint bebizonyítni. Mert mit a' gróf e' tárgyban továbbá mond, néhol ugyan jó 's igaz, sok alaptalan is, de a' thesis bebizonyíttására teljességgel nem szolgál. — Senkinek sem jutott eszébe állítni akarni, hogy igen sokkal birunk kereskedésre; még kevésbé fogja pedig az eszes ember gondolni, hogy termékeinket és az ezekből következő kivitelt nagyon szaporítni ne lehetne 's kellene: de hogy „szinte semmink sincs kereskedésre" azt alaposan állítni épen nem lehet. Egy tiz milliom lakóju ország, melly olly sokféle nyers termékeket és közbe közbe nagy mennyiségben is viszen ki, mint Magyarország, már a' nevetesebb termesztő-státusok közé tartozik; minthogy valóban Európában igen kevés ország létez, melly idomzatban annyi természeti productumot hordana ki, mint hazánk.

Minekutána a' gróf még taglalojáról is illy tudatlanságot, olly meghatározattan, tesz fel, megengedjenek érdemes olvasóim, ha ezáltal azon gyanúra kell jönöm, hogy közűlök is sokaknál hasonló eset fordulhat elő; mert a' mi Magyaroszágról egy gróf Dessewffy előtt ismeretlen, azt nem tudni egyik földijének sem válik szégyenére. Ezen „nemtudók" számára tehát álljon itt Magyarországnak, tizévi felszámítás után, esztendőnként körűlbelől kivinni szokott termékei mennyisége.

Szarvasmarha — — — —	110,000.	darab.
Birka — — — — —	124,000.	—
Sertés — — — — —	170,000.	—
Ló — — — — —	1,000.	—
Gabona — — — — —	5,000,000.	mérő.
Gubacs — — — — —	120,000.	—
Bor — — — — —	400,000.	akó.
Pálinka — — — — —	12,000:	—
Gyapju — — — — —	140,000.	mázsa.
Dohány — — — — —	158,000.	—
Kender — — — — —	40,000.	—

Liszt	— — — — —	46,000.	—
Méz	— — — — —	22,000.	—
Viasz	— — — — —	11,100.	—
Olaj	— — — — —	13,000.	—
Gyümölcs	— — — —	20,000.	—
Dió	— — — — —	21,000.	—
Faggyu	— — — — —	30,000.	—
Timsó	— — — — —	6,800-	—
Toll	— — — — —	4,000.	—
Zsír	— — — — —	3,500.	—
Bőr	— — — — —	300,000.	darab.

Ezeknek és más kisebb értékű termékeknek becse évenként negyven millió pengő forint körűl forog. Ha ezekhez még a' sót, egyéb ásványainkat és az olly tárgyakat vesszük, mellyek a' különkereskedéshez nem tartóznak: ezen felszámításnak az lesz a' resultatuma, hogy, ha némelly országok egyes termékei kivitelére nézve sokkal gazdagabbak is Magyarországnál, mégis egyik sem visz ki annyiféle termékeket; sőt népességét tekíntve, igen kevesen olly mennyiségben, mint az. Hogy egyébaránt a' behozás sokkal több mint kellene, az tagadhatatlan, de ez szorosan a' kivitel kérdéséhez nem tartózik; noha a' gróf lap 173. a' gyapjuról szólván, ezen két tárgyat öszvetéveszti; miről, és főképen a' bevitel tárgyáról alább valamivel bővebben szólandunk. Itt egyedűl az az állítás forog kérdésben „hogy szinte semmink sincs kereskedésre."

Illy nemü állításokat a' beszéd hevében tenni lehet ugyan, mivel ott azokat valamelly buzgó iparkodásnak, vagy talán a' forró vérnek lehet tulajdonítni: tudományos munkákban azonban hasonló mondásokat csak nagy megfontolással kellene előidézni. Igy hallani például beszéd közben gyakran a' legjáratosabb férjfiakat is állítni, hogy „Francz-és Oroszországnak szinte semmi tengeri ereje nincs" minthogy az illyeneknek az forog elméjekben, hogy

egyedűl Anglia annyi hajóval bír, mint a' száraznak minden hatalmassága: azonban igen kételkedem, ha vallyon azoknak egyike illy mondást olly formában, mint a' gróf kivitelünkről szól, és még szétálló betűkkel nyomtatva, valamelly statisticai munkába felvenni hajlandó volna e? — Egyébaránt úgy látszik, hogy ez a' thema a' grófnak kedvencz-ideáji közé tartózik, mert ez mind a' Világban ismételtetik és szerelemmel emlegettetik, mind a' Hitelben is idéztetik, és itten még azonfelűl valami különös logicával. Ugyanis lap 151. ezek állnak: *„Britanniának esztendei buza, rozs, zab és árpa consumtiója* 200 *millió pozsonyi mérőt sokkal felülhalad! Tekintsük most mennyi megy esztendőt át Buda és Pest közt Dunán felfelé:* 1, 2, *millió! Mennyi forog Mosonyban:* 2, 3, *millió 's a' t. Hol vannak olly iszonyu provisioink!"*

Törhetjük itt a' fejünket mint és meddig akarjuk, de a' logicai öszvefüggést nem egy könnyen találhatjuk fel. „Mivel Brittanniának esztendei consumtiója 200 millió pozsonyi mérőt felűlhalad és a' Dunán csak mintegy 3 — 5 millió mérő megy: azért Magyarországnak szinte semmi kivinnivalója nincs!" — Őszintén megvalljuk, hogy logicánk itt teljeséggel elhagy. — Ha gabonabeli kivitelünk a' muszkaországi, siciliai, vagy egyptusi kivitelekkel paralellába tétetik: a' dolog egészen a' maga rendén van; de ha az Brittanniával hasonlíttatik öszve, melly ország gabonakivitelénél csupán egy nagy Nullát lehetne csinálni, akkor bizony semmi öszvefüggésnek helyét nem leljük. És még azonfelűl a' kivitelt a' consumtióval hasonlatosságba tenni! — Mivel Péter sokat eszik, Pál meg nem éhezik. — Ha Brittannia 200 millió mérőt consummál, az egy 21 millió lakossal bíró országban, mellynek nagyobb része nem kis mennyiségű sert iszik, és a' kűlső kereskedésre nézve olly sok lovat nevel, épen nem csuda; kiváltké-

pen ha meggondoljuk, hogy azon consumtiónak nagy része kész pénzen vásároltatik. — Ha e' részben tehát valamelly paralellát akarnánk húzni, úgy Magyarországnak belső gabona consumtióját is említenünk kellene; mellyet felszámítni több oknál fogva valamivel nehezebb volna, mint a' Brittaniáét, hol egyátaljában olly dolgokat is fel lehet számítni, mellyek rendszerint a' felvetés alá nem valók. Hogy egy olly paralella minő resultatumot adna, az még bizonytalan; de csak ellenmondhatatlan igazság marad az, hogy Magyarországnak gabona kivitelét, csakmás országoknak hasonló nemű kivetelével, vagy annak nyers productumai kivitelét, más országok fabricatumai kivitelével lehet hasonlításba tenni; de egyik ország belső consumtióját, más országnak kivitelével, teljességgel nem.

A' gróf szereti némelly különös állításait bámultatni. — A' fent említett mondásával is úgy van, minthogy így kiált fel: „*Látom most, milly nagyon mereszted rám szemeid!*" Ez talán még nem olly egészen bizonyos, mivel olly embereket is ismerek, kik ezen állítás olvasásakor jó ízűn nevettek; és minthogy a' nevetésnél a' szemek öszve szoktak húzódni, az annyiszor dicsért állítást nehezen lehetne valamelly közönségesen appróbált szemnagyító eszköznek tartani. — Méltóztassanak egyébaránt az érdemes olvasók a' mellett nevetni vagy sirni, nagy vagy kicsiny szemeket csinálni: végre mindég igaz marad az „hogy Magyarországnak még sokja van kereskedésre," melly is hihetőképen minden esztendőben nevekedni fog, kiváltképen ha főrendű birtokosaink hazánkban többet lakni, és ha a' szellemi 's vagyonbeli hatalmasok szemei inkább bel- mint külfelé lesznek függesztve. De a' *ketté pattanás veszedelmébe* — lap 146 — nehezen fogna valaki esni az efféletti minden discursusok miatt, legyenek bár ezek pro vagy contra téve, mivel végre csak

ugyan napvilágra jön az igazság; mellynek szeretete engem is ezen vallomásra szorít, hogy „valamint gróf Széchenyinek felűlemlített mondását alaptalannak és végtúlinak tartom, úgy gróf Dessewffynek a' Világnak azon lapján idézett állításáról sem mondhatok egyebet. In medio veritas.

Hogy Magyarország geopraphiai fekvéséhez képest kereskedő státussá nem válhat, az elejétől fogva ellenmondhatatlan és világszerte ismeretes igazság vala; mit a' gróf is munkájinak több helyein igen elmésen említ. Valamint nem minden ember lehet kereskedő, úgy valósul ezen eset egész nemzetekre nézve is; csupán azzal a' különséggel, hogy a' kereskedés, mint kiváltképen való, szinte kirekesztve űzött foglalatosság között, és a' státusnak más foglalatosságai alá vetett kalmárkodás között, igen szoros különséget kell tenni. Mert minden kereskedés nélkűl csak a' Trochloditák és Ychtyophágok lehetnek el.

Ha már Magyarország semmi közvetetlen keredés űzésére alkotva nincs is, még is úgy látszik, hogy a' természettől Europának legnevezetesebb transitokereskedést gyakorló országai közé van rendelve; — a' természettől

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— A' Duna, a' Rajna mellett, az europai szűznek legnevezetesebb életere, és ha a' világ Édenében merő mívelt népek laknának, az kereskedési tekintetben is minden kétségen kívűl a' legelső ár lenne, valamint hogy physicai tekíntetben már az. Annak a' Rajnával való öszveköttetése akkor aztán nem volna többé csupa pium desiderium, sőt még a' keleti tengerrel való öszvekapcsolást is az emberi szorgalom véghez tudná vinni. Hogy akkor industriánkból, fővárosunkból mi válhatnék, az minden emberi felszámítást felűlmúl, de azt

hiszem, hogy akkor a' legragyogóbb élőmenetelűnkről senki sem kételkedhetnék. — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Ha mingyárt a' röviden előadottakból az sűl ki, hogy jelennen nemzetünknek hatalmában nincsen, magának nevezetes kűlső kereskedést eszközölni, *Dunánkat helyrehozni*, *borainkka* vagy más termékeinkkel a' *világot elborítni:* mind ezekből koránt sem következik, hogy e tárgyra nézve semmit se lehetne vagy kellene tennünk. Sőt épen industriánk előhatása az az elkerűlhetetlen szükség — az a' conditio sine qua non, nemzeti létünket — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Azonban én ezen idézett szükséget nem annyire a' kűlső kereskedésre alapítom, mint inkább belső szorgalmunkra; nem annyira valamelly nagy kivitelre, mint inkább a' behozás apasztására; végre nem annyira valamelly nagyobb, szorosabb, szövevényesebb öszveköttetésre más nemzetekkel, mint egyedűl önállásunk megörökösítésére, az az, a' kűlföldtől való függésünk kisebbítésére.. Szóval, előbb arra kellene űgyelnünk, hogy olly tárgyakban haladjunk, mellyek elkerűlhetetlenűl szükségesek, mellyeknek végrehajtása egészen hatalmunkban áll, és senkitől meg nem akadályoztathatik, mint olly dolgokat kivánni és ollyanok után törekedni, mellyek ugyan hasznosok, de nem elkerűlhetetlenűl szükségesek, és a' mellyek sikere, a' physicai és más akadályok miatt, nagy részint igen problematicai, gyakran pedig még mostanában egészen lehetetlen; vagy — hogy egy hasonlatossággal éljek — arra kell törekednünk, hogy előbb meleg kabátunk legyen, minekelőtte drága carbonáriról gondoskodunk.

Egész Europában nehezen lehetne olly országot találni, melly a' természettől annyiféle ado-

mányokkal, sőt majd mindennémű szükséges termékekkel meg volna áldva, mint szeretett hazánk: elannyira, hogy olly országot nem ismerek, melly, a' megkivántató szorgalom űzése után, magát a' többi státusok termékeitől olly függetlenné tehetné, mint Magyarország. És mégis alig van függőbb ország honunknál — — — — — — — — —

Nemcsak a' fényűzési, hanem még a' mindenapi szükség majd minden czikkelyeit is a' külföldtől veszszük; mellyekre nézve nekünk a' természet bő materialet nyújta, és a' mellyeknek megkészítése nemcsak nem valami különös mesterség, hanem sokszor alig szövevényesebb és bajosabb, mint a' szántásvetés vagy kaszálás. Mind a' mellett, hogy legnemesebb gyapjuval bővelkedünk, nemcsak minden tehetős honfi idegen posztót hord testén, hanem még közönséges posztóink nagyobb része is a' hazán kívűl gyáratik; vásznokért évenként 4 milliót e. p. fizetünk; még nem tudtunk annyira menni, hogy vasportéka, kés-olló-koppantóbeli 'stbb szükségeinket magunk készítményei által volnánk képesek kielégítni, holott a' legjobb vasra nézve hijányt nem érzünk. Sőt még a' fekete fátyolokért, mellyeket a' parasztok nyakokon viselnek; a' paraszt asszonyok kék harisnájáért, gombokért, tűkért, üvegért, bőrért és számtalan kisebb nagyobb dolgokért irtóztató nagy summákat viszünk vagy küldünk ki a' külföldre; és alig akadhatni olly szegény házra, mellyben a' külföldön feldolgozott magyar termék nem találtatnék. — Ezen gyalázatos függés, a' magyar pénznek ez az örökön örökké tartó kivitele, ez az évről évre nevekedő behozás, okozák ama' halálos sebeket, mellyeken által hazánknak vére lassanként elfoly. A' helyett hogy más országokban a' fényűzés egy bizonyos pontig boldogító 's szükséges, nálunk nemcsak ez, hanem még a' csupa kényelem is valamelly egyenes veszteséget hoz az országra. Mellyhez ha még azon rettenetes summákat veszszük, mellyeket sok főhonosink a' kül-

földen eltékózolnak, a' mi természetelleni szegénységünk bizonyosan senki előtt többé találósmese nem maradhat.

Ezeken, egyedűl ezeken kell segítni, minekelőtte nevezetes külső kereskedésről, vasútakról, csatornákról, pesti állóhídról, macadamizálásról és több efféléről gondolkodnánk; csupán ezen az úton kell a' további szorgalomra szükséges pénznek az országban megmaradnia; nem pedig idegen kölcsönözések által megszereztetnie — mint az a' Hitelben nemcsak boldogító lépésnek, hanem még elkerűlhetetlen szükségnek is hírdettetik. Mind ez ideig azonban igen kevés tehetős földesuraink látszanak ezen igazságot tökéletesen felfogni; mivel minden vármegyében többeket találunk, kik ha a' belső szorgalom gyarapítására fordítnák tőkepénzeiket, azáltal nemcsak a' legjobb kamatokhoz juthatnának, hanem azonfelűl a' hazának még sokkal többet használhatnának, mint ha más útakon érezhető áldozatokat tennének.

A' hazának czéleránvos hasznot hajtó kevesek közűl itt egyedűl gróf Dessewffy Sámuelt említem, ki bőr- és dohány-gyárai által ön nyereségét a' honnak nagyobb hasznával olly szépen egyesíti. Kedvem van itten egy esetet elbeszélni, melly noha csekélynek tetszhetik, mégis némelly közhasznu gondolatokra sarkantyút adhat.

Néhány év előtt egy igen nagy érdemü férjfiu megszólíta, hogy számára a' cs. k. dohányapaldo Pesten lévő rakhelyéből két font franczia rapé bornutot vigyek. Az érintett boltban megjelenvén, midőn hallanám „hogy ollyan nincsen" legottan azt kérdém: miért nincs? mire ezt kapám feleletűl „hogy már szinte esztendő előtt az apaldónak az egész quantum visszaküldetett, mivel a' pordohánynak ez a' neme, — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

vevőre épen nem talála. — Azon meggyőződésemben, hogy az érintett kérésnek eleget teendő nem lehetek, egy pár nappal későbbre megpillantám történetesen egy valakit épen ollyan bornutot szippantani; ki legottani kérdésemre „hol vette légyen azt?" jó vala engem gróf Dessewffy Sámuel dohányrakhelyéhez azonnal útasítni; hol midőn az érdeklett bornutnak ára után tudakozódván, azt hallanám, hogy fontja 36 pengő krajczár, tökéletesen meg valék győződve, hogy valami igen szegény portékára találandok. Hogy azonban hazafiúlag tisztelt kérőm előtt szolgálatbeli készségemet bebizonyíthassam, abból ugyan csak két fontot vevék; és melly nagy lőn elbámulásom és örönem, midőn tőle megértém, hogy azon bornut nem alábbvaló az apaldobelinél. — Ezen előadásomból a' következtetést kiki maga magának megteheti; magam megelégszem csupán azt állítni: „gróf Dessewffy Sámuel gyáraiban kikészített egy ökörbőr és az ő bornutjából egy font, jobban megtanítnak minket arra, mire van szükségünk, mint holmi theoreticai ábrándozások, álmodozások és kivánságok egész egy bibliothecája, mellyek többnyire kevéssel kivihetőbbek, mint az olly angol törekedése, ki hazáját szőlőtermő országgá akarná változtatni.

Valamint egy részről termékeinknek illyetén belföldi fabricatió szüksége tagadhatlan, hol bennünk senki sem akadályoztathat, és a' mi által egyedül lehetne jövendőben szélesebb külső kereskedésünket létre hozni: épen olly rendűletlen az az állítás, hogy a' legegyszerűbb fabricatumok készítésére is némű ismeretek kivántatnak, és azoknak nagy része csupán az újabb időkben feltalált és tökéletesített erőmívek által készíttethetnek teljes haszonnal. E' végre tehát, mint a' gróf igen alaposan megjegyzi, minden előtt szükséges volna, a' kűlföldről gyakorlott mechanicusokat és munkásokat hazánkba szállítni, kik e' tárgyban arra szánt

honosinkat taníthatnák; és illyen tanítókat leginkább Anglia adhatna. — De fájdalom, a' gróf minket e' részben minden reménytől megfoszt, midőn, kinyilatkoztatásai szerint, igen bajosan adná magát valamelly angol arra, hogy Magyarországon letelepedjék. Ugyan is e' tárgyban lap 397. ezeket olvassuk: *„Külföldi utaim némi művészekkel 's gyártókkal hoztak össze, kik közül sokat gyakori alkalmakban hivogatva kináltam: „nem akarnának e velem Magyarországba jőni 's ott telepedni le?“ — midőn más részrül nekiek olly fényes igéreteket 's ajánlásokat tevék, mellyek sokkal tulhaladák (!) mind azon hasznokat, mellyekben élének; — 's mondhatom mindenütt 's mindenkor olly kevés jóakarattal 's készséggel találkozám“* — 's a' t. — *„Akármikor foglalatoskodtam illy tárgyakban — a' mi mondhatom sokszor történt — mindig tudva volt azok előtt, kiket hazánkba édesgetni törekedém, hogy Magyar vagyok.“* — Azt ugyan könnyen tudhatták, mihellyt a' gróf őket Magyarországba édesgette, mert spanyol vagy olasz ugyan nem hív senkit Magyarországba. — Végre csak ugyan megtudta a' gróf az okát, eme' kinyilatkoztatás által: *„Magyarországba szivesen mennék, ha a' törvény oltalmazna: de igy, mint a' dolgok most állnak ott, lehetetlen olly országba menni, hol úgy szólván „senki nem fizet 's mindenki üt.“ Ezt voltam* — kiált fel itt a' gróf — *kénytelen hallani!“* — Azt azonban hallgatva nem türhette, és ezen állítás ellen *lehető legnagyobb mérsékkel* így kelt ki: *„Hogy állíthatni azt: senki nem fizet, mindenki üt; midőn szavamat adhatom, hogy ezek olly ritka esetek, mellyekrül felette kevés példa van.“* — De noha a' gróf ezzel nemcsak mindent kimerített, mit e' tárgyban mondani lehetne, hanem még hosszasabban is *okoskodott*, olly annyira, hogy azon *sokan bámultak;* még is hallgatóji közül — kiknek nagyobb részét *Magyarországgal némileg*

megbékélteté — egyik így szólt hozzá: *Én el akarom hinni, igen ritkán történnek az Ur hazájában olly esetek, mellyek a' kézmüvésznek, gyártónak, kereskedőnek bátorságát és sajátját veszély közé tenněk; hanem azt kérdem az Urtul, mondja meg mint becsületes ember: valyon illy esetek történhetnek e büntelen —?"* és sok más igen alapos okoskodások után, e' szavakkal végzi beszédét: „*mivel mi egy tág-körü bár fényes lételnek, ha bizonytalan, szivesen elibe teszünk egy kis-körü, de bizonyos lételt — — — — a' mi sorsunkhoz nem illik, létünkkel lotteriázni — 's a' t.* — „'*S ezen okoskodás* — folytatja a' gróf — *melly rám igen kellemetlen benyomást tön, 's mellyre megczáfolólag felelni nem valék képes,(?)bennem a' legellenkezőbb érzelmeket ébreszté fel."* — *Sokáig nem tuda lecsilapulni belsőmben egy különös büszkeségi vagy hiusági szesz"* 's a' t. *De később — bennem egy nemesb valami igy szólott:* „*Ugyan tedd magad az ő helyökre 's a' t.* Minekutána a' gróf itt igen nemes és valódi keresztény elveket nyilatkoztatna ki, többek köztt így szól illy idegen gyártó személyében: „*ha egy sorstul privilegiált — engem — mert a' törvénynek oltalma alatt csak félig, vagy alig vagyok (!) — lábaival tapodna, mint arrul tagadhatlan példák vannak! Nem; illy hazában élni nem akarnék 's azon lehetőség, hogy legbékesb létem közt egy sorskedveltje minden szerencsémet (?) megzavarhatja, 's én nem is tudom úgy szólván kinél panaszkodjam (!) — — — úgy annyira elkeserítné belsőmet, hogy azt a' világnak minden más kegyelmeitül függő kincsei 's kellemei sem volnának felvidámítni képesek." 's a' t.*

Itt mindenek előtte azt kell megvizsgálni, mennyire lehet alapja ezen derék angol vagy belga félelmének; és annakokáért komolyan azt kérdjük: 1-ször, megengedik e a' törvények ezen excessusokat; 2-szor, sűrűn történnek e' hasonló esetek ha-

zánkban; és sokkal sűrűbben e, mint más országokban? — Ha ezen két kérdésekkel egyszer tisztába jövünk, könnyű lesz aztán az alább következő harmadik kérdést kielégítőleg megfejteni.

Hogy törvényeink semmi zabolátlanságot nem engednek, az e' levelek 65 és 66-dik lapjain elő van adva. Minden panaszló elégtételt kap minden olly alperese ellen, kit igazságoson vádol. Ha talán a' kivánt elégtétel nem mingyárt következik, lehet ugyan, hogy ez a' felperesnek néműképen békételenségére szolgál, mivel az emberi természet úgy van alkotva, hogy a' személyes megbántást hajlandó legottan megboszulni. De minthogy nálunk a' summarius pernek csupán némelly esetekben van helye: a' személyes megbántások miatt indítandó keresetekre nézve, a' kiszabott törvény útját nem csak az idegenneknek, hanem a' honfiaknak is — legyenek bár melly rangúak. — szorosan követni kell; és egy féktelen ifjú nemest még akkor is, ha a' legtekíntetesebb és leggazdagabb embert a' házában személyesen megbántotta, megitélése előtt a' törvény útján ki kell hallgatni: ezért a' külföldinek e' részbeli békételenségét épen úgy, mint minden más magyarnak meg kell szelídítnie, és ezt annyival inkább megteheti, mivel végre mégis a' törvényes elégtételt megkapja; melly ha mingyárt nem in jure talionis áll is, mint ezt talán némelly kivánná, még is mindég elégséges szokott lenni. —

Egyébaránt a' jelen alkalommal nyiltan kijelentem, hogy szívemből óhajtom, hogy a' procedura e' részben szorosabb és sebesebb legyen; mi hihetőképen a' következő országgyűléskor meg is határoztatand. Büntetlenek azonban nálunk az illyen zabolátlanságok mind ez óráig nem maradnak.

A' második kérdésre arithmetice ugyan nem válaszólhatok, mivel e' végre szükségképen tudnom kellene: esztendőt által Magyarországon mennyi pof — más országban is mennyi szokott osztogat-

tatni és következésképen el is fogadtatni. Esszerint itten kénytelen leszek indirecte felelni.

Hol sok az anyag, ott több az effectus. Tudva van, hogy a' négy pesti sokadalomra igen nagy számú mindenféle nemzetbeli emberek szoktak öszvegyűlekezni. Épen úgy seregelnek öszve ottan nagy számmal azon időkben Magyarországnak szinte mindenféle rangú lakóji, kik között különösen a' vídáméltű tüzes ifjuságunk — mellynek vígadalma néha csintatlanságra is korcsosul — tekíntetbe jön. Nem lehet kétségbe hozni, hogy olly alkalmokkal hébekorban valódi excessusok és verekedések történnek; de korántsem olly számmal, hogy e' részben köztünk és más mívelt nemzetek között, valami kiváltképenvaló különség volna. Ritkán történik ollyas valami minden ok nélkűl, és szinte soha sem nyúgalomszerető, erőtlen emberek ellen. Ellenben gyakorta alkalmam vala észrevenni, hogy az idegenek, különösen a' bécsi kereskedők, a' magyarokkal, és névzerint az ifjusággal, a' legbarátságosabb viszonyokban állának; magoknak ugyan azon egy asztalnál jó órát szerzének, mindenről, sőt még institutióinkról is, szabadon, nyiltan és közbeközbe gúnyolva 's ostorozva szólának; ellenben nekik is hasonló kinyilatkozásokat kelle a' magyar ficzkóktól lenyelniek: de a' dolog, tudtomra, soha tovább nem terjeszteték, és egy pohár magyar szőlőnedv rendszerint az illyes csetepaténak véget vete; habár mindenik fél hihetőleg előbbi véleményénél marada is. E' részben bátorkodom egyenesen magokra az idegen kalmárokra hivatkozni.

Bécsben lett többévi mulatásom alatt alkalmam vala, olly férjfiaktól, kiknek e' tárgyban tapasztalással kellett bírni, értenem hogy, noha ugyan sehol sincs nagyobb személyes bátorság mint azon császárvárosban, még sem ritkák benne a' személyes sértegetésbeli panaszok; csupán azzal a' különséggel, hogy az efféle dolog szinte mindég leg-

ottan eligazíttatnak, Magyarországon pedig, ha a' bántó nemesember, perre kerűl a' dolog; és ebben gyökerezik résszerint az ellenünk gördítni szokott vád. — A' kit például Bécsben az a' szerencsétlenség ér, hogy személyesen megsértetik, azonnal elégtételt kap, a' dolognak vége szakad, és a' nyertes fél hallgat, — mivel senki sem emlegeti örömest hasonló eseteit. Ellenben Magyarországon a' hasonló módon megbántott idegen, midőn rendszerint több vagy kevesebb alapu okok miatt perlekedésbe ereszkedni nem akar, semmin sem iparkodik jobban, mint baját mindenütt kikürtölni; és ez alkalommal a' sértő ellen felhozott alapos panaszait, az igazságkiszolgáltatás elleni alaptalan vádjaival öszvezavarni. Ha tehát Bécsben megpofozott tíz személy közűl kilencz bizonyosan hallgat, akkor Magyarországon a' hasonló esetről épen az ellenkezőt kell feltenni. Midőn azonban azt állítom, hogy az idegen Magyarországon nehezen tapasztal több megsértést mint más mívelt státusokban, akkor a' nálunki zablátlanságnak szószólója épen nem akarok lenni, és teljes szívemből ismételem azon kívánságomat „hogy e' részben, ha mingyárt csak az ártalmas előitéletek elenyésztetése végett is, hová hamarább mennél keményebb törvények hozassanak."

Minekutána meg van mutatva az, hogy Magyarországon — hogy magamat egyenesen a' gróf szavaival fejezzem ki — *Azmódaeus koránt sem olly fekete, millyennek festig*: azt kell most megvizsgálnunk „ha vallyon nincsenek e olly országok, mellyekben az idegennek helyezete 's állapotja bizonytalanab, és ő a' veszedelemnek inkább ki van téve, mint Magyarországon?" — Hogy Muszkaországban az idegenek gyakran tökéletesen à la russe tractáltatnak, már számtalan példák által be van bizonyítva. — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Hogy Lissabonban az angolokon és franczokon elkövetett kegyetlen bánások, ezen két hatalmasság flottájit a' Tájó torkolatjába repíték, az eléggé ismeretes; és hogy most is a' pór szinte minden idegenen, ki magát az útzán láttatja, illetlenséget gyakorol, azt mindennap a' közönséges újságlevelekben olvassuk. De legszomorúbb állapotja van az idegennek Constantinápolyban. Ifjukorbeli barátom, Báro Hiller Erneszt, ki a' keleti nyelveket tökéletesen tudja, 's nyolcz évig a' cs. k. követségnél szolgált Stambulban, több esztendő előtt Zágrábban velem a' legérdeklőbb jegyzeteit közlé e' részben. Szinte minden járása a' kereszténynek ama' város úczájiban embertelenséggel, sőt gyakran valódi veszedelemmel van öszvekötve. Ha valaki csak egy kis ideig megáll, e' vagy ama' tárgyat megvizsgálni, rendszerint csintalan török gyerkőczék robbannak elébe, kik neki vagy a' kalapját fejébe ütik, ehes kutyákat úszítnak reá, vagy egyéb pajkosságot űznek rajta. Jaj neki, ha mind ezt nyúgodalmason el nem tűri, le nem nyeli; és ha e' miatt panaszra menne, a' Kádi *olly jó izüen nevetne*, mint ama' *kövér Basa*, midőn a' gróf *kecsegtetö megelégedéssel a' Scálát előhozta*. Lovakrul lap 67. A' kereszténynek még kezeivel sem szabad magát komolyan védelmezni. Ha egy a' fürdőből, rabnéjitől kisérve, jövő törökasszony egy kereszténnyel szembe találkozik, ehhez rendszerint illyetén tisztelkedést dörmög magában „Csúnyítsák be az ebek — vagy madarak — meztelen ábrázatodat! — környékezzen meg a' pestis!" 's a' t. Ha a' keresztény szerencsétlenségére épen azon úczában jár, hol valamelly kenyérsütő vagy más bolt előtt öszvecsődűlés történik: élete azon szempillantatban veszedelemben lebeg; mert ötet ez alkalommal nemcsak a' rend helyreállítása végett oda nyargaló katonák, hanem minden más török, ki érheti, üti. Jaj neki, ha törökkel perbe keveredik, vagy Mahomed va-

lamelly követőjén pénzbeli keresete van: annak, a' szent irás szavai szerint, jobb volt volna vakon születni. És így a' keresztények Constantinápolyban való mulatása, megszakadhatatlan láncza a' kedvetlenségeknek és veszedelmeknek.

Most következik már a' felülemlített harmadik kérdés: „Ha retteg e az angol fabricans, mechanicus, művész, kalmár 's a' t. személyes veszedelmektől, kényelmetlenségektől és bizonytalanságtól olly annyira, hogy őtet a' félelem visszatartóztatná az olly országokban leendő letelepedéstől, mellyekben azok kisebb vagy nagyobb mértékben előfordulnak.?" — Erre mí minden észtörés nélkül n e m-mel felelünk;minek erősítésére sok példa fekszik előttünk.A' muszka birodalomban, különösen Péterváratt, több száz angol nemzetség él, mellyek magokat a' kereskedésből és kézmívekből táplálják. Lissabonban száz angol kereskedő házat számlálni és a' portugalliai gyárok részszerint angolok által igazgattatnak és munkálódásban tartatnak. Hogy milly számos angolt találni Constantinápolyban, Kisáziában, Syriában, Egyptusban és Barbariában, azt kiki tudja; és minden tétovázás nélkűl állíthatni, hogy egyedűl magában Constantinápolyban esztendőt által több angolnak insultálnak, mint Magyarországon Géza herczeg olta insultáltak az idegeneknek.

A' h a s z o n v á g y, egyedűl a' haszonvágy vezérli a' szigetnépet, nagyban mint kicsinyben. Ubi corpus, ibi aquilae: hol kereskedés és industria virágszik, hol nyereséget lehet aratni, ott bizonyosan angolt lelni. Sem éghajlat, sem veszedelmek nem tartóztatják vissza a' brittet a' haszonvadászástól. A' caravánok szenvedéseinek, a' tenger viharainak, szóval minden veszedelemnek kiteszi magát, csak hogy meglépesedhessék; és ezt nem kell ám csupán a' kalmárról érteni, hanem a' gyártóról, munkásról, orvosról, szóval mindennémű ál-

lapotbeli angolról. Még magok a' törvénybeli irástudók és bírák is, irtóztató nagy vendéghajaikkal együtt, letelepednének az Atlas lábánál vagy a' Kaffereknél, ha tudományaiknak ottan hasznát tudnák venni, 's őket jól fizetnék.

Mindezekből következtethetni hiszem, hogy gyakorlatos mechanicusok és művészek hijánya industriánknak útjában nem állana, ha egyszer nálunk eme' két megkívántató fődolog, az akarat és a' pénz, nem hibáznék Akkor aztán angolok nélkűl sem fognánk szűkölködni; ha tudnillik őket fizetni és *nekiek olly fényes igéreteket 's ajánlásokat mellyek sokkal tulhaladják mind azon hasznokat, mellyekben élének, tenni* képesek volnánk; akkor tetszésünkre a' legjobb gyártókból egész gyarmatokat fognánk felállíthatni, Árva vagy Krassó, Somogy vagy Borsod Vármegyékben. Sőt magát a' 396-dik lapon említett csudafit is, kinek nyavalyája miatt az olly nevezetes erőmív forgásában megakada, magunkhoz édesgetni egy kis reményünk volna; ha ő, a' mechanicának kipótolhatatlan kárára, talán még meg nem halt volna, — melly gyászos eset által ama' dicsért erőmív gyaníthatóképen a' görög tűz és más elenyészett találmányok sorsára jutna. De itt az a' kérdés: ki fogná ama' jövevényeket fizetni? 's erre — altum silent — és ezen mély hallgatás kulcsául szolgál e' talánynak: „hogy miért nincs nekünk szerencsénk, hazánkban több szigetlakót látni?" — Kűlföldön ők kevés jó szót adnak a' privilegiumokért, noha otthon a' szabadsághoz szorosan ragazkodnak. Az ő főarányok a' pénz; és minekelőtte nekik azt igérhetünk, teljességgel nem tudják, hogy létez e a' földön olly ország, *mellyrül azt fecsegik*: *extra Hungariam etc* — és Africának pusztaságai reájok nézve több ingerrel és keccsel bírnak, mint Pannoniának legszebb, leggyönyörűbb tájai. Azért mí a' partis I-ae titulus 9-ust habár azokra egészen

kiterjesztenők is, sőt ha mingyárt azt reájok nézve még egy pár kedvező czikkellyel megtoldanók is; ha talán minden őr az angol gyártó előtt fegyverrel tisztelkednék, és ha azok közűl mindegyik személyesen az országgyűlésre meghívatnék is: mind ez igen keveset használna, mivel ők mindaddig, míg industriai helyezetünk meg nem változik, mind ezen megtisztelés eránt igen kevés vonzódással lesznek. — Deme lucrum — — — — Törvényeinkről pedig — noha ezeknek sok tárgyban nevezetes javításra van szükségek, — állítni nem lehet *„hogy a' féktelennek 's a' felette kis számnak kedveznek, midőn más részrül a' becsületeseket (?) 's nagyobb részt eléggé nem oltalmazzák"* Világ lap 395. — mert ezen kitétel csak egyes factumokon gyökerezhetik. — Míveltségünk előmenetelének elég más akadályai vannak; kár még azokat a' törvényben keresni.

Arra, hogy egyes személyek által nevezetes, nagy kiterjedésű fabricák és más jeles szorgalombeli intézetek állíttassanak fel, igen kevés reményünk van. Ezt csupán egyesűletek által lehetne tökéletes létre hozni; 's azt, mit e' tárgyban a' gróf munkájiban mond, én is édes örömest épen olly dicséretesnek találom, mint a' millyennek gróf Dessewffy találá, még ha mingyárt attól tartanom kellene is, hogy én is e' részben szintolly feddésre fogok méltatni, mint a' millyenre a' taglaló „Világ" lap 312 — 336 méltaték. Ez a' tárgy, még egyszer mondom, ollyan, mellyre nézve a' gróf teljesen otthon van, és a' melly körűl legbecsesebb tapasztalásait minden lehető mély belátással az olvasó-közönség elébe terjeszti. Ha már az, mit e' részben mond, csupa előpostáji annak, mit e' tárgyban tőle várhatunk, minő felségeseknek kell ezután kiadandó munkájinak lenni; mennyiben tudnillik ezek a' kereskedés, industria 's míveltség körében maradnak. — Bárcsak hová hamarább megje-

lennének; hogy a' várakozó közönség egészen kielégíttethessék, és némű kedvetlen benyomás eltörűltessék, mellyet kiváltképen a' Világ sok hazafi szivében okoza! —

Még a' leirt egyesűleteknél is, — a' gróf állítása szerint, — szinte meggyőzhetetlen akadályok adhatnák elő magokat; mellyeket mind institutióinkban, különösen az 1-ső rész 9-dik czikkelyében, mind pedig a' részvényesek individuális gondolkodás- és cselekvésmódjában némüleg fellelhetnénk. Az elsőkről későbben, noha igen röviden, szólandunk; az utólsót pedig a' gróf egy ollyatén alkotandó egyesűlet leirása által, lap 414 — 427. szemünk elébe terjeszti; mellynek látásánál újabb alkalmunk van, elbeszélői talentumát, buja phantasiáját és igen szeszélyes irásmódját csudálni. Igen comicai, például, magoknak az űléseknek leirása, még inkább pedig azon actionariusok mentegetése, kik fizetni nem akarnak. A' dolog maga azonban, különösen egy tiszta közhasznú intézetnél, épen nem tréfás, midőn tudnillik a' nagyobb rész a' fizetés alól kibúni mesterkedik. — Ha az egész leirás csupán a' képzemény játéka e, vagy talán valamelly factumon gyökerezik? azt mí meghatározni nem tudjuk. Az első ugyan, egy kis éleskés előadás és gúny gyanánt — a' maga helyén és annak idejében — mindég igen mulatságos volna; az utólsóra nézve ellenben semmi alkalmaztatható analogus esetre valóba nem emlékezhetünk. — Actiák és sok részvevő által nálunk mind ez ideig igen kevés intézet állíttatott lábra. A' bácskai csatorna egészen más alapokon hozaték létre; a' pesti vasútnál nem volt a' hiba a' részvényesek pontosságában; hanem a' már bevégzett munka más, előre eléggé meg nem fontolt, okokból romlott el, és romja által újabb tanúját adá annak, hogy hazánkban felállítandó mindennémű intézeteknél szorosan meg kell gondolni, nem csak azt, hogy mit, hanem azt is, mimódon, mi ál-

tal, mi végre? — — Esszerint tehát egyedűl, a' cassino felállítását kellene elménkben forgatni: miről valóban is emlékezem, hogy ollyas valamit hallottam légyen. Azonban ennek alapja is egy gyárnak létrehozásától egészen különbözik. Mert ki valamelly gyárra, mellynek folyamatban maradása a' költségek pontos fizetésén alapul, azonnal nem fizet: ama' hibája mellett, hogy szavát meg nem tartotta, még egy valóba büntetésre méltó cselekedetet követ el; mivel e' miatt nemcsak az intézet maga különösen szenved, és az illy fizetni-nem-akarók nagyobb száma által a' pontos részvényeseknek érzékeny kár tétetik, hanem még a' szavát nem-álló a' haza ellen is vétkezik, midőn a' nemzeti szorgalom előmozdítására szükséges intézetnek megsemmisítését eszközli. — Egészen másképen vagyon a' dolog a' cassinóval: ugyan is itt a' nemfizető nagyobb részint csak az első hibába esnék; a' második bünös cselekedetet pedig egyedűl akkor fogná elkövetni, ha ő a' cassinót valóban olly intézetnek tartaná, millyennek azt mind maga a' gróf, mind pedig, állításai szerint, a' többi alapítók is nézik. — De minthogy, a' köz tudomás szerint, a' szóba vett intézet részvényeseinek sokkal nagyobb száma azt csupán valamelly csínosabb mulatság, lelkesebb társalkodás, alkalomszerinti hasznosabb és kellemesebb olvasásra szolgáló intézetnek tekinti: a' nemfizetőt legalább előbb lehetne menteni, ha a' dolgot nem olly igen komolynak nézné. Mihez még az a' színalap járulna, hogy az egész, alapítójinak személyes tulajdonaik miatt, több vagy kevesebb részvényesek nemfizetése által, füstbe talán nem menne. De még a' létalaposabb különség abban gyökerezik, hogy a' fabricánál minden actionarius a' leszámlált tőkéjének megfelelő pénzbeli hasznát várja, mivel ez tulajdonképen kamatra kiadott capitálisa, mellynél minden gondolkodni tudó részvényesnek meg

kell győződve lenni azeránt, hogy késedelme által önmagának is pénzbeli kárt teend; ellenben a' cassinó részvényeseinek többsége gyakran egész esztendőt által betételéből legkevesebb hasznot sem húz, mivel sokan közűlek, házi vagy egyéb környűleteik miatt, attól távol lenni kénytelenek. Itt a' messzelévő részvényeseknek pénzek után járandó mulatsági kamatok nem küldetnek úgy, mint az industriának valamelly intézeténél a' pénz. Utóljára, senkinek sem vétetik rosz neven, ha a' fabricák részvényes társaságaitól messze marad, mivel tőkepénzét más úton is, a' maga 's az ország hasznára fordíthatja; holott minden mívelt, nem egészen szegény ember, ki a' cassinóhoz járúlását megtagadja, könnyen a' zsugoriság, a' fínomabb társalkodás eránti tompa érzés, vagy épen az intézet elleni irígykedés gyanújába eshetik. Ebből igen könnyen származik az, hogy néha olly aláirók, kik későbben, kivált ha jusaikkal ritkán élhetnek, vagy ritkán akarnak élni, a' fizetéssel nem épen a' legpontosabbak; különösen ha az intézetnek mélyebben gyökerező nemes arányát felfogni képesek nem valának, és e' részben gróf Dessewffy szerencsétlenségében osztozának, ki — noha a' cassinóban igen sokszor megfordúlt, és egyébként sem nehéz megfoghatásu úr — mégis az alapítók *mélyebb gondolatikat, 's távolabb czélaikat felfogni képes nem vala, sőt azokat még nem is sejdíté.* — lap 330. Azonban ezt, mint mondám, nem azért említem, hogy a' nemfizetőket védelmezzem; hanem csak annak megmutatása végett, hogy, ha amaz előadás talán a' cassinó némelly, vagy tulajdonképen sok, részvényesére valamelly czélzás legyen, az ebbeli öszvehasonlítás néműképen sántikál. —

Ha egyébaránt a' részvényes társaság, ha mingyárt csupán egynéhány practicus ember volna is benne, olly hosszadalmas és sikeretlen űléseket

fogna e' tartani, mint a' gróf irja; 's az de lana caprina vitatkoznék e; ha épen három hatalmányost nevezne e ki, gyártókat fogadni; 's ezeket épen olly szerencsétlenség érné e, mint a' grófot, ki Angliában szüntelen azon kevesekre akadott, kik a' primae nonustól annyira ijedeznek, a' helyett hogy néhányokra azon sokak közűl akadt volna, kik, ha elegendő hasznot reményelhetnek, még tán nagyobb veszedelmektől sem tartanak; — ha a' vámkörűlti könnyítést kiváltság által eszközölnék e, vagy talán a' sok részvényes között ollyan találkoznék, ki e' végett a' közönséges törvényes útat, az országgyűlés által, javasolná; ha végre *azon feltétel ugyan olly merész volna e, hogy a' megkért társaság tagjai részvényök negyedét vagy felét le fizetendik* — mind ezeket itt szorosabban vizsgálni nem akarom, mivel az egész elbeszélés, vagy novella, vagy akármi, csupán ábrándozási képzemény, melly a' szoros vitatás alá nem tartózik. Én részemről abban a' véleményben vagyok, hogy, ha már egyszer a' többi rendben lesz, igen gyaníthatóképen egészen másként fogna kiütni a' dolog, mint azt a' gróf képekben dús phantasiája előre festé.

Most a' gróf, lap 409. olly pontról kinszerít szólanom, mellyről igen örömest szerettem volna hallgatni; mert az olly fontos, hogy arról vagy egészen alaposan, kimerítőleg és rendszeresen kell értekezni, vagy ha ezt nem tehetni — — — azt inkább teljesen elmellőzni. A' gróf tudnillik a' partis I-ae titulus 9-ust kezdi szabdalni; de olly felűletesen veti oda javaslatját, hogy a' változtatás tökéletes megvizsgálása és minden környűlet megfontolása, csupán az olvasóra bízatik. — Ne vegye a' gróf rosz neven, de előadott módja szerint hasonló kérdéseket eligazítni nem lehet. Könnyű ugyan mondani: *„hogy a' titulus nonus partis primae annyira javittassék, hogy annak sinuositásai közt, senki,*

-- *ne bujhassék el.*" — Világ, lap 409. — *míg annak kanyargási és tekervényei közt bujkálhat egy felekezet — — — vagy az nem terjed ki a' haza minden (?) lakosira egyenlően 's általányosan (!)* lap 419. *Azon dilemmában vagyunk tehát helyeztetve, hogy vagy össze kell szorítnunk a' primae nonust ránk nemesemberekre nézve, vagy azt módosítva honunk minden lakosira terjeszteni.* — lap 420. — 'stbb.

E' sorokban nagyobb vagy kisebb alap gyökerezhetik úgyan: de itt egyedűl eme' főkérdés adja elő magát „ha lehet e azon törvénynél jobbat és czélerányosabbat olly könnyen találni? vagy ha magának ennek a' váltóztatásnak nem kellene e egy hoszabb és mélyebb vizsgálatok következésének lenni? Én bizonyosan örömest számítom magamat azon nem kevés hazafiak közé, kik alkotmányunknak egynémelly szegletét megsimítva látni óhajtják. Ezért a' gróf gondolkozzék a' mint akar a' nemesség többségéről, különösen azokról, kiknek szava e' részben meg fog hallgattatni; de az idő megmutatandja, hogy azoknál a' legjobb akarat nem hibázik.

Minden világoselmű, kiknek száma koránt sem olly csekély, mint a' millyennek azt a' Világ hirdeti, Ő Felségével a' legszentebb egyetértésben, az érdekek szoros megfontolása után, minden czélerányos engedélyekre bizonyosan hajlandó leszen. De mind erre nézve egyedűl az országgyűlési tanácskozások által kell a' szükséges eszközöknek előteremtetni; és én erős hittel vagyok eltelve affelől, hogy a' következés igen idvességes lesz: mivel mind szeretve tisztelt Királyunk az országosan öszvegyűlt rendekhez tartott felséges beszédében atyai akaratját kijelenteni méltóztatott, mind pedig a' közboldogságért munkálódó képviselőji a' nemzetnek, jobbágyi hódúlattal és fiúi bízodalommal készített felterjesztéseikben a' közjóra czélzó ja-

vitások iránt forró óhajtásokat számtalanszor kinyilatkoztatták.

Mind ez annélkűl megtörténhetik, hogy sarktörvényeinket el kellene törűlnünk; — — — — — És miként a' törvényhozó testnek kötelessége, időszerinti javításokat tenni: úgy annak a' legbuzgóbban arra kell ügyelni, hogy a' szent igazak semmi érzékeny rövidséget ne szenvedjenek; különösen pedig az alkotmánynak azon pontjaira kell, mint szemefényére, ügyelni, mellyek mind a' thronusnak, mind az országnak javára, egy szent „noli me tangere.“ — Ezen kivűl még más fontos tekintetek adják elő magokat, mellyek közűl csak egyet a' gróf tulajdon szavaival említek: *„hogy a' végrehajtó hatalom egykori befolyása nem dönti ki sarkábul a' terhek elhatározását 's elosztását, — lehetőleg tökéletesen bizonyosokká kell lenniek a' terhvállalóknak, hogy azon eleinte önkényesen elfogadott terheknek idő 's körülállásokhoz képesti módositások soha és semmi szin alatt kezeikbül ne csikartathassanak ki, 's önkény által az egykori könnyü terh — mert kiki szabadon vevé vállaira — idővel erőszakos szakmányoztatás által türhetetlen sullyá ne váljék“* Világ lap 125. Hogy többnyire a' nehézségek csak a' vitatások folytában adják elő magokat, annak a' gróf maga tanúbizonysága, mint azt lap 136. igy hozza elő. — *„hogy jóval még a' Hitel megjelente előtt, Nagy-Czenk nevü, Soprony vármegyei mezővárosom lakosival a' dézma, robot 's a' t. megváltásárul tanácskoztam; de még eddig sem végeztem semmit, mert ámbár én is, ők is tisztán átlátják a' megváltás nagy hasznát, 's igy igen közelitünk az elhatározáshoz; még sem tudtunk eddig a' principium alkalmaztatásán megegyezni, a' mi csekély idő (?) alatt olly kötésben, melly örökre kötelez, hirtelen, 's mint előbb mondám, általányos (!) rendszabások szerint nem is mehet végbe.“*

Az adózók állapotján könnyítni, azoknak bizonyos feltételek alatt több polgári just adni, 's főképen ama' középrendet szaporítni kell, melly a' nemzetnek tulajdonképenvaló súlypontja — — és mind ezek egy minden mívelt hazafitól mélyen érzett elkerűlhetetlen szükség. De az érdeklett tárgyakban csak bölcs megszorítások alatt még eddig boldogulhatni, 's így a' polgári 's természetigazakról előhordott általányos mondásokkal a' practicai életben messze menni nem lehet. — Igen szépen és igazán mondja a' gróf lap 384. „*hogy a' szabadság legfőbb jó, 's ekép soha nem lehet vad, tudatlan, rest 's önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétül ösztönöztetve, 's csinosult értelme által vezetve szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor*" 'stbb. Erre röviden ezt jegyzem meg: hogy a' szabadság osztogatásánál a' psychologia főképen szem előtt tartassék; mellynél fogva, a' mívelt, félig mívelt és teljességgel nem mívelt emberek között véghetetlen különséget kell tenni; és így, ha az első 's tán második résznek felszabadítása az egésznek javára szolgálna: az utolsó résznek kezében a' felmentés még ez óráig egy kétélű kard volna, mellyel az mint magát, mint a' közjót érzékenyen megsérthetné. 'S ezt az igazságot hazánk minden lakosaira illesztve, itélje meg a' gróf, ha a' primae nonust, akár hogyan módosítva, lehet e általánosan minden emberre még most kiterjeszteni? —

Mind ezekről a' gróftól valami practicai, kimerítő okoskodásokat és tanácsokat hallani szerettünk volna; 's valóban a' haza minden ollyatén kinézteket hálával venne. De mostani polgári létünkkel legszorosabb öszveköttetésben álló egy törvényt csak egyenesen, minden környület megfon-

tolása nélkűl, megmódosítni, minden lakóra egyformán kiterjeszteni akarni, annyi volna, mint ollyas valamivel kezdeni, mi tulajdonképen csak a' hosszas tanácskozások következése lehetne; vagy — hogy törvényes kitétellel éljek — a' pert executión kezdeni. — Többnyire azon érdemes olvasóimat, kik e' tárgyban bővebb felvilágosításokat akarnak meríteni, a' taglalat 190 — 196. 215. leginkább 256. lapjaira útasítni szükségesnek tartom.

A' nemes lelkek erkölcsi bélyege az, hogy ők feleikre a' boldogságot a' legnagyobb mértékben kiárasztani szeretnék. E' részben olly heves buzgóság tölti el kebleket, hogy míg az emberről gondolkoznak, a' polgárt sokszor elfeledik; és magoknak nem veszik azon fáradságot, a' már létezőnek legbelsőbb rejtekeibe behatni. Azon vágyból, melly szerint az emberek egyik osztályát boldogítni akarják, gyakran nem látják a' másik felekezetnek már fenálló boldogságát; és néha amaz anyákhoz hasonlítnak, kik legkisebb gyermekeket kényesztetik, míg az idősebb magzatjaikkal nem igen gondolnak. Illyetén férjfiakat látánk már a' társaság minden osztályában: de a' legjobb akarat mellett is rendszerint mindég több kárt, mint hasznot tettek. Egy régi, derék épületet czélerányosan megváltoztatni, fenekének megrendítése nélkűl, sokkal több megfontolást kiván, mint valamelly uj épűletnek felállítása. — — Lássd, taglalat lap 184.

Sokkal könnyebb is egy régi építménynek módosításánál gáncsot találni, mint magokat a' változtatásokat czélerányosan elintézni. — — —

A' fenforgó tárgyra nézve említek egy történetet, mellyet több esztendő előtt néhai gróf Batthyányi Ferencz szájából hallottam. Ő tudnillik Szent-Gróthon, Zalában, egy régi derék épületből — mennyire emlékezem, klastromból — magának egy szép, az akkori időkhez képest igen ízletes kastélyt formáltatott. Az épület bevégzése után rövid

idő múlva, meglátogatá a' grófot a' szombathelyi püspök, néhai Szily János, kinek építési tudományát és ízletét a' szomhathelyi remek templom teljesen bizonyítja. — Minekutána a' gróf vendégének az egész kastélyt megmutatta, ez eleinte a' dicséretben határt nem talála; az ebéd felett azonban, beszélgetés közben, egynél több gáncsot ada elő: „ezt a' folyosót szélesebbre, amazt világosabbra csinálta; ezt az ablakot ide, a' másikat oda tétette; a' grádicsot szélesebbre, a' szobáknak felosztását másként eszközölte volna, 'stbb." Soká csendesen hallgatá a' gróf az előadott gáncsolatokat; ebéd után azonban eme' kérdést tevé: „ha nem tetszett e a' tisztelt vendégnek az épület felűlirását olvasni? Mire midőn a' püspök n e m-mel felelne, azonnal őtet a' háziúr az udvarra kivezeté és a' frontispiciumon álló eme' chronosticont mutatá:

sIC eX antIqVIs sVrgVnt noVa teCta rVInIs
haeC sI non pLaCeant, faC MeLIora, LICet.

Igen sajnálta a' püspök, hogy a' felűlirást gáncsolati előtt nem olvasta. —

Lap 102 valami nagyon különössel ajándékoz meg a' gróf: „*Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintetü, vénnél vénebb Urak, kiken hószin szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, 's őket kérőleg 's fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással 's férfiui állhatatossággal védjék. Állottak a' hiv szóés tanácsfogadók hosszu időkik a' láda mellett, 's bajnoki mód védelmezék, — sok el is veszett miatta; — mig azonban a' rozsda rágni kezdé a' ládát, 's ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, 's csak kevesen használhaták a' vén láda oldalát garádkép. Szivszorongva szántam szegényeket, 's mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítni kíván-*

tam őket: 'vennék ki a' ládában hiába heverő kincset,' 's adnák kamatra, mert — — — — —' midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban, és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — 's gondold csak magyar ruhában — a' kincset őrző számtalanok közibe lépett, 's felnyitá a' vasládát, mellyben semmi sem volt— — egy kis kéziraton kivül, 's mondá: „kik Benneteket annyi sanyaruság-türésre kárhoztattak: a' régi tudatlanság 's megőszült előitéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái 's harmad negyed Ősapái 's a' t. voltak, tekintsetek most valódi kincsetekre 's olvasá: „A' magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki 's testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előitélet 's Elbizottság. Szép jövendő várja ha — — — —"

Ezen csudálatos álom, megvallom, nem kevés aggodalommal tölté be lekemet: „Be kár — szóllék magamhoz — hogy a' jótékony természet olly gyönyörű hószín szakált pazérlott a' régi tudatlanság 's megőszült előitéletek Atyáira, Nagyatyáira, Szépapáira és harmad negyed Ősapáira, kik e' diszes férjfiúi czimekkel azon ármányos hitegetésre éltek vissza, hogy nem irtóztak szegény maradékaikat merő szemfényvesztéssel egy kincsekkel tele rakva lenni hírdetett, de üresnek talált vasládával rútul reászedni! Valóba, sokat törtem a' fejemet: kik lehetnek amaz öregek, kik a' fázók, mi a' vasláda? — de hijában! — És minden fejtörésem után végre csak az sült ki, hogy az álmok olly különös valami, mellyekről Schillernek derék Mór Ferencze boldog elhunytáig el nem tudta határozni, ha az Istentől jönek e, vagy a' gyomortól? — Az álmokat azoban elmesélni nem mindenkor tanácsos: mert az ó testamentom szerint, a' szüz József nagy ve-

szedelembe ejté magát hiú álmának elbeszélése által. Hogy pedig az álmok többször csalnak mintsem betelyesednek, azt a' mindennapi tapasztalás tanítja, ha különösen azon ezreket tekintjük, kik az álmodott és loteriába tett számok után semmit sem nyernek.

Én azonban teljességgel nem nyúghattam, és minden előtalálandó álomfejtőtől tanácsot kértem: de hasztalan! Azért kénytelen valék, egy igen tudós ismerősemhez folyamodni eme' kérésemmel: fejtené meg nekem azt a' csudálatos rejtékeny álmot. — De fájdalom! a helyett hogy tudnivágyamat kielitíné, e' dorgáló válaszát vevém: „Sajnálom, hogy barátom olly világos álmot megfejteni nem képes: bocsásson meg tehát, ha az úgy is nyilvánságos dolgot még nagyobb világra nem hozom. Ezért kár volt, illyesek kifürkészésére az álomkönyvecskéket koptatni, — — — — — — — — Azonban barátom, bármi üres legyen is a' roszdás vasláda: az most már se baj! ugyan is van mit bele tennünk, hogy az perúi kinccsel tele rakva legyen. A' rómaiak legnagyobb kincseknek és palladiumoknak tartották a' Sybilla könyveit — mellyeknek bölcsesége azonba mái napig mély titok maradott: — nem szegényebb már e' részben a' romainál a' magyar, kinek tudnillik hasonló nagyérdemű három könyve van; noha azokat számosan a' vén láda garádkép használt oldala mellé hányni kivánják. — Csak hamar, seperjük ki tehát a' vén ládából az óság penészes szemetét, és zárjuk bele a' mondott új módis, magyar ruhába felöltöztetett időszellem sugta három drágalátos könyvet — legalább tudni fogjuk miért éhezünk, fázunk, szenvedünk, fanyargunk stbb.“

Ezen rejtemenyes felelet engem újabb talányba meríte; mivel sehogy sem tudék reá menni, minő három könyvet értsen tudós levelezőm; — 's épen ezért újra irék neki „hogy nevezné meg az érdek-

lett könyveket:" de szerencsétlenségemre, minekelőtte levelem hozzá ért volna, a' szegény már az epemirígyben meghalt — — és így, ha csak az érdemes olvasó azon három könyvet netalán maga ki nem találja, tőlem azoknak czímeit soha meg nem tudhatja. —

„itt — folytatja a' gróf — *egy a' magyar fővárrosban ablakom előtt sárban elakadt német furmán tüdeit-fárasztó lovaira-kiáltozásával felébreszte* — — — — — — — — — Horácz után „dignus vindice nodus" legyen: itt ellenben mondhatni „nodo dignissimus vindex." Azonba látni itt, hogy a' legroszabb dolognak is néha jó oldala van. Ha a' magyar fővárosban olly nagy sár nem legyen: a' német furmán el nem akadt és a' grófot álmából fel nem ébresztette volna, 's így az *„idők Szelleme"* hihetőleg még olly képtelenséget fogott volna mondani, melly magyar dolmányához igen roszul illenék. — Ezen elbeszélését a' gróf e' szavakkal fejzi be: *„'s akaratom ellen-is napestig feudalis alkotmányunk jutott eszembe."* Ebből látni, milly veszedelmesek legyenek az illyes gyötrő álmok, mivel nemcsak egész éjjel háborgatták a' grófot, hanem még nappal is kisértetbe hozták — és épen ezért szokta a' köznép az illy álmokat vagy a' boszorkányok fojtogatásainak, vagy épen az éjeli ludvércz incselkedéseinek tulajdonítni. — Egy ismerősem sokévi illy módu szenvedéseiből az által gyógyula ki, hogy lefekte előtt egy dózis magneziát és borkövet veve bé.

Hogy a' grófnak üres vasládai álma után „akaratja ellen napestig feudalís alkotmányunk jutott eszébe," az hihetőleg valami idearum associatio által történt; mellynek azonban közelebbi vizsgálatjába ereszkedni nem kivánok. Illyetén gondolatok nem állanak az ember hatalmában, és őtet akaratja ellen ottan ottan meglepik: mint azt magam is tapasztaltam, mindőn az előadott álmot olvasám, és legottan, — annélkűl hogy okát adhatnám, —

a' gróf eme' szavai jutottak eszembe: *Leggyen elég esküinnöm: sok botlásim, sok véres bukásim után, mellyek jeleit bizonyosan más világra viendi lelkem, végre egy szebb ösztön nyit* — 'stbb. lap 47.

Hasonló eleven álmokat még honosi nagy számának is tulajdonít a' gróf „*kik ha felébrednek tán ezt fogják észrevenni, hogy szalmafödél alatt laknak, földön fekszenek, korompélyt esznek, vizet isznak*" 'stbb l. 104. Itéletem szerint az érintett szegények regolta estig olly igen küzdenek nyomorult állapotjokkal, hogy mély álmaik felől nem igen sokat tudnak regélni: mi valóban a' szegénységnek egyik irígylésre méltó ajándéka. Az ollyatén czifra álmok sem vizenyős korompély, sem a' vércsendesítő víz által nem szoktak előteremtétni — azok csak puha ágyban űzik csintalanságaikat.

Azonközben e' homályos gongolatok a' grófon nem soká látszanak uralkodni: mert mingyárt lap 106. *A' KORMÁNY?* czikkely alatt annyi ragyogót, nemest és igazat mond, hogy az olvasó, midőn a' Világnak e' habozó szellemét élesebb vizsgálat alá veszi, 's benne a' fejért a' feketével szünet nélküli harczban látja, Ormuzd és Arhimánra emlékezni kényteleníttetik, kik a' világot — mundum — versenként boldogítják és kínozzák. — Az érdeklett egész czik a' Világnak olly gyöngye, melly minden olvasóban legtisztább örömet gerjeszt; és mind az, mi ott a' *közös erőműrül, az egybe olvasztásrul, nemzetiségrül* 'stbb. mondatik, egyeránt diszesíti a' kormányt, a' nemzetet és a' lelkes irót. Be kár, hogy ezen cziket és a' könyvnek még más némelly részeit külön nem birjuk; vagy hogy egyenesebben szóljak: kár volt a' gyönyörű búzát a' sok konkolytól meg nem tisztítni. Arany betűkre méltók különösen e' szavak; lap 108. „*hogy nemzetiségünk jobb kifejlődése ma bizonyosan minden gondolkodó 's részrehajlatlan itélete szerint egy*

olly karika 's rugó, melly nélkül az említett közerőmű nem mozoghatna jól.“

„'S ezt a' kormány igen átlátja, a' mirül nem is kételkedhetni, ha a' közelebb esztendők folyását hideg vérrel fontolóra vesszük; mert magyarosításunknak tán nagyobb gátai találkoztak magunk közt mint a' kormányban, melly azon nagy czélt t. i. a' közbirodalomban lévő minden nemzetnek egy testbe olvasztását, most már egy ki-nem-vihető pium desideriumnak tartja, s' azzal fel is hagyott.

Talán jó volt volna itten a' külső nemzetekre is kitekintni, mellyeknek nagyobb részénél hasonló jelek mutatkoznak; és épen ez a' tünemény segíti 's erősíte az egyetemi kifejlődést. Illy módon láthattuk volna az időszellem hatalmát, ki boldogító ereje által új életet lehele a' lankadt emberiségbe. De itt nem kell amaz „idők Szellemét“ érteni, ki a' gróf álma szerint „magyar ruhában“ jár; hanem ennek dicső szülőjét, ki semminémű uniformist nem visel. Ez a' köz atya fiait a' föld minden országiba szét küldi, hol ezek több vagy kevesebb előmenetelt tesznek, mint ezt tudnillik nagyobb vagy kisebb korok megengedi. Noha bölcs nemzőjek tanácsa szerint e' magzatjai, azon nemzeteknek, mellyeknél örökre lakást vettek, ruhájikat viselik és magokat azok szokásaihoz alkalmaztatják, mégis előmenetelek egyedűl úgy foganatos, ha atyjok intéseit követik és többi testvéreiket szeretik, becsűlik.

Az érdeklett álomban megjelent kis szellem épen most végezvén el iskolájit, törvénybeli praxisra készűl; mi végett őtet az atya, sok bölcs tanácsa mellett, igen tiszteletes könyvekkel ajándékozá meg, szívére kötvén neki, hogy idősebb testvérei könyveit és tapasztalásait is buzgón használja; de koránt se gondolja, hogy *„mivel Magyarországban azon szerencsétlen idea, hogy az már ugyancsak országos-ember, ki iskoláit cum eminentia végezé“* l. 218. uralkodik, magáról is így gondolkodjék.

— Melly atyai intést a' jó fiú nagyon is szívére venni látszik; és mivel testvérei nagyobb része is hasonló engedelmességgel viseltetik a' tisztes nemzőhez, reményelhetni, hogy e' dicső nemzetség a' világ köz boldogságát minden bizonnyal eszközlendi. — —

Hogy ollyasok legyenek, kik a' grófot nemes igyekezetei miatt *eszelősnek, dühösnek tartották* volna, lap 113. azt soha sem hallottam; és ha valaki illyeseket a' nagy közönség előtt hangoztasson, azt mint valóságos esztelent és dühöst a' köz vélemény legottan hallgatásra kénszerítette volna. Elismeri 's becsűli a' hálás haza a' gróf és barátjai dicső szándékát, idvességes tetteit, buzgó fáradozásait; de hogy későbben a' grófot könyveiben forró buzgósága, 's kiváltképen a' Világ irásánál a' megbántott önszeretet, és a' taglalatban előforduló egynémelly felesleges és részint nem-gyengéd személyes csipkedések nagyon elragadták és olly állításokra 's kifejzésekre ingerelték, mellyek a' hibátlan hazának szükségképen mély fájdalmat okozának: azt egyenesen kimondom, és arról talán senki sem kételkedik, ki a' gróf munkájit hideg vérrel olvasta, 's azoknak szellemét felfogni képes volt.

Emez állításban lap 115. *„Olly rövid látást pedig nem tudánk feltenni egy bölcs kormányrul, hogy olly földesurak egyesült munkálódásiktul tarthatna, kik fejenként* 20 — 30 *ezer birkát teleltetnek 's a' köz rend 's csend fentartása végett jobban vannak fizetve, mint akár mellyik ministere, 's egyébiránt is vagyonokkal, ha fejökkel elillantnának is, kezesek"* — egészen meg nem egyezhetünk. A' történetirat megmutatja, hogy a' vagyon nem mindég a' legbíztosabb kezese a' tiszta czélnak; mivel olly rend 's csend *) bontókra is akadunk, kik fejenként nem 30, hanem 300 ezer birkát telel-

*) Megvallom, hogy e' szavakat könnyebb leirni, mint kimondani.

tethettek volna. Ennél fogva a' bölcs Fejedelem leginkább azért nem teve legkisebb akadályt is hív jobbágyainak, mivel az intézők lelke nemességét és czélja tisztaságát látá 's őket ollyanoknak találá kik „minden tetteik 's gondolatikrul magok vonják a' fátyolt és a' legvilágosb napra állítják magokat.„ És ezért éljenek!

„*A' Taglalatban előforduló néhány állításról*" ered a' gróf lap 119. szólni; melly fejezetét „*az ország terhei és a' képviselői jussak*" kezdi; jelesen a' vámfizetésről nemes-lelkű taglalójával kezet fog, mi előttünk igen természetes, mivel olly két világoslelkű férjfiútól egyebet várni nem is lehet. Igen bölcsen mondatik például lap 120. „*Nincs igazságosb mint mindekinek az ország terhei viseléséhez járulása; 's míg csak egy rész visz terhet, a' másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a' másiknál, vagy egy rész azon terhet, mellyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mindaddig nincs valódi öszhangzásban, 's igy beteg, gyenge a' haza. Édes örömest kezet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a' házitárt, vigyük az országgyülési terheket feliben a' taksással: de Te bird a' nemesi közönséget illy engedékekre 's én mélyen hajtom meg magamat Előtted.*" De ez nem elég: hanem maga a' gróf is igyekezzék földieit illy engedékekre bírni. Mert mennél több a' nyomos, buzgó szó, annál lehetőbb, annál hihetőbb a' siker. Nemcsak mint mívelt mágnás, hanem még mint az országos dolgok felől iró is, szóljon; mert ha publicistai könyvirásnál a' concessiók a' főtárgyat nem teszik: akkor kár tollhoz nyúlni. Itt is, mint a' többi hasonló újításoknál, nem annyira az elv maga, mint ennek módja 's alkalmaztatása jő kérdésbe; 's épen e' végre felette szükséges az elöleges, nyomos felvilágosítás. Mert maga az érdeklett dolog nem újság, — — — —

Ha szólott e' már gróf Dessewffy *private* effelől, nem tudom; sőt még az sem esett értésemre, hogy *publice* tett volna arról valami kimerítő kinyilatkoztatást: azonban lehet — azt is helybenhagyom hogy tán *rák előmenetellel* — de bizonyos az, hogy a' vám és adófizetés az országgyűlésen ex professo még fel nem vétetett. Ezért nem igen megfogható, milly alapban gyökerezteti a' gróf azon nagy félelmét, és miért jövendől olly roszat; holott bizonyos, hogy a' felvilágosítottak száma nem csekély és napról napra szaporodik. Hiszen maga a' gróf sem szereti ama' profétákat a' katonaságnál, kik a' csatának szerencsétlen végét jövendőlik; és mégis maga lap 151. eme' sanyarú praesagiumra vetemedik: „*vagy esztelenségünk dülni hagyandja*" tudnillik alkotmányunkat. Ezen terhes állításának bebizoníttására lefolyt századaink hű történetiratai a' grófot nem segítnék; és ha elődink a' legzivatarosabb időkben is szent alkotmányunkat olly becses státusokossággal fentartani tudták: mennyivel erősebb remény lelkesíthet bennünket a' jelenkorban, midőn imádott Királyunk, emez idvességes szavai által:

„Splendorem solii in salute publica, opes suas „in populorum felicitate, robur Imperii in legum „sanctimonia reponendo, — fidus ille Libertatum „Vestrarum, avitaeque Constitutionis Custos, pa„riter et Propugnator Nostra post fata manebit." és a' királyi előadásokban e' kegyes igéji által: „Altefatam Suam Caesareo Regiam Majestatem, in sin„gulare, perpetuumque sinceri Sui in avitam hae„reditarii, percarique Sibi Regni Hungariae, et „Partium eidem adnexarum Constitutionem, uti „eam a Divis Majoribus Suis accepit, ita ad poste„ros illibate transmittendam, Studii monumentum, „in quo Eadem praecipuum Paterni cordis Sui so„latium reponit" — polgári létünk újabb halhatatlanságát bíztosítá.

Minden előmenetelünk magosítására leghathatósabb eszköznek tartom, ha honiaink felvilágosodásában és buzgóságában hová tovább többet kezdünk bízni, és ha nem mindég eme' hitben fogunk lenni *„hogy a' közönségnek ismeretei olly alacsony lépcsőn állnak még"* lap. 122. Minő nagy köszönettel fogadta volna a' haza, ha a' gróf, ki *„így keserge magában — hogy „nevetséges vagy szánakozásra méltó, olly roppant tárgy lételesítésérül figyelemmel tanácskozni, míg a' nagyobb részben a' vámfizetésrüli képzelet tisztába nincs hozva"* lap 122. legújabb könyvében, mellynek 559 lapjai sok ollyassal vannak megtömve, mik a' tárgyhoz szorosan nem tartóznak, inkább az érintett „vámfizetésrüli képzeletet" igyekezett volna „tisztába hozni" — 's ezen foganatos munkálódása által mind azokat, mellyek a' taglalatban lap 140, 228 és 240. olly lelkesen és practice előadva vannak, híven idézni 's bölcsesége szerint megpótolni törekedett volna.

Hogy az útcsinálás tárgyában több helyen még sok kivántatik, tagadhatatlan. Számos vidékeinken a' hely fekvése nem engedi a' töltött útakat; a' vasútak pedig még Pest körűl is öszveroggyannak, és ezek hihetőleg csak majd a' húszadik században fognának hasznosan kamatolni. Hogy többnyire egy szántóvető országnak nem lehetnek olly útai, mint egy kereskedést űzőnek, az igen természetes dolog; mert hiszen még a' hatalmas, kicsínosúlt Francziaországnak, kiváltképen ott, merre kereskedésének folyamotja nincs és hol leginkább a' szántásvetés virágzik, több száz mértföldre terjedő rosz útai vannak. Franczországban sincs mindenütt úgy, mint Straszburgtól Párizsig és innen Marseille-ig vagy Calais-ig; sőt az éjszaki Scotiában és leginkább Hiberniában igen sok rosz útra akad az útas. Nálunk a' vámfizető a' rosz úttól semmit, a' jótól pedig keveset fizet: mit nem minden országról mondhat-

ni. Ha a' vámfizitéstől fel nem mentett Galiciából, Árvának, Trenchénnek, Nyitrának, Pozsonynak, Sopronynak, Vasnak, Zalának, Horvátországon keresztűl egész a' tengerpartig útazik: mindenütt jó, és hellyel hellyel igen jó csinált úton jár, a' Vágon, Dunán, Rábán, Murán, Dráván, Száván 'stbb. legalább 50 hídon megy által, és mégis ezen körűlbelől 150 mértföldnyi útjában nem fizet annyi vámot, mint például Szászországban, ha 16 mértföldet utaznék. És illy útmenetelt hazánkban többet is tudnék előhozni. Azon vármegyékben pedig, hol az útak vagy épen nem csináltak, vagy csak ollyanok, millyeneknek a' gróf meséli „hogy buza teremne bennek,“ épen semmi útivám nem fizettetik. — Hagyjunk békét szegény szolgabíráinknak, kiknek nagyobb része kelletén felűl el van foglalva, és a' kik közűl még a' legkényelmesebb is sokkal többet foglalatoskodik csekély fizetésénél, mellynél más országokban egy erdőkerűlőnek is több szokott adatni. E' részben is czélerányos javítást várni a' jövő országgyűléstől, — — — — — —

Lap 122. a' gróf arra kötelezi magát, hogy *mindent a' mit a' Hitelben állita vagy itt állit, kész legkörűlállásosabban be is bizonyítni, ha kivántatik,“* — mi ugyan magától is értetik; mivel minden irónak — leginkább az ollyannak, ki országos dolgokról értekezik — állításait egyről egyig bebizonyítni szoros kötelessége. Annál szebb azonban, hogy ez itt világosan ki is mondatik; minek betöltése ha fog e a' gróftól jövendőben kivántatni, vagy nem? — azt el nem határozhatom. — De az érdeklett ajánlást arra használom, hogy némelly állításainak, nem ugyan bebizonyítását, hanem megmagyarázását vagy is felvilágosítását minden tisztelettel kikérjem.

A' legrégibb idők olta a' magyar nemzet minden könyvekben, országos irományokban, újságlevelekben 'stbb mint „Nemzet“ fordult elő, 's ma

is úgy czímeztetik; maga magát is mindég annak tartotta 's tartja; ezen nevezetet kegyes Királyaink sem tagadták meg a' hív magyartól, és dicsőségesen uralkodó Fejedelmünk is többször méltóztatott bennünket ezen kegyelmes kitételével: „kedves magyar Nemzetem" atyaiképen boldogítni: — sőt maga a' gróf is munkájinak több helyein az érintett kifejzéssel él; névszerint Hitel lap XV. *„Hány embernyom forgott le, mióta „Nemzetünk" Europába költözött — — ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban és régi Buda falai közt el van már temetve „nemzeti diszünk"* — továbbá Hitel lap 269. *Egyébaránt olly nagy egy „nemzet" egy magányos személy ellenben olly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amazt nevetségessé tenni. Mit árthat a' régi 's erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt 's követ hajt ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, 's csak önerejét emészti az esztelen megtámadó. — — Nem mondom, hogy csalhatatlan vagyok"* — nem különben Világ lap XXXVIII. — *„nem csak a' „Nemzet" melly ellen in corpore soha sem keltem ki"* — mégis, Világ lap 107. *„Ne hagyjuk ezután megsemmisítni nemzetiségünket; mert mikép kivánhatjuk, hogy másnak legyen gondja sajátunkra, mellyen minmagunk tapodunk"* — 's végre lap 117. *„minden, legkisebb kivétel nélkül, a' „Nemzettül" függ."*

Ellenben Világ lap 317. — *„ugyan hol leli fel a' Nemzetet? Csak az initiativát hol kezdjük? — — — ? vagy a' pesti hét választó fejedelmü kávéházban?"* — nem különben lap 318. *„de ma hol van a' Magyar Nemzet? — —* és lap 413. így szól: *„nem a' nemzet, mert azt honomban sehol sem lelem fel úgy is, 's azon nevezet nálunk nem egyéb, mint czifra szójárás, mellynek tulajdonkép igazi értelme nincs."* — Hogy pedig a' gróf értelme eránt kételkedni ne lehessen, ugyan

még ezeket hozza elő: Világ lap 318. *„'S azon napot, midőn majd a' Magyart nem csak szójárás 's rossz szokás szerint, hanem az értelem valódiságában is, Nemzetnek „szabad Nemzetnek" híni lehet."* — és lap 370. *„a' Magyart végre a' Nemzetek sorába iktatnák"* 's utóljára lap 70. *„a' magyar Nemzet — vagy inkább „Nép"* —

Eldönthetetlen igazság az, hogy ugyan azon egy dolog egyszerre ens és non-ens — valami és nem valami — nem lehet. Szintúgy nem lehet valaki egyszerre ember és nem ember, öreg és nem öreg, egészséges és nem egészséges 'stbb. — a' világon nem létez továbbá olly ország, mellynek lakóji egyszerre nemzet és nem nemzet lehetnének. Sőt az utólsóra nézve még a' statistica is bizonyos határokat vont a' végre, hogy „mi legyen a' nemzet, mi a' nép." Például, az ausztriai közbirodalom több nemzetből van öszveszerkeztetve, úgymint német, cseh, olasz, lengyel nemzetből; és ezeken kivűl több népekből áll, úgymint zsidó-, czigány-'stbb. népekből.

Miket előre bocsátván, oda járul kérésem: méltóztassék a' gróf meghatározottan kinyílatkoztatni, ellenkező állításainak mellyike a' valóságos? az az „n e m z e t e v a g y n é p a' m a g y a r?" minthogy az érintett állítások egymással teljességgel meg nem férhetnek.

Ha a' gróf be találná bizonyítni, „hogy a' magyar nem nemzet" akkor bizonnyal hiszem, hogy magok a' magyarok az őket nem illető czímről önkénytt lemondandanak. Mert noha egyes nemes és nem-nemes honfiaink gyakran — ha bajuszok és inasok vagyon — magokat Bécsben báróztatják és grófoztatják; mégis a' nemzetről — engedje meg a' gróf, hogy a' kérdés végső elhatározásáig ezzel a' kedves nevezettel élhessek — illy hiúságot felteni semmiképen nem lehet; sőt hajlandó vagyok hinni, hogy az ollyas bebizonyítás után a' nemzet,

ámbár véres szívvel, kegyelmes Királyunk zsámolyához mély alázatossággal folyamodni fogna, hogy őtet a' felhozott nevezettel boldogítni már ne méltóztassék.

Ha pedig a' gróf meg fogná mutatni, vagy tulajdonképen helybenhagyni „hogy a' magyarok nemzet" akkor természet szerint szükséges volna, hogy a' fentebbi kitételek, mellyek a' magyartól a' nemzetiséget megtagadják, a' Világnak óhajtandó újradolgozott második kiadásában, visszahúzassanak; leginkább pedig a' „Jelentésben" a' gróf által eleve kihírdetett német fordításból egészen kimaradjanak; — minek teljesítésére alkalmasint maga a' nemzet is a' grófot bízodalmason meg fogná kérni. Mert: date Caesari quod Caesaris est — date nationi quod nationis est. — — Azt, mi valakinek sajátja, ettől elvonni teljességgel nem szabad. Maga a' gróf sem szívelné, ha valaki, különösen egy alattvalója, tőle a' magyar mágnási czímet megtagadná.

Ha tehát, mint reménylem, végre csak ugyan az sülne ki, hogy a' magyar valóba nemzet: milly érzés környékezi majd meg a' gróf szívét, ha azon példát, mellynek önmaga vala tanúja, elméjében forgatja? *„Egykor jelenlétemben egy Tábornok, egy gyalog osztályhoz, mellynek öltözeti egydedségében némi hiányt talált, igy szóla: „Ti nem vagytok katonák" 'stbb. Mire az ezredbeli tiszt 's legénység nagyon elkeseredvén, panaszt tön; a' Tábornok pedig, ki nem is gyanítá mennyit mondott, soha sem érheté fel, hogy illyes kicsinység (!) annyira szomoríthatá el 's bánthatá meg a' sereget,"* — Világ 307.

A' gróf maga is észrevette, milly terhes igét ejte ki, midőn a' magyarról azt állítá, hogy nem nemzet; mert lap 415. illy vallást tőn: *„Látom, e' nem gyönge lélekkel leplezett, hanem férfiason kimondott állitásomon sokak elbámultát."* — Tökéletesen hiszem, hogy az *„elbámultát"* szó nem elég

erős kinyomni a' valódi érzeteket. Sajnálnunk kell, hogy a' gróf a' csupa elbámulással megelégedék, és azon, talán több mint „ferfiason kimondott állítását" legottan férjfiason be nem bizonyította.

Szabad a' grófnak hinnie *„hogy kirekesztőleg valódi nemzetiségbül fejtett honszeretetünk 's minden oldalrul kicsinosított értelmességünk vonhat csak valaha — Dunánkon hidat, és semmi egyéb;"* de másnak is szabad azon meggyőződésben lennie, hogy az érintett híd felállítása rövid idő alatt még ama' „minden oldalról kicsinosított értelmességünk" nélkűl is eszközöltethetnék — mert annak technicai 's policziai lehetőségén már senki sem kételkedik — ha tudnillik a' részvényesek bizonyos és változhatatlan előreszámítás után azt húzhatnák ki, hogy actiájik 6 és több percentumot fognak kamatolni. Minthogy azonban most, ha Pest városnak hídbeli jövedelme 's kárpótlása, a' bejövő vámok csekélysége 'stbb. szoros vizsgálat alá vétetnek, száz forinttól alig kerűlhetne egy két forintnál több kamat; más részről pedig való az, hogy a' buzgó hazafi a' dunai hídnál sokkal szükségesebb és hasznosabb köz intézeteket hozhat létre, mellyek 6 percentumnál több kamatot adnak: ezért nem igen hihető, hogy az érintett híd a' tárgy hasznossá tétele előtt felálljon; akkor pedig az könnyen minden áldozat nélkűl létre kap.

A' grófnak lap 128. előadott emez ígérete „hogy idővel fenékig kimerítve adandja elő ebbeli javaslatit" igen szép a' jövendőre nézve; de mivel a' jelenkornak mindég a' legnyomosabb jusai vannak, ez ígéret nem felel meg a' szükségnek. Ki a' tudományos világban valami nevezetes tárgyat vitatni indúl, azt azonnal fenékig merítse ki — különben felszines lesz a' munkája. — Legkisebbet sem kell attól tartani, hogy a' kimerítés által únalmas leend a' könyv; mert a' sokféleség csupán a' gyerekeskedő maniernál kivánatos; a' komolynál ellenben a'

felszines irásmód a' legúnalmasabb, legyen bár a' komolytárgyu könyv másszínű csecsebecsékkel, tréfákkal és virágszálakkal felékesítve, szépítve.

A' „*Nemesi Felkelésről*" lap 129 — 134. az egész olvasó-közönség minden tekintetben nagymélységű 's a' dolgot teljesen kimerítő elveket és hasznos javalatokat vára; mivel a' gróf, tizenhétévi katonaságbeli pályáján tett tapasztalásai által, az írt tárgynak fenekéig búvárkodni 's a' hazát legczélerányosabb javaslásokkal gazdagítni képes volna. De sem a' Világban, sem a' Hitelben nem találni legkisebb létalapost is; és különösen az előbb idézett munkájában megelégszik a' gróf eme' száraz állításával „hogy az országnak a' nemesség által való védelmét hibásnak lenni mondja.„ Mire nem vala szükség emlékeztetni, mivel épen a' hijányoknak eltörlésére készítette az országos küldöttség a' banderiale operatumot — melly országgyűlési tanácskozást vár.

De hogyan is hozhatna a' gróf itt valami czélerányos javaslatot elő, midőn az egész személyes felkelést, olly anomaliának nézi, mellyet a' mostani környűlállásban semmire sem használhatni. Ugyan is lap 131. ezeket olvassuk: „*Kicsinosított vagy csinosodásnak induló keresztény országokban, 'ha a' dolog legmélyebb velejét fejtjük ki, de jure az egyesült Nemzet Fejdelemtül lefelé az Ur, ki hadakat tart 's fizet: a' katona pedig a' Nemzet szolgája, ki éjjel 's nappal, télen 's nyáron, vizen és szárazon védi Urát a' Nemzetet; de Magyarországban, melly tagadhatlanul hathatósan indul a' csinosodásnak, de facto a' Nemzet még semmi és szolga, a' Nemesség ellenben szinte minden és Ur; 's igy personalis insurrectio mindaddig, mig a' Nemzet nem lesz Valami 's a' Nemesség meg nem szünik lenni szinte Minden, egy olly anomalia, mellybül hideg vérü, sőt mathesisi számítás szerint, semmi egyéb nem következ-*

hetik: mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna."

Már ebben az egész syllogismusban, bármi szépen hangozzanak is szavai, igazi alapot teljességgel nem találni. „A' katona a' nemzet szolgája" — igenis; de szorosan csak a' fenálló — stabilis — katonaságról lehet azt általányosan mondani: de erről itt nincs szó, hanem a' nemesi felkelésről és az ország nemzeti védelméről. Itt a' nemzetnek azon osztálya, melly személyesen részt vesz a' haza védelmében, addig, míg ezen kötelessége tart, lemond az uri jusairól, és engedelmeskedik a' maga hozta törvénynek. Ez értelemben már valóságos szolgája a' nemes az ország hadi törvényének; de e' szolgálatban semmi ollyas nincs, mi a' nemesi praerogativával ellenkeznék „mivel épen ebből a' forrásból vagy szolgálatból veszi eredetét a' szabadsága" — nobiles, seu servientes Regis; innen a' szolgabiró, judex nobilium. — Továbbá nemcsak a' háborúban, hanem béke idején is a' törvénynek kiki engedelmeskedni tartózik; mert hazánkban, hol — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

nem él olly hatalmas polgár, ki a' törvénynek nem szolgája; ugyan szép rend volna az, ha valaki a' törvények megsértésére nemesi szabadságát hozná elő. — Így tehát, a' gróf okoskodása szerint, olly országban, hol „*de jure az egyesült Nemzet Fejedelemtül lefelé az Ur*," nem lehetne más hon-védelem, mint fogadott külső katonák által; mert „mivel a' katona a' nemzet szolgája, a' nemzet pedig az úr, : így egyszerre úr is, szolga is, nem lehet, vagy a' nemzet a' hazát nem védelmezhetné. — Milly állítás! —

De vegyük most a' második részt, tudnillik, a' Magyarországra való alkalmaztatást: „*de Magyarországon* 'stbb. — — — — — — —

Itt egyenesen elválasztatik a' nemesség a' nemzettől, mivel „a' Nemzet még semmi és szolga, a' Nemesség ellenben szinte Minden és Ur." Így tehát a' nemesség, — — az egyházi rend, a' mágnások, nemesek és királyi szabadvárosok, — oppositumа volnának a' nemzetnek. — De nézzük tovább, miként lehessen az egész állítást hazánkra alkalmaztatni. Ha csak „a' katona, az az a' Nemzet szolgája" védelmezhetné a' hazát, úgy a' nemességnek — „melly most Ur" — vagy le kellene mondani ezen díszes kötelességéről; vagy ha azt tovább is gyakorolni akarná, szolgává kellene válnia. — Ha továbbad egyszer már ott volna a' dolog, „hogy a' paraszt lenne Valami, az az Nemzet, az az Ur:" ki védelmezné akkor a' hazát? Mert a' gróf állítása szerint azt az úr nem teheti. — És ugyan nyolcz század olta ki védelmezte a' hazát; ki mentette meg Europát a' török járomtól? Vagy akkor a' nemesség tán szolga volt, hogy azt olly sikeresen véghez vihette? — 1741. a' nemesség, mellynek akkor épen annyi szabadsága volt mint most — vagy mint a' grófnak magát kifejezni tetszik „Minden volt" — azért nem engedelmeskedett e Pálffynak és Hadiknak? uri létét hozta e elő, midőn a' szentséges thronust vérével ótalmazta? — Hol van tehát az „anomalia;" hol az a' „mathesisi számítás," hogy ha a' nemesség védelmezi a' királyt és hazát az annyi: „mint ha az ország minden más felekezeti közt is az ur szolgává 's a' szolga urrá válna"? — Félek, ne hogy az illy elvek a' már szépen előmenő engedélyeknek győzhetetlen gátot vessenek. —

A' taglalónak, ki a' Hitelben idézett e' tárgyról szóló elvekkel meg nem egyezék, a' gróf lap 134. ezt mondja: *„mert bizony lesznek sokan — kivált ha a' tentásokat kivesszük — kik viszont azt fogják kiáltni: „miként irhat egy magnás, egy magyar magnás olly nagy önhittséggel 's bizottsággal ollyasrul, a' mirül ön-tapasztalása,*

's igy tökéletes ismerete nincsen 's nem is lehet; 's miért iparkodik elégséges tudomány nélkül megerősítni az e' részben uralkodó bal hiedelmeket, a' helyett hogy kötelessége szerint, mint magnás 's magyar magnás, inkább törekednie kellene a' vak sokaság éretlen képzeletit felvilágosítni, 's a' dolog valódi fekvését kimutatni 's a' t."

Hogy egy részről e' kitétel oka a' tisztelt olvasó-közönség előtt környűlállásosan felfedeztessék; más részről pedig, hogy a' taglalatban előforduló elvek, — mellyekben tökéletesen megegyezem, de a' mellyeket olly szépen előadni képes nem volnék — a' dolog egész folyamatjára szükséges felvilágosítást adhassanak: talán nem fogok hibázni, ha gróf Dessewffy ebbeli okoskodásait valamivel bővebben előhozom.

Úgy látszik, hogy az épen most idézett éles kitételre leginkább a' taglalatban lelhető, 's a' magyar nemességet illető néhány állítások adtak legyen alkalmat. A' Hitelben lap 21. a' többek között ezek állnak: „*Nevetséges vagy szomoru e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei 's a' t. vannak, ki nem adózik, 's az országnak szinte semmi terhét nem viszi, 's kinek sok ingyen dolgozik — ha egy illy birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad:*" — Gróf Dessewffynek erre tett nyomos feleletéből, ezeket jegyzem meg, lap 19.

„Erre a' kérdésre csak akkor lehetne felelni, ha tudva lenne, őseirül maradtak é az adósságok a' birtokosra, vagy ő verte é magát azokba tékozlása által, vagy a' pénz' viszontagságai következése é, adósságokba merült állapotjának? De ezen vizsgálatba nem ereszkedik a' Szerző, hanem azt mondja: *hogy a' birtokosnak, igen sok ingyen dolgozik.* Azomban Magyar-országban, ugy-mint egyebütt senki se dolgozik ingyen. A' taksás földes-urátul bír földet, ha a' belső és külső kereskedés' ja-

vaival élhetne mindenütt az országban a' taksás, árendát fizethetne a' bírt földért, és könnyen győzné mindenütt a' köz-adót; de így a' mint most áll belső és külső kereskedésünk, (noha meg kell vallani, egygy időtül fogva, javulni kezd kivált az ország' némely részeire nézve), több helyütt nem csak hogy még a' köz-adót is nehezen győzi, hanem igen sok helyen árendát se fizethet a' földért; hanem a' helyett dolgozni kell neki ura' számára. Az urbáriumot nem a' földes-urak tsinálták, vagy, a' követek a' diétán, hanem bévették ideiglen. A' régiebb időkben is volt már urbárium. Akkor is, közelebbrül is, alkalmasint némely helyett, vagy a' földes-urak, vagy tisztjeik' igasságtalansága, egyebütt a' taksások' makatsága adhatott rá alkalmatosságot. A' mostani urbarium, a' morvainál, és még az austriainál is kedvezőbb. Észreveszi ki Galiciábul Magyar-országba jön, hogy ottan hol jó utakkal bővölködnek, 's a' kereskedés kevesebbé van megszorítva, miveltebb földeket látni; nálunk taksásokat és házakat jobb állapotban mint Galiciában. Az Austriából jövő alig talál külömséget, és ha talál, könnyen magyarázhatja magának azt; kivált Pesten innen, az utak', hidak', kereskedés, és pénz' folytából, 's nem kell más okokhoz folyamodnia. Ha közép számítás szerint felvetjük, mennyit bír egy telkes, vagy egész vagy félgazda, urától, és mennyi szolgálattal tartozik neki az urbárium szerint, de lelki ösméretesen, mind a' föld', mind a' nap-szám' mostani becséhez képpest az ország' legnagyobb részében, látni fogjuk; hogy nem olcsón müveltetik a' földes-urak robot által földjeiket. Azomban, mert külömböznek az ország' részei, mind a' földek', mind a' nap-szám becse' tekintetében, és azon egy tájékon, az idők, a' körül-állások ezen külömbözéseket nagyon változandókká teszik, (melly külömbözések nagyobb mértékben 's mindenütt gyakrabban 's észre-vehetőbb ugrásokkal

fordulnak-elé; hol csekély még a' szorgalom, 's a kereskedés nincs eléggé egy-formán elterjesztve,) nem ötlik ugy szembe; mi mértékletes a' robot haszon-bérben, a' taksás által tartott javakért és mind azon haszon-vételekért, mellyeket az urbárium szerint a' bírtokosnak tulajdonábul veszen. De mivel más teher is fekszik, a' köz teher tudnillik a' haszon-bérlett földeken, mellyet különben a' földes-ur viselne, ha ezen földek' haszon-bérét, a' taksásnak által nem adta volna; oda üt-ki az egész kérdés, hogy a' két teher egygyütt véve, melly a' taksáson fekszik, az ország' mostani közösülési, kereskedési, és forgásban lévő pénz' mennyiségi állapotjában a' pénz forgása' sebességéhez képpest az egész országra nézve, felette nagy e, vagy sem? és micsoda idomzatban áll az a' két teher? — A' felvetések' barátja lévén a' Szerző, ezt kelle vala felszámítni. Ha részre-hajlatlanul, lelki ösmeretesen tételnék e' felszámítás? vagy az következnék, hogy mértéketlen a' teher, vagy az hogy nem; ha az utolsó? és még is hallattatnának vidéki igazságos panaszok? akkor a' porták jobb felosztásában lehetne találni segedelmet; vagy talán még inkább a' nagyon szövevényes és már azért is javítandó adózói rend-szer' együgyűbbítésében; ha pedig vagy az egygyik vagy a' másik teher', vagy mind a' kettőnek mérték-felettisége kisülne, ott kellene segíteni, hol azt ez a' mérték-felettiség megkivánná, mert a' köz-adót is alább lehet szállítani, és a' nemesség is részt vehet törvény által a' belső igazgatási költségek' vitelében, valamint az utak', hidak', csatornák', ez vagy amaz módon eszközlendő készitésében és fentartásában, 's így a' belső ugy nevezett uti, vízi, és vásár-vámok' az ország-gyülésén meghatározandó alapok szerint történendő fizetésében; mert a' mi az ország', akár rendes, akár rendkivüli személyes védelmét illeti, ez a' nemességet, amaz a' taksásságot illeti, és egygy olly or-

ságban, hol a' katona-szedés fogdosás által történik, és annyi nemes a' rendes katonaságnál szolgál, a' védelem' terhe a' nemesség és taksásság között alkalmasint ellensulyban vagyon; ha pedig béhozatnék az évbeli szolgálat a' rendes katonaságnál, akkor az egyenlítésre nem kívántatnék-meg egyéb, mint az, hogy a' nemesség és taksásság számának idomzatja szerint, a' nemesség is a' rendes katonaságnál bizonyos ideig szolgálni tartozzék, (a' nemesi felkelés, mint rendkivüli védelem, az eddig vagy ezután még jobban meghatározandó törvényes esetekben, háborukor nemesi teher maradván) vagy hogy minden esztendőben béke-kor, mind gyalog, mind lóháton bizonyos czél-arányosan kiszabott idő-szakaszokban, fegyver-gyakorlásokat űzni köteleztessék." — Továbbá a' Hitelben a' Lárma czímű czikkelyben ezeket olvassuk lap 244. „*Néhai bölcs és dicső atyáink 's eldődeink éppen nem éltek ugy mint mi, hanem kemény vadságokban háborúhoz 's veszélyekhez edzve lóháton vagy váraikban, sáncz és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan 's elpuhulva se vadságunk se civilizatiói sulyunk által félelmesek többé nem vagyunk.*" — Mellyre, és még más hasonló, a' taglalatban felhozott mondásokra, ezeket viszonyozza a' taglaló, lap 233.

„Tartós béke minden nemzetet elpuhít; a' nemesség nem oka hogy békességkor fegyverben nem gyakoroltatik. Azért hogy ellágyultak, puhultak némellyek: azt soha-sem fogja megismérni, és azt a' szégyent, gyalázatot magára venni a' magyar nemesség, hogy vagy nem kész, vagy nem alkalmatos akár békében, akár háborukor fegyver-fogásra; így hát a' rendes katonaság' béhozása tellyességgel semmit-se nyom a' Gróf' okoskodásában, és ki mondja ezeket? az a' ki négy katonai érdem keresztet visel, és mágnás, 's magyar mágnás. Felette csalatkoznak azok, kik azt gondolják: hogy

azért mert elnyomattatott a' kotonai lélek a' magyar-nemességnél, az már egészen elaludt benne; — csak egy szikra kell annak. Elolthatatlan a' magyar ifjuságban a' katonai lélek, és nem csak kellene azt eloltani, ha lehetne is; hanem használni kellene minden esetre, a' Király és Haza' haszna, 's dicsőségére. Kevés hely van az egész könyvben, melly kevesebb mind emberi, mind nemzeti, kivált magyar nemzeti ösméretet mutatna, mint ez a' 244-dik lap. Ha rend, ha takarékosság, erő, mértékletességgel párosulva, ha nem csak testi, de lelki tehetség is, érett megfontolás, becsület szeretés; ha a' gyengébbnek védelme, mind parancsolni, mind engedelmeskedni tudás bélyegezi a' katonai szellemet: ugyan hogy lehet ez, a' nemzeti szorgalom', a' nagyobb szabásu kereskedés' lelkével ellenkezésben? a' jó katonábul válnak a' legjobb gazdák, és mivel a' katonai lélek bizonyos nemes érzést táplál az emberben; éppen az a' katonai lélek az: melly elnyomhatná a' prokátori szellemet, melly egygy időtűl fogva némelyeknél kalmárkodóvá kezd által-változni. Ez a' katonai lélek az, melly nem csak hogy a' jobb rendnek nem ellensége a' nemzeti szorgalomra, és a' belső igazgatás' minden ágazatjaira nézve, hanem mérsékeli egyszer'smind azt a' fukar lelküséget, mellyre a' nemzeti szorgalom' lelke idővel elfajulhatna, és némellyeknél a' kalmárkodó szellemig már el is fajult. A' kicsinosodott ember-fő, nem ellenkezik hát a' katonai lélekkel; a' Gróf maga példa. Ugyan megköszönik a' Grófnak hajdani baj-társai, ha majd olvassák könyvében, mint gondolja a' kicsinosított ember-főt a' katonai lélekkel és a' fegyver-forgatással ellenzetben, és mint akarná ezt a' kicsinosított ember-főt csupán-csak a' nemzeti szorgalomra szorítani. Valamint az egygyes ember sok oldalu kimivelődést megbír, sőt a' Gróf szerint szükséges is az minden kimivelt emberben, hogy a' kifejlett tar-

saságos élet czéljainak megfeleljen: ugy szükséges a' nemzeteknél is és valamint az egygyes emberben, ugy valamely nemzetben is tellyességgel nem lehetetlen ezt a' sok oldaluságot öszsze-hangzatban hozni; de, mens agitat molem. — Nem titok többé, miért ellenzik némelly fél-szeg, rövid és szűk látásu státus emberek, kik ritkán számitanak-fel minden megeshetőségeket, még a' természete szerint leghívebb nemzetnél is ezt a' katonai szellemet? A' jó, az okos, a' törvényes országlás nem retteg ettül semmiféle nemzetnél a' világon. Mondom, nincsenek az egész könyvben kevésbé megemésztett ideák, mint ezen a' 244 — 245 lapon. Hát elaludt é a' Burkus' Landwehrekben a' katonai lélek, mert ott a' nemzeti szorgalom nagyobb virágzásra emelkedett, mint p. o. II-dik Fridrik' idejében álla? — Leszáll azután a' Szerző a' legelők' regulátiójára."

„Ez felette üdvességes, de nem azért, mint a' Gróf mondja: *mert lassan-lassan minden legelőbűl kiszoritja jobbágyát földes-ura*, mivel az ellenkező is történik; hanem hogy az egygyik a' másikat ki ne szorithassa. A' legelőkrül a' rospontozásra megy által."

„Törülje-el a' Gróf ezt Magyar-országon, és majd meglátja mint fognak a' taksások igen sok helyütt zugolódni. Regulázni kell a' rospontozást, rosz utban többet fizettetni, mezei munkákon többet, és akár kitől is egy formán, mindjárt nem lesz teher, hanem haszon. Az ország' mostani körül-állásaiban ott a' hol nincsenek postalovak, az nem utazhatik kinek nincsenek ön-lovai; minden embernek pedig kinek utazni kell nem lehetnek lovai azért, mert az uraknak lovaik vannak; söt a' nagy uraknak anglus lovaik is. Mi lesz hát a' kereskedés, és más communicátiókbul, ha sietö utban egygyezéstül fog fügni minden státión az elébbvitel? Nagyobb népesség kell ahoz mint a' mostani nálunk, és kivált gyakoribb utazás, minthogy még

most el lehessen a' rospontozást mindenütt az egész országban törülni. Ugy halad a' Gróf mintha a' Mező-Kövesdi rospont vinné 's csak egyszerre oda ér, hogy ezt mondja:"

„*A' vármegye-ház nem egyéb kinzó-helynél*; de sehol a' világon se tsináltak börtönt, a' gonosz-tevők' mulatsága végett. A' tömlöczöknek másképpen kellene építetve lenni, azt ki-ki tudja: de hol a' pénz? ha a' hitel lábra áll, mindjárt uszni fogunk pénzben, lesz a' felelet: ugy ám; de ha annyi pénzt veszünk és kapunk kölcsön a' mennyi szükséges több jobb köz-intézeteink' nyomban következő felállitására; ugy mivel minden köz-intézet nem hozza-bé azonnal az interest, valóban nem tudom: ha mostani lábán marad külső 's belső kereskedésünk és népesedésünk, mint fogjuk csak az intereseket is fizetni? A' börtön mellől kiszökvén, béugrik a' Szerző a' nemzeti kép-viselésbe, 's ezt mondja:"

„*Magyar-országban nincs a' taksás repraesentálva*; a' többi örökös tartományokban, még kevesebbé van. Mindenütt a' hol kép-viselői systema áll-fenn választók választják a' követeket. — Magyarországon a' birtokos és birtoktalan nemesek együtt véve a' választók, repraesentáltatik hát a' birtoktalan taksás' haszon-czélzása is, mert a' más fundusán lakó nemesek birtoktalanok, 's ezek teszik az országban a' nemesség' többségét. Még a' nemzeti nevelés jobb karba nem tétetik, ez a' kép-viselés türhető; — a' mi pedig a' birtokot illeti, már megmagyaráztam: mint függ-öszsze az ott, a' hol kevés majorátus van, az országos alkotmány fő vonásainak tartóságával, hogy a' birtokok' öröksége a' birtokos nemes familiákhoz legyen kötve. A' helyett hát hogy a' Gróf *hipokrisissel vádolja hazafiait*, sokkal jobban tselekednék: ha mélyebb bölcsességgel országunk' körül-állásaihoz szabott Hazája constitutiója fundamentomainak megvi'sgálá-

sát gondolkozásainak tárgyává tenné. Könnyü azt kevélyen mondani: hogy *nem akar az absurdumok' tengerén hajózni.* Én pedig azt tartom egy kevéssé kevély képtelenségnek, és ha merem mondani szűk és rövid eszüségnek, ha valaki azt gondolja: hogy a' magyar nemes insurectió nem organisálható béke-kor, hogy háborukor valódi kiformáltt, erős, gyakorlott, haszon-vehető tartalék-sereg lehessen szint-ugy a' nemzeti szorgalom' megcsökkenése, valamint a' Király' és Haza' legkissebb veszedelme nélkül; sőt mind ennek mind amannak legnagyobb hasznára. Hát azt gondolja a' Gróf: hogy a' mostani századnak nincsenek semmi praejudiciumai ex defectu sufficientis, et maturae meditationis? Ugyan szerencsés a' maga büszkéivel a' mostani század, ha ezt gondolja: mert legalább eddig-elé minden századnak voltak uralkodó fő ideái köztt balgatagságok is; a' mostanié az: a' nemzeti szorgalom' szellemét ellenkezésbe gondolni a' nemességjéével és katonaival, 's ezt a' gondolkozáshoz szokott emberekkel elhitetni akarni. Hallottak némelly emberek valamit harangozni arrul, hogy a' kalmárkodási szellem nem igen fér-öszsze a' katonaival, és ez ugy van; és az is ugy van: hogy belső szorgalom nem virágozhatik belső és külső kereskedés nélkül; de abbúl még tellyességgel nem következik, hogy a' föld birtokos, a' ki gabonáját eladatja, vagy eladja; vagy ha p. o. posztó fabrikája van, posztóját; minden esztendőben magát vagy fiait fegyverben ne gyakoroltathassa: alius enim est spiritus industriae, et commercialis; alius mercantilis. Ez az utolsó már inkább ellenkezik a' katonaival sok okoknál fogva: mellyeknek megfejtegetése itt nagyon hoszszas volna, de a' Gróf magának a' nemes katonaság' organisátióját és gyakorlását béke' idejében ugy gondolja: mintha már látná a' Püspököket püspöki pálczával, süveggel, pluviáléban lovon ülni; vagy az örög Zászlós urakat cum omnibus

regni insigniis; mint-ha bizony ezek is valamint a' többi nemes birtokosok, ha vagy korok, vagy hivatal, vagy betegség miatt, nem fegyver alá, nem lóra valók, birtokok' kiterjedéséhez képpest nem ültethetnének lóra más szegény birtoktalan nemeseket, és ki nem tarthatnák azokat béke-kor a' minden évi fegyver gyakorlási idő-szakaszok alatt? háborukor pedig az után ez a' gyakorlott sereg, excepto uno filio in quavis domo nobilitari per possessionatum vel inpossessionatum nobilem tenta, a' Királyt és Hazát védelmezni mint tartalék-sereg a' vagy fennálló, vagy még toldandó törvények' utmutatása szerint nem tartoznék? Miképpen kellene és lehetne ezt az ideát hordozható ruhába öltöztetni, hogy rend legyen, és legkissebb veszedelem se következhessék belőle, az most nem ide való. — Valódi képtelenség, mikor szabókat, saru-tsinálókat, és más mester-embereket sok helyen nagyon szerencsésen fegyverben gyakoroltatva lenni láttunk királyi városainkban; mikor Burkus-országban és másutt ugy nevezett Landwehreket tartalék-sereggé organizálva szemlélünk: azt akarni elhitetni a' világgal, hogy a' magyar-nemességet nem lehetne békekor, háboru idejére Királyt és Hazát védelmezhető erős tartalék-seregnek a' nemzeti szorgalom' megcsökkenése nélkül kiformálni."

„Holott nem ereszkedhetém e' tárgy' minden oldalu részeleteire, és azok' taglalására; mindazonáltal kötelesnek tartám magam abba valamivel mélyebben belé-ereszkedni; mert a' magyar nemesség' fő kötelessége a' Király' és Haza' védelme, még pedig mind vagyonával, mind személyével. Ettől az őtet diszesítő justul nem fogja magát megfosztatni, és az egész világ előtt azt a' vallomást tenni, mint-ha akár fösvénységből, akár elpuhultságbul vagy terhes neki, vagy restel, kötelességének megfelelni. — — Hát egygy egész nemzet bibelődjék valamelly egygyes ember' megtámadásával,

kivált midőn ez az egygyes ember annyi sok felségeseket is mond és már annyi szépeket is tett hazájáért? és midőn lehetetlen olykori (a' mint én gondolom) tévedései mellett is, esze' felemelkedését, szive' hazafiuságát, és czéljainak nagyságát viszsza-ösmerni? Beszéljen, irjon bátran és minden szabadsággal, a' kinek tetszik, nemzetünk ellen: ismérje azt viszsza, régen megszoktuk, és a' jó lelki ismeret által erősített nemzeti büszkeségünk hideg vérrel veheti azt: csak engedtessék-meg szabadon a' felelés is, melly azért nem állhat merő halgatásban, ne hogy a' nemzeti büszkeség méltán kevélységnek tartassék." —

És ezen illy alapos ellenvetések indították a' Világ tisztelt iróját a' fen kitett gúnyra. — Már ha lehet e gróf Dessewffyt tudatlansággal vádolni? — ítélje meg a' részrehajlatlan olvasó. Én azon megjegyzéssel megelégszem: hogy itt leginkább az elvek körűl forog a' kérdés, és az alkotmányunkkal megegyeztethető változásokról vagyon a' szó. Mert ha arról volna a' kérdés, miként kelljen egy nemes lovas ezredet sikeresen felállítni, fegyverben gyakorolni 's azt az ellenség elébe vezetni, akkor valóban senki sem kételkednék azon, hogy gróf Széchenyi ezt sokkal jobban véghez tudná vinni, mint gróf Dessewffy; ki tudtomra már az illyesekre nem is vágyódik többé. De arról, hogy lehessen az eddig fenálló rendkivűli hazavédelmet a' mai időkhez czélerányosan alkalmaztatni; talán gróf Dessewffy szava is hasznos lehetne a' hazának. — Sajnálva látja az olvasó, hogy a' Világban a' többi tárgyakkal is többnyire így áll a' dolog: ritkán döntetnek el az ellenvetések; de annál keserűbbek a' személyes kitételek; annál hoszabbak a' mellékes dolgok eránti eltérések.

A' „Robot 's Tized" 's a' t. kis czikkelyben rosz neven veszi a' gróf taglalójától, hogy tőle a' kárpótlás eránti szándékát személyesen meg nem tudakolta. Nem akarom itt vitatás alá venni,

vallyon megelégedhetett volna e a' taglaló illy magyarázattal? — Az ellenben bizonyos, hogy, akár mit mondjon is Montesquieu, a' grófnak, midőn a' robotról és dézmáról szólott, szükségképen a' kárpótlást nemcsak előhozni, hanem annak lehetőségéről is okoskodnia kellett volna: mert ez a' dolognak veleje. 'S ha a' jobbágy valóban adósa urának, ha ezen adósságát munkája által lefizetni akarja, nem láthatom okát, miért nem dolgozhatnék urának? — Azon jobbágyoknak ellenben, kiknek arra módjok van, legyen szabad magokat a' robot alól felmenteni; de nem alku által, hanem a' hely környűlállásaihoz alkalmaztatott meghatározott kárpótlás szerint. Mert ha ezen megváltás alkútól függne, akkor könnyen izetlenségek származhatnának; mivel ha, teszem, az egyik határban a' földesúr tehetős jobbágyait bizonyos summa pénzért a' robottól felmentené, a' szomszédhatárban ellenben az uraság, legyen az akár akaratosságból, akár más okokból, a' neki ajánlott hasonló summáért fel nem szabadítná jobbágyait, ez bizonyosan sok megelégedetlenségre 's izetlenségre adhatna alkalmat. — A' Hitelben lap 99. előhozott azon környűlállás és felszámítás, hogy az ország mennyit veszt a' robot által, ítéletem szerint nem igen sokat nyom. Ha roszul dolgozik a' jobbágy, annak vagy szegénysége vagy restsége az oka. Az első jobbára meg fog szűnni, ha az adózó sorsa, mint reménylem, sokkal fog könnyebbíttetni, 's a' másodikon lehet segítni. Hogy azonban jobbágyok által ugart szántatni, vagy egyéb nehezebb munkát, mellyhez erős marha 's tökéletes szerszám szükségesek, véghezvitetni még most nem igen czélerányos volna, azt minden mezei gazda tudja; de azért lehet velek kevertetni, szénát, gabonát, trágyát 'stbb. hordatni; 's kivált olly munkánál, hol egyszerre nagy erő kell, és hol sokszor egy naptól véghetlen sok függ, ott ugyan kimondhatatlan könnyí-

tő eszköz a' robot. Mert vajmi nehéz a' gazdának épen akkor egyszerre sok munkást fogadni, mikor azok legkapósabbak és drágábbak; ellenben a' robot a' jobbágyra nézve is, kivált ha gyermekes, vagy, mint sok helyen mondani szokás „cselédes ember," ritkán szokott felette terhes lenni. Egészen más a' dézma, melly valóban sok helyen a' parasztot egészen elrontja; mert hogy ott, hol kilenczed és tized, az az ötöd, termesztményben szokott beszedetni: a' szegény embernek, ha a' magot és munkát számlálja, alig marad élnivalója, az ellenmondhatatlan igazság. Ez valóságos teher, mellyen segítni szükséges, és ezt annyival inkább, mivel az urbarium behozatala alkalmával csak az olly helységekben maradott meg a' természetbeli kilenczed, mellyek önkénytt reáállottak — az az, hol vagy ügyesebb fiscalis, vagy ügyetlenebb helység elöjárójі a' dolgot az uraság hasznára jobban kivinni tudták; — és így annál tűrhetetlenebb az ezeránti egyenetlenség. Nem nyomja ellenben annyira a' jobbágyot a' robot, melly az urbarium szerint nem terhes, és melly más részről épen úgy mestersége a' parasztnak, mint más felekezeteknek a' fegyver, a' toll, a' tű, vagy a' kalapács 'stbb.

A' Hitel czimű czikkelyben lap 137. leginkább a' kereskedésről, nevezetesen a' borkereskedésről tétetik említés; mellyről már valamit azt hoztam elő, noha még ugyan sokat lehetne e' tárgyról okokosdnom. — Itt sok szépet és helyest mond a' gróf, és noha hitelbeli talpelvében, az az, a' váltótörvény általányos elfogadtatásában vele egy értelemben nem lehetek, még is ezen czikkelyt a' könyv ékességei közé számítom.

Ezen czikkelyben több előforduló gondolat között, a' következendőt lap 172. hozom fel: „*nem kell egyéb mint földeink természetesb elosztása; 's hogy azok a' természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abbul látszik tagadhat-*

lanul; mert mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mérföld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más velünk egy éghajlatú országokban, hol a' föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némelly helyein, a' földeknek a' természet törvényihez közelítőbb elosztásánál fogva, egy négyszeg mérföldön számos ember és számtalan marha legszárazb esztendőben is kertben 's virágok közt lakik." — Mit értsen a' gróf a' „földeink természetesb elosztása" alatt, annál kevésbé tudhatom, mivel illy felosztásnak véghetetlen lépcsőji vannak, a' közönséges regulatiótól kezdve, egész a' romai szántóföld-törvényig — lex agraria. — Azonban itt egy nevezetes környűlállás nem említteték: a' c l i m a. Ez nálunk igen különbözik más „velünk egy éghajlatu országok" climájától; mert Magyarországon egy 8, 10 héti szárazság, és egy 2, 3 héti eső, semmi újság; midőn Belgiumban, Hollandiában, Franczia-Angol- és más tengermelléki országokban ez felette ritka eset; minthogy ott a' tengeri szellők száraz esztendőben a' levegőt felfrisítik és kisebb esőket hoznak; nedves évben pedig mégis néha a' felhőkárpítot szétszakítják. Nem úgy a' mi tengertelen, hegyekkel körűlfogott hazánkban. Ezért nem díszlenek nálunk rendszerint a' kényesebb ültetmények annyira, mint más országokban; és a' híres Pethe, ki több évig a' külföld mezei gazdaságát megvizsgálta, azon panaszkodott: hogy minden oeconomicus iró könnyen elvesztheti iröi becsűletét, ha ezen környűlállásra nem ügyel; mert ha olly palántnak ültetését javasolja, melly az idők viszontagságit nem igen állja ki, 's példának tán Belgiumot hozza elő, ez által a' mezei gazdákat könnyen a' kárnak kiteheti. Ezért nem igen hiszem, hogy nálunk, bár miképen legyenek felosztva a' földek „legszárazb

esztendőben is kertben 's virágok közt laknék számos ember és számtalan marha egy mértföldeu."

Megjegyzésre méltók lap 176. álló eme' szavak: „*Tegyük fel egyébiránt a' dolog jobb kifejlődhetése végett, hogy mind az, a' mit kereskedésünk nem létérül mondottam, alaptalan, és sok kivinnivalónk van, mit fog az gyengítni okoskodásimban: hogy t. i. bor- 's gabona-körülti ismméretinket tágítsuk, földeinket természetesebben osszuk fel, gyapjunkat magunk fogyasszuk el, ásványinkkal ügyesebben bánjunk, erdeinket rendeljük el, dohányunkkal, kenderünkkel czélirányosbakat tegyünk 's a' t. Én azt hiszem, legkisebbet sem gyengít,*" — 'stbb. Nem gyengít ugyan; de azt hiszem, hogy az ismereteket tágítni 's nagyobb szorgalmat javasolni lehet annélkűl, hogy az illy dicséretes iparkodások nagy részben feneketlen állításokon alapuljanak; mert nem szükséges egy nemzetet nagyobb szorgalomra azáltal sarkantyúzni, hogy vele megvallatni törekedjék a' buzgó javasló „hogy mindenben hátra van — hogy szinte semmie sincs kereskedésre, — hogy nem is sejdíti, mi a' szabadság; — hogy tele van elfacsart szerencsétlen ideákkal — hogy az ismeretek illy alacsony lépcsőjén áll — hogy nem is nemzet" 'stbb. mert illy állítások csak keserűséget szűlnek, 's az iró eránt, bár mi szent legyen is czélja, nem igen sok bízodalmat nevelnek. Egy nagy nemzetet nem lehet olly módok által szorgalomra, nemzetiségre, egyességre hajtani, mint hajdan a' spanyolok a' szegény amerikanusokat az ájtatóságra kényszerítették. — Sokkal jobb a' sikeres javaslat, mint a' keserű gúny.

A' „szerencsétlen ideák" czímű czikkelyben, hol „sunt bona mixta malis, sunt mala mixta bonis," a' Hitelben előhozott Gyors Pálnak másolatja, Lassu Petér hozatik a' színpadra. Nem szükséges itt a' sok okoskodás, mivel ha ezen példa szorosabb vizsgálat alá kerűlne, igen sokat lehetne felőle mon-

dani; itt csak egy kis tanácssal megelégszem, mit tőlem felvenni Lassu — vagy tulajdonképen Szeles vagy Nyúgtalan — Péter úr ne terheltessék. Minden előtt azt teszem fel Péter úrról, hogy őszinte törekedés tölti el keblét, javait nagyobb jövedelmekre emelni; 's hogy ő sem játszó, sem pazarló; mert akkor haszontalan minden tanácsolat.

Ezeket előbocsátván, ha Péter úr tanácsomat kikérné, az röviden ebben állna:

1. Minden előtt hálát adjon Péter úr a' Mindenhatónak, hogy „Birtoka 100 ezer hold, 's Magyarország közepe táján;" mert így ő már előre, minden fáradság nélkűl, valódi gazdag úr. Adjon hálát továbbá, hogy „jószágának nagy része puszta;" mert így minden kűlső akadály nélkűl mehet elő iparkodásában; — hogy „jövedelme 60 ezer pengő forint;" mert ebből látni, milly törökűl folytattatott ediggelő a' gazdaság, és mennyit vihet még véghez egy iparkodó gazda; nem különben azért is, „hogy el nem kerülhető vagy elkerűlni nem akart 50 ezer kiadási után, még fenmarad 10 ezer a' jószág javításra."

2. Határozza el Péter úr azt magában, hogy a' következő tíz esztendőben a' fent említett 50 ezer forinttal meg fog elégedni. Ez talán nem lesz olly igen nagy áldozat arra, hogy aztán gazdagabb sorsra juthasson; mert, mint mondám, azt teszem fel Péter úrról: hogy nem fecsérlő.

3. Első gondja legyen most Péter úrnak egy értelmes becsűletes emberre akadni, ki jó gazda 's minekutána az ő környűlállásait és czélját tudja, vele barátságosan kezet fogjon és ötet segítse. Ez ugyan az egész mesének legnehezebb része: de ha Péter úr, „kinek feje nem kisded, hanem férfiui vonásokkal teljes" egy kicsinyt körűlnéz és vígyázva választ, itt is hihetőkép czélt ér. Ezen becsűletes emberrel leginkább abban egyezzék meg: hogy minden új adósság nélkűl, csak 50 ezer forintot felűl

múló jövedelmekből, eszközölje a' czélerányos javításokat.

4. Hogy mindazonáltal Péter úr alattvalóitól ne függjön, szükséges lesz, hogy eddigi gazdaságbeli tudományait még naggyobbítsa. Ezért a' hasznos olvasás mellett, okvetetlen Magyarországnak jobb gazdaságait meg kell tekintenie. Hanem itt tanácsos lesz, eleinte azon gazdaságokat nézetlen hagyni, mellyek iszonyú költségek által jutottak mostani virágzásaikra — 's különös szerencsés fekvések és környűlállások miatt, az olly költségeket meg is jutalmazták; mert Péter úr, kinek csak azt szabad jószágaiban investiálni, mi az 50 ezer forinton felűl jön be, könnyen olly kiadásokra ingereltethetnék, mellyek feltett czéljával ellenkeznének és azt fel is forgahatnák. — Azért legczélerányosabbnak tartom, ha útját, például, Vas vármegyének veszi, 's ott gróf Festetics Imrét látogatja meg, és ezen Nestorgazdánktól in facie loci megérti, miként lehete a' gyönyörű Pattyot, *) előbbi szomoru állapotjából a' mostani mosolygó virágzásba varázsolni. Ott majd látni fogja hol kelljen a' dologhoz fogni, hogy kevés költséggel nagyot vigyen véghez; többet tanulhat ő a' tapasztalt gróf beszédéből, mint számtalan könyvekből; megérti majd, min kelljen kezdeni, mit szűkségképen előre késziteni, mitől még magát megtartóztatni; — és mindenütt előtte lesz az eleven példa, mindenütt a' nagyra felemelt jövedelem. Meglátogatja, tudom, Péter úr a' szomszéd Chernel György urat, júhtenyésztésünk egyik főmesterét, és gróf Széchenyi Pált, azt a' hires practicus gazdát, ki hasonlóúl kevéssel sokat szokott véghez vinni. Illy honi tudományokkal kezdi majd Péter úr jószágai javítását; és ha — festina lente — halkkal és ügyesen fogand a' dolgoghoz — öt esztendő múlva már alig

*) Nem Patthon.

ismer rá gazdaságára, 's csak azt veszi észre, hogy nem 50, hanem már 100 ezer forintnál többet investiált jószágára; a' tízedik év végével pedig, midőn már 300 ezeret fordíthatott az évről évre nevekedő jövedelmekből jószágában, azt látja tisztán, hogy — egy krajczár adósság nélkül — „mocsári száradtak, repke folyó homoki fák, szőlők által állapodást nyertek, eleven sövények a' szelek düheit szelídítik, a' nap sugárát enyhítik, birkaaklok nevető lóheresek közt, pálinkaházak alig mozogható göbölyöktül körülvéve, selymészházak viruló szedresek felett 's több aféle a' halálbul feltámadó ridegséget fiatalság bájkorába állítják.“ Szóval, hogy jószága értéke 's jövedelme kétszereztetett. — Ez pedig szivét annál tisztább örömmel töltheti el, mennél bizonyosabb az, hogy ha ő nyúghatatlanságában azt véli, hogy mivel az első esztendőben csak tíz ezer pengő forintot költhet jószágára, úgy későbben is csak annyit költhet, és így „vagy ezer (?) év leforgása előtt nem igen lesz látszatja“ — csak hamar — hű belé Balázs — bele nyargal a' 400 ezer forint adósságokba: könnyen a' helyett „hogy hazája emléket emeljen neki, ha elkerülheti 'a csalárd hirét, legalább is eszelősnek tartatik 's nevetség vagy szánakodás tárgya leend“ lap 101.

Adja Isten, hogy *„számos hazánkfia legyen, ki a' külföld minden kellemeit ismervén, azokat szeretvén, azokhoz szokván, kész lenne ez órában is Nádudvarban telepedni le, 's onnan nem mozdulni, mig élte órája lepereg, ha t. i. bizonyos lenne ott létével igen nagy jót tenni hazájának; mint viszont, sok azért kerüli honunkat 's vigad kün, mert itt léte nevezetes hasznot nem hajt.“* — lap 185. Ha ez így volna, akkor mindegyiknek itthon kellene laknia; 's pedig nem Nádudvarban, hanem vagy Pesten, vagy szép jószágain, vagy az ország más városában. — Minden vagyonos hono-

sink itthon lakása „nagy jót tesz a' hazának" — pedig még akkor is, ha az az ország dolgaiban legkevesebb részt sem vesz. — Nem szükséges, hogy sok közűlök hajlandósága ellen fárassza magát; egynémelly minden bohósága mellett is használni fog. Éljen mint akar, csak itthon költse pénzét; nem szükséges hogy Cato vagy Cicero legyen, hogy a' gyűlésekre járjon, vagy hogy épen magyar könyveket olvasson; már elég hálával tartózik neki a' haza, ha azokat csupán megveszi. — Tagadhatatlan ugyan, hogy az életkellemek nálunk még nem igen nagy mértékben vannak; de épen az által, ha főhonosink mindnyájon vagy legalább nagy részben a' magyar fővárosban laknának, illy fényes nemesség által ez rövid időn Europának szebb fővárosi közé emeltetni iparkodnék; kivált ha ez által a' nemeslelkű grófnak és hozzá hasonló barátjainak eléggé meg nem hálálható igyekezetei még jobban elősegíttetnének. Éljenek, mondám, mint akarnak, és ha „egy egy vízben melegített híg tojás, vagy egy csésze thea jobban ízlik nekik, mint a' Mezőségen Erdélyben vagy a' Magyarországi pusztákon hízlalt ökör, vagy tehén pecsenyéje:" kinek mi köze ahhoz? De még az öltözetben és másféle szokásokban sem kell senkit gátolni; sőt az azeránti kaczagás sem mutat valódi élettudományt. Be szegény volna szabadságunk, ha illy kicsínységek miatt egymást gúnyolnók. Csak akkor jőn majd közénk örömest lakni a' kűlföldhez szokott honfi 's az idegen, ha a' magyar illy csekélységekre nem ügyel, és észre sem veszi, ha Péter strinflit, Pál pápaszemet, János tán épen egy turbánt és sárga papucsot visel; hosszú vagy rövid-farku lóvon jár; 12 vagy 4 órakor, jobb vagy bal kézzel eszik; így vagy amúgy nyújtózik a' karszéken; chínai vagy angol-szabású körmöket hord; coliergrec-et növeszt; magyar vagy angol szokás szerint tartja magát paripáján; „vitézkötést — tán vitézség

nélkűl“ (Hitel lap 120.) vagy haját a’ l’aimable étourdi — amabilité nélkűl — visel ’stbb.

Noha mind az, mit itt a’ kűlföldről és annak szükséges megismeréséről olvasunk, igen szép, mégis úgy látszik, mint ha a’ gróf azon határvonást, melly e’ tárgyban a’ szükséges, hasznos, mulatságos és ártalmas között létez, nem elég élesen jelelte volna ki. Egészen más, hasznos tapasztalások végett útazni; más csak életkellem miatt a’ kűlföldön hosszas haszontalan és a’ hazára nézve káros életet folytatni. Sőt még az útazások között is nagy a’ különség. Hogy ezek mind az individualis kimíveltséget előmozdítják, mind pedig, czélerányosan téve ’s józanon használva, az utazó hazájára is sikeresen hathatnak, kétség kivűl való; ’s ez igazságnak a’ gróf és néhány más főhonosink élő tanúji. — Azonban illy hasznos utazásokra többféle előleges feltételek okvetetlen szükségesek; mellyeket azonban igen kevés utazóinknál találunk, fel: mi másképen nem is lehet, neveléseiket, környűlállásaikat és koraikat tekintve. Majd mindnyájan mulatság kedvéért utaznak, pénzzel és ajánlólevelekkel bővelkedve. Míg az első tart, a’ kűlországnak egyedűl rózsaszínűképét látják; ha pedig a’ pénz és hitel fogy, haza felé fordúlnak, annélkűl, hogy néhány versenyfuttatást kivéve, hol a’ magyar nevének dicsőségére nevezetes fogadásokat vesztének el, rókavadászaton, kakasharczon, színjátékokon, zöld asztalokon, tánczosnékon ’stbb. kivűl, sokkal többet néztek volna meg. Mellékesen tán egynéhány fabricácat, gőzmachinákat, vagy építményeket megtekintgettek; de azt többnyire nagyobb társaságban, hol szükségesebb vala, ékes mulató tulajdonokat fitogtatni, mint a’ kerékről, hajtóerőről ’stbb. folyt únalmas kifejezésekre figyelmezni. Lehet továbbá, hogy még a’ parlamentomi vagy kamarai ülésre is egy egy billét használtatott; de inkább a’ végett, hogy a’ kiváncsi utazó lássa, „mint hákok és mint pök-

döz" *) — mint a' vitatások kedvéért. Az illy forma útazók, kik csak öröm - vadászva a' külföldet átfutották, ennek elsőségéről véghetetlent tudnak elregélni; mire az újság és változtatás ingere, melly minden a' bőségben felnőtt emberben olly erősen munkálódik, talán legtöbb hatással bír. Valódi hasznot pedig a' haza igen keveset nyer az elpazérlott milliókért; ha csak a' külföldről hozott kevés jó és sok rosz lovakat, a' szerencsétlen zavart ideákat, a' hon megvetését, az épen elhagyott örömöknek megújítási vágyát és a' nemzetiség eltörlését nyereségnek nem vesszük. A' nemzetek alkotmányairól, szelleméről, szorgalmáról és felvilágosodásáról nem igen szólhatnak többet, mint úti böröndéjek.

Az utazásokat tehát csak a' környűlállások tehetik hasznosokká; söt azok sokszor még károsak is lehetnek: a' mint valóban egynél többet is lelünk, ki, a' külföldön beszívott mania nélkűl, egészen tűrhető ember maradott volna, midőn most őtet a' meg nem emésztett látott dolgok megkábították, és felette nevetséges úrfivá bélyegezték. — Alapos gondolkodáshoz nem egyedűl utazások által juthatni, és mí olly időkben élünk, mellyekben tökéletes kimíveltségre sokkal több kivántatik, mint a' mit láthatni; az pedig mindég csak igen szűk korlátu ész volna, melly többet nem tudna, mint a' mit kézzel tapinthatott, habár örök zsidóként egész éltét utazásokkal tölté el. — És épen ezért meg nem egyezhetem azon állításban lap 108. *„mint azoknak, kik eddig a' honhatáron tul nem voltak*

*) Jäger: Sie bekam euch übel, die Lection.
Wie er räuspert und wie er spuckt,
Das habt ihr ihm glücklich abgeguckt.
Aber sein Genie, ich meine den Geist,
Sich nicht auf der Wachtparade weist.

Wallensteins Lager.

még, külföldre kell sietniök, 's ott tovább maradniok is" — mivel illy valódi népvándorlásra még ez óráig sem pénzünk, sem időnk. Még most igen drágába kerűlnének nekünk az illyetén tapasztalások. — De reciprocitásunk sem volna; mert ha sok angol utazik is, még sem költ az annyi pénzt a' szárazon, mind az idegenek Brittanniában költeni szoknak. Magyarországba ellenben ugyan ritkán jőnek az idegenek, és tíz között is alig találni egyet, ki pénzt hagyna hazánkban: kilencz mindég ollyat kivinni szokott.

A' lap 186. 'stbb. tett ellenvetésekre igen szépen felel a' gróf; de még is való marad az, hogy a' főhonosnak, ha már egyszer látta a' kűlföldet, és az odavaló kellemek nagy részét megizelíté, kötelessége az itthoni lakás. — Ha hazánk nem is Olaszország, de nem is Izlandia; és a' mocsár és homok koránt sem uralkodnak olly idomzatban nálunk, mint azt a' Világnak gyakortai ismételései szerint gondolni alkalma volna az idegennek. Ritka nagyobb birtokos szűkölködik kellemes vidék nélkűl; noha az idegen, ha teszem a' régi eszterházi kastélynak szerencsétlen fekvését tekinti, könnyen azt hihetné, hogy építőjének ezen szúnyog-fészken kivűl, nem volt egyéb birtoka; söt még csak néhány esztendő előtt készűlt gyönyörű egy várnál is hasonló gondolatokra jőhetne, noha a' domb alig fekszik két puskalövetre a' büdös mocsártól körűlvett pompás épülettől. — De ha ez mind így nem volna is, mégis kötelessége a' honi ajándékokkal felruházott polgárnak az itthoni lakás.

Hogy többnyire illy birtokos jószágai javítására 's hasznos investitiókra sükséges pénzt nem kapna, épen nem hiszem. A' magyarföldön is, noha az ország általában véve szegény, találni sok tőkepénzest, ki vagyonát bátorságos helyre kiadni törekedik, és én legalább nem ismerek olly birto-

kost, ki, ha csak nem Lassu Péterként fogott a' dologhoz, a' czéljára szükséges pénzt meg nem szerezhette volna. De még a' kűlföld sem olly igen fösvény pénzével, és ezt nemcsak javítások megtételére, hanem pazérlásra is bőven kölcsönöz a' magyarnak; mert ha ez így nem volna, honnan származnának a' több milliós sequestrumok. ? —

Nem ott fekszik a' nyavalya — hanem egyedűl az akaratban. Legyen ez egyszer a' maga rendén, akkor talán kűlső pénzre nem is fogunk szorulni, hanem közönséges szorgalom és honosink itthonlakása által tíz esztendő múlva — melly egy nemzet életéhez képest felette rövid idő — kereskedési egyensúlyunk — billance — olly kedvező lehet, hogy az iparkodó, ízletes földesúr itthon is talál majd elegendő pénzt javításaira 's csínosításaira.

Mit lap 207. az „*Anatocismusról*" olvasni, igen helyes. Ez nemcsak a' köz igazságon alapúl, hanem még hihetőképen a' hosszas adósságbeli pereket is igen rövidítné. — A' „*Sequestrumok*" megszűnését nemcsak egyesek, hanem az ország is óhajtja. De más részről ezeknek eltörlése előtt okvetetlen szükséges, hogy a' pazérlás és uzsora ellen a' legkeményebb és legsikeresebb törvények hozassanak. Egy monárchiában a' familiák fentartása nem valami mellékes dolog. Ha mingyárt a' gróf „nehány rendetlen familiák" elbomlásával sokat gondolni nem látszik: — mi talán nagy kár nem is volna — mégis bizonyos az, hogy illy nemzetségek sokkal ritkábbak, mint a' rendes és a' törvények ótalmára méltó olly familiák, mellyek egyes tagjainak, sokszor minden képzeletet felűlhaladó fecsérlések által, minden vagyonoktól megfosztatnak. És az illy szomorú, 's az egészre nézve káros cselekedetek azeddig a' sequestrumok által néműképen hátráltattak; noha sok esetekben a' gyógyszer rosszabb vala a' nyavalyánál: de mégis illyes pazérlásokat megakadályoztatni mindenek előtt szükséges.

E' gyönyörű czikkelyt többnyire kiki bizonyosan legnagyobb megelégedéssel fogja olvasni; és a' gróf, ha mingyárt egyebet nem irt volna is éltében, már ezáltal bebizonyítná irói hívatását.

Hogy azonban nálunk, — akár hogyan *bocsátkozzunk le a' dolog fenekére* — *legszorosabb értelemben uzsora* — 's még valódi pogány uzsora is van, az olly mathematice igaz, hogy egész Euclydesben sem találhatni bizonyosabbat; — és ezen igazságot kétségkivűl sokkal könnyebb volna bebizonyítni, mint talán azon állítást lap 215. „*A' tőkepénzesek nagyobb része, ha pillanatig igen is, de hosszasabb időre nevezetesb tőkéivel nem szeret loteriázni; hanem inkább kisebb nyereségre biztosb helyre adja, mint azt a' külön fejdelmi udvaroknak kölcsönző legnagyobb kereskedő házak bizonyítják;*“ — Mikor történt az? hol vannak ezen kereskedő-házak? — Bizony, nem volna tréfa őket felkeresni; 's a' találónak tán nem esnék porba pecsenyéje. — —

A' „*Vallomások*“ czikkelyben mindenek előtt megkülönböztetnek a' „szerencsétlen ideák, a' zavartaktól.“ Valeat quantum valere potest; hanem bizony mind a' két osztály rosz vendég, és régi magyar mondásként: egyik eb, a' másik kutya. Az mindazonáltal való, hogy ritka ember, ki e' nyavalyában szenved, érzi is azt; söt gyakorta illy beteg más egészségeseknél keresi a' maga baját. Azonban, noha ritkán gyógyul ki valaki gyökeresen e' szenvedéseiből, azok mégis tudtomra senkit sem öltek meg, söt sokan még nagyon is egészségeseknek tartják magokat mellette.

E' cziknek részeiben igen sok jó rejtezik. „*Az Ó és Uj*“ a' szerzőnek nem mindennapi tudományait bizonyítja; az ott mondottak azonban a' vitatott tárggyal szoros öszveköttetésben nincsenek. — „*A' Gazda és Hazafi*“ többnyire a' lótenyésztésről szól; miről majd későbben. — *A' magyar*

Nyelv, Herder ideájira emlékeztető felséges elveket foglal magában; és a' gróf ezen szakasz által bebizonyítá, milly dicső másod-előűlőt bír benne a' nyelvmívelő társaság, — ki nem csak vagyonával, hanem szellemével és tudományával is azt olly hathatósan előmozdítni képes.

Itt azonban egy különös állítás találtatik, lap 258. „*Nézzük keresztül a' nyelveket, még pedig a' latánt 's görögöt sem véve ki, 's azt leszünk kénytelenek megvallani: hogy bármilly nagyon voltak is kicsinosítva a' hajdankor nyelvei — mint azt költői, dramai, évrajzi, szónoki 's a' t. remekei minden kétségen túl teszik — igazi szép társalkodási szózat köztök ismeretlen dolog vala még is, 's az kirekesztőleg a' keresztény vallás által megnemesült ujabb emberek találmánya; m e g n e m e s ü l t mondom, mert az ujabb generatio közt olly irány-idomzatban, mint a' tökéletesség felé törekedő emberiség lelke tágult, az erények is jobban jobban fejledeztek; 's ne z a v a r j u k össze az i d e á k a t, nem azon theatrális erények, mellyeknek többnyire emberi taps vala fő czéljok, hanem — azon házi 's négy falközti erények, mellyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanújok van.*“ — E' dolgon már rég átesett a' józan critica; 's bizonyos, hogy noha a' régieknek nem volt sajtójok és azért olly véghetetlen fecsegés, melly mai időkben szüntelen nyomtattatik, nem iratott, és e' miatt fen sem maradhata: mégis kétségen kivűl való az, hogy a' szép társalkodási szózat közttök nemcsak ismeretlen nem volt, hanem hogy ők a' v a l ó d i szép előadásban bennünket bizonyosan úgy túlhaladtak, mint a' könyvirásban, képfaragásban, építésben 'stbb. — Horáczban több valódi élettudományt és nyájasságot tömöttséggel párosítva találni, mint akármellyik újabb iróban; és míg a' mostaniak között ezt valaki fel nem haladja, nem hihetem, hogy a' régiek egyedűl cl assice irni,

de classice beszélni nem, tudtak volna. Bizonyos vagyok benne, hogy a' gróf a' „szép társalkodási szózat" alatt, azon sokféle üres mondásokat — façon de parler — nem érti; mert ezekben alkalmasint sokkal felűlmúljuk az óriáseszű régieket, kik, meglehet hogy annyit nem beszéltek, de sokkal jobban szólottak mint mí. — Mert hogy Augustus vacsorájinál, Horácz, Maecenas, Piso és hasonló férjfiak köztt nem olly szép társalkodási hang uralkodott volna, mellyhez a' mai soi-disant „megnemesült szózat" csak úgy áll, mint a' canari mesterkélt szava a' fülmile természetes bájömledezéséhez; hogy a' szív-hódító Cleopatra nemtelen szózat által lábaihoz kényszerítette volna a' nagy Caesart és a' nyájos Antoniust; hogy a' Gracchusok anyja, vagy a' szelíd Octavia, vagy Cicero, Seneca 's Marcus Aurelius lelkeikben az erények olly jól kifejledezve nem voltak, mint a' kereszténységnek akármilly halandójában, és hogy azok a' *„házi 's négy falközti erényeket, mellyeknek nem emberi, hanem tán csak angyali tanújok van"* nem olly mértékben bírták, mint az újabb világnak legnemesebbjei: azon mind addig kételkednem szabadjon, míg, mint mondám, az újabbak közűl valaki jobbat nem irand, vagy nemesebbet nem cselekedend a' régieknél.

Arra, hogy egy-két szóba egész történetek szoríttathassanak, és mégis hogy e' kevés ige szépen hangozzék és a' legművészibb és világosabb miniaturhez hasonlítson: a' kűlföldi újabb tudományosságból részemről példát előidézni nem tudok. Hogy pedig ebbeli állításom annál megfoghatóbb legyen, ide teszem eme' két sort:

Pastor cum traheret per freta navibus
Idaeis Helenam perfidus hospitam.

és bátor vagyok, érdemes olvasóim közűl kéteskedőket felszólítni „hogy méltóztassanak akármelly

nemzet literaturájából olly két sort felhozni, mellyekben annyi idea foglaltassék, mennyi a' leirt deák sorokban vagyon; — pedig hozhatni még számtalan illy latán példákat elő.

Nem hiszem egy könnyen megmutathatni, hogy valaki jól irjon és mégis roszul beszéljen, az az, a' szép társalkodási szózat ellen hibítson. Hacsak a' „társalkodási szózat" értelme felett a' gróffal netalán különböző véleményben vagyunk; mert akkor természetesen a' divergens lineák soha sem jöhetnének öszve.

Igaz ugyan, hogy mí, kik a' régiek rendűletlen alapjaira raktuk tapasztalásaink és tudományunk épületét, azoknál a' világi életben megkívántató dolgokra nézve többet tudunk; de egyben igen is messze maradtunk tőlek: a' mély gondolkozás- és foltatlan előadás módjában.

Nyelvünknek a' szép társasági szózatra való elégtelensége megmutatására, ez áll: *„ugyan érez e magában valami természet-ellenit, 's nyelvünkben némi hiányt, ha életének olly pillanatiban, mellyek komolyabb vonási az embert magasbra emelik, azon hölgyet, melly lelkének ideálja, 's mellytül a' sors örökre elválasztá őtet, 's mellyhez csak a' szivrokonság legtisztább gerjedelmi 's lelkének csak angyali vágyai kötik 's hódítják — ha ollyan lényt, mondom, Tenek, Magának, Tensasszonynak, Nagysásasszonynak, Kegyednek, Nagysádnak, Szivemnek, Lelkemnek, Galambomnak, Gyöngyvirágomnak 's t. i. nevezni volna kénytelen; 's ha valami kellemetlen érzést 's nyelvben hiányt, illy 's hasonló körülállások közt nem talál, akkor azt felelem: nem tudja, mi a' szép társasági szózat, 's én korántsem vagyok képes azt megmagyarázni neki;"* l. 260. Hogy illy pillanatokban a' Te szó minden nyelven legjobban felel meg a' szív gerjedelminek, ismert dolog. — Nem hiszem hogy a' Sie, gnädige Frau, Euer Gnaden, Fräu-

lein, mein Herz, mein Schatz — madame, mademoiselle, mon coeur, mon bijou, ma mie 'stbb. nevezetekkel jobban boldogúlna a' német és francia, mint a' magyar; — nem is hihetem, hogy az illy szóvadásznál az „angyali vágy" olly igen erős lehessen; sőt azon „hölgyet, melly lelkének ideálja" nagyon irígylésre méltónak sem tarthatnám. — — Épen midőn e' sorokat irnám, egy valaki hátom megűl sugja: „hogy nagyon is lehet a' magyar nyelven a' szívnek legbelsőbb gerjedelmit kinyomni" — hozzá tévén: experto crede Ruperto! — és így engedje meg a' gróf, hogy hű Rupertusomnak egy kis hitelt adhassak; és egyszer'smind őszinte kívánatomat kijelenthessem: Adja az ég, hogy azon szerencsés hölgy, melly a' grófnak ideálja, és a' kitől távol legyen hogy a' sors örökre elválassza, sőt inkább vele a' Hymen arany lánczaival minél előbb öszveköthesse, tiszta magyar legyen. Mert így minden bizonnyal várható, hogy nyelvünknek nemcsak ebbeli rejtett kincsét könnyen fellelni fogja, hanem még a' boldog magyar pár, öszveolvadt forró érzetei hevében, egészen új gyönyörű igéket alkotni, nyájas új szerelemszótárt teremteni, 's a' hazát daliás leventákkal szaporítni fogja. —

„Ész és szív" — lap 284 — 311. ítéletem szerint talán az egész könyvnek legerőtlenebb czikkelye. — „a z é s z e r ő 's í g y a z é s z *boldogság"* de az *„erő"* olly általányos kitétel, hogy az igen keveset magyaráz. — Mi a' csillagokat mozgásba teszi 's egyensúlyban tartja, e r ő; — mi a' hajót szirtekre hányja 's öszvezúzza, e r ő: — mi a' bimbóból virágot fejt ki, e r ő, 'stbb. Így tehát ezen magyarázatnak első része nem mond többet, mint például: „a' ló állat:" de millyen állat; millyen erő? — *„'s így az ész boldogság."* — Boldogság ugyan az ész; de nem *„'s így,"* az az, mivel erő, azért boldogság; mert nem minden erő az. Azon erő,

teszem, melly a' gátot elszakítja, vagy a' lavinát a' viruló, nyúgalmas völgybe rohantatja, nem boldogság.

„Senki a' szivrül egyebet nem tud, mint hogy az egy sok inakbul álló hús.“ — Szánakozásra méltó volna az, ki a' szívről „egyebet nem tudna.“ Ama' definitió csak az orvosnak jó, ki a' felbontott halttesten a' betegséget vizsgálja; vagy a' mészárosnak, ki az ökör-vagy borjúszívet a' népnek eladja. Ezen utólsó tekintetben még felűl is haladnák a' barmok az embert, kinek szíve, Europában legalább, testi táplálékot nem ad. — Nem! illy ígéket a' lelkes irótól, a' dicső hazafitól, a' bátor katonától nem vártunk volna! —

Gróf Dessewffynek e' czikkelyben sokféle szemrehányások tétetnek: nevezetesen, hogy némelly a' Hitelben álló kitételeknél *„elfacsarásokra, csalásra, escamotage-ra, Mephistophelesi ügyességre“* 'stbb. vetemedett volna. — Talán nem helyesen cselekedett a' taglaló, hogy többek közt a' Hitelben lévő; *„most sok“* helyett — *„a' Magyar“* irá taglalatjában; mert ez valóban nagy különség. Hogyan, és mi végett történt legyen? nem tudhatjuk. — Azonban gróf Széchenyinek kinyilatkoztatása, hogy ő *„mindenütt csak egyesekrül szól“* — Világ lap 288. — *„egyesek romlottságit említé“* — lap 289 — elfogadható ugyan a' Hitelre nézve; noha ott is némelly állítások egészen úgy hangoznak, mintha az egész nemzetet illetnék. — De itt talán a' legnagyobb baj az, hogy a' grófnak ezen magyarázatja nem igen szerencsés helyen áll: — olly könyvben tudnillik, hol az egész magyar nemzet — *vagy „nép“* — ellen, megszakadatlan gúnyok és olcsárlások hozatnak elő, és mellynek thémája: *„Magyarország mindenben hátra van;“* — noha azt még Australiának vad szigetlakójiról sem lehetne alaposan állítni; kik például bátorságra és a' halál megvetésére, honokhoz való vonzódásra

'stbb. nézve igen sok míveltebb nemzeteket is túlhaladnak, és nagyobb részben még a' vendégszeretésre nézve is többeknek példáúl szolgálhatnának. — Szorosan a' vitatott állítás csak factumon épűlne, holott a' „Világban" több helyen törvényeinkről is mondatik „hogy a' féktelennek kedveznek a' becsületest nem ótalmazzák" lap 395. és számtalan hasonló állítások, mellyek természetesen egyeseket nem illetnek, hanem az egészet.

Noha, mint mondám, a' taglalónak ebbeli tettét menteni épen nem akarom: még is ezen érdemes iró azáltal előttem nincs *„olly keserves dilemmába helyeztetve, hogy őtet vagy rosz szívü vagy gyengefejü embernek"* tartsam; noha én is magamat a' *„részrehajlatlanok"* közé számlálom, akár ki is ellenmondjon. — Kétes vagyok továbbá, hogy gróf Dessewffy, akár hogyan is szólítsa fel őtet a' Világ lelkes irója, valamikor azt fogná *„megvallani: hogy nem tudá hol járt esze, midőn illy hamisítgatásokat kohola 's Taglalatja legnagyobb része nem egyéb, mint sokszori tétovázási és zavart ismereti kis compendiuma!"* — lap 289. Ha az utólsóról olly igen meg van győződve a' gróf, miért nem iparkodott jobban azt a' Világban a' részrehajlatlan közönség előtt bebizonyítni; és a' taglalatban előforduló minden elveket felhozni 's eldönteni? Be szép alkalom volt volna ez, a' taglalóval *„sokszori tétovázásit és zavart ismeretit megvallatni."* — Milly gyönörrel bírálta volna meg a' haza az illy nemes harczot. — Mint most állnak a' dolgok, igen tartok tőle, hogy sokan, minekelőtte a' taglaló ellen illy kemény itéletben megegyeznének, még a' Világnak igen sok üres helyeit nyomosan betöltve látni kivánandják. —

Ha azonban a' taglaló talán némüleg meg érdemlette a' feddést: még is kivánatos volna, hogy az egész munkán keresztűl, de leginkább e' czikkelyben, használt éles kitételek, olly sűrűn és ki-

méletlenül elő ne fordulnának. Mert csak ugyan igen nyersek az illy kifejzések mint: *„Magad sem tudod mit mondasz vagy irsz: valóban nekem volna némi jussom nem csak szivedrül de még fejedrül is kételkedni“* 'stbb. lap 284. *„'S mi birhata vén (!) napjaidban Téged — arra, hogy másokat birálgass, ideákat elfacsargasd 's állításikat hamisitgasd 'stbb. — Mert hogy nem csak kritikára nincs tulajdonod, de szinte azt sem tudod mi a' kritika“* 'stbb. — lap 286. — *„milly szerencsétlen hiusági szesz hajthat Téged vén (!!) napjaidban arra, hogy másokba gáncsolodjál, midőn inkább köszönned kellene, hogy számos bohóságid 's botlásidat csak hallgatva vagy nevetve türi az igazságos közönség“* 'stbb. lap 290. *„'S hogy illy tulajdonokkal vén (!!!) napjaidra kritikára vetemültöd — mellyhez hideg vér, 's jól elrendelt ész kell“* — 'stbb. lap 292. *„legtávulabrul sem látszatol csak sejdítni is az észt!“* lap 304. — *„nem igen vala eszed ébren, midőn“* — 'stbb. 305 — *épen Te mutatád legvilágosabban meg: hogy az ész rövidebb vagy hosszabb is lehet* — 'stbb. lap 305. — *„hogy rövid időre eszed van“* — — *„hogy hosszu időre eszed nincs!“* — 'stbb. lap 306. — *„olly munkához fogál, mellyhez hideg vér, indulatlanság 's hosszu ész kell, 's ekép nem fogsz jó sikerrel haladni“* — 'stbb. lap 306.

Ezen és több hasonló ömledések után, mellyek az olvasót talán a' Hitelben lap XVII. idézett ama' „Mesterszakácsra, ki mindent rendkivül paprikáz“ emlékeztetik, így szól a' gróf *„E' mostani szakaszban eddig érintetteket hideg vérrel átolvasván senki nem mondhatja, hogy Veled igazságtalanul bántam:“*

Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est.

Fényesek ugyan e' czikkelyben azon okoskodások, mellyekkel az akar megmutattatni, hogy az alamizsna-adás *„jóllehet szép indulatnak bizo-*

nyos jele, csak többnyire lágy 's nem jó rendelkezésű főbűl ered" de illy általányos állítások a' közönséges életben nem mindég elfogadhatók. Logice igaz ugyan *„hogy azon jótévő eszközlések, mellyek előre hatók, az emberiségnek számíthatlanul nagyobb hasznára vannak mint a' hátra hatók"* lap 299. mindazonállal a' practicai életben illy elvek, bármi igazak legyenek is, mégis igen sok tekintetnek vannak alájavetve. Így például igaz, hogy hasznosabb a' háborút eltávoztatni, mint a' megsebesítetteket gyógyítni, vagy invalidus-házakat építni; hasznosabb az éretlen gyümölcsevést gátolni, mint a' hideglelést és a' vérhast orvosolni: de azért az utólsókat nem tenni, mivel az elsők hasznosabbak, talán többet árthatna, mint az elsőknek tökéletes elhagyása. — „Az elégett falu lakosinak azért ád kiki többet vagy kevesebbet:" mert az illy szegényeknek szerencsétlenségek bizonyos, létező, a' segítség szükséges és egyszer'smind lehetős is — a' „helység collectára ellenben, hogy minden cseréppel legyen fedve," azért nem ad, mert ha ezt mindenütt elősegítni akarnók, erőnk sem volna arra, és a' még mostanában szenvedő emberiségnek nem nyújthatnánk segedelmet; következésképen, míg a' bizonytalan veszedelem ellen óvnák felebarátinkat, a' bizonyosan szerencsétlen ember szükségkép elveszne. — Nem mondom, hogy előreható intézeteket tenni nem szükséges; és olly férjfiak, kik ezek után fáradoznak, a' hazának legnagyobb hálájára érdemesek. De nem szükséges azért az alamizsna-adást szerencsétlen ideákból következtetni; mert az, mi az embert erre ingerli, legszentebb forrásból veszi eredetét. Nem mindenki adhat forintokat; és talán a' legérzékenyebb sanyarúság többet enyhíttetik a' szegények krajczárjai, mint a' dúsak forintjai által. — A' ki az éhezőt, fázót, nyomorúltat nézheti, annak könyörgésit hallgathatja, annélkűl hogy meglágyuljon, és alamizsna-adás

helyett azon törheti eszét, hogyan lehessen a' nyomorúságnak elejét venni: az ugyan nagyeszű ember lehet, de szíve mégis több kevesebb részben nem egyéb, egy sok inakbul álló darab húsnál. — Hogy valakinek *„forintját, ha adnivalója több nincs, nem vizbe süllyedtekre hanem gátra, nem kórházra hanem iskolára szentelni, nem egy vén végzőnek hanem inkább egy fiatal kezdőnek adni kellene*, lap 299. azt kereken tagadom; sőt, gátra, iskolára csupán azt adja, mi a' vízbe süllyedtek és betegek felsegélésétől fenmarad; mert nem minden szegény rendetlensége által jutott szomorú sorsra, és néha a' mingyárt odavetett garas többet használ, a' későbben adott aranynál. — Ridentibus arrident, flentibus adflent humani vultus — mond a' szép társalkodási szózatban járatlan Horácz, — és ezen szent ingert, mellyet az Istenség az emberi nyomorúságnak könnyítésére, az örömeknek nagyobbítására az emberbe önte, ne irtsuk ki hideg eszünk felszámításai által. — Talán legjobban cselekednék az, ki forintja felét a' megtörtént szerencsétlenségnek könnyítésére, 's más felét a' várhatónak elkerülésére szentelné; de az sem hibázik, ki az egyikre vagy a' másikra adja egész forintját: — csak az a' vétkes, ki egyikre sem ad. — Az alamízsnaadásnak kárát nem a' történni szokott túlságok által lehet megmutatni, mert illyesek minden emberi tetteknél találkoznak. Jól tudjuk, hogy sok hiúságból a' *„látszók közt“* ad; tudjuk hogy sok koldus korhely: de azért mégis kapjon inkább száz érdemetlen alamizsnát, mint hogy egyetlenegy nyomorult, felette előreható calculus által, éhhel haljon. — Be sajnálom, hogy a' taglalat a' szívnek kelt védelmére, mert ha az ellenkező történt legyen, milly felséges elveket hallottunk volna akkor a' Világban a' szív és irgalmasságról; mi talán a' gróf hajlandóságinak jobban megfelelt, és tollából könnyebben fogott volna folyhatni, mint azon

sok sophismák, mellyekkel magát úgy erőlteti 's ön keble legbelsőbb érzésein olly annyira erőszakoskodik.

Midőn a' taglatatban az mondatott: „A' mi ép borunk jobb 's olcsóbb mint a' franczziáé" a' Világban az feleltetik reá lap 148. *„Illyesnek milly sikere van! Az elbizott falusi gazda, a' helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Dessewffy Jósef egészségére iszik, 's igy harsog az egekbe: „Igaza van a' nagy hazafinak, jobb a' mi borunk a' francziánál, de vám miatt kivinni lehetetlen," 's a' szorgalom félszáradra visszahökkön."* — De sokkal könnyebben és számosabban az lehet a' sikere e' czikkelynek, hogy a' nyomorult éhező 's fázó zárt ajtót talál, míg bent az eszes számláló így harsog az egekbe: „Igaza van a' nagy hazafinak, "erőnk = 1000, és jobb ha vele a' veszélynek veszszük elejét, mint ha a' veszély következésit igazítjuk el." — És ha mingyárt ezáltal a' jószívűség félszázadra vissza nem hökken is: még is segítség nélkűl marad a' szegény, és a' harsogó hihetőkép mind „a' veszély elejére, mind következésére" szükséges pénzét zsebjében tartja.

Milly felségesek a' gróf „Egyesületek" körűl való elvei, már fent említém. — Ezen czikkelyben lap 312 — 336. leginkább a' casino és lóverseny alapítóji nemes czélja fedeztetik fel; mellyen tudtomra úgyis igen kevesen kételkedtek. — Azonban itt is akadunk egy kis historiára, mellyről röviden értekeznünk szükségesnek találom.

A' grófot Párizsban *„a' Véletlen összehozta egy angol Agenssel,"* kinek hihetőképen több pénze volt, mint statisticai tudománya, mivel így kezdé beszédét: *Az Ur hazája úgy e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termekény, mondják** — 'stbb. és ki a' grófot

*) Mit gondolna egy franczia olly magyar míveltségéről, ki őtet így szólítaná meg: az Ur hazája úgy e Spanyolországgal szomszéd — — mondják." — — ?

pénzzel kínálta. — De a' gróf „erre felelni nem volt mindjárt kész — mert szivén feküt mind azon határnélkűli jus proprietatis, vámfizetés-körülti zavart idea, 's azon szóval ki nem mondható egymásellentiség 's több efféle, mellyek összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztve tartanak: 's e' régi rozsdákba 's émelygető penészekbe nem kivánta vezetni az idegent." — Ezért mentegeté magát mint lehetett, és leginkább amaz igen nyomos okát adá: hogy „az egész nemzet még eddig nem szokott illy tárgyakat k ö z - ü g g y é — 'cause commune' — tenni" Jó volt volna a' pénzes angolnak, ki bizonyosan nem vala nagyobb publicista, mint statisticus, ezen utólsó okot tán illy formán jobban megmagyarázni: „Lássa az úr, ez a' magyar nemzet olly boldog, hogy az még ez óráig egy krajczár státusadósságot sem csinált. Hijába rázza az úr a' fejét; az csak nincs egyébként. — Nem hiszem tehát, hogy nemzetem, mellynek a n n y i a l k a l m a v o l t a d ó s s á g o k b a m e r ű l n i, ezt most hidak vagy csatornák miatt tenni fogná — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

E' mellett pedig még az is történhetett volna, hogy a' gróf, azon alkalommal, midőn a' pénzes agens számára az igért k i v o n á s o k a t készítné, olly dolgokra akadjon, mellyek által hihetőképen a' következendő szerencsétlen kitétel senkit sem botránkoztatott volna: — "*olly honban, melly a' felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud (?) 's maga magán segitni nem mer; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy minden előmenetelét az isteni gondviseléstül vagy a'*

kormánytul várja, még azt sem sejditi, mi a' közlélek — (!!!) — lap 317. Illy helyeken a' Világnak nem ártott volna a' hű koppantó szolgálatja.

Ha többnyire a' casino olly kiterjedésre jutand e, hogy *„az idegen Kereskedő, Agens vagy Művész egy helyben 's egy nap alatt — országgyülésen kivül még másutt is feltalálhatja némüleg a' Nemzetet"* lap 334. azt itt szorosabb vitatás alá venni nem akarom. Egyedűl azt óhajtom, hogy jövendőre is a' nemzet, legyen az országgyűlésen vagy a' casinóban, a' pénzes agensektől lehetségig tartson: mert ezekkel könnyebb megbarátkozni, mint tőlek jó móddal menekedni.

A' „Casino" czímű czikkelyben, melly maga egy kis könyv — lap 337 — 471. sok olly tárgy találtatik, melly ezen intézettől nagyon eltávozik, és a' mellyről egy részt már szó tétetett e' levelekben. Itt a' gróf és dicső barátjai tiszta honszeretete 's buzgó iparkodása olly szembetünően jő világosságra, hogy, ha volna még valaki, ki eddig e' tárgyban némüképen tisztán nem látott, lehetetlen, hogy olvasván e' nemes elveket, teljes szívéből ne örűljön, hogy Magyarország a' barátság illy nemes koszorújában, előmenetelének és virágzásának bíztos kezesét tekintheti. — Ellenmondhatatlan igazság az, hogy *„ha a' pesti Casino csak arra adott volna vagy adna valaha legtávulabb alkalmat 's okot, hogy a' Magyar bizzék magában, segítséget senkitül se ne várjon se ne kivánjon, hanem egyesüljön, merjen s' maga magán segítsen: akkor valóban több hasznot tett volna vagy teendne, mint a' mennyit legforróbb várakozásink velünk létesítőjivel egykor csak sejteténék is!"* — lap 357. mert itt természetesen csak azokról lehet a' szó, kik eddigelő magokban nem bíztak és nem mertek magok magokon segítni. A' casino részvényesei közűl e' magokban nem bízóknak nagy e, vagy kicsiny a'

száma? nem tudhatom: de bizonyos az, hogy annyi mívelt honfiaknak mindennapi társalkodása csak idvességes következéseket szűlhet; és azért, ha ezen szembetünő közhaszonhoz, fővárosunknak ez által eszközlött nagyobb virágzását, az életkellemeknek szaporítását, a' concentratiót 'stbb. vesszük: ezen intézet felállítását a' magyarok Istenének legkedvezőbb sugalmai közé kell számlálnunk. — Ez az a' valódi honszeretet, ez a' mostani felvilágosodott időknek tökéletesen megfelelő iparkodás, melly a' hasznost a' kellemessel illy szép öszhangzásba hozá; és mint az atheneieknél a' legnevezetesebb férjfiak méltóságaikkal ellenkezőnek nem tartották a' nemesebb életkellemek előmozdítását, úgy látunk e' gyönyörű intézet alapítóji között „viros sago togaque clarissimos."

Minél bíztosabban hiszem és mindég hittem, hogy a' casino alapítása valódi hasznot hajtand hazánknak, és hogy a' nemes intézők, ha mingyárt egyéb tulajdonai nem tekintetnének is, csupán ezért már minden honos legszívesebb háláját érdemlik: annál nagyobb megdöbbenés, és megvallom, keserűség lepe meg, midőn a' taglalatban azon szerencsétlen levelet olvasnám, mellyet a' Világ tisztelt szerzője, lap 378. megint az olvasó közönség elébe terjeszte. Mi bírhatta legyen a' nemeslelkű gróf Dessewffyt arra, hogy gróf Széchenyit, ki Hitelében valamelly névtelen gúnylevélnek ellene gördíthetésére legkisebb okot sem ada, 's a' többi dicső alapítókat olly gyerekes ész idétlen sorainak közlése által megszomorítsa, mellyekből a' megbántott önszeretet, vagy valami más szenvedelmes puzduriság tojul elő; hogy, mondom, egy olly szépízletű férjfiú, mint a' taglaló, a' helyett hogy ama' rágalmazó suhancz elme ficzamodásait Mulcibernek legottan által nem adá, azokkal annyi kincsekkel rakott taglalatját elrútítá, azt teljességgel meg nem foghatom. — Mert akár hogyan tekintsük a' dolgot,

ezen közlés által, a' taglalatban meg nem czáfolt ama' levél, e' könyvnek integrans részévé vált. — Keserves halhatatlanság volna az, melly illy úrfiak által osztogattatnék! — és ha azon sanyarú Cató az anonymitás leple alól kibúni merészelne: nem tudom, milly halhatatlan tettekkel kezdené 's folytatná pályáját, hogy ezen epistolája önmagáraj irt legkegyetlenebb pasquillussá ne váljon. — E' levél, őszintén megvallom, a' taglalatnak többi érdemeire vastag homályt vona, és a' közűgynek talán többet árt, mint a' mit szerencsétlen irója valaha helyre hozhatand. E' levél valódi Pandora börbönczéje, mellyből még annyi rosz repűlendhet ki magyar honunkba — — mert engem legalább senki arról el nem hitethet, hogy a' Világ, ezen levél és más sértegetések nélkűl, a' mostani formájában megjelent és olly vitatásra alkalmat adott volna, mellynek végét mellyik halandó láthatja előre?!

Nem tagadhatni, hogy a' taglalat némelly helyein a' critica korlátjai átvannak hágva; mert személyes sértegetésekre fakadni semmiképen nem szabad. — Az iró személye csak annyiban érintethetik, mennyiben ez a' könyvnek foglalatjával szükséges öszveköttetésben vagyon. Így lehet valamelly szerzőnek egyenesen mondani: hogy ezt vagy amazt nem érti; vagy neki javasolni, hogy ezt, amazt tanulja, mi előtt a' tárgyhoz szólna, annélkűl hogy azt, ha szerzőnek ebbeli hijánya nyilvánságos, személyes sértegetésnek venni lehessen. Sőt azon iró, ki illy kitételek miatt neheztelésit gyaníttatja annélkűl, hogy a' tőle megtagadott tudomány birtokát megmutatná szemére lobbantott tudatlanságán kivűl, még nevetséges önhitséggel is felcziczomázza díszes személyét. — Az elv ellenben, mihelytt a' sajtót elhagyja, azonnal az olvasó közönségnek kétségkivűli tulajdona lesz, és arról kiki véleményét, dicséretét, vagy nem-dicsére-

tét — de ön ítélő-tehetsége veszedelmére — kereken kimondhatja. Itt minden kímélés, vagy személyes tekintet időn kivűli; 's az olly criticus, ki annak idejében és a' maga helyén a' dolgot valódi nevével megnevezni retteg, jobban cselekszik, ha a' criticával felhagy. — Midőn az irónak felűletessége, egyoldalúsága, tudatlansága, elbízottsága, túlsága vagy rosz akaratja nyilvánságos: akkor a' critica ne késsék a' dolog mibenlétét felfedezni, 's igazságos ítéletét minden tétovázás nélkűl kimondani; de valamint egyfelől a' hibákat érintetlen hagyni nem fogja, úgy másrészről a' könyv elsőségei előtt szemeit be nem húnyja. Szabad ezért a' dicséret mellett a' gúnyt is használni, kivált ha a' szerző is ezzel helyén kivűl élt volna; — 's ha netalán még a' komoly és tiszteletes dolgok is helytelen satyrának kitéve találtatnának: nem árt akkor az illy illetlen kaczagót — mauvais plaisant, maga fegyverével jól megsújtani, 's az Almomusról levonván a' köpenyeget, annak csúfos meztelenségét a' közönség előtt nevetségessé tenni.

De csupán eddig és nem tovább terjed a' critica határa; mellyen a' ki túlcsapong, azt csak maga veszteségére teheti: mert a' közvélemény illy rendetlenséget büntetés nélkűl soha sem hagy. — Ha pedig a' critica merészségét annyira kiterjesztené, hogy az irónak nemcsak személyét, hanem közönségesen elismert nemes szándékait és tetteit is rágalmazni igyekeznék: akkor ugyan bizonyos lehet a' gáncsoló abban, hogy ezen vakmerősége által ama' nagy itélőszék előtt, mellytől tovább appellata nincsen, önkárhoztatását előre maga alája irta legyen; kivált ha a' megsértett fél panaszát minden mérséklettel a' nagy közönség elébe viszi. Ellenben pedig való az, hogy a' megbántott rész a' legjobb ügyét is elrontja, ha az előadott mód helyett, talán magának elégtételt veszen: mert hogyan kívánhatná olly cselekedet kárhozta-

tását, mellyben maga is épen úgy részesült, mint a' másik fél?

Mit a' gróf az előbb említett gúnylevélre lap 379 — 382. válaszolt, olly mérsékelt-hangu és annyira bizonyítja a' legtisztább honszeretetet, hogy a' közönség hihetőképen az ellen sokkal észrevehetőbben fogta volna neheztelését kifejezni, ha a' gróf — nem tudom milly szerencsétlen csillagzat befolyása által — Világát már előre sok személyes sértegetések csatamezejévé nem tegye. Nemcsak hogy olly kitételek, millyeneket az *„Ész és szív“* czikkelyből előidézni kénytelenek valánk, az egész munkán keresztűl ottan ottan előfordulnak, hanem még ama' boldogtalan 44 és 45. lapokat mendemondákként terhelő személyes kifakadások sértik az olvasó belsejét, annyira, hogy ez kétes, ha vallyon ama' személybántó, házi-kör és állapotszégyenítő 's földesúri tekintetet alacsonyító képtelen vastagságokon ütközzék e meg jobban, vagy az ezeket követő álvédelmen, melly Kotzebuenak Brendl és Morgenroth koma-asszonyira emlékeztet. — Milly ítéletet hozand majd a' mívelt külföld az illyetén nemtelen irásmód felől, midőn minden csínos nemzet az ollyatén macskakarmolásokat a' szép és jónak mezejéről már régen örökre számüzte.

Mit a' gróf a' tagláló eszének gyengeségéről mond, a' tudományos világban foganatlan hangzik el a' légben; mert az illy állítások, olly meghatározottan téve, egyedűl az eldönthetetlen bebizonyítások után, a' „quod erat demonstrandum“ helyén vétetnek be; 's akkor is csak igen ritkán jelenjenek meg, ha a' mondónak többet nem akarnak ártani, mint használni. — Mert ha a' Világ tisztelt irója taglalójának azt veti szemére: *„senki e' tágos hazában jó 's rendes financiernek Téged nem tart, 's valóban rendetlenül vitt, Ten, idomzólag kis körü dolgaidnál fogva itélve, nem is hihető, hogy*

az ország legszövevényesb tárgyát, t. i. a' pénzbelit practice jól tudnád elintézni" lap 142.) a' részrehajlatlan olvasó e' dogmát csak illy könnyeden csalhatatlannak nem hagyja; mert ha a' taglalatban előforduló, hazánkat illető pénz körűlti elveket megvizsgálja, 's azután a' Hitel és Világban található e' tárgyú oktatásokat fontolóra veszi: nagyon tartok tőle, hogy ez utólsó két könyvben keveset fog lelhetni, mi olly súlyos sententiára just adhatna. Az állítás második részét pedig — dato non concesso — a' történetirás számtalanszor megczáfolja; 's e' végre csak Fox-ot és Sheridan-t hozom elő. — Azért a' lap 204. elöidézett: *„kedves antifinanciai Barátom"* vagy lap 477. mondott: *„Te igen jó szándéku, de valóban felette rövid látásu drága Barátom"* — sem nyom sokat; mert hiszen a' taglalat érdemes szerzőjének olly igen „rövid látása" sehol sem ötlik elő; más részről pedig igen kevés ember találkozik, ki valamelly tárgyban *„anti"* nem volna; mert egyik antifinanciai, a' másik antipublicistai, a' harmadik antiphilosophiai, a' negyedik anticentauriai, az ötödik antimartialis, a' hatodik anticonstitutionalis 'stbb. Barát. — Azonban ez máskép nem lehet az emberi tökéletlenség miatt, és épen ezért igen jelesen mondja a' gróf, Hitelében lap 125. *„Sokan azt gondolják: hogy szégyen mindent nem tudni, 's igy tudatlanságok fedezgetése miatt sokszor éppen arrul beszélnek legtöbbet, a' mihez legkevesebbet értenek. Vannak pedig némelly tudományok 's mesterségek, mellyeket legerősb fő se fejthetne ki tanitók segéde nélkül."* — Felséges szavak! — legnagyobb figyelemre, legmélyebb fontolásra 's leghívebb követésre méltók!!

Mi e' czikkelyben szorosan a' casinot, ennek felállítását, czélját 'stbb. illeti, mind olly gyönyörűen van előadva, hogy azt csak olvasni 's ezáltal a' grófot mint valódi lelkes irót csudálni kell; és

ha az itt előforduló számos elveket emlegetni 's azokról szólni akarnánk, ezáltal már igenis nevekedő könyvünket egy második résszel is megtoldani szükséges volna. —

Ezt azonban nem lehet a' többi, a' casinót nem illető, hanem szorgalmunkról, törvényeinkről 'stbb. szóló állítások felől mondani, mellyek közül néhányokról már értekeztünk, a' hátralévőket pedig bővebben azért nem vizsgáljuk meg, mert úgyis a' többiekkel hasonló alapokra támasztatnak, és csak külső formájokban távoznak el némüleg egymástól.

Következik azután a' „Pesti Lóverseny" czikkely, mellyről a' *lovakrul-i* észrevételeinkben valamit szólandunk.

Itt már tulajdonképen vége szakad a' Világnak, mert a' „Végszóban" a' tárgyhoz tartózó új elveket nem lelünk. Hanem minekelőtte oda érnénk, még egy igen becses ajándékkal gazdagíttatunk, mi nem egyéb, mint *„Töredékek egy angol levélből"* — mellyek azonban tulajdonképen két levélből húzattak ki — *„mellyek Hazánk egy nagy érdemü Leányához irattak."* — — — — *„Vetélkedők közt* — úgymond a' gróf, midőn e' töredékeket közli — *egy harmadik disinteressált személy legnagyobb világot szokott a' fejtegetés vagy vitatásbeli tárgyra vetni; 's ekép a' részrehajlatlan könnyebben itélhet a' részeknek helyes vagy helytelen állításik felől."* l. 503. Ez igék értelmét, megvallom, teljeséggel fel nem érem. Milly „vetélkedőkről" lehet itt a' szó? — Hogy az egyik a' gróf, azt könnyen kihúzhatni: de ki a' másik? A' taglalat nem értethetik; mert az ama' levelek után jelent meg. Kivel vetélkedett tehát a' gróf 1828 előtt, vagy a' taglalón kivűl kivel vetélkedik ez óráig? Mert a' könyveiben előforduló 's a' hazát érdeklő elveket tán csak nem akarja éleseszű szerzőjek vetélkedés-

nek nevezni; mert így ő a' hazával vetélkednék, mi irígylésre méltó nem volna. — —

De vizsgáljuk valamivel közelebbről ezen „harmadik személyt," ha vallyon találunk e benne ezen fontos birálgatásra megkivántató tulajdonokat? Mert ha illyenekkel nem bírna, úgy puszta angolságát olly magosra nem becsűlnők, hogy birálásában teljesen megnyúgodnánk.

Mingyárt elején azt jelenti ki *„hogy Magyarországrul Angliában semmit sem tudnak. Magyarország, annak Országgyülése 's E. mind az, mi ott egyedül névrül ismeretes."* Így tehát nincs okunk, Britanniának nagy felvilágosodását irígyelnünk; mert ha ott egy 10 millió lakóval biró, 4000 négyszegű mértföldre terjedő európai országról, mellynek nyolcz száz esztendős eredeti, tulajdon alkotmánya van, és mellynek tettei a' múlt századokban sokkal több befolyással voltak Európára, mint a' ködszigeteké, semmit sem tudnak, és annak országgyűlését egyedűl nevéről ismerik: félek hogy ott igen kevés ollyast tudnak, mi pénzt nem hajt. — Örűljünk ellenben magunk, hogy Angliáról és minden európai birodalomról sokat tudunk, és ezek előttünk nem egyedűl neveikről ismeretesek. — A' becses levéliró azonban nem tartózik ám ezen tudatlanokhoz; mert ő, — mint mondja — *„azon személy, ki csendesen járja körül a' játszó asztalt és többet láthat mint akármellyike a' játszóknak"* melly kiterjedt tudományának mingyárt több példáját adja. *„Pest körül,* úgymond, *tiz mértföldnyire, ha ki szólni akar, magyarul kell szólnia, hogy megértsék a' honiak."* — Előttem a' képe e' tudni kiváncsi angolnak, midőn ő, megjárván Pestnek vidékét, Soroksáron, Vecsésen, Tétényen, Turbályon, Vörösváratt 'stbb. németűl kezde szólni, és ott egy lélek sem értette beszédét; vagy hogy járt ő, midőn Ecseren, Rákos-Keresztúron, Nagy-és Kis-Tarcsán, Czinkotán, Csö-

mörõn 'stbb. tótúl szólítá meg a' lakósokat: ott ugyan senki sem felelhetett neki. De tudom, hogy legottan gyönyörű magyarságát vevé ki tudományainak podgyászából, és hamar így szólítá meg, könyv nélkűl, a' bámuló kisbirákat: „Tudjátok meg, kedves magyar atyámfiai, hogy *Gróf Ráday ki* 1792-*ben holt meg, áll legelől a' sorban; Gróf Teleki. . fordítási által az Iskoláknak sokat használt; az* 1771-*ben felállított pesti Egyetem segité az előmenetelt; a' Hirmondó* 1780 *úgy szólván szinte az eltiprandó nyelvbül fakadott fel. Kazinczy Ferencz fordítási által sok jót tett; olvassátok Kölcsey szép Lenkáját, egy balládot 's györyörködni fogtok. De Berzsenyi Dániel Magyarország Költője! az ő fellengő 's lelkesült nyelve minden mellben viszhangra találna — csak értenék anyanyelvöket! Döbrentei Gábor huszár dalai sem kedvesebbé érdemesek; ezen jó Erdélyi 's valódi Magyar, hazája dicsőségére szentelte magát; hány érdemetlen az ő költeményei olvasására!!!* Higyjétek drága hallgatóim, *a' nemzeti dalok hatalmas műszerek (engine) minden felnemserdült nemzetben.* l. 507.

Noha illy szép tapasztalásokkal legyen megrakva, mégis némükép bánja, hogy „nincs könyve Magyarországrul;" mellyeket azonban úgy sem fogott volna használni, mivel azok, mint gondolja, csak *„latán nyelven irt száraz részletek (details), ő pedig szemeivel olly sebesen szokott olvasni, hogy anyanyelvén kivül minden egyéb nyelv csak akadály, 's csupa szavak körül tölteti azon időt, mellyet gondolatokra 's dolgokra kellene fordítni."* 'S íme a' szép társalkodási szózatnak egy szembetünő példája! Lehet e már szebben felelni, ha anyanyelvünken kivűl semmi mást nem értünk? Tanulhat itt a' magyar ifjú szép fordulatokat; és ha történetesen ollyas valaki találkoznék, ki anyanyelvén kivűl mást nem tudna — mi ugyan a' magyar földön ritka dolog — csak hamar vegye elő e' tudós

angolnak feleletét: „Tud e az úr spanyolúl?“ — felelet: „Olly sebesen szoktam beszélni ’s gondolkozni, hogy a’ spanyol szavak nekem csak akadályul szolgálnak.“ —

Ezen gyors gondolkozó mindazonáltal — ki a’ gondolkozók között olly idomzatban állhat, mint a’ versenyfutók között a’ hires Eclips — *mégis két évig habozott azon: vallyon mellyiknek kellene kedves honunk nyelvének lenni?* lap 505. és utóljára csak ugyan reá is jött: *„hogy Magyarnyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének.“* és hogy *a’ Magyarnak egyedül Magyarnak kell lennie.* l. 506. De minél kiterjedtebb valakinek tudományossága, annál szebb ruhát húz reá a’ szerénység. „*Kevés ismeretem* — úgymond az angol — *van Magyarországrul, de az én tudatlanságom barátiméval egybehasonlítva még tudomány*“ — alig ha ezek között ama’ pénzes agens nincsen, kinek „mondották“ hogy Magyarország Törökországgal szomszéd. — „*Ha tehát némelly adatokban tán tévedek, minthogy sem könyv előttem* — itt természetesen angol könyvet ért — *sem egyéb kútfő; — jóságod kimentend.*“ Láttuk már fentebb, angolunk milly kiterjedett tudománnyal bír, midőn ő könyv nélkűl a’ vecsési vagy czinkotai kisbirákat literaturánk titkaival megismerteté.

Itt mingyárt a’ mí drágalátos angolunk magyar statisticai széles ismereteinek ragyogó példájit fitogtatja; mert a’ nevelésről így szól: „*Buda ’s Pest népét* 60,000-*re tévén: egy harmada* = 20-000, 14 *éven alul lévő gyermekszám. — Feltevén hogy* 3,000 *iskolában neveltetik, csupán Budán ’s Pesten* 17,000 *leszen, ki tudatlanság, vétek ’s nyomoruságban nő fel.*“ Már itt újra látni a’ britt míveltséget, melly mindent számszerint kicalulál. Így találni Angliában egész könyveket, mellyek olly számítást foglalnak magokban, mikre a’ tompa-eszű szárazlakó soha sem jutott volna. Egyik

például azt veti fel „hány $\frac{1}{1000}$ erő fogyasztatik az emberi testből a' körmök növésére; 's így mennyit kímél az, ki körmeit el nem vágja; egy másik, hány szál szőrt veszt el egy róka, ha nyári bundáját leveti, és hányat nyer ellenben, ha a' télit magára veszi 'stbb. De a' Buda és Pest nevelése körűlti példánál még azt is bizonyítja az angol, hogy eddig a' mathesisi törvényeink is hibások voltak. — Mert eddigelő mindenek előtt az első, vagy talpszám, kerestetett ki, és ha ez egyszer mathematice bizonyos volt, akkor csak rakattak reá a' felűlépítmények. Nem úgy cselekszik a' mí kedves angol arbiterünk: mert ő a' fenékszámmal sokat nem gondol: „a' népet teszi 60,000-re — a' gyerekszámot teszi egy harmadára — felteszi továbbá, hogy 3000 iskolában neveltetik; és ezen teszemekből bizonyosan kihúzza, hogy ama' két városban 17,000 leszen „ki tudatlanság, vétek és nyomoruságban nő fel" — Siessünk, minden mathesis professorinkat mennél előbb Angliába tanulni küldeni!

Több jó tanácsaival is megajándékoz compromissionalis bíránk: „*Egy más, 3 — 5 jeles keresztényből álló választottságnak a' 4 evangyéliom kinyomtatására magyar nyelven — kellene ügyelni;*" melly oktatás igen nagy hálát érdemel, mivel annélkűl azon választottság hihetőkép zsidókból vagy pogányokból fogna állani. — Kívánja továbbá: „*bár minden Nemesnek volna tulajdon sajtója.*" — Ez ígéknek hirtelen olvasásakor egy előbb azt vélém, hogy azon sokismeretű angol azt óhajtja: bár minden magyar nemesnek tulajdona, „sajátja" volna, — — — mi nélkűl bizony igen sok szegény nemes szűkölködik; — azután megint azon gondolatra jövék, hogy az a' becsűletes ember talán valami sajtcsináló, 's ezért a' magyar nemességet jó chester — „sajt" birtokába szeretné helyeztetni — de szorosabb vizsgálat után csakugyan rámenék

végre a' dolog valóságára: hogy ő a' sajtót érti — 's itt is nem a' szüretelők, vagy olajkészítők sajtóját, hanem egyedűl azon prést, mellyel könyvet szoknak nyomtatni: — és ez valóban nem is volna rosz! mert ha minden nemesnek, teszem, tűzhelye van, miért ne lehetne sajtója is? A' belszorgalom pedig ezáltal véghetetlen szaporodnék; mert ezen körűl-belöl százezer sajtóhoz mennyi papiros, mennyi betű, mennyi fekete festék 'stbb. kivántatnék! és végre, mennyi i r ó!! mennyi Maececenas!!! — Ha azonban a' szerzőknek tán rövid idő múlva eszek megkurtulna, azon sokat ne törődjünk: mert azt talán valami jó gőzmachina által nyújtani is lehetne — 's ha így is kifogynánk belőle; —

De mivel így Magyarországnak egész nemes és nemtelen népessége a' könyvcsinálással könnyen el lehetne foglalva; még csak az o l v a s ó k hibáznának. De ez sem nagy baj; hiszen a' maculaturának is lehet hasznát venni; és egy angol könnyen ki tudná calculálhatni, hogy az óhajtott nemesi sajtók mikorrá készíthetnének annyi maculaturát, hogy ezen itató-papirossal a' Hanság és hazánk többi mocsárai kiszáríttathatnának, Dunánk mellett pedig mind a' két szélen egy 12 öl-szélességű töltés öszvemászatolt papirosból — papier mâché — készűlhetne.

Sokat beszélget még kedves angolunk az „excentrica kezdetekről, elbonczolt népről, a' magyar alvásáról, álomkórságáról, Budapestről" 'stbb. — — — Úgy rémlik előttem, mintha ezt az angolt valahol már láttam volna! — — —

Végre ugyan ő tudósítja „Hazánk érdemes Leányát," hogy *Donaueschingen faluban a' Duna kútfejébül ivott Magyarország jólétére.* — Szépen köszönjük, és mivel egyfelől a' hasonló viszonyzás kötelesség; másfelől pedig nálunk csak borral szokás a' jólétre inni: kérni fogom bornemisza

criticus társomat, hogy valamelly előfordulandó nemzeti alkalommal egy fris vízzel töltött poharat űrítsen ki e' derék angol egészségére. — Nagy hálával adózik továbbá a' nemzet, először a' „Haza érdemes Leányának," ki a' szent barátságnak e' gyönyörű tanúbizonyságát közfényre bocsátni engedé; 's másodszor a' grófnak, ki azon töredékeket kiadni méltóztatott. Bíztos reménnyel telik el belsőm, hogy „Hazánk érdemes Leánya" angol barátját mennél előbb tudósítni fogja azeránt, mennyire megnyúgodott legyen Magyarország az ő környűletes bölcs itéletében: mivel mélyebb - belátásu biróra alig akadhatott volna, kinek lelki tehetségéről egy szájjal csak ezt vallhatja:

Quale portentum neque militaris
Daunias latis alit esculetis,
Nec Jubae tellus generat, leonum
Arida nutrix.

A' „V é g s z ó" elején észreveszi a' gróf, hogy *„egész munkája csonka."* Sajnálnunk nem lehet eléggé, hogy a' tisztelt szerző ezen észrevételét nem arra kívánná használni, hogy munkája homloksorait: *A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni"* — 'stbb. legottan kitörűlje; mert „illy megismertetésre 's vallatásra" csak ugyan sokkal több kívántatik, mint — a' grófnak szerény mondása szerint — illy csonka munka. Hiszen a' régibb időkben a' bírák még az egyes személyeknél is, minekelőtte őket benevolizálták, ép és erős eszközöket használtattak, és csonka szerszámmal azokat soha sem vallatták: — — hát még egy egész nemzetet — —

„Azt kellene előbb fejtegetni — szól továbbá a' szerző — *mi a' szerencse?"* — 's mingyárt reá: *„mi a' belföldi, a' jó belföldi* — 's *mi az Ó?* — *mi az Uj?* De ezt még sem fejtegeti; mert a' mit a' „Corpus Juris — deák nyelvről — halálhoz ragaszkodásról" 'stbb. említ, nem sokkal több, mint

a' mit úgy is kiki tudott. És így ezek a' magokban igen fontos kérdések olly későn jelennek e' könyvben: mint némelly lakodalmoknál már az ebéd végével szokott a' leves a' jóllakott vendégek elébe tétetni.

„'S ha munkám csonka, tán nem annyira az én hibám, mint a' rendezetlen ideák azon természetes következése" 'stbb. lap 518. Ezt a' nagy közönség vix, ne vix quidem hagyandja helyben. — Azonban próbát tenni lehet.

Következnek azután e' megjegyzésre méltó szavak: *„Ezen munka is mint a' Hitel, tudom sok által arrul fog vádoltatni: "Nem jó világba állítja a' Magyart — — és sok ollyassal ismérteti meg az Idegent, a' mit inkább fedezni, 's rejtve tartani kellene." Én egyébiránt e' részben egészen máskép gondolkozom, 's azt hiszem: mostani időkben, midőn a' világ mind inkább terjed, 's a' legárnyékosb 's rejtettebb sem maradhat sötétben, csak hamar vége szakad minden bitorlott reputaı tiónak; 's ollyast egyeseknél is fentartani akarnrendszerint hasztalan fáradozás, — mert végre csak kitünik a'* — — — — — —; lap 520. Milly bitorlott reputatiója lehessen egy olly nemzetnek, mellyről, a' gróf állításai szerint, a' külföld olly keveset tud, mintha az valamelly kutfenekén ülne, az nem igen megfogható. Épen ezért nagyon tarthatni attól, hogy ez első ismeretek, mellyeket a' külföld illy hiteles kézből kap, talán mégis némelly m e l l é k e s dolgokban a' magyart nem egészen úgy festig, mint ez méltán azt megkívánhatná, és hogy igenis sok helyen — talán kelletén felűl is *„könnyen kitüntetik a'* — — — — — —"

Olly annyira meg van győződre a' gróf állításai igazságáról, hogy lap 521. ezen borzasztó kinyilatkoztatást teszi: *„Mind az, a' mit a' Hitelben mondottam 's e' munkában megint ismétlek — ismétlek mondom, mert szinte ujat alig hozok elő,*

hanem többnyire csak a' régit fejtegetem, világítgatom más szavakkal — vagy helytelen, vagy helyes; ha helytelen: szivesen türöm hazámfiai sorábul még emlékezetem kitörültetését is, bár ez bizonyosan a' lehető legnagyobb kin. — Ettől mentsen Isten! Még nem annyira veszedelmes nálunk a' könyvirás, hogy valamelly szerző — ha csak irásai által a' szentséges királyszéknek, vagy a' kedves hazának veszedelmét gonosz szándékai által eszközleni nem mesterkedik: miről itt álmodni sem lehet — illy kemény büntetés alá kerűlhessen. Lehet egy helytelen elvekkel teljes könyvet irni anélkűl, hogy abból a' botránkozáson kivűl egyéb kár következhetnék. Illy könyvek ellen nemcsak egyesek ígéji kelnek ki, hanem ha a' szólók elvei alaposok, még a' közvélemény is együtt hangoztatja velek a' kárhoztatás dörgő szavát. Ez esetben az olly szerzőre nézve három út áll nyítva. Ő vagy teljességgel felhagy a' könyvirással, és akkor hallgatása által megegyezik a' critica 's közvélemény ítéletével. — Vagy azon iparkodik, hogy következő munkáji által az előbbi kellemetlen benyomást kitörűlje az olvasók belsejéből, és utóbbi helyes mívei által az előbbieket a' feledségnek adja által. Ez a' leghíresebb iróknál is gyakran megtörtént; például Wielandnál, kinek munkáji között sok igen középszerű találtatik, vagy épen Göthénél, ki remekei mellett olly semmire-való holmit irt, hogy az olvasó, midőn olly firkálatok czímein egyik vagy másik nevét látja, kételkedik, ha vallyon azon nagy férjfiak irták e? és épen ezért az okos olvasó azokat félre veti, 's csupán classicai míveiket forgatja. — Vagy végre az olly szerencsétlen iró nem gondol a' criticával és közvéleménnyel, és merészen folytatja előbbi irásmódját. Itt már a' cselekedet magában találja a' méltó büntetést: mert a' nagy közönség, látván a' megvetését, visszaadja a' kölcsönt és olvasatlan hagyja az illy míveket. — Azon

iró tehát már többé kárt nem tehet, sőt indirecte még használhat is. Mert ha az ő becses munkáji a' könyvárosnál már boltőrekké váltak, azoknak azontúl kezdődik keletjek a' kalmár boltjában; és ha az iró által beléjek rakott bors meg' paprika már többé nem égetheti a' szellemi szájpadlást, annál erősebb lehet azon fűszer, mellyet az iparkodó szatócs beléjek takar; — és ha a' nyomtatott eleven képek már többé nem gyönyörködtetik az olvasó phantasiáját, talán annál elevenebb, annál ugrósabb azon sajt, mellynek köpenyegévé lettek.

Ezért bizonyos vagyok benne, hogy, ha angol arbiterünk óhajtása szerint, minden nemesnek sajtója volna, 's mindegyik a' grófnak valamelly könyvét kinyomtatná, 's ezeknek minden darabjában több helytelen állítás léteznе, mint a' mennyit én a' Világban, teljes meggyőződésem szerint, találtam: még sem fogná a' haza őtet azért fijai sorából kitörűlni: —

Vivet extento Proculejus aevo,
Notus in fratres animi paterni.

Csak illyen a' nemesebb könyvirás! A' gróf annyira meg van győződve állításai helyességéről, hogy legdrágább kincsét is reá merné tenni; épen úgy áll a' dolog, gondolatom szerint, gróf Dessewffynél is; criticus társomat és engemet hasonló hit lelkesít kinyilatkoztatott elveinkre nézve; jő majd egy ötödik, hatodik, hetedik 'stbb. talán mindnyájon különböző elvekkel, de hasonló erős meggyőződéssel. A' bíró pedig egyedűl az olvasó - közönség, a' szeretett haza, melly az iró emberi gyarlóságát kegyesen elnézvén, leginkább czéljára tekint. Ez pedig, erős hitem szerint, egyékünknél sem egyéb, mint a' haza boldogsága.

Nem bővelkedik honunk annyi Széchenyi Istvánnal, hogy a' nemzet olly dicső hazafit a' könyvirás miatt, „felejteni 's még tán megvetni is" tudna; — 's nagyon el kellene a' jó széchenyi vér-

nek korcsosodnia, míg ezen díszes nemzetség valamellyik tagja magát a' jövő századokban is olly szörnyü büntetésre méltóvá tenné. — És ezen kinyilatkoztatásomat senki hízelkedésnek nem veendi: mert ennek nem e z a' módja; de egyébaránt sem szokásom. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuria cogniti.

Magokra hagyván azon dilemmákat, mellyekkel a' gróf e' munkáját és irásmódját védi, 's mellyek szerint mind a' kettő hasznos volna, bár helyesek, bár helytelenek legyenek állításai: V é l e m é n y e m e t a' grófnak eme' szavaival végzem be: *„nem azt állítom: mondásim helyesek, tanácsim józanok; sőt megengedem általjában mind helytelenek 's a' t. hanem csak azt bátorkodom nyilatkoztatni: hogy gondolkozásra, elme-surlódásra, ideacserére 's a' t. nyujtottak alkalmat 's ingereltek, a' mit legrosszabb akaróm sem tagadhat; 's ekép hasznok csupán csak abbul áll, hogy egy 's más tárgyat egy kissé megpendítettek, a' mi után azokat a' köz vélemény lassanként igazi egyensulyba hozandja! 'S ez értekezéseknek is az lesz — ha lesz! — egész haszna.“* — lap 528. Itt egyedűl az marad óhajtani való, hogy a' „megpendítés“ egy kicsinyt kímélve tétessék; mert az igen kemény kéz könnyen annyira elronthatná az euphoniát, hogy azután igen sok idő kívántatnék az „egyensuly“ helyre-állítására.

És így, minekutána a' V i l á g r ó l és vele szoros kapcstolatban lévő H i t e l r ő l szólottunk, tovább megyünk.

A'

LOVAKRUL

IRT MUNKA RÖVID

BÍRÁLATJA.

Gróf Széchenyi Istvánnak ez az első könyve olly módon van alkotva, hogy annak megjelenésekor az olvasó közönség nagy része a' könyv egyik osztályán nagyon csudálkozott; mert azon hírnek következésében, mellyet a' gróf a' lótenyésztés tárgyában magának már szerze, 's különösen magában a' munkában tett világos ígéretei után, egészen más valamire számíta, mint a' mit lele; azon felűl némellyekről, különösen az angol lótenyésztésről, versenyezésről és főképen a' fogadásokról sok olly egészen csudálatos állításokat vőn észre, hogy mind ezeket könnyen egy kis tréfának tarthatá. Ezen vélekedés alapját vagy alaptalanságát igen nehéz volna meghatározni; minthogy más részről hasonlólag sokat, mit az idézett könyvben paradoxonnak és feneketlennek nézhetni, ama' buzgalomnak lehet tulajdonítni, melly egyedűl képes az új intézetek felállításánál előforduló akadályokkal megvívni, vagy netalán az atyai nagy szeretetnek fogadott gyermeke eránt, vagy utóljára a' természetes emberi hiúságnak, melly által kiki mindég nagyobb fontosságot tulajdonít munkájának, mint a' mellyel az valóban bír. Egyébaránt a' könyv, melly még más, a' lótenyésztéssel teljességgel meg nem egyeztethető tárgyra terjeszkedik ki, az olvasóvilágban csekély

benyomást tőn, és itt sem tétetnék szó róla, ha a' jelen mívnek aránya 's czíme azt nem kívánnák. Azonban mind az, mi egyenesen a' lótenyésztés és versenyezés technicájához tartózik, jelenleg annál kevésbé fog megvizsgáltatni, mivel a' grófnak ebbeli ismeretei minden kétségen kivűl valók, és magok az alapok még a' lótenyésztők között sincsenek tisztában, de még ezekről is más munkákban sokat bővebben és rendszeresebben találhatni. Itten csak az vétetik szóba, mi közönséges és részint hazánkra illeszhető tárgyakról mondatik.

Ezen munkának czíme „*Lovakrul*" olly általányos, hogy annak tartalmára az olvasó-közönség nehezen mehetett volna reá, ha a' szerző könyvének plánumát ekképen nem magyarázza: „*A' lovak számát, minémüségét, tulajdonságait 's a' t. szorosan fogom megvizsgálni. Ki fogom nyomozni, hogy a' lótenyésztés Hazánkban árad e, apad e? mert szükséges tudni, a' dolog ugyan holnap 's holnap után miként lesz? mit érne, ha annak állapotja ma helyes volna is, de minden pillantatban rosszabbodhatnék. Ennek következésében én némelly Országok intézeteit fogom, mint követésre méltókat ajánlani, — érinteni fogok továbbá némelly gondolatokat a' tenyésztésrül általjában — nem külömben némelly értekezéseket az egyesületek lelkérül. — Kérdésbe fogom venni a' mult, jelenvaló és jövendő idők összeköttetéseit és egybefolyásait. Belátó és feltaláló erőm szerént azon gyökérokokat fogom kifejteni, mellyekbül a' Rosz elterjedett — ugy azon forrásokat felkeresni, mellyekbül a' hasznos következéseknek folyni kell. És ezt jobbára más nemzeteknél fogom keresni 's régi tapasztalásaikat hasznunkra fordítani; — minden más segéd eszközeket is fogok használni, mellyek a' tárgy felvilágositására némünémüképpen segítségül lehetnek; ugy hogy az minémüsége szerént minden részeleteiben, a' men-*

nyire lehet, kifejtődhessék. Ha az majd egyszer igazi valódiságában előttünk fog állani, könnyü lesz akkor igazságos itéletet róla hozni; könnyü szinte apodictice kimondani, hogy fényes vagy legalább türhető állapotban van e vagy sem — hogy vannak e vagy nincsenek oly módok — mellyek által abba uj vért, uj életet, uj lelket lehetne önteni a' nélkül, hogy azt el ne döntsük, a' mi már áll, — és azt, a' mit már birunk, annak, a' mit elérni reménylünk, fel ne áldozzuk."

„*Nagyon vigyázva fogunk pedig előre menni, és ugyan csak felébredett szemmel* 's a' t. lap 10 és 11.

Ez ígéreteket a' könyvnek vékony testével öszvehasonlítván, nem lehete egyebet várni, mint egy lapidaris stylusban tökéletesen öszveszorított munkát. Azonban minden egyenességgel megvallom, hogy a' könyvnek nagy részét olly tárgyakkal telerakva találtam, mellyek a' feltett czélokkal csekély, vagy tán semmi öszveköttetésben nincsenek; azon részében pedig, mellyben szorosan a' lótenyéstésről van szó, sem az említett irásmódot, sem hazánkat gazdagító oktatásokat épen nem leltem. A' lovak „számárul," kivévén Lichtensternnek nem igen nagy próbával biró egynéhány ígéjét, semmire sem akadni; a' „minémüségrűl 's tulajdonságrul," ha csak a' versenyfutó és vadászlovakat nem veszszük, mellyek honunkban csak jövevények és reményelhetőkép még sokáig azok is fognak maradni, azt a' „szoros vizsgálatot" sehol sem vehetni észre; az „áradás és apadás, a' holnapi és holnap utáni" jövendőlés nem igen jelennek meg; azon „némelly Országok intézeteit, más nemzetek tapasztalásait" keveset fordította a' szerző „hasznunkra," mivel az angol versenyfutáson és ama' mély észre mutató fogadásokon kivűl, más nemzetekről keveset hallunk: „a' mult, jelenvaló és jövendő idők öszeköttetéseit és egybefolyásait kérdésbe fogja ven-

ni.“ Àmbár ezen igérettől igen sokat vártam, még is minden iparkodásommal betelyesedését fel nem találhattam; nem különben azon „gyökérokakat, mellyekbül a’ Rosz elterjedett és ama’ forrásokat, mellyekbül a’ hasznos következéseknek folyni kell — az igazi valódiságot — az igazságos itéletet — az apodictica kimondásokat — az új vérnek, új életnek, új léleknek öntését“ hijában kerestem, és az angol versenyfutás és fogadásoknak apologiáján kivűl igen kevésre akadék.

„Nagyon vigyázva“ akart ugyan előre menni a’ szerző; de hogyan egyeztetjük meg ezen feltételt a’ IV. lapi állításával: hogy *„szoros következésürendet nem mindenütt tart, és néha nagyobb világosság okáért egy részbül a’ másikra át fog talán ugratni.“* És valóban úgy látszik, hogy a’ gróf ezen utóbbi módot választotta, —

Lap 15. a’ lovak *öt fő czélra elválasztatnak; és ugyan: az Ország védelmére, Gazdaságra, Kereskedésre, Utazásra, és végtére mindennapi más szükségeinkre és gyönyörűségeinkre.* E’ felosztás igen czélerányos, és csak fájlalnunk kell, hogy a’ négy első osztállyal olly igen mostohán bán az egész munka, és csak az ötödikről szól; noha ez az egésznek alig teszi század részét.

Itt a’ szerző egy szökés által azokat veszi elő, *„kik idegen földön soha sem voltak ’s a’ dolgot a’ szerínt fontolják, — a’ mint azt könyvek vagy más utazóknak elbeszéllése vagy önmagok képzelődése agyvelejekbe festik — azok az előitéletek vastag köde miatt Bírák nem lehetnek.* Ez más szavakkal azt teszi: „Mit a’ külföldről mondandok, mindennek, ki ott nem vala, hinnie kell; és ki azt nem hiszi, anathema esto!“ — Annélkűl hogy közönségesen az utazásnak hasznáról valamit levonni akarnék, itt csupán az a d a t o k és v é l e m é n y e k között uralkodó létalapos különségre akarom olvasóimat figyelmeztetni. Az elsőket kétségbe hoz-

ni annyi, mint az elbeszélő igazságszeretetéről kételkedni; az utólsókat ellenben egyenesen kétségbe venni 's eligazítni kinekkinek szabad. És ebben áll a' tudományos világ szabadsága, melly semmi más suprematiát nem ismer, mint a' józan észt. Így lehet példáúl, hogy valaki Keletindiát megutazván, azon világrésznek egyes tulajdonairól tökéletes tudósítást adhat annélkűl, hogy annak Angliával való öszveköttetéséről, előbb vagy utóbb történhető elszakadása lehetségéről és más illyetén elvekről valóságosabban itélhetne, mint sok ollyan, ki hazáján kivűl soha sem volt.

Mai időben senki sem olvas azért, hogy a' szerző elveit vakon aláirja; és ha Humboldt és Kotzebue munkájit csak ollyanok olvashatnák, vagy a' mi annyit tesz, itélhetnék meg, kik az általok leirt országokban megfordultak, úgy munkájoknak sajtóra szüksége nem volna, mivel azokat egy irász is leirhatná.

Mi az érintett tárgyban Magyarországot illeti: ennek geographiai helyezete olly minémüségü, hogy többnyire csak gazdag honosink utazhatnak, kik — mint Europának minden országában — a' nemzetnek nem épen legtanultabb osztálya, és kik általányosan inkább az élvet, mint a' csinosodást óhajtják. Ha egy német Hollandiát és Belgiumot megutazza, ez neki alig kerűl többe, mint ha egy Debreczen körűl lakó egy pár héti fürdés végett Balaton-Füredre utazik; és épen ez a' német Francziaországot kevesebb költséggel látogathatja meg, mint a' magyar Csehországot. Innen van az is, hogy nálunk annyi igen járatos férjfiak, kik tudományos míveltségek szerint a' nemzet javára, sőt más népek hasznára is utazhatnának, szinte mindég az eszközök nem léte, közönséges hivatalok, vagy más környűletek által megakadályoztatnak; és így nagyobb részint csak az ollyanok utaznak, kiknem épen a' hasznos dolgoknál szoktak mulatni, és a'

kiknek, ha a' látottakat előadniok kellene, még azonfelűl némű moralis és technicai nehézséggel kellene küzdeniek. Mí a' gróf szavainak örömest hitelt akarunk adni, hol bennünket factumokról tudósít; minden egyébnél ellenben tessék nekünk megengedni, hogy saját szemeinkkel nézhessünk, és lámpásunkban ama' világot meggyújthassuk, melly végre mégis mindenütt legjobban világol.

E' kitétel után egy felette különös állításra akadni, lap 18: *De minekutánna kereskedésünk alig van, mellynek oka, akár ki mit mondjon is, csak magunkban fekszik.* — Midőn ezen szavakat először olvasám, irásbeli hibának gondoltam, mi alkalmasint más olvasókkal is megtörtént; mert különben már régen vitatás alá jöttek volna. Most mindazonáltal, midőn a' „Világot" forgattam, igen hajlandó vagyok, azon igéket ama' nagy hadisereg kozákjainak nézni, melly ezen utóbbi munkában kiküldetik. —

Előre kell bocsátanom, hogy e' munkában előforduló majd minden okoskodások' előzményei igazak; de az ezekből húzott következéseknél többnyire a' szükséges logicai összeköttetés hibázik.

Az egész előadásnak veleje ebben áll, hogy a' gróf *a' nyereséget teszi ki ingerül és jutalomul a' lótenyésztők iparkodásának.* Ezt talán mások is teszik, és e' tántoríthatatlan igazság senki előtt nem titok; ez a' szorgalomnak minden ágaira kiterjed, és a' fabricans, mezeigazda, mesteremberr, művész a' nyereséget egyeránt teszik iparkodások végpontjának. De bár mi igaz legyen ez előzmény, következése egyáltalában fenéktelen; mivel a' gróf a' nyereség szó alatt nem annyira ama' bizonyos, mértékletes és előreható hasznot érti, melly egy intézetnek hosszabb időre nyúló sikerét egyedűl teszi bizonyossá: mint inkább azt a' bizonytalan, ragadó játéknyereséget, hol az ember, hogy egyszerre sokat markoljon, portékájára még reáfizet;

és hol egy nyerő mellett mindég egy sereg vesztő vakarja fejét. Ezen utóbbiakról ugyan semmit sem szól a' gróf, noha számok a' nagyobbik, és kiváltképen pénzetlen hazánkban méltó figyelmet érdemelnek; de minekutána a' lovaknál is csak a' legkevesebb hasznú résszel foglalatoskodik a' könyv, ebben csak egy dicséretes következtetést látunk.

A' nyereségről a' gróf még világossabban jelenti ki véleményét, midőn lap 31. azt mondja: *Azt kell tehát már most megmutatnom, hogy a' „bizonyos haszon" elkerülhetetlenül nem is szükséges, (?) a' lótenyésztésnek legnagyobb divatba való hozására; hanem hogy annak legnagyobb és legsikeresebb felelevenitésére és előmozditására az is elegendő, ha „valamelly nevezetes haszon 's nyereség lehetővé (?!) tétetik." És ez, egész előadásomnak veleje!*

Noha a' gróf a' lovakat öt részre osztja, mellyekben a' négy első osztály a' nemzeti gazdaság tekintetében úgy áll az ötödikhez, mint a' földmívelés legszélesebb kiterjedésében a' kertészethez; noha lap 38. megvallja: *hogy a' jó és tökélletes lórul való idea szinte minden emberben más;* noha lap 37. nagyon igazán erősíté: *mit ér p. o. egy vékony, keskeny versfutó ló, bár 600 ölet egy minuta alatt ki tudna futni, egy Stájer Társzekeresnek: és viszont mit érne egy magában becses nehéz terhhuzó Stájer ló a' gyepen a' mi csikós bujtárjainknak* továbbá: *Ennél fogva 's a' t. a' katona lovak köztt a' legerősebb, a' legkantárosabb, a' legnagyobb tehert hurczoló, az idő sanyaruságait könnyen kiállható, rosz és kevés eledellel kielégíthető, nyerné el a' Pálya-díjt; a' gazdságra* 's a' t. még is csak azt hozza ki mind ezen előzményekből: hogy *illyes bizonyos, szembe tünő, kiki által könnyen megérthető, és ugy szólván kézzel fogható próbatétel csak (!) a' Futtatás.* Megbocsásson

a' gróf, ha ezen okoskodások logicai összeköttetését meg nem foghatom.

Illy formán a' futtatás mindennek kulcsa 's egy minden nyavalya ellen szolgáló valódi csudatévő gyógyszer volna; így tehát azon ménestulajdonos, ki 16 és 17 marku hámoslovak tenyésztésére adja magát, és ez által az országnak igen szorongató szükségén voltaképen segítne, ha magát 's a' vevő közönséget lovai jóságáról bizonyossá akarná tenni, ezen jó állatokat szépen megizzasztatni, rajtok eret vágatni 's nekik szapora allövetet adatni siessen, hogy végtére szégyennel és gyalázattal egy a' pályán kivűl az Istennek széles világán semmire sem használható kecske megett hátra maradjon. Hasonló sors fenyegetné a' katonaság, földmívelés és társzekerek számára fáradozó lótenyésztőket: mindennek, mindennek futnia kell! még végtére a' haszon, és tán annál is jobb valami, elfutand. — Mert más módon a' lótenyésztő nem tudhatja mennyire ment; és a' „lehető hasznot mint a' lótenyésztés egyedűli ingerét“ el nem érheti, mivel ennek kézzel fogható próbatétele csak a' Futtatás.“ Valóban, mennél tovább mulat ember ezen okoskodásoknál, annál különössebb következések ötlenek elébe.

Én a' futtatásnál, úgymond más helyen, lap 34. a' gróf, *nem tudok jobb és igazságosabb módot, sok ló közül a' leg jobbikat (?) kiesmerni.* Ha itt ló helyet versenyfutó tétetnék, az állítás bizonyos volna, de ha a' többi osztályok is tekintetbe vétetnek, már akkor jobb módot mondhatnék; azt t. i. mellyet a' többi örökös tartományokban és Németországban, Dániában 'stbb. annyi sikerrel használva látunk; hol a' lovak egy szükséges practicai tudományokkal felruházott, részrehajlatlan küldöttség által megvizsgáltatván, tenyésztőji megjutalmaztatnak annélkül, hogy „készítésre“ pénzeket fecsérelnék, állataiknak egészsé-

gét és gyakran életét is koczkára vetnék, és utóljára egy lovászlegénynek fortélyossága által a' díjt orrok elől elkapatni engednék. Merem állítni, hogy nálunk a' javaslott esztendei ezer arany, illy módon használva, a' magyar lótenyésztést jobban előmozdítaná, mint tíz annyi, melly futtatásra volna szánva. Ezt, tudom, nem hiszi a' gróf; mi ellen nekem annál kevesebb kifogásom lehet, mivel a' versenyfuttatás és egyebekről tett állításainál én sem cselekszem másképen. Bíró pedig a' két vélemény között egyedűl a' nemzet lehet és a' mindent felvilágosító idő.

Exempla illustrant. Lap 38. e' példát látjuk: *egy fiatal tüzes legény, a' ki ugy mint G... S..... 21 lábnyi szélességü árkokon szöktet: — egy becsületes falusi Prédikátor, a' kinek hátos lova nem bokros, nem szeles, lábai jók, mozdulásai kellemetesek; egy katona Tiszt, kinek lova olly sima szőrü, olly fark hordó 's olly szüntelen mozgó, hogy a' front előtt kiki csudálja; végtére egy örmény kereskedő, kinek lova egy mértföldet elporoszkál fél óra alatt. Ezen négy illy külömböző Praetendens között ki lehetne biró, 's a' t.* Mégis ezen példából csak azt az előbb érintet következést hozza ki a' gróf, hogy *csak a' Futtatás a' kézzel fogható próbatétel.* Így tehát a' fiatal tüzes legénynek, a' becsületes falusi prédikátornak, a' katonatisztnek és az örmény kereskedőnek versenyt kell futnia; melly nagyon tréfás nézőjáték volna ugyan, de kétséges, ha a' nevetésen kivűl még más haszon is származhatnék e belőle. —

Egyébaránt igen mulattató látni, mint igyekszik a' gróf, „a' lótenyésztés hasznát a' futtatásbeli nyereséggel felcserélni; és csak azt kell sajnálni, hogy a' hézag és az olvasó tűredelme nem engedik, hogy ezen állítások és ellenállítások, félreszökések, minden tudományos tárgyból tett idéze-

tek, moralis, technicai, szeszélyes és statisticai virágok szövevényében beléereszkedni merjünk.

Lap 41. megérti az olvasó, hogy *Hazánkban a' Ménesek többnyire valamelly theoriai principiumok szerént vannak felállítva 's tartva, még pedig sokszor ollyan Országokbul kerekedett útmutatások nyomán, mellyek nálunk a' lótenyésztésben még hátrább vannak 's a' t.* Nem tudom, ha más olvasó is úgy járt e mint én, ki ezen soroknál szívemből örűlék, hogy végtére valami practicai állításra akadhattam. A' ménestulajdonosok legalább, tudom, itt kívánva kivánták meghallani: miben állanak ezen „theoriai principiumok?" mellyek közűlek a' jók és hibások? hogyan kell az utólsókról lemondani 's helyettek millyeneket felvenni? — Itt várta nyilván az olvasó a' legnevezetesebb méneseink előszámlálását, azoknak elsőségét vagy hijányosságait, helyeztetéseit, a' különféle szükségek és fajták szerinti czéljait — — sőt megvallom, hogy a' gróf tehetségétől és tapasztalásaitól nem reménylettem egyebet, mint olly kinyilatkoztatásokat, mellyekre az egész haza örvendetes öszvehangzásban így kiáltson fel: „íme most kezdődik az új aera!" De mind ezekről semmire sem akadtam: hacsak ama' lótenyésztőnek monyosához fordított okoskodását ollyas valaminek nem vesszük, ki lap 154. így szólamlik meg: „*Te kedves Ménlovam, mellynek se atyját, se anyját, se őseit, se azok cselekedeteit, vagy tulajdonságait nem esmertem, hámba alkalmatos nem voltál, paripának pedig éppen nem, — testállásod hibás, tetsző nem vagy 's mozgásaid nincsenek; de mindazáltal reménylem, sőt hiszem; hogy édes Magzatid hámban nagyon jók, hátaslovaknak hatalmasok, és általjában nagy, idomos, és szép testállásuak fognak lenni.*" Ezen lelkes tenyésztő, ki a' homérosi bajnokokként lóvával beszél, és itt mint a' többi társainak képviselője elönkbe vezettetik,

olly figura, millyent ama' közönséges intézeteken kivűl, mellyeknek minden ablaka vasrostélyokkal, ajtaji pedig erős kilincsekkel birnak, Europában alig találhatni: azonban a' képzelet furcsa és sok talentomot mutat a' nevetségesre.

De millyen az úr, ollyan a' cselédje. l. 152. elmeséli nekünk a' gróf, hogy ő *maga tudakolta más és más Ménesekben „Honnan kaptátok ménlóvatokat, nyereg alatt volt e, volt e hámban?" Felelet „Az Urunk innen és innen hozta, bízony nem igen tudjuk. Ott nevelték valahol" vagy „Egy kereskedőtül vette." Igy beszélnek,* kiáltja a' gróf, *csikósaink, kocsisaink 's a' t.* Valóban ezen csikósok és kocsisok feleletei nem annyira csudálatosak, mint maga az a' környűlállás, hogy a' gróf ezen emberektől illyest tudott kérdezni, és nem inkább azt, vallyon jó evő e a' lova; könnyen lehet e patkolni vagy vakarni? 's a' t. mellyre hihetőkép kielégítő választ nyert volna. — Legalább egy könyvtárnak inasától, ki a' könyvekről a' port sepergeti, nem szokás a' munkák tartalmát és szellemét tudakolni. — Angliában talán a' jockeyk sokat tudnak elbeszélni a' lovak felől; de azoknak urai legjobban tudják, miért oktatják őket arra: mivel többnyire az idegen az, ki az oktatásnak minden költségét viszi. — De még Magyarországban is találni olly istállót, hol a' legények minden lóról csudákat tudnak mesélgetni; de nem mindég azoknak hasznára, kik nekik hitelt adnak.

De mí most Anglia felé forduljunk. — Hogy ez a' bírodalom jelenkorban legjobb lovakat tenyészt, és annak következésében ama' sziget Europának nagy lóvására, a' continensi közönség pedig, kevés kivétellel, annak vevője, tudva van; hasonlólag eddigelő azt is tudni véltük, miként jutott legyen ezen magos lépcsőre Anglia, mellynek eredeti lófaja nem igen különböztette meg magát. De

a' gróf könyvéből látjuk, hogy e' részben felette hibáson eszmélkedtünk.

Az angol nemzet — ez vala még kevéssel ezelőtt az én és más ezer tévedtek véleménye — már korán használta napkelettel fenálló kereskedési öszveköttetéseit a' végre, hogy magának az odavaló felette nevezetes lófajtát magszerezze. Az angolnak átható, gyakorlatos esze csak hamar a' czélerányos párosítás által a' honi fajtát olly igen meg tudta javítni, az eredeti törzsököt pedig annyira éghajlatjához szoktatni, hogy mind a' televérüek, mind pedig az ezektől származott faj, igen hamar sok tulajdonban még a' keletieket is felűlmúlták. A' kormány, melly a' nemzeti szorgalom minden ága eránt mindég figyelmes, a' lótenyésztést jutalmak által kivánta elővinni; szintúgy mint minden más hasznos háziállatok tenyésztését. Az angolnak a' javítások eránti törekedése egyáltalában, a' lovakhoz vonzó szerelme, a' kiterjedt kereskedés által nyert gazdagsága, végre a' merész játék és fogadás eránti természetes hajlandósága a' kormány fáradozásait hathatósan előmozdították, és a' számos versenyfutás, mint minden eddigelő említett okoknak k ö v e t k e z é s e, a' lótenyésztésre még sok segedelmet nyújtott.

A' múlt század második felében az angol ló jelességéért a' kűlső kereskedésnek nevezetes tárgya lőn; valamint egyáltalában a' kereskedő - világban minden jeles czikkely kerestetni szokott: mi elegendő ok volt, a' britt népet és kormányát minden további javításra ingerelni. Azonban Angolország kűlföldi lókereskedése a' jelen század kezdetével érte el legfelsőbb pontját, midőn a' száraznak előbbi országos és magányos, gazdasági 's kereskedési szükségéhez csatlá magát a' hipo- 's anglomania. Elismert igazság az, hogy minden tárgynál, hol a' portékák belső becséhez és valódi szükségéhez még a' vevő bohósága is járul, a' haszon mód nélkűl fel-

veretik; valamint egyáltalában pénzbeli tekintetben többnyire mindég azok nyernek, kik embertársaik esztelenségét használni tudják. Így történik tehát, hogy a' száraznak ügyes lótenyésztője mellett, ki a' szaporítás és nemesítés végett rendszerint nagy vígyázattal jeles állatokat választ ki, megjelen a' gazdag bohókások legiója, mint a' haszontalan gebéknek drágalátos vevöji. E' környűllállást is tudta az okos britt dicséretesen hasznára fordítni. Az eddigleni számos versenyezések kiszélesíttettek és az idegenekre nézve édesgetőbbeké tétettek. A' valódiak mellett származának megszámlálhatatlan színfogadások, hol rendszerint a' roszabb ló, mellyet Anacharsis nyakára tolni szeretnének, győztes szokott lenni. Itt a' szomszéd egyszeri hágatásért 50 font sterlinget fizet az idegennek jelenlétében, mellyből az annakutánna négy szem között negyvent visszakap; ott más állatokról csudákat beszélnek el, mellyeket szemmel-látott tanúk erősítnek: szóval itt is kimutatja magát az angolnak kitündöklő kereskedési tehetsége; és míg a' száraznak lókereskedőji vevőjiket egy kis erőmívecske által elkészítik, ez Albionban 200 ló-erövel bíró gőzmachinával vitetik véghez. Néha ugyan kétség támad némelly illyes vevőnél. Az elhíresztelt monyoson észreveszi, hogy *testállása agárforma, izetlen 's más czélokra nézve, mint katona alá, könnyü hámba 's a' t. nem alkalmas; csontjaiban 's idegeiben pedig tetemes hibák találtatnak* lap 138. vagy hogy *vakság, csöbörbe hágás, inpók, hólyag, bőtkő, dudorodás, csomolék, kapczatetem* 's a' t. lap 141. ezen höst vagy egyes, vagy többet számban rútítják; vagy végre hogy ez állat *fejét földre tartja, farkát nem viseli, 's nyulánk, hátul tán magasabb mint elől* 's a' t. (lap 143.) De erre csak hamar emez egészen megnyúgtató felvilágosítást kap „hogy annak oka egyedűl a' futáshoz való kora elkészíttetésében fekszik. Nem nagyon természetes e — úgy folytatja

beszédét az angol — hogy azon ló testi-állásának egészen különbözőnek kell lenni, a' ki csak nem élete kezdetétül fogva egy különös Gymnasticában él?" 's a' t. Ha a' hitetlen még teljesen megtérni nem látszik, úgy előtte hasonlítások hozatnak elő, mint például ama' „híres Franczia Ballettánczos, a' fülben pamukot hordó úr, az Egyptomi, Berezinái és Waterlooi Hős" 's a' t. és legottan meggyőződik Tamás, ki kezét azonnal a' sebbe, vagy tulajdonképen zsebébe dugja.

De még más hitlenek is meg teríttetnek Angolországban. Ha netalán valaki épen az órájától tanácsot kérne 's annakutána ez az egy kevésé különös resultatum sülne ki, hogy az alkuban lévő lónak 10 perczenet kivántatik, hogy ugyan azon pályát megfussa, mellyet kevéssel azelőtt két más ló kilencz minutum alatt futott meg, és ha ennek következésében a' ló sebességéről kétség támadna: úgy ezen az együgyűségen az angolnak csak mosolyogni kell; és ő elegendőképen megmutatja neki, hogy ez csupán a' jockeynek okos maximája vala „hogy a' két Rész soha ne tudja minden bizonyossággal egyik a' másiknak lova tulajdonságait, hanem csak minden a' „gondolomra megyen." Haboz erre Anacharsis; és noha a' józan okosság a' kéteskedőnek fülébe még mindég ezt sugná: „Ne hidd, mert hiszen a' szegény legények a' czélhoz előbb nem érthettek, különben bizony megtették volna; csak kereskedői sophismák mind azon mondások:" — mégis az angol olly jól és hosszasan beszél, hogy Anacharsis végre együgyűségét szégyenli 's zsebébe kapván, a' versenyezőt győzedelmesen haza vezeti.

A' lótenyésztés körűlti ismeretek nálunk most körűlbelől azon a' lépcsőn állnak, mint valami húsz év előtt a' júhtenyésztés. Ki nem emlékezik arra, melly tudós galamátyás uralkodott a' juhok fajtájiról az akkori időben? Az, kinek juhai kutya- és sima-szőrrel tele voltak, magát birtokában lenni

képzelé a' valódi leoni fajnak: és amaz, ki a' gyapjut a' birkán szétbontván, két ujj szélességre látá a' bőrt, igen örűlt segoviai vérének. Kiki petyegett a' vérről, fajtáról, rokonságról 'stbb. — mire természetesen az ahhoz értő gyapjukereskedő csak szánakodva mosolygott. Még a' minap beszélé nekem egyike legelső birkatenyéstőinknek, miképen engedé magát ő is mintegy húsz esztendő előtt ezen systema-vadászástól elcsábíttatni, és miként utazék egy akkoriban világszerte híres tenyésztőhez. Minekutána őtet ez az ember a' vérről, leoniakról 'stbb. már a' kábultságig agyon beszélte, irtóztató nagy árt fizettetetett vele egy pár kormos, az egész testén hatalmas redőjű, mézgazsírt csepegő kosért. Mint örűle a' vevő az igen olcsó kincsnek! — Azonban mégis elegendő észszel bírt, két esztendő múlva azon két leoni törzsökatyát egész szaporodásokkal együtt kipusztítni; melly által a' már előbb is jó nyáját megmenté, és további czélerányos párosítás és igen fínom, minden idegen névnélkűli állatoknak vásárlása által a' legfelsőbb lépcsőre emelkedék. — A' jelenkorban minden valódi felvilágosodott tenyésztő szánakozással tekinti ezt a' tudós holmit, és nem veszi már a' juhot tabellák vagy nevek szerint, hanem egyenesen a' gyapju után, mellyet éles szeme és gyakorlott ujja dollondi nagyító-üveg nélkűl is könnyen meg tud különböztetni.

Hasonló módon fognak hihetőkép 50 esztendő múlva lótenyésztőink is a' mostani tudós egyvelegről nevetni; de leginkább a' csődörök t e t t e i r ő l — mellyeket a' birkák ránczaival és mézgazsírral egy osztályba tehetünk — és mellyek ezen invalidusok megrokkant tagjait bizonyosan helyre nem pótolják; és ha akkor valaki netalán az egyptomi öszvelődözött bajnokot példaképen előhozná, könnyen csak eme' feleletet kaphatná: „Hagyjuk a' béna hőst borostyánján nyúgodni; a' szaporításra

pedig használjuk inkább a' fiatal, erős, egészséges legényeket: azon derék bajnokoknak pedig ne tulajdonítsunk olly elsőségeket, mellyekre ők magok is többé számot nem tartanak."

Egyebaránt nem kételkedhetni azon, hogy nálunk is a' lótenyésztésnek épen úgy kell előre menni, mint az a' birkáknál megtörtént, annélkűl, hogy ahhoz a' megtisztított, egyszerű elveken, a' természet követésen és egy reményelhető bizonyos nyereségen kivűl, egyéb valami szükséges volna. Minden paradoxon és vakító állítás a' józan okosság világa előtt eltűnik; és egy rokkant ezer aranyos monyos, habár Angliában százszor is győzött már, nem sokára épen olly nevetséges szerzemény leend, mind időnkben egy száz aranyos tulipán - vagy jáczint - hagyma.

De a' grófnak egészen más hite van mind effelől. Nem annyira, mint ha az előzményeiben más vélekedéssel bírna; hanem egyedűl az azokból kivont következtetése igen meglepőnek tetszett. —

Lap 43. ezeket leljük: *„Eggyik azt állítja; 'az Angol nemzetben a' lovakhoz való kedv olly nagy, hogy az minden nehézségeket meggyőz. Másik, 'az Angol nemzet olly vagyonos, hogy annak nyereség nem szükséges 's igy az ezen tárgyat csak gyönyörködtetése miatt folytatja. Egy harmadik, 'a' Continensen lakók az Angoloknak olly bolondjai, hogy tőlök egy lovat drágán örömöstebb megvesznek, mint egy jó lovat más nemzetbélitül olcsón. Egy negyedik, 'a' pálya-futás alkalmatosságával tenni szokott fogadások, mellyeknek az Angol szerfelett való barátja, nekiek olly ingerül szolgálnak, hogy sokan lovakat csak azon játékra való használásra nevelnek 's tartanak 's a' t."*

„Vagyon ugyan mindezekben némünémü igazság, nem tagadom, de bizonnyára nem ott fekszik a' dolognak mozgó principiuma, nem ott van az a' kutfő, mellybül a' következések folynak."

Erről ez a' véleményem: Ha a' felebbi észrevételek másodikát, mint ollyat, melly az angol szellemével ellenkezik, kihagyjuk, és helyette azt mondjuk: „A' lótenyésztés a' nemzetnek kereskedési öszveköttetése, értelmessége 's a' kormánynak felébresztése által, a' külső kereskedésnek olly bő forrásává lett, hogy a' tenyésztő fáradságáért és költségéért gazdagon megjutalmaztatik; mellyhez még az anglomania és azon környűlállás járul, hogy Angliában magában, mint egy irtóztató nagy kereskedésnek fészkében, a' belső ló-szükség is rendkivűl való:" úgy az angol lótenyésztésnek minden rugótollait alkalmasint előadtuk.

Azonban a' gróf még bővebben fejtegeti ki az angol lótenyésztésnek történetirását; ugyan lap 45. mondja, hogy *az angol lovak Törtenetirásaiban sok ollyat találunk, mellyet a' Kormány a' tenyésztés előmozdítására nem annyira a' nyereség, mint a' becsület felingerlése által vitt végbe.* — Lap 46. szól *azon a' lovakhoz való elterjedt szenvedelemrül, hogy ottan alig van valaki, ki csak egy kis tulajdon vagy bérbe felvett földet bír, ki egy két csikót ne nevelgetne.* Továbbá lap 51. Angliának előkoraiból a' lótenyésztés előmozdítására hozott némelly törvényekkel tétetünk ismeretesekké, mellyek között *némellyike igen kénszerítő és terhes volt.* Ennek folytában a' gróf lap 53. igen helyesen észreveszi, *hogy a' portéka mindég abban az arányban mennyisedik, és drágul, a' mellyben azt keresik; már pedig nincs olly productum, melly annyira megkivántatik, mint a' Ló* — melly utólsó állítás azonban még a' bebizonyítását várja

Végre lap 55. 's a' t. sokat tanulunk az *angol pályafutásrul, melly leginkább Erzsébet kormánya alatt nagy divatba jőtt, 's kiben szinte kiki részt vett. — Minden más dolog utóljára majd nem fenakadott, annyira neki adta magát a' sokaság*

ezen időtöltésnek; és kemény rendelés vala szükséges, a' társasági épület hellyre állitására. — A' Crisist azonban II. *Károly alatt* leljük, ki *a' lovakat és azok nevelését szerfelett kedvelte; Arábs, Barb, Persa, egy szóval Napkeleti ménlovakat 's kanczákat hozatott és azokkal az Országban már meglévő lovak fajtáit is nemesítette. Ennél fogva,* mint azt lap 60. olvassuk, *most az Angol Sziget tehetősebb Urai se pénzeket, se fáradozásokat se idejeket nem sajnálták napkeletrül ménlovakat 's kanczákat hozatni, vagy azokat az onnan jövőktül megvenni. Napkeleti lovakkal az Ország bövelkedni kezdett, mellyre több szerencsés környülmények segítették. A' Török háboru által 's a' t. A' régi előitéletek 's régi Systemák már gyengébb lábon kezdettek állani — és a' tenyésztők munkálódásait 's fárodozásait tovább nem csupa theoriákra, bévett szokásokra és szemfényvesztésekre; hanem a' rendes próbatételekre és a' gyakor tapasztalásokra alapították. Különös azt látni: az Angolok az ő tapasztalatlanságokban melly sok bal próbákat tettek, melly sok eltévedésekbe estek, mig azon egy 's örök utra léphettek, a' mellyen az emberi ész még a' természeten is diadalmaskodhatik.* Továbbá a' gróf még lap 129. ismételi, hogy *az Országot a' sok keleti ló majd szinte elborította,* 's végre lap 220. hogy *az Angoloknak Lehetöségek, a' világnak minden, és legelrejtettebb szegletibül magoknak lovakat szerezni, a' mi Lehetösegünkhez azokra szert tenni, úgy áll; mint egész India, az Indiai Gubernator, az Indiai Társaság kereskedés és káráványai — egy Bálisbóthoz, egy keleti Consulhoz, egy pár bankrutirozott kereskedőhez, egynehány szegény utazókhoz — úgy, mint száz egyhez. —*

Ez volna már alkalmasint az angol lótenyésztésnek általnézése mintegy dióhajban előadva: a' ki pedig már azt hinné, hogy arról valamit tud,

az bizony a' legnagyobb tévelygésben nyavalyogna. — Nem ezen a' gróftól előadott forrásokból foly Angliának mai virágzó lótenyésztése és kiterjedett kereskedése; hanem egyedűl és csupán — *a' szerencsés Véletlenbül (!)* lap 47.

Ama' mesebeli királyfi, ki váratlanul megtudá, hogy ő nem a' király magzatja, hanem egy utálatos medvéé, nem vala jobban meglepve, mint az angol nemzet fogna lenni, ha megtudná: hogy a' lótenyésztésbeli superioritását nem a' maga szorgalmának, pénzének, kereskedési öszveköttetésének, kormánya és hazafijai adakozásának, végre sok próbájának és fáradságosan nyert ismereteinek, hanem a' ***véletlennek*** köszönheti.

Ez a' ***véletlen***, mi a' grófnak kinyilatkoztatása szerint ***olly csudákat szűlt*** — lap 47. természetesen sem nem több, sem nem kevesebb mit a' versenyezés, vagy a' lehetőség jutalmasan nyerni, annélkűl hogy — mint továbbá állíttatik, de teljeséggel be nem bizonyíttatik — sajnosan veszteni lehetne.

Nagyobb világosság kedvéért megtudjuk továbbá lap 53. hogy a' lótenyésztés ***„alig mozdult elő 's csak csüggött, miglen végtére a' jutalmas nyereség lehetősége, melly véletlen és szerencsés környülállások által mutatta ki magát, éppen olly következéseket szült, mintha a' 'jutalmas nyereség bizonyos lett volna.*** — Csuda valóban! mert csak ugyan ez által lehet a' nyereség bizonyosságát annak lehetőségével felváltani!

Ki is lehetett volna — folytatja a' gróf — ***„olly mély belátásu, illy kisded ok csudálatra méltó következéseit előre jövendölni; ki olly bátor, azt állítani, hogy a' nyereség lehetősége is elegendő ösztön, egy olly tárgyat feleleveníteni, és a' lehető legnagyobb virágsásba hozni, mellyen sem a' Kormány bőkezüsége, sem a' Hazafiak áldozatjai, sem***

a' Törvényhozótest rendelései, nagyot mozdítani nem tudtak." Ohe! jam satis est. — Már csak az olvasóra kell hagynunk, e' csudának további kifejtését. Mí pedig haladék nélkűl magára, a' csudára, az az a' versenyfuttatásra, iparkodjunk.

Az első neme „a' király vagy egyesek díjai után való futtatás." Azonban itt is világosan kitűnik, hogy még e' futtatás neménél is csak a' gazdagok és hatalmasok tehetnek szert a' nyereségre, és hogy Angliában is valósul a' régi magyar közmondás: „A' szegénynek még a' szerencséje is szegény." — Mert lap 71. ezt értjük: „De illyen jutalmak elnye-„résével közönségesen most már csak a' kevesebb „becsü vagy szegényebb emberek lovai szoktak baj-„lódni. A' nagyon jó ló tulajdonosa egy pár 100 „font Sterlingért most immár nem veszödik, mert „sokkal nagyobb sommákra van kilátása és remény-„sége 's ha futtat is, azt vagy csak mellékesen teszi, „hogy még azon pénzt is elvigye: vagy talán azért, „hogy más fogadásokra már többé szert nem tehet; „de az nem fő czélja. Illy jutalmak kitétele bizonyos „időhöz és bizonyos helyhez van kötve. 'S igy meg-„történik, hogy egy nagyon híres ló eggyik pá-„lyahelyrül a' másikra utazván, ollyan helyre jut, „a' hol éppen akkor ezen jutalmakbul egy ki va-„gyon téve, 's már hogy idejét hijába ne töltse, „szalad, vagy azt szaladás nélkül is elnyeri; mert „megesik az sokszor, hogy valamelly lónak híre „'s elsősége annyira megesmertetett, hogy az ellen „senki nem áll ki, és igy csak azzal győzedelmes, „hogy magát bemutatja. Találkoznak továbbá olly „lovak is, mellyeknek tulajdonságai — sebességek „vagy tartósságok — olly kis titokban vannak már „a' közönség elött, hogy tulajdonosaik többé nem „reménylhetik őket jó sikerrel a' pályagyepre vin-„ni 's ennek következésében a' hágáson kivül, melly-„re azonban még nem akarják őket fordítani, „egyébb hasznot nem hajthatnak, mint illy kitett

„jutalmakért szaladni. Ezeknek utazásaikat tehát „úgy intézik, hogy vélek mindég egy két nappal „előbb érkezzenek oda, a' hol éppen jutalmak „vannak kitéve.“

Nem akarom itt szorosabb vizsgálat alá venni, nemnyire egyeztethető az illy cselekvésmód az igazsággal; de csak mindég igen szomorú illy formán a' szegényebb tenyésztők és a' haszonbérlők sorsa. — Képzeljünk csak magunknak egy olly pályahelyet, hol az egész vidék lótenyésztőji, minekutána ügyesen nevelt lovaikat talán eszdendők által nagy költségekkel előre készítették, öszvetódultak; — és íme! megjelen most az olly hires ló, mellynek gazdag tulajdonosa talán kevesebbet ért a' tenyésztéshez, mint a' legutólsó gazda, és ezen lovat csak haszonvágyból iszonyú summán vásárolván meg, egy a' versenyfuttatás minden titkaiba beavatott lovász által az országban szétküldi. Az illy paripa tehát „hogy idejét hijába ne töltse,“ a' szegény tenyésztőktől annyira óhajtott jutalmakat tulajdonképen orrok elől szedi el. — Ha most még meggondoljuk, hogy illy szőrű-bőrű hat lónak — mellyeknél ugyan sokkal több van Brittanniában — tulajdonosi, ha „utazásaikat úgy intézik, hogy vélek mindég egy két nappal előbb érkezzenek oda, a' hol éppen jutalmak vannak kitéve,“ Anglia minden hasonló nemű kisebb jutalmait könnyen zsebjeikbe rakhatják, és ha azt nem tennék, akkor őket nemcsak angoloknak, hanem még okos embereknek sem lehetne tartani: minden, a' gróf szavai ernát viseltető bízodalom mellett, is az olvasóban e' tárgyra nézve némű kétségek támadhatnak. — — A' legnagyobb csuda azonban még is az volna, hogy illy környűlállásokban a' szegényebb tenyésztők — kik Angliában is csak ugyan a' nagyobb számot teszik — bár távolról is számot tarthatnának valamelly jutalomnak megnyerésére. — Ebből tehát világosan láthatjuk, hogy ha az angol

tenyésztőt más bizonyosabb haszon nem várná, mint a' futtatásbeli, nehezen dicsekedhetnék ama' sziget olly nemes lófajtával, és olly kiterjedt lókereskedéssel, mint a' millyennel azt bővelkedni szemléljük. Minthogy tehát ezek gyökérokát a' fentebbi forrásokból sokkal jobban következtethetjük, állítni bátorkodom: Ha Angliának minden fejedelmei, Erzsébettől kezdve, a' versenyezést halálos büntetés alatt megtiltsák, mégis Britannia ez óráig birtokában volna a' legnemesebb lófajnak és kiterjedtebb lókereskedésnek. Ellenben igen hihető, hogy Anglia, ha idővel elszegényednék, — mi nem lehetetlen, sőt nem is hihetetlen — és ha az angol lófajta már az europaiak között a' legalávalóbb volna — mi felette hihetetlen, de még sem lehetetlen — mégis több pályahelyek fognának találtatni ott, mint Magyarországon, ha ez valahára — mit adjon Isten! — olly gazdaggá lenne, mint most Anglia, és a' világnak legjobb lovait nevelné.

Ezzel azonban koránt sem akarom mondani, hogy a' futtatás épen semmit sem segített az angol lófaj megnemesítésére; hanem szorosabb vizsgálat után ez mindég inkább okozat, mint ok marad, és csak indirecte hat a' lótenyésztésre. Okozatja pedig az angol gazdagságának, a' fogadásokhoz való természetes hajlandóságának, leginkább pedig azon kalmári felszámításának, hogy azáltal az idegen édesgettessék, és a' magában már becses portéka még módi-czikkellyé is változtassék.

Most a' futtatás második neméhez érünk, az az, „a' különfogadásokhoz." Itt már valamivel tovább kell késnünk, mert a' gróf olly dolog mellett szól, mi illy világos-eszű férjfinak inkább gúnyolását érdemelné; mert ő továbbá földieinek ollyas valamit javasol, mellytől őket inkább tartóztatnia kellene; végre, mivel itt legnyilvábban bebizonyítja, hogy ő az egész kérdésnél nem annyira részrehajlatlan biró és körűlnéző oktató, mint inkább felette huz-

gó intéző, ki feltételét és felállított intézetét kelletén felűl való fontossággal akarván megajándékozni, nem mindég marad a' hideg megvizsgálásnál, sőt néha a' logicát is némüleg elmellékeli.

Ugyan ki nem tudja, hogy az angol nemzetet, minden tündöklő adományai, mély vizsgáló-szelleme és fürkésző esze mellett, a' természet olly dozis bohósággal ajándékozá meg, hogy ez a' száraznak minden bolondságit könnyen felűlhaladja. Sehol sincs a' legkülönösebb, gyakran legundorítóbb tárgyaknak annyi gyűjteménye; 's az olly emberek, kik nálunk bizonyos egészséges felvígyázat alá tétetnek, ottan mindennapi tárgyak. Hányan találtatnak ott ollyanok, kik Voltaire hálósipkájáért több pénzt vetnének ki, mint munkájáért; kik valamelly könyvet a' kiadása, sőt a' bekötése miatt, igen drágán vesznek meg, mindent másképen tesznek mint a' többi okos emberek, és észkóborlásokat még a' síron túl is kiterjesztik, midőn olly testamentomi rendeleteket tesznek, millyeneknél furcsábbakat kigondolni embernek lehetetlen volna.

A' legközönségesb, és úgy szólván angol nemzeti bohóság a' fogadás eránti hajlandóság, minek ők mindent, a' föld felett és alatt, a' vizekben és légben alája vetnek. — Ez világszerte ismert dolog; mí azonban olly olvasóink gyönyörködtetésére, kik azeránt teljes ismerettel nem bírnának, hiteles utazókból kölcsönözött két tudósítást közlünk.

„Londonnak minden kerűletében, mikor a' királyi Lotteria húzása van, nagy számu fogadási boltok nyíttattnak meg. Az intéző hírdetéseket bocsát ki nyomtatásban, mellyek mindennap' az újságlevelekben is megjelennek. Este a' boltokat transparent-világítások szépítik. Conditio sine qua non, hogy a' helyben egy porzsoló puncssal tele álljon, melly körűl a' fogadók helyt foglalnak, és a' mellynek soha sem szabad üresnek lennie. A' puncs negyven napig csalogatja oda a' fogadás-kedvelőket

mindaddig míg a' húzás tart. Illy boltok soha sem üresek és egész éjjel nyítva vannak. Csudálhatni e tehát, hogy az ollyan, ki virradtával egészen megitasodva haza megy, magát esztelen és romlasztó fogadásra vétetni engedi? — A' kormány a' végre, hogy az illyen fogadási boltoknak nagyobb nehézséget gördítsen útjokba, 's egyszer'smind a' nép bolondságát a' státus javára használja, megparancsolá több esztendő előtt, hogy minden, ki ollyas boltot akarna nyítni, az engedelemért 50 font Sterlinget fizessen; de mind a' mellett 1799. 500nál több ollyan bolt létezett. Vannak továbbá olly boltok is, mellyekben bizonyos dolgok eránti fogadások elfogadtatnak. Ollyan dühös fogadáskedvelőket is találni, kik egész vagyonokat olly dolgoknál koczkáztatják, mellyek gyakran megfoghatatlanoknak látszanak. Ezeknél jelentik magokat koholóji azon tárgyaknak, mellyek valódisága felett kétség támad. Itt nem olly fogadásokat értünk, millyenek mindennap' százanként történnek; ezek olly közönségesek, hogy ha valaki a' szóba vett tárgy felett legkisebb kétségét jelenti ki, azonnal hallani: „Fogadok a' miben kivánja." Ez Angolországban közönségesen bevett beszédmód, és sokszor egy kicsinységért irtóztató nagy summa tétetik koczkára. Néha a' korcsmákban a' legszebb tűkröket eltörik, hogy ezeknek darabjait, mellyek mennyisége felett fogadtak, megszámlálják. A' hires Fox egy napon 1000 font sterlingbe fogadott a' legelőször előmenő fiakernek egyenlő vagy egyenetlen numerója felett.

Egy más utazó pedig így szól a' szigetlakók felől: — „Talán az egész földön nincs olly nép, melly játékszeretőbb volna az angolnál. Pénzzel tőle mindent megnyerhetni. Ezért nála a' pénz szomja határtalan. Angolországban a' játékdühösség mindenütt mutatja magát, mellyet a' nemzetnek korlátlan nyereségi szellemében könnyen felfedezhetni, melly bizonyos időkben valódi miriggyé fajul

el. Számtalan áldozatok rendszerint az ő krizisei resultátumai. Néhány esztendő előtt egyike azoknak egész Europát bámulásra hozta."

„Nagy szorgalmi társaságok egyesültek; egyike mind azt a' vajat akará készítni, mellyre Londonnak szüksége van; másika egy rendszeres gőzhajókázást akara Anglia 's Keletindia között felállítni. Akár millyen különös volt is valamelly javalat, nem hibáztak a' kész részvevők soha, és a' részvények, mellyeknek semmi valódi becsek nem vala, szerfelett felverettettek, hogy egy csomó mihókot oda csaljanak. De a' felébredés pillantata el nem marada 's a' kereskedés-űző Anglia egészen talpkővéig megrázaték."

„A' játékmirígynek egy más jele a' mindennapi szokás a' fogadásra, mellyet a' britteknél észrevehetni. Nálok minden a' fogadás tárgyává tétetik: egynéhány víz csepekről, mellyek esős időkben az ablak üvegén lecsusznak, épen úgy, mint Canning, Stratford, Guilleminot életéről. Sőt még az is mondatik, hogy midőn egy ember a' Themzébe esett és a' habokkal küzködvén keservesen segítség után kiáltozott, legottan sok ember a' partnál öszvegyűlekezett legyen; de nem a' végett, hogy a' szegényt a' vízből kihúzzák, hanem hogy fogadjanak: vallyon elmerűl e vagy sem!" —

„Hogy az olvasók, kivált a' nagyobb rangúak ízlésének meg lehessen felelni, minden újságban találni egy különös szakaszt „Sporting intelligence" felűlirással; mellyben minden foglaltatik, mi a' lófuttatási fogadásoknál nevezetesen történt, nem különben a' „tudományos" öklözések, mellyekkel a' boxerek egymást „megkujakolták 'stbb."

Noha a' gróf, midőn ezen fogadásoknak az igazság és erkölcsiséggel való öszveféréséről beszél, csak épen azt hozhatja elő, hogy *„egyik kártyás sem mutatja meg a' másiknak kártyájit: — a' józan eszű pedig fogadásban, vagy kártyán nem*

koczkáztatja értékének nagy részét" lap 73. még-is azt hozza ki az egészből, *hogy a' fogadásokhoz való kedv egy nemzetben több hasznot mint kárt okoz."* Megengedi ugyan, hogy ezen fogadások által soknak „felesége 's gyermekei nem csak károsodnak, de egészen szerencsétlenekké és koldusokká lesznek:" — de más részről ezen a' fogadásokra való „jó felbuzdultság — milly iszonyúan emeli fel a' nemzet köz értelmességét!" — Itt több igen szép példa hozatik elő: *„Ha valaki — mindeneket átgondolván — fogad egy 2 esztendős csikóra, a' ki éppen legel, egy más csikó ellen, a' ki hasonlóképpen legel, melly nagy lóesmerőnek kell lennie, mennyit kelletett neki e' tárgy körül viszgálodni és gondolkodni."* — De ama' másik gentlemennek, ki a' vesztő csikóra fogadott „melly rosz lóesmerőnek kell lennie, be keveset kelletett neki e' tárgy körül vizsgálodni és gondolkodni." — És így az egyik tudatlansága egyensúlyban tartja a' másik szerkivűli tudományát. Vagy talán a' vesztő valami idegen volt? — — Hát még olly két angol, ki egy pár légynek kiszakasztván szárnyait, arra fogad, mellyike ér előbb a' hintett czúkorra; azok bizonyosan valami Buffon-ok — és ha nem francziák, legalább olaszok. *„Ha valaki jó vagy rosz időre fogad — ha azt vaktában nem teszi — mennyi észrevételeket kellett nekie már esztendők által gondosan tennie."* — A' piarista, P. Job Eduard Bécsben negyven esztendő által minden nap' négyszer az idő mivoltát, és mellette a' mindenkori barometrum és thermometrum állását feljegyezte; és ezen, egy tevét is öszveroggyasztó tabellák által szerencsésen azon resultátumra jutott, hogy az idő felől — semmit sem lehet jövendölni, még 24-órára sem. — Azonban lehet, hogy az angolok itt is valami új találmányra akadtak; melly esetre jó volna, néhányokat hozzánk édesgetni, hogy a' széna-gyűjtési, hordási 'stbb. időkben, előre

tudósítsák a' mezei gazdákat az idő változásai felől. Tudom Stuwer maradéki is jól megjutalmaznák tudományát, ha csak egy pár napra előre bíztossá tehetné őket, hogy mestertűzeket bátran hírdessék; sőt még a' pesti lófuttatásnál is sok hasznát vehetné a' közönség illy tudós angolnak. — Úgy látszik azonban, mintha a' grófban e' tárgyra nézve későbben kétségek támadtak volna, mert Világ lap 473. így fejezi ki magát: „*Az időjósló csaknem mindig csalatkozik — mert nem képes azon nemző okokat tökéletesen kifejteni, mellyekbül szükségkép ködnek, esőnek, égiháborúnak 'stbb. születni kell; 's ekép ha mai e' tárgybeli értelmünk olly szerfeletti parányisága miatt az időjóslónak nem sokat hiszünk, 's azokat, kik e' részben csalhatatlanoknak hirdetik magokat, mind addig kaczagjuk, míg légi tudományink némileg bizonyos sarkalatokra nem lesznek alapodva, igazságunk van.*" — Lehet azonban, hogy itt az angolok mind megannyi kivételek.

De nemcsak hogy „a' fogadásra való kedv által az Egész nyer," hanem illy fogadók még az olly katonával hasonlíttatnak öszve, ki *életét, mellyet Hazájának oda engede, csatában azért veszti, és ezen tán legsúlyosabb terhet azért viszi, hogy polgártársai nyugodalomban 's bátorságban a' Haza javaival csendesen élhessenek.*" lap 76. Lehet e már kételkedni, hogy olly fogadó, ki egész vagyonát fogadásokban elvesztette, 's az ezekre tett adósságok miatt bezáratik, magát teljes igazzal Decius Mus, vagy Regulus mellé ne tehesse?!

Az „*Elegyes Fogadások — hol husz, harmincz 's több vagy tán kevesebb ló is összeáll 's mindegyiknek tulajdonosa husz husz, száz száz, sőt két vagy több százfontban is felfogad a' lóvára,*" lap 76. természet szerint sem több sem kevesebb, mint egy játék, melly a' gazdag és fogadni-szerető angolokhoz igen illik, de nem a' pénzetlen és fogadni-nem-szere-

tő magyarokhoz. Ezért hihetőkép kevés sikere lesz a' gróf eme' mondásának: *ezen az úton Herczeg G. — tiz, tizenkét ezer font Sterlinget nyert esztendőnként,"* mivel nálunk illy dologhoz a' pénz és, hála Istennek, még eddigelő a' játékdüh is hibázik.

Ezután az *„Ivadék Fogadások"* vezettetnek elönkbe *„mellyek előre olly csikókra tétetnek, kik nem csak hogy életben még nincsenek, de még az annyok méhekben sem fogantattak."* — Nem fogunk már itt az olly angol tréfákkal többet vesződni, mivel a' portéka maga magát dicséri. Egyedűl annak megmutatására, milly el-nem-fogult ítéletet hoz a' gróf e' tárgyban, álljának itt e' szavai: *Egy illyen aláirás következésében* — tndnillik 60 kanczára való invadék-fogadásánál — *az Ország ötven lóval lett gazdagabb."* Milly következtetés! Mintha e' nélkűl az olly kanczák meddőn hagyattak volna. Lap 84. pedig épen ezeket leljük: „én ezen Találmányt, a' tudomány, tapasztalás 's szorgalom Jutalmának (?) hívni bátorkodom!" — Valóban nagy bátorság!

„A' pénzért való hágatás" lap 84. minden országban gyakoroltatik, leginkább ott, hol a' törvényhatóságok nem igen űgyelnek reá. Hogy azonban Angliában, hol sok a' pénz, sok a' nemes ló, nagy a' lókereskedés, nevezetesebb summák fizettetnek azért, mint a' szárazon, az természetes dolog. — Sok jó, de kevés új mondatik az érintett czikkelyben.

Következik azután a' „ló által jutalmason nyerhetni" hosszas kitétel lap 87. mellynek veleje az a' „Szesz" és azon „Én nem tudom mi." — Mí sem tudjuk, és tán jobb ha nem tudjuk. Ha netalán a' híres *„Eclips, ki Urának 40 ezer fontot hozott,"* ezt Magyarországon ismételni akarná, nagyon tartok töle, hogy minekelötte ezen summát öszvegyűjtené, Münchhausen agara

sorsára juthatna, 's lábait annyira elkoptatná, hogy egy felette kis poni lenne belőle.

„A' lónak a' futtatáshoz való elkészítésérül és a' versenyezésrül" lap 100-121. szóló czikkely, mind azok számára, kik a' versenyezésben közvetetlen részt vesznek, igen hasznos alapokat foglal magában; de mivel a' közönségnek csak igen csekély osztálya foglalatoskodik azzal, és ez hihetőkép még sokáig így fog maradni; szükségtelen volna ezen igen oktató szakasznak további vitatása.

Hasonlóúl „a' Tenyésztés némelly fővonási" czímű czik, melly azonban a' tudományosság majd minden ágaira kiterjed, leginkább a' ménes tulajdonosi számára látszik irva lenni, és a' nagy közönségnek annál kevésbé használhat, mivel az itt találtató elvek többnyire csak rhapsodice vannak előadva és már egy egészen beavatott olvasóra tartanak számot, kitől azok hihetőkép minden gyönyörrel fognak olvastatni.

Az utólsó 's leghosszabb czikkely lap 161 — 238. azzal foglalatoskodik „Mit kellene tehát nekünk tenni?" — Ez természetesen a' legfontosabb kérdés; de arra, hogy e' czikkely foglalatjának a' czím megfeleljen, még eme' szavakat hozzátenni szükséges volt volna: „hogy sok jó versenyfutókat nevelhessünk." — A' hézag nem engedi, hogy ezen sokszínű okoskodások mélyebb taglalatjába ereszkedjünk: itt tehát röviden ezt jegyezzük meg. — Követésre méltó ugyan az angolok példája a' lótenyésztésben, de nem általában és minden részében. Ott leginkább a' már virágzó külső kereskedés vétetik szemügyre, nálunk ellenben tulajdon szükségünk jő tekintetbe; melly Magyarországon nem annyira a' paripa, vagy épen a' versenyfutó, mint inkább az erös, izmos, magos teherhúzó-és hintó-faj. Ebben szenved az ország legnagyobb hi-

jányt, és ezen lónemért folynak ki honunkból olly irtóztató summák.

Mai időkben, kivévén a' katonaságot, a' fényűzést és némelly kis osztályokat, az országos szükségnek igen csekély részét teszi a' paripa. Ez a' megváltozott életmód következése, mellynek hasznát vagy kárát itt megvizsgálni szükségtelen volna: de a' dolog csak így van, és hihetőkép így is fog maradni. Egy paripára könnyen húsz kocsi-vagy szekér-ló kívántatik. Ismert dolog azonban, hogy nemcsak kisebb tenyésztőknél, hanem még a' legnevezetesebb ménesekben is, kevés erős, nagy és mellette szép kocsiló találtatik. Eredeti magyar lófajtánk jó vérrel és inakkal bír; de apró a' teste 's vékony a' csontja. Esszerint tehát testre, alapra van szükségünk, mit Angiából annál kevésbé várhatunk, mivel amaz ország a' felette való agárosítás következésében, már annyira kifogyott a' valódi erős kocsifajból, hogy ennek helyreállítására nevezetes vásárlásokat Meklenburgban, Dániában 'stbb. kénytelen tenni.

Nem akarom itt az angol ló különös, felséges tulajdonit kérdésbe hozni; de csak sajnálni kell, hogy egy olly könyvben, mellynek czélja az oktatás, annyira kirekesztőleg ajánltatik az angol lófaj és a' versenyezés: hogy ha az ország ezen tanácsot szorosan követné, a' haszon alkalmasint meg nem fogna felelni a' költségeknek. Így tehát csak némellyekre nézve használhat ama' tanácsolat; az egészre nézve pedig mindenek előtt kívánni kell, hogy a' kocsifaj szaporítására törekedjenek a' tenyésztők, és csak akkor, midőn egyszer ez érzékeny szükségen túlleszünk, lehet a' többiről is gondolkozni; vagy tulajonképen, már most is neveljenek némellyek a' gróf oktatási szerint; de míg környűlállásink igen sokban nem változnak, csak a' kisebb szám szánja magát a' versenyező lovak tenyésztésére.

Egy különös, megjegyzésre méltó tulajdonsága e' könyvnek az, hogy benne csak mindég a' nyertesekről van szó, a' vesztők pedig sehol sem említtetnek másként, mint „hogy érzékenyen veszteniek nem lehet.“ — Hát ha valaki tízszer, hússzor és még többször is veszt: e' készpénzbeli 's a' készítésre fordított költségek nem érzékenyek e? kivált a' mí pénzetlen hazánkban. Pedig hány száznak, hány ezernek kellene sokszor érzékenyen vesztenie, míg olly nevezetes nyereségek kerülnének, millyenek a' lótenyésztés leghathatósabb, majd nem kirekesztőlegi ingerének állíttatnak. — Egy második különössége a' könyvnek az, hogy csak a' ménestulajdonosoknak látszik irva lenni, kik azonban nemcsak nálunk, hanem, Muszkaországot tán kivéve, mindenütt a' tenyésztők sokkal kisebb osztályát teszik. Az egyesleg nevelt lovak is fel viszik valamelly ország lótenyésztését, mint azt Németországnak nagy részében, Dániában, sőt Angliában is látjuk. Ezért tehát szükséges volna, nálunk is leginkább ama' tenyésztőket, mint p. o. a' kisebb földesurakat, haszonbérlőket, korcsmárosokat, molnárokat, polgárokat, vagyonosabb parasztokat 'stbb. jutalmak és nép-oktatások által felébreszteni, 's leginkább a' csikók koránti használtatásától tartóztatni; de nem olly módok által, mint a' futtatás, mi érzékeny költségek és idővesztés mellett, még számtalan fortélyosságokra, sőt még a' játék-szenvedelemre 's korhelységre is alkalmat ad, a' kocsilóra nézve pedig legkisebb próbával sem bír, sőt sokszor kárára is szolgál. Nálunk a' futtatás csak gazdag uraknak való, kik itt egy reájok nézve hasznos időtöltéssel foglalatoskodnak, egymás között próbákat tesznek, és a' magában nem jövedelmes, de az egészre nézve igen kívánatos ménesek felállítására ingereltetnek; vagy néhány szegény legényeknek kivánatos, kik nyomorúlt gebéjiken — vagy alattok — a' néző-soka-

ságot nevettetik, és a' gazdagoktól megajándékozva, az alamizsnát haza viszik. — Ez nálunk a' versenyfuttatás befolyása a' lótenyésztésre. De ha más részről az életkellemek ezáltal eszközlött nagyobbítását, számos lókedvelő hazánkfijai itthon maradását, concentrátiót 'stbb. tekintetbe vesszük: a' futtatást, miként most űzetik, vagy talán még valamivel tüzesebben is — egy bizonyos pontig — igen szép és hasznos intézetnek tekinthetjük.

Hogy pedig az nálunk olly mértékben mint Angliában soha sem fog gyakoroltatni, még akkor sem, ha mingyárt legjobb lovaink és felette sok pénzünk volna is, azt már előbb mondám; okát pedig leginkább a' magyarnak minden fogadások elleni hajlatlanságában találni. Ki nálunk a' holnapi esőre, holnaputáni szélre, eme' vagy ama' nevezetes ember halálára fogadni kívánna, könnyen elfáradna, míg emberére találna, és a' helyett hihetőkép mindenütt csupán e' feleletet kapná: szívesen hiszem, de nem fogadok.

Minden nemzet tulajdon hajlandóságokkal bír. A' spanyol vagy portugalli legkényesebb dáma örvendezve nézi a' lovat, melly a' bikaharczban földön csusztatja bélét, és tapsol a' kegyetlen nézőjátéknál, melly nálunk csak a' nép salakjától fogna kedveltetni. — Az angol nagy meglégedéssel szemléli a' boxert, ha ellenségének szemét kiüti, vagy orra csontját szétöklözi; midőn nálunk még a' legdurvább ember is illy nemtelen verekedésnek legottan végét szakasztaná. — Ha Olaszország valamelly nagyobb városában új énekes, prima donna, vagy ismeretlen opera hírdettetik, a' népességnek minden osztályai olly annyira heveskednek mellette vagy ellene, mintha a' haza boldogsága kérdésben forogna. — Illy tulajdonok a' nemzetek természeti 's erkölcsi helyezetekben fenekűlnek; és sikeretlen fáradoznék, ki azokat az egyiknél kiirtani, a' másikba pedig beoltani törekednék.

Így a' magyar, kinek egyáltalában is az angollal legtávolabbi hasonlatossága sincs, a' versenyezést soha többnek tekinteni nem fogja, mint valami csínos ártatlan mulatságnak, mellyet azonban a' nagy közönség örömmel fog ugyan nézni, de benne közvetetlen részt csak mindég kevesen veendenek. A' fogadások pedig épen csak úgy fognak tekintetni, mint valamelly hazard játék. — Ezért valóban sajnálnunk kell, hogy a' gróf nemcsak a' versenyczésnek érdemetlen elsőséget törekedik tulajdonítni, hanem még ama' veszedelmes koczkázást, a' fogadásokat, olly igen pártolja; min hihetőkép magok az angolok, kik ebbeli hibájokat igenis jól ismerik, tán legjobban kaczagnának. Az érdemetlen dicséret minden dolognak többet árt mint használ, az irónak pedig soha bízodalmat nem szerez. — Volt egyszer egy igen híres tánczmester, kit barátjai arra kértek, hogy mesterségéről könyvet irjon. Az oktatás első része, hol a' szerző az állásokat, lépéseket, ugrásokat, egyensúlyt, mimicát, tactust 'stbb. nagy tudománnyal előadá, az olvasóknak nagyon megtetszett; de a' második részben a' táncz hasznáról, sőt szükségéről szólván, annyira neki hevült az iró, hogy azt nemcsak a' külső ékességre szorítá, hanem egyáltalában minden embernek okvetetlen szükségesnek állította, melly nélkűl tudnillik a' polgári társaság semmi osztályában tökéletességre menni nem lehet, és végtére sok okoskodása által minden kétségen kivűl helyzé, hogy a' görögök soha sem nyerhették volna meg a' marathoni ütközetet, ha jobb tánczosok nem legyenek a' persáknál. — És így őmaga, ki az egyensúlyról olly szépen ira, ezt az által veszté el, hogy a' lábait a' fején felűl emelte.

Ha a' gróf könyvének czímén vagy elején arról tudosíttatnék az olvasó, „hogy az a' versenyezés vagy fogadások apologiája:“ az abban előjövő állítások helytelensége nem bántaná annyira az érzést, mi-

vel a' közönség itt csak a' reáfordított mesterséget fogta volna csudálni. De egy oktató 's felvilágosító könyvben nem igen örömest látja az olvasó az illy szembetünő elfogultságot.

Hálával viseltetik ellenben a' haza a' gróf és nemeslelkű barátjai iránt, hogy nálunk a' versenyezést alapították, ha mingyárt azt olly eszköznek nem tartja is, millyennek a' lovakrul-i munka hírdeti. De még nagyobb köszönettel elismeri azon nevezetes költségeket és fáradságokat, mellyekkel a' gróf a' nemes angol lófajtát nálunk annyi sikerrel szaporítni igyekszik; mi által idővel olly nevezetes summák honunkban maradandanak, sőt még jövendőre a' lótenyésztésünk által jövedelmek is váratnak. Míg tenyésztőink egyik osztálya a' paripák és versenyfutók neveléséről gondoskodik, lesznek hihetőkép mások, kik kocsifajtát tenyésztenek, és e' végre az angol vér helyett mást szereznek meg. Így különféle útakon végre csak egyetlenegy czél éretik el, a' honunk haszna 's virágzása. — De szorosan el választja a' közönség az irót a' tenyésztőtől; és míg ennek szabadságában áll, akarmilly módon és úton feltett czélját elérni, akár melly lónemet nevelni: amattól szorosan megkivánja, hogy oktatásai minden oldalról kimerítők legyenek és semmi ollyast magokban ne foglaljanak, mi tévedésekre könnyen alkalmat adhatna.

Többnyire úgy látszik, mintha a' múlt esztendei tapasztalások a' grófnak ebbeli elveire nagy befolyással voltak volna; mivel a' Világban már sokkal mérsékletesebben hozatik elő a' versenyezés haszna; a' fogadásokról pedig épen semmi szó nem tétetik. Reménylük, hogy ez még jobban megtörténend, és hogy hasonló eligazítások még más tárgyakról is előfordulandnak. Így hozza a' praxis valódi ösvényre a' jeles theoriát, és ezen egyezés által születik majd az a' sok hasznos, melly egyedűl illy szerencsés egyesítés szülöttje lehet.

Azt, hogy *„a' tehetősb részt semmi sem ingerli hathatósabban lótenyésztésre mint a' versenyfutás,“* Világ lap 498. egészen aláirni nem lehet, minthogy nálunk számos tehetős tenyésztő találtatik, ki ezen ingerről semmit sem érez magában. Vannak sokkal nemesebb és bizonyosabb indítóokai a' lótenyésztésnek, mint a' futtatás.

Hogy „a' homoeopathiai dozis t. i. néhány száz aranyka“ mégis sokat tehet és bizonnyal teend is e' czélra, kétségkivűli dolog; és ha ehhez még az intézőknek a' lótenyésztést előmozdító több iparkodásai is tekintetnek, lehetetlen honunk ebbeli leendő virágzásán tovább kételkedni. Ha lehetne e ama' summával „hathatósb fordulást eszközölni?“ nem ide tartozó kérdés, mert a' hazafiúi ajándék illy calculusnak alájavetve nincsen; kivált ha bizonyos, hogy az így is valódi hasznot hajt. Ki czélerányosabbat tud és módja van reá, tegye, ha hazáját szereti 's annak háláját érdemelni akarja. — Nem ártott volna ama' hasonlítást lap 499. kihagyni: *„igy felette kevéssel ollyféle csudákat kell mivelnünk, mint Christus, ki néhány hallal 's kenyérrel több ezer embert tartott jól;“* mert azonkivűl, hogy ezáltal nagyon is miscuntur sacra profanis: leginkább az a' létalapos különség vagyon, hogy ama' „nehány hallal 's kenyérrel“ minden jelenlévő „jól tartatott;“ mit a' versenyezésről egyáltalában állítni nem lehet.

A' könyvnek technicai része, melly a' grófnak nem közönséges lókörűlti ismeretét bizonyítja, e' leveleknek szoros vizsgálatja alá annál kevésbé való, minthogy annak honunkra alkalmaztatását, méneseink hijányit vagy elsőségeit, az erősebb, leginkább kocsi- és teherhuzó- fajtának mikép leendő szaporítását, kisebb tenyésztőknek felserkentetését 'stbb. hijában keressük; sőt még lap 206. emez igen különös kinyilatkoztatásra akadunk: *„Nem fogok én ollyanokkal 'hogy hány kanczábul álljon egy ménes,*

mit egyék; hány öl mélységü legyen pajtája, hányadik Martiusban hágattassanak-meg a' kanczák, dél előtt e, vagy délután 's a' t. unalmas lenni." Nem hiszem, hogy a' könyv ezek és még más sok practicai oktatások által únalmas volt volna, sőt talán ezeknek elmaradása úntatott sok olvasót; mert csak így fogott volna a' munkának valódi haszna lenni, midőn most csak ugyan igaz marad: hogy az, mit a' gróf eddigelő a' lótenyésztés előmozdítása végett tett, azzal a' mit effelöl irt, legkisebb idomazatban sem áll.

FÜGGELÉK,

A' MEGBIRÁLT HÁROM MUNKA

IRÁSMÓDJÁRÓL.

Minthogy a' recensiókkal dúslakodó jelenkorban a' betű, szótag, íge, orthographia, papiros, formatum és több hasonló kis-tekintetű tárgyak feletti tudós tépelődés az olvasó-közönséget már annyira elúntatta, hogy ennek nagyobb része készebb magyar könyvet nem olvasni, mintsem afféle csekélységek garmadájáért pénzt adni: jónak és szükségesnek tartom, ollyasokról semmit sem szólni, 's a' drága időt és a' szűk hézagot fontosabbak előadására használni.

Nehéz, felette nehéz volna meghatározni, az irásmódnak minő neméhez tartózzanak a' gróf előadott mívei; mert noha a' politicai 's publicistai igyekezet látszik mindenikben uralkodó elvnek lenni: mégis, ha szoros fontolóra vesszük, az idézett osztály sem a' hézagra, sem a' dolog szükséges kivitelére nézve, magát a' többi öszvehalmozott legkülönfélébb tárgyaktól teljességgel meg nem különbözteti. Állításom talán tökéletes világossággal bírand, ha ezennel specificumokra kiterjeszkedem.

A' lovakruli munkában mind az, mi a' lótenyésztésről általában mondatik, egyedűl a' versenyezés kedvéért látszik irva lenni; annak ellenben honunkra való alkalmaztatása 's a' practicai oktatások igen takarékosan tűnnek elő. — A' Hitelben hasonlóul a' hitelbeli kérdés és a' váltótörvény-

nek alkotmányunkkal való egyeztetése igen parányi helyet foglal el; és a' véghetetlen eltérések után csak ez akar megmutattatni: hogy a' hitel hijánya a' vitatás alá vett majd minden hátramaradásunknak oka; 's annak általányos helyreállítása eszközlenné hazánk minden boldogságát. És így a' két idézett munkát nem annyira eredeti oktatásoknak, mint inkább a' versenyezés hasznáról és a' váltótörvénynek okvetetlen leendő behozataláról szóló pályairásoknak kell tekintenünk.

Legnagyobb figyelmet érdemel azonban az utólsó munka, a' Világ, mellynek mind terve, mind kivitele olly egészen különös, hogy a' régibb és újabb időkben alig volna könyv találandó, mellyet azzal szorosan öszvehasonlítni lehetne. — Három a' tárgy, mellyek a' Világot különösen és közelebbről characterizálják:

Első, a' munka plánuma. Ez nem egyéb mint az, hogy a' szerző „a' közönséggel meg akarja ismertetni 's vallatni: hogy Magyarország mindenben hátra van." — Minthogy azonban e' levelek folytában már teljesen megmutattuk, hogy illy hátramaradt szerencsétlen nemzet a' széles föld-hátán nem létez: természetesen következik, hogy az egész munka merő lehetetlenségen alapúl; és tervének tekintetéből egyenesen azon angol könyvéhez hasonlít, ki meg akará mutatni, hogy a' nap egy darab jég. Esszerint, annak világos bebizonyítására, hogy az a' most szülelett gyermekecske mingyárt világra jötte után a' bába által az első fürdőben megfúlasztaték: felszólítjuk az egész tudományos világot, hogy nekünk olly nemzetet idézzen elő, melly minden kivétel nélkűl MINDENBEN HÁTRA volna.

Második, a' feltett czél kivitele. Itt a' dolog természete szorosan megkivánta volna, hogy Magyarországnak minden politicai öszveköttetései, juridicai cselekvésmódjai, szorgalombeli akadályai,

szellemi tulajdonai 's természeti helyezetei előhozassanak és fenékig kimeríttessenek. Ha mind ezen postulatumoknak a' Világban elég tétetett e, azt az olvasók itéletére hagyom. — Én azt hiszem, azon czél, mellyet a' gróf magának felteve, kevéssel vagyon jobban elérve, mint ha valaki arra kötelezné magát, hogy valamelly emeletes épűletnek egészen elhibított alkotását megmutatandja; azonban csak a' földszinti szobákban marad, és sem az első emeletre 's padlásra nem megy fel, sem pedig a' földalatti pinczékbe le nem ereszkedik, és a' ház fundamentumát meg nem vizsgálja; hanem leginkább azt adja elő környűlállásosan és szépen, minémű képek, butyorok, szönyegek, parkéték 'stbb. volnának szükségesek az épületnek belső kiékesítésére.

Harmadik, a' szerző szellemi helyezete. A' helyett, hogy illy fontos és minden magyarra nézve legfontosabb tárgy a' világon, csendes elmével dolgoztatott volna: az egész mív olly indúlatossággal van alkotva, hogy az olvasó könnyen azon gyanúra jöhetne, hogy a' gróf, midőn a' taglalatnak némelly valóban sértő részeit, és azon szakaszait, mellyek által magát irói hevében megsértettnek lenni vélte, olvasá, legottan iróasztalához űle, 's onnan előbb fel sem kele, míg válaszoló-tollából a' végszónak legutólsó betűje ki nem folyt. — Mert akármilly tárgyról értekezik a' gróf, akár mikép emelkedik fel lelkében, mégis szűntelen visszatér taglalója személyéhez, és annak, hol csak lehet, itélőtehetségét kétségbe hozza 's az olvasóközönséggel azt akarja elhitetni, hogy taglalója képes nem vala, Hitelének szellemét és philosophiáját — mellyek valóban nem olly igen elrejtettek — felfogni. Sőt e' manierjában annyira megy a' gróf, hogy lap XXXVIII. ezt irja: *„Taglalatodat sokan unalmasnak, eszelősnek mondogatják, mi előtt még olvasák.“* Miből világosan kitetszik, hogy amaz alacsony, szemtelen hízelkedők, kikkel

a' jó gróf környűl van véve, csapodár ígéjikkel indúlatbeli tüzét mennyire igyekeztek táplálni.

Az előadottakból nyilván foly, hogy a' Világ, ha mingyárt a' két első környűlállás nem létezne is, csupán a' harmadik által nagyon meg volna gyengítve; de most, midőn mind a' három terhes környűlet munkálódik, azoknak súlya a' mívet annyira húzza leféle, hogy noha ez számos szépséggel bővelkedik, mégis a' grófnak nemcsak eddigleni munkáji között a' leggyengébb, hanem még ólly természetű, hogy méltán óhajtanunk kell, hogy a' lelkes gróf, mind a' maga, mind a' haza javára olly színű irás- módjáról egyáltalában lemondjon.

Mi azonközben az előadás könnyűségét, a' különös nyájosságot, elmés gondolatokat és érzések tisztaságát illeti: mind ezekben lelkes irónk annyira tündöklik, hogy az olvasó közönség bizonyos lehet benne, hogy ha a' gróf majd egykor olly munkákkal foglalatoskodik, mellyekben az előbb mondott három hijányosság elő nem forduland, azok akármelly nemzet mestermívei mellett bátran meg fognak állhatni.

A' grófnak legnagyobb ereje kétségkivűl a' szeszélyes, tréfás, enyelgő előadásban és a' nevetségesnek előteremtésében áll; és az illynemű gondolatai olly különösek, eredetesek — originell — és furcsák, hogy a' legkomolyabb olvasót is nevetésre ingerlik. Ha már azon könyvek is, mellyek a' haza dolgaival és annyi szigorú tárggyal foglalatoskodnak, olly enyelgésekkel rakottak, mit lelhetnénk még csupán a' tréfaság és satyra körében forgó munkájiban! Itt hihetőkép egy magyar Jean Paul-t fogna hazánk a' lelkes grófban rövid idő múlva tisztelhetni. Ugyanis a' legkeményebb feddés, legsanyarúbb dorgálás után, néha vagy érzékenységeiben ömledez, vagy a' metaphysicai regiókba emelkedik fel; és hirtelen a' comicai, popularis, vagy éleskés irásmódra ereszkedik le. 'S ímé ez az

az édesgető, kecsegtető varázserő, melly által a' gróf annyira kedvelteti könyveit az olvasók minden osztálya előtt; azon egyetlenegy részt kivéve, mellynek tagjai az iró tolla alatt lévő tárgyat rendszeresen előadva 's fenékig kimeritve látni kívánják. Mellyik melancholicus tartóztathatná meg magát a' mosolytól, ha például ezeket olvassa: „*Semiramis — dajkának nem hiszem, hogy sokat ért volna.* L. I. 185. — *Ha husz embert képzelünk, hol mindegyik mindennap félczipőt varrni, félivnyit leirni, két beretvát élesitni, egy tánczleczkét adni, félóráig vashámorban dolgozni, két beteg után látni, 's több effélét tudna. — Ha a' vadásznak főzni, kocsisnak fagyalatat készitni, szakácsnak nyargalni, czukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni 's a' t. kellene.*" H. 181. — Olly figurák vezettetnek elönkbe, mellyeken lehetetlen nem nevetni; így látunk egy „*Hadivezért, ki azáltal akarná megnyerni a' Csatát, hogy az Ármadának kiadja a' parancsolatot: hogy a' bajuszok jól kipederve, a' kengyelvas-szijjak két lyukkal röviditve, a' czafrangok felkötve legyenek.*" L. 164. Pedig tudnia kellene, hogy „*minden enthusiasmus, török muzsika, tárogatósip, káromkodás, torzonborz vagy kipödrött bajusz, zsinoros nadrág 's több efféle semmivé válik a' jól elkészült katona 's háborui mesterség előtt.*" H. 143. Igaz ugyan, hogy *a' magyar huszár külömböző érzéssel állja ki a' sarat nemzeti öltözetben, mintha plundra, hosszu kaput vagy egyéb gunya 's haczuga lógna derekán;* H. 166. de ezek nem azon *igen hosszu bajuszu vitézek közé valók, kik elmesélik, hánynak fejét vágták le, hány szivén ment keresztül kardjok 's a' t. midőn azt tanuljuk végre, hogy vitézünk mindég a' bagázsiánál tartózkodott 's csak ott nevelte olly bozontossá bajuszát.* H. 131. Más helyen látunk „*egy uri személyt — ki pőrén éjféltájon kiment, a' holdat, vagy nem tudom, mit keresni — és egy ké-*

ménytisztitót 'stbb. H. 173. más hazánkfiát *buzatelkei, birkaaklai körül, vagy káposztás-kertei közt sisakkal, panczéllal, vérttel, vasünggel sétálgatni,* V. 239. és több számtalan olly tüneméneket. Végig nézhetlen a' nevetséges tárgyak galeriája e' három könvyben, és azoknak nagyobb része, kivált a' német fordításban, bizonyosan szerencséjét tette 's ezután még jobban teendi; mivel az olvasóközönség elébe, számtalan magyar idomtalan caricatura vezettetik; mint példáúl ama' *hazánkfia, ki zsiros csizmában látogatja meg Szépeinket, pipaszaggal tölti a' házat, 's beszédje közben a' tiszta padlatra jókat pök, — esze szinte könyökében — vagy némán és szolgaként áll az ajtónal,* H. 68. mégis pedig *pengő sarkantyu, vitézkötés, panyókás mente, sinor, boritás, paszománt, kócsagtoll, túri-süveg, atila-kalpak, zrínyi-dolmány 's a' t. által akarja magyarosítni szépeinket;* H. 167. vagy azon buzgó *Magyarok, kik lóherben vagy magyar dictionariumban véres revolutiót látnak;* H. 243. vagy azok, kik *azt vélik: oda Nemzetiség, Magyarság, becsület, ha Tokajiba égettbor kevertetik;* V. 462. továbbá ollyanok, kiknek *legégőbb örömek Neszmélyiben 's Egriben, Vitnyédiben 's Kospallagiban van rejtve;* H. 106. mások, kik *télen nyáron egy öltözetben, pipával, szük eledellel, savanyu borral, 's néha hegedü keserves nótájával,* H. 140. mégis azt vélik: *a' Magyarnak van mindene, más nemzetnek semmije sincs; Magyarország gazdag; Gallia, Anglia szegény; csak nálunk a' jó rend, másutt rendetlenség; mi tudunk élni, mások nem; minekünk van eszünk, másoknak nincs;* H. 205. holott tudva van, hogy *mindenben szükölködünk, nincs rágni való kenyerünk;* V. 466. meglátja majd az idegen, *mennyi káposzta, juhászbunda 's pipaszag 's több efféle kevertetett nemzeti szellemünkbe.* H. 164. 'stbb. 'stbb.

Mind a' három mívbe számtalan közmondás van beszőve, mi által az egésznek nemcsak érthetősége elősegíttetik, hanem még annak nagyobb elevenség is szereztetik. Több ollyan mondás nem új, de maga helyén mégis elfogadható.

Találtatnak továbbá számos köz-vagy alapmondások, mellyeknek igazságát noha a' legmakacsabb scepticismus sem hozhatná kétségbe; kihagyások által azonban talán senki sem fogott volna veszteni, például:

Nincs könnyebb faasztal készítésnél, de lehetetlen fa nélkűl. H. 143.

Egy csöbör nem fér egy pintes palaczkba. H. 205.

Ki hat lábnyi, az hosszu; ki öt lábnyi, rövid. — A' tengerviz sós, folyóviz édes. — Az ütés fáj, ámbár az égetés még jobban fáj. V. 89.

Az ember, akár ki mit mond, csak még se más, mint Lélek és Test. L. 241.

Ember csak ember marad, bárimlly nevezete legyen. V. 213.

Akárki mit mond, általjában véve csak magunk szemeivel láthatunk. H. 80.

A' toronybul a' kő, midőn a' kéz elbocsátja, nem felfelé, hanem lefelé esik H. 133.

Kétszer kettő minden esetre négy, 's nem öt. V. 244.

1000 *sem több sem kevesebb mint* 1000. V. 300.

20 *úgy áll* 10-*hez, mint* 10, 5-*hez.* V. 4o5.

Többször hibázik az, ki ébren van, mint a' ki alszik. H. 34.

Ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg. H. 234. 'stbb. 'stbb.

Csak ugyan szendereg néha az ember!

Más efféle közmondások ellenben az olvasót némelly észrevételekre serkentik, vagy azok legalább csak némüleg alaposak, mint:

A' legvénebb tudatlan is tanulhat még valamit. V. 62. — Söt még a' legvénebb bölcs is tanulhat holtig, mint a' jó pap.

Csak az valóságos bölcs Hazafi, ki lehetőt kíván. H. XV. azért még nem bölcs.

Egy szölőnedvnek sincs romolhatlansági praerogativája 's privilegiuma, habár király ültette 's kapálta volna is tökéjét, 's önkezével sajtolta legyen gerezdit. V. 456. Alig ha a' szölőnedv úgy előbb nem romlanék meg, mint ha olly valaki bánt volna vele, kinek gyakorlott mestersége a' szölőmívelés és kádárság.

Nem szégyen kávéba czukrot tenni, ámbár valódi hazájok sok száz mérföldnyire van egymástul. V. 463. Valóban nem szégyen; még akkor sem, ha hazájok sok ezer mértföldnyire volna egymástól.

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségei nincsenek, irigylésre méltó. H. 61. Odáig még Diogenes sem juthatott; de még azonfelül nagy kérdés, vallyon azért irígylésre méltónak mondathatnék e valaki?

Némelly embernek az egész esze abban áll, hogy soha semmi ujat nem próbál. L. 162. Tulajdonképen esztelensége.

Végezni kell előbb az első iskolát 's aztán a' magasbakat. H. 115. Így kellene ugyan lenni, de ezen regulának véghetetlen kivételei vannak a' practicai életben.

Ha jobb a' parasztember gyomra mienknél, szakácsunk ellenben jobb az övénél. H. 121. Nem paraszt, ki szakácsot tarthat; improprie véve pedig jobb a' parasztember szakácsa, mert az az éhség.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a' mult lelkét — mellünket összevonja, 's belső illetődéssel sejdítjük nyitva állni a' régi idő érczkapuit — 's borzadva (?) véljük érezni szorosb összeköttetését az élőknek a' holtakkal. H. 50. még hozzá illenék: „és a' boszorkányokat seprűn a'

gellért hegye felé nyargalni, Lucipert pedig bakkecske formájában a' diszes vendégeket házigazdaként elfogadni és fényesen megvendégelni.

A' foghuzó akkor kegyetlen, ha esztelen lágyszivüsége miatt lassan és halkan huzdogál. De még kegyetlenebb az, ki igen heroice fogván a' dologhoz, nagy hevében egy pár ép fogot is húz ki, minekelőtte az odvasra akadna 'stbb. 'stbb.

A' lelkes gróf valamelly felvett tárgy eleven, erős és érezhető festéséhez megkívántató fontos kitételekben és az áradozó epithetonok croesusi kincseiben minden eddig élt és jelenleg élő magyar irót sokkal felűlmúl. — E' levelek folytában már többször vala alkalmunk, például, honunk fris-színű rajzolatját előhozni; de mind az mit említénk, az öszvehalmozott virágok csak igen parányi részét teszi, annyira, hogy ha az érintetlen hagyott képvonásokat előidézni akarnók, igen késön fognánk előadásunkban véget érhetni. Itt mindazonáltal a' hátralévő sok virágokból még egynéhánnyal kedveskedni el nem múlatjuk, olvasónkat arra figyelmeztetvén, hogy fűzendő koszorúnkban egyedűl a' stylus bujaságát, kifejzések bőségét és a' kifogyhatatlan remekelmét kivánjuk kijelelni. —

A' gróf Magyarországnak szomorú állapotját irván le, Világának több helyén ezeket hozza elő: *Milly gyenge hazánk*, 67. *egy egészen eldarabolt ország, hol annyi az egymással viszálkodó felekezet;* 71. *összezavarják a' régi rögzött szokásokkal a' nemzeti szellem valódi lelkét;* 67. *azon nyomorult önség - haszonles - szüklélek - félénkség-hiuság - sugta előitéletek dísztelen kongásit, mellyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő 's Erény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejditését is tulhangozzák;* 69. *a' hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latán Classicus, rabulisticai törvény, szőrszálhasogatás 's költöi tárgyakra van szoritva;*

72. *milly kincsinnek, milly szüknek lelém hazámat! — „haj boldogabb létre lenne tán méltó a' Magyar, 's nemesbre tán én a' halálra vált nemzet szerencsétlen tagja;* 74. *Hazánk eldarabolt 's így olly mély álomban dermedező gyenge léte;* 77. *az ébren szunnyadozó, vagy is inkább az alunni igen szerető Magyar;* 80. *a' nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutat egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak; szabadságruli idétlen képzetünk 's törvényink bal magyarázata;* 83. *illy égető, a'* 19-*dik századra 's keresztények közé többé nem illő szégyenek;* 84. *egészségtelen, korlátlan vizek által rútul elbonczolt posványság — sivatag homokok — úgy mint valaha tán a' paradicsomban szinte minden a' természetre van bizva;* 90. *a' javítások ellen vivó előitéletek számithatatlan serege;* 92. *'s így Magyarország nem kedveltje az Isteneknek;* 93. *olly szivesen vesztegel alacsony álladalmában;* 92. *az ország szegénységén megijedtünk — akármit tekintsünk is, a' lelki 's testi müveltség egész körében A-tul Z-ig, mindenben nagyon hátra vagyunk — 's így a' haza beteg;* 95. *kün milly rosz hire van a' magyar bornak, — 's volna bár egyedül borunk rosz hirben;* 151. *számos nagyobb földesuraink jószágikat kerülik 's külfölden laknak, mert egészségtelen posvány, disztelen bozót, árnyéktalan homok-lapályok közt, mellyek úgy szólván a' civilisált világtul elszigetültek, éltöket feláldozni nem akarják, 's kivált olly országban, hol a' legnagyobb elszánás, legtisztább szándéku tett sokszor annyira félreértetik, hogy hasznoknak végre alig marad legkisebb nyoma is;* 183. *a' legrozsdásb törvényeket 's leg és leghibásb szokásokat segédül hiják, hogy a' régi rendetlenség — továbbá is álljon fen.* 179. *le kell tenni azon szerencsétlen ideát, mellynél fogva a' honszeretettül mámoros honfi Hunniát föld édenének kirdeti;* 184. *örökön örökké mocsárok, néptelen*

pereszták 's a' t. közt maradván meg; 185. *Birtokosink legnagyobb része nem is gyanítja okát legbelsőbje vagy is inkább „léte" ürességének; — azon szerencsétlen és sok életkoron keresztül mint egy átkul ránk hagyott, 's még tán ágrul ágra gyarapodó idea: „hogy magunk által magunkban nem boldogulhatunk, hanem idegen kéztül kell várnunk 's reméllnünk segitséget;* 192. *lyukas zsebeinkre egy egy palliativ foltot varrogatunk;* 194. *a' kereskedési tárgyak, nálunk, úgy szólván, a' tudatlanságnak legalsóbb lépcsőjén állnak;* 199. *'s nem lesz örökön örökké csak képzelt szabadság állítva valódi szabadság helyébe;* 217. *mi ábrázatlan pusztákon, mocsárok közt juhászkodni, gulyáskodni vagyunk kénytelenek mint a' régi Scythák, mert nagy lelkü patriotismussal gazdálkodván (!) — olly hazában, hol annyi a' felek-közti irigység, 's igy olly felette nagy a' gyengeség;* 285. *az idegen mennyi előitélet 's gögre, milly elfogultság 's elbízottságra fog akadni, 's mennyire döbbenend meg az éretlen képzetek 's költöi theoriák azon fertelmes oceánján, mellynek szinte minden határon más szinü habján lesz kénytelen evezni!* 317. *míg szegény kis privilegiumink 's egyoldalu szabadságunk képzelete közt élnünk kell!* — — — 319

Ezen, a' Világ kincstárából kiszemelt néhány gyöngyök, fentebbi állításomat talán eléggé be fogják bizonyítni.

Némelly kitételek egyes szavaikra, vagy logicai öszveköttetésekre nézve hijányosak; például. V. l. 339. „Ha egy határban 100 ezer ökör van, 's esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még „nem nevezem nagy gazdagságnak: de ha csak „egy két ép 's tökéletesen kifejlett emberfő van ott, „azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két „vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőbül előbb „utóbb hasonlíthatlanul több ökör 's gabna, 's mind

„az, a' mi a' nép gazdaságával összekötve van, mul-
„hatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend;
„midőn viszont a' Világ minden termékei 's ökrei,
„lombikozva 's összefőzve sem alkothatnának egyet-
„lenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt!

Itt először a' „nagy" szó teljességgel nem alkalmaztatható, hanem az egész értelmének inkább megfelelne a' „jeles" vagy „virágzó" vagy „szorgalmas." Mert hogy olly „határ, hol 100 ezer ökör van és esztendőnként egy millió mérő terem," valóban nagy, igen nagy, Europának nyugoti felén hallatlan nagy gazdaság, az tagadhatlan. — „Nagy kincsnek tarthat ugyan a' gróf egy két ép 's tökéletesen kifejlet emberfőt:" de hány lesz ellenben ollyan, ki mégis ama' gazdaságot többre becsűli — Az agyvelőből csak úgy eredend a' sok termék, ha az a' szükséges helyeztetésen kivűl még ahhoz természetes elvet is talál; mert magából az agyvelőből semmi sem teremhet: mint számtalan Thaer tán az eke után jár, és sok Hannibal a' musketet hurczolja. Többnyire ama' két tárgy hasonlatosságba nem jöhet, mert mindeniknek külön-nemű értéke van, és ezért csak úgy állíttathatnak egymás mellé, mint V. l. 226. álló eme' kérdések; „valyon mi jobb: fáczán-hus e' vagy széles ágy? 'stbb." — Hogy pedig „a' Világ minden termékei 's ökrei lombikozva 's összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép 's tökéletesen kifejlett emberfőt" az semmit sem nyom; mert nemcsak emberfőt, hanem még macskát, vagy baltát sem lehetne abból kifőzni; ellenben a' lombikozott minden emberfőből sem kerűlne egy mérő búza, vagy egy tinó. —

Nagy kérdés továbbá, hogy *„ha valaki egy szinte olly világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet — tán senki sem hiszi"* H. l. 67. de megengedvén azt — mégis a' reá következő szavak: *mert tán senki sem fogja hallani"* az állítást teljesen elrontják. Mert olly

igazságot, mit valaki nem hall, lehetetlen hogy hihessen, ha bár *„szabad mellybül derekasan hangzik* is — ha például az, kinek hirdettetik siket, vagy a' szóló igen távúl áll, vagy az igazság valamelly vashámornak lármájában hírdettetik 'stbb.

Az ollyannak végre, ki a' borról így szól: *„De csak jobb úgy mint az Isten megteremtette, 's nem kell nekünk a' pancs bor 'stbb."* nem lehet helyesen viszonyozni: *miért nem nyelik tehát illy bölcselkedők az ökröt nyersen, mint az Isten teremtette?"* mert az illy hasonlatosság csak olly forma, mint ha valakit kérdeznék: miért nem eszi tehát a' pókából is azt, mit a' szalonkából eszik? 'stbb. 'stbb.

Hogy a' gróf munkáji nem rendszeresek, azt már mondottam; mit maga a' szerző is teljességgel érze, 's Világában több helyen megvallá „hogy kézzel fogható rendet nem tart — felvilágositási majd egyik majd másik ágára lép" 'stbb. E' környűlet, itéletem szerint, a' míveknek legnagyobb ártalmára van, mivel az olly tárgyak, mint a' millyenek azokban foglaltatnak, csak rendszeresen vitattathatnak meg tökéletesen; és épen ezért meg nem magyarázhatni a' Világban l. VI. előhozott eme' kitételt: *„igazságom volt a' Hitelt éppen azon formában bocsátnom közre, mellyben a' közönség kezei közt forog."* Ebben hihetőkép nem fog megegyezni az olvasó-közönség; mert ha nem is szükséges, hogy valamelly iró „útja mindennapi legyen:" V. l. XXI. vannak mindazáltal bizonyos határok, mellyeket áthágni teljességgel nem szabad. A' grófnak azon kifejzését V. l. XXII. hogy ő *„a' nyomatlan 's eddig járatlan úton csapást tört — hol eddig még szinte ösvény sem volt"* egyedűl az irásmódjára alkalmaztathatjuk; mivel a' felvett tárgyakra nézve épen semmi ollyasról említés nem tétetik, mi már közönséges vitatás alatt nem volt volna. Mi az idézett „útat" illeti, ez már mindenütt törve

van, sőt némelly helyen még macadamizálva is. — Ha továbbá a' Hitelt a' szent „*Péter templomához*" lehet e hasonlítni, 's ha a' taglaló csupán az abban lévő „*kisded angyalok orrait magányosan, közelrül 's nem az egész roppant épitményhez idomozva tekinté* e? V. l. XXIII. az olvasó bölcs itéletére hagyom.

A' gróf nem mindennapi tulajdonokkal van felruházva a' természettől, és ha ezekhez még széles ismereteit és irói termékenységét vesszük, nem lehet nem hinni, hogy tőle a' haza 's a' külföld még sok remek munkát nyerend. Most azonban, mi a' grófnak publicistai pályáját illeti, erre nézve neki még némelly elkerűlhetetlen feltételekre van szüksége; mik mindazáltal az ő átható esze 's jeles buzgósága által bizonyosan ki fognak pótoltatni.

Ha a' könyvszerzés és valamelly szép művészet között hasonlatosságot tenni szabadna: azon olvasóim számára, kik a' muzsikában járatosak, a' lelkes szerzőnket olly jeles énekésszel kivánnám öszvehasonlítni, kinek tulajdonait eme' műszavakkal lehetne festeni: „A' hangnak irtóztató a' kiterjedsége; tiszta az ércz; rendkivűli az erő; megnyerő az édesség, és a' toroknak legügyesebb a' mozdulatja. — Ellenben: nem egyerányú a' scála; 's kitetszik a' hibátlan iskola híjánya."

Mielőtt e' leveleimet befejezném és a' tisztelt olvasó-közönségtől búcsut vennék, szabadjon nekem egy beszélgetésem töredékét ide csatlani, mellyet a' Világ megjelenése után nem sok idő múlva egy rajnai német törvénytudóval folytaték. Ez a' szép észszel felruházott férjfiu hazánkban lett többévi múlatása alatt alkotmányunkkal megismerkedvén, azt nagyon megkedvelte, és minthogy deákúl is érte, tudási-vágyát egyenesen törvénykönyveinkből és országos irományainkból kielégítni képes vala; kit a' vele megismerkedésem után gyakorlott társalkodásom alkalmával még némelly magyar ira-

tokkal is megismertettem. — Az idézett külföldi meghallván a' Világ nagy hírét, egy napon hozzám jöve 's így szólítá meg.

„Ugyan mondja meg Kegyed, mi lehet olly különös a' Világban, mellyről én már annyi ellenkező itéletet hallék, hogy annak németre leendő fordítását alig várhatom. Mondják, hogy az véghetetlen lelkesen van irva.“

Hogyan lehetne csak gondolni is, hogy gróf Széchenyi valamit irjon, mi lelkes nem volna; és kivált Kegyed, ki annak Hitelében annyira gyönyörködék, azon épen nem kételkedhetik. — A' könyv tele van szépségekkel: megvallom azonban, hogy kecsei között sok ollyas találtatik, melly engem arra kényszeríte, hogy annak megczáfolására véleményt irják.

„Így tehát alkalmasint a' Világ is foglal magában olly kitételeket és elveket, millyeken Kegyed már a' Hitelben is megütközött volt.“

Ha itt több terhes állítás nem fordulna elő, mint a' Hitelben, úgy én hihetőkép tollhoz nem nyúlnék; mert mit ebben lelni, az még tűrhető. A' Világ ellenben sem többet sem kevesebbet nem foglal magában, mint homloksorain álló eme' szavakat: *„A' közönséggel meg akarom ismertetni 's vallatni, hogy Magyarország mindenben hátra van.“* —

„Már ez sok! és mennyire Magyarországot ismerem, igen sok! — De nekem többen azt mondották, hogy a' Világ egyedűl gróf Dessewffy ellen irt védirás; és néhányon azt is hozzátették tudósításokhoz: hogy gróf Széchenyi taglalóját nagyon letette.“

Letette ugyan; de itéletem szerint ez olly győzedelem, millyen a' Pyrrhusé volt a' romaiak ellen, hogy a' győzőre nézve egy második diadalom teljességgel nem óhajtandó.

„De beszélje el Kegyed, hogyan viszi ki plánumát a' szerző? mert olly óriási munkához ugyan szörnyű eszközök szükségesek. Megvallom, nyúgtalanúl várom, hogy a' könyv németűl kijőjjön; mert noha én a' thesist túlságnak tekintem, mégis hiszem, hogy abban sok szépet, újat, eszest olvashatok Magyarországról. — Mint eddigi beszélgetéseinkből bízvást kihúzhatám, Kegyed is azokhoz tartózik, kik Hunniának nagyobb előmenetét óhajtják; és épen ezért nem tartok attól, hogy neheztelne, ha ismételem; hogy a' magyarnak még sokban kell előhaladnia, míg a' legcsínosabb nemzetek sorába léphet."

E' tárgyban ismeri Kegyed szándékomat; és valóban, ha a' gróf themája ez volna: hogy „Magyarország sokban hátra van" — 's ha azon kelméket, mellyekben a' hátramaradás megvalósul, rendszeresen előhozta, elfogúlatlan megvilágosította, fenékig kimerítette 's helyettek jobbakat, czélerányosabbakat és használhatóbbakat javasolt volna, úgy én munkáját kincsek kincsének hírdetném: de így —

„De mégis, mondjon Kegyed valamit a' gróf érintette egyes tárgyakról: hogyan okoskodik például a' nevelésről? Mert hogy e' részben Magyarországon még sok javítni való van, az kétséget nem szenved. Miként vélekedik a' nép oktatásáról, közép-iskolákról, academiákról és a' tudományos egyetemről? Hasonlók e elvei azokhoz, mellyekben mí ketten megegyeztünk, midőn az országos küldöttség munkáji között lévő „Literariumot" együtt olvastuk?"

Kedves barátom, mind arról, mit most kérde, egy szót sem találni az egész Világban.

„Lehetetlen! Így tehát a' gróf a' közönséggel ama' nyomos megvallást annélkűl akarná megtétetni, hogy a' legfontosabb tárgyakat nem csak ki nem meríti, sőt még meg sem érinti?

Ez pedig nincs különben, mit Kegyed majd megláthat a' német fordításban.

„De ha a' gróf a' mondott tárgyat érintetlen hagyá, hiszem, hogy kikel a' hosszas juris perek, a' birtokok bizonytalansága, 's több juris remediumok, a' perek véghetetlen öszvehalmozása, az eddigi series causarum, a' hosszú feriák 'stbb. ellen. Ugyan szóljon Kegyed mind ezekről környűletesen! Emlékezem, melly gyönyörűséggel olvastuk gróf Teleky József separatum votumát; noha ez a' törvényes útnak csak egyik részével foglatoskodik. Be igen kíváncsi vagyok, a' többinek rendbeszedéséről is valamit hallani. Mert csak vallja meg Kegyed, hogy földiei e' tárgyban igenis hátra vannak."

A' Kegyed felhozta tárgyról sokat mondhatni ugyan, de a' Világban illy felvilágosításokat hijában keres az ember.

„Ugyan ne tréfáljon Kegyed! Hiszen ha még olly létalapos tárgyról sem volna semmi a' mívben, úgy az olvasó jobban nem járna annál, ki Romába megy és a' Pápát nem látja. — No, de csak a' criminaléról, a' foglyok külön választásáról, a' tömlöczökben lévő régibb rabok által gyakorlott gonosz oktatásokról, a' fenyítő-perek hosszadalmas appellatájiról, a' gyanúalattiak gyakori hosszas letartóztatásáról, az útak bátorságáról és számtalan efféléről, tudom, pezsegnek a' jó gondolatok: mert itt az iró nem egy könnyen fogy ki a' materiából."

Meglehet, hogy Kegyed ezekről talál valamit a' fordításban, de én nem voltam olly szerencsés, azokról valamit lelhetni.

„Hát a' megyék alkotásáról hogyan értekezik a' gróf?"

Semmiképen nem másként, mint „*hogy azok az országot 52 részre bonczolják.*"

„És hogyan mutatja meg azt?"

Sehogy sem.

„Annál gyönyörűbb lesz tehát a' tárróli előadása; mert hogy ennek forrása nem bővült, és mégis a' kiadások a' múlt időkbeli költségekhez képest tízszereztettek, az a' maga rendén teljességgel nincsen."

Erről sem szól egyebet, mint hogy *„a' tár lopás által gyakran elolvad."*

„Az megtörténik másutt is — csak a' büntetés el ne mellőztessék. — Most ugyan reménylem, hogy hijában nem fogok kérdeni. Minő gyönyörű oktatásokat tesz a' gróf a' haza védelmének a' mai időkhez leendő alkalmaztatásáról és a' nemességnek mikép lehető czéleranyos fegyverbeli gyakorlásáról?"

Ezeket a' szerző csak anomaliának, és alkotmányunk mostani formájában, teljes lehetetlenségnek tartja.

„Boldog Isten! ugyan mi van tehát a' vastag könyvben, ha az előadottakról semmi sem találtatik?"

Már e' kérdésre többet tudok felelni; mert abban igen sok jó 's szép van: például, annak majd nem fele a' casinóról, lóversenyről, és ezeknek felállításáról, czéljairól és jövendőbeli befolyásairól felségesen szól; egy nagy része a' gróf utazásaiból és életéből gyönyörű töredékeket közöl; több helyen a' szerző taglaló „Barátjához" fordul; itt ott honunkról alapost, sok keserűt, sok szeszélyest mond; és közbe-közbe alkotmányunkról értekezik.

„Valóban különös! De szorosan véve a' dolgot, talán itt csak a' könyvkötő a' hibás: mert ha a' helyett, hogy ezen ötfélét egybe köti, ezekből öt külön kötetet csinál, mellyeknek egyike „Casinorul 's Lóversenyrül" — másodika „Élet 's utazási Töredékek" — harmadika „Barátság Oltára" — negyedike „Hazafiui Ömledések" — és ötödike „Valami a' magyar Alkotmányrul" czímeket viselne: úgy a' magyar tudományosság öt felette tökéletes könyvvel gazdagíttatott volna."

Mi a' „felette tökéletes" szavakat illeti, ezek ellen egy kis kifogásom van; mert a' Világban némelly elvek ollyanok, hogy azokat akármelly ügyes compactor sem tudná úgy kötni, hogy a' tökéletességet ne hátrálnák. — Mi azonban kiadandó véleményemet illeti, a' Világ sok elvét és állítását észrevétel nélkűl nem hagyhatom, és azokról teendő jegyzeteimet minden egyenességgel ki fogom mondani.

„És nem tart Kegyed a' taglaló sorsától?"

Hol illy fontos kérdések megfejtése fordul elő, ott a' mondó személye csak mellékesen tekintethetik. Többnyire nem a' gróf számára teszem észrevételeimet; mert ha azt akarnám, akkor sajtóra szükség nem volna: hanem, mivel a' gróf Világát előbb anyanyelven a' magyar olvasó-közönség elébe terjeszté, 's ugyan azt nem sokára német fordításban a' kűlfölddel is közölni megígérte, én is hasonló két útat választok a' szükségesnek tartott véleményemnek közfényre eresztésére. Ha helyesek e, vagy helytelenek állításaim, azt itéletére hagyom a' nagy olvasó-közönségnek, mellynek fejet hajtok. A' velem való bánást el kell várnom. Okoskodásnak örömest fogok okokodást ellenébe tenni; az enyémeknél erősebb elveknek meggyőződést; a' személyes sértésnek hallgatást. — Én, mint Kegyed igen jól tudja, gróf Széchenyi személyét, szándékát és tetteit olly igazán tisztelem, hogy azok ellen kikelni soha sem fogok. Egyedűl a' fenforgó elvek tisztába hozatala munkálódásom czélja. 'S így tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy akár alaposoknak, akár alaptalanoknak találtatandnak állításaim: tiszta szándékból irandó véleményem hihetőleg több hasznot, mint kárt hajtand a' közűgynek.

Balásfalvai

Orosz Józsefnek

hazafiúi idvezletét

Ponori Thewrewk József.

Sietve irom soraimat, óhajtván, Kegyed' kivánságának végre megfelelni. — Sapientis est consilium mutare in melius. —

Ezennel meghatalmazom Kegyedet arra, hogy nevemet „Töredék-Észrevételeim' (1) felirására nyilván kitegye. Hadd tudja meg a' derék Gróf Széchenyi István, ki volt az, ki „Világáról" vastagságok nélkűl, szelíd hangon szóla, 's az igazságot a' tiszteletérzésnek sehol fel nem áldozá. —

Nevem' kitételére vezető nyomos okaim' bővebb fejtegetését, nem különben egyik nagyérdemű practicus Oeconomusunk Folkusfalvai Lacsny Miklós több Vármegye' Táblabírája 's a' Bécsi cs. k. Gazdasági-Társaság' Tagjának Pozsony Vármegyében Puszta-Födémesen tetemes költséggel felállított és kűlföldi értelmes mesterek által virágzó folyamatba helyzetett czúkorgyárát, mellyről honunk' egyik érdemes Tudósa Ivanóczi Gyurikovics György Pozsony Vármegye' Táblabírája 's Pozsony királyi Szabadváros' Tanácsbelije a' „Städtische Pressburger-Zeitung" toldalékja — „Aehrenlese" — 1831. első félévi folyamatjának 29-dik számában már értekezett, rövid idõn

---

(1) „Töredék-Észrevételek a' Világ czímű munkárA." — Erdélyies; mellyen ha ki felakadna, olvassa azon czímet Magyarországi módon: „Töredék-Észrevételek a' Világ czímű munkárÓL."

megjelenendő „Magyar Anthologiám" I. Kötelében elő fogom adni.

Itt már be kellene fejezni hirtelen írt rendeimet. De engedjen Kegyed egy kérést. Tegye velem azon szives barátságot, hogy ha az hely engedendi, — mivel én semmi dolgot nem szoktam erőltetni, 's jól tudom, hogy „ab amico etiam justa sunt peten da" — a' könyv' véglapjain következő Jegyzeteimet nyomtattassa ki, mellyek Töredék-Észrevételeimbe — a' nagy siettetés miatt becsúszott némelly botlásimat elenyésztetni, 's némű állításimat felvilágosítni képesek leendenek. „A' nagy siettetést" azonban koránt sem azért említem, mintha az által valami becset, vagy netalán kedvező ítéletet akarnék Észrevételeimnek szerezni; mert a' bölcs Olvasó soha sem vizsgálja a' szerzőben, hogy ez mennyi idő alatt irt, hanem, hogy mit irt? — Egyedűl azért említem tehát, hogy abbeli hajlandóságomat kiadhassam, hogy én dolgozásomban törleni, javítni mindég kész vagyok.

Lap 74 — 84. a' Polgárságról szóló czikkelyemet ezekkel toldom meg.

a) Róma' külön lakójiról eme' becses történetet olvasni egyik Remekiróban: — „postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingva alius alio more viventes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint." b) Öröm említni, hogy Buda királyi Szabadváros hazafiúi kötelességének eleget akarván tenni, úczájinak magyar neveket adott. — Az illy és más nevezetesebb lépések táplálják, gyarapítják a' nemzeti érzést, melly képes lesz a' királyi Szabadvárosokat a' Vármegyékkel a' legszorosabban öszvekapcsolni. c) Történetiratunknak igen gyönyörű vonása az, hogy valaha Bihar Vármegye' egyik Al-Ispánja Debreczen királyi Szabadváros' Bírájáva lett. Ez a' valódi barátság és atyafiság!

Az illy dicső Jót azonban egyedül a' nemzetesedés által lehet közönségesen elérni. Ugyan is a' magyar szív a' magyar szívhez édes örömest vonódik. A' legszentebb érzettel óhajtom tehát, hogy nálunk a' Király' és Haza' boldogságára, a' magyarosodás által olly könnyű egyesülés történjék, millyen a' régi Rómaiaknál történt volt.

Lap. 125. levő deák idézetet így olvassd: „Hoc Hungarico militari cultu Hippolytus Medices Cardinalis, quum e Pannonia, ubi Legatus apud Caesarem fuerat, abeunte Solymano redisset, a Titiano Pictore eximio Venetiis se pingi jussit." (1)

Lap 206 — 207. igen röviden érintém, hogy katonáskodó Eleink a' magyar nyelvet az harczmezőn is használták, melly állításom' bővebb bebizonyítására e' következőket hozom fel. a) „1270. Legelső (Báthory) András V. István Király alatt, mivel igen Bátor-szívű Vitéz, és, a' mint a' Kolos-Monostori Konventbe a' Báthory nemzet sorába írva vagyon: „Mikor Otaker Magiar Orzagoth rablana, egi nagi Chiehhel bajt vett, és meg eolte volt, Bátornak neveztetett, és a' Királyt-is Rapcha vizénél Ottakerrel tartatott ütközetbe igy bátoritotta: ne fély Király Uram! Bátor András bátoritty a szivedet!" Lássd: Szathmár Vármegye' fekv. tört. és polg. esmérete. Irta Szirmai Antal. II. Rész. lap. 74.

b) Alapmondásim' III. Fűz. 77 — 80. lapjain ismertetett Adonyi Mihály Táblabírónál, Pozsonyban sok régisége között találtatik egy őskard, mellynek vasán e' magyar ígék olvastatnak:

„Jo katona jo vas
Mi kivantatik mas" azaz, kivántatik más.

---

(1) Lássd: Pauli Jovii Novocomensis Episcopi Nucerini Elogia Virorum bellica virtute illustrium. Basiliae. 1596, lap 201. hol a' Cardinál' képét és magyar katonaruháját is látni lehet.

A' 207 — 211. l. irtakhoz ezeket csatlom: a) — „Ez indítá dicső emlékezetü II. Leopold Apostoli Királyunkat mingyárt országlása kezdetén, 1790. Aprilis 20-dikán a' 13,027-dik szám alatt a' 7. pontban, ezen valósággal királyi kifejezésre: „Ő Apostoli Felsége ugyan hazánkban bármelly gyakorlott nyelv tanítását sem kivánja megakadályoztatni; ohajtaná mégis, hogy a' magyaron, mint ebben az országban egyedül anyanyelven, különös figyelem legyen, 's annak míveltetésére 's kiterjesztésére, kivált azon helyeken, hol több nyelv van divatban, fordítassék a' fő gond." Lássd: A' Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai. lap 3.

b) Az 1808. VIII-dik Törvényczikkely a' „promovendae culturae lingvae hungaricae adminiculumait tárgyazza.

A' lap 158. említett „HOGY KELL 'stbb. lap 174. idézett Javaslat vagy is V é l e m é n y és az 1823-diki (nem: 1824-diki) Hébe 259 — 285. lapjain álló: „Zemplényi Vitézek' E m l é k e Sátor-Alja-Újhelyben" nem különben a' l. 208. felhozott „Kedveskedőben" levő régi magyar Oklevelek, és végre a' mí derék Dankovszky Gergelyünk értekezése: „A' Magyar Nemzet' maradéki az ősi lakóhelyekben" a' MAGYAR ANTHOLOGIA' I. Kötetében közöltetni fognak.

A' lap 160. s 8 — 11. levő botlásokkal teljes szavaimat: „Idvezűlt Gróf Károlyi — — — — — kalászok rengenek" ezennel visszavonom.

Éljen Kegyed boldogul, mint megérdemli, 's ne feledje velem együtt emez Alapmondást: S z e r e s s d e g y e r á n t a z H a z á t é s a' K i r á l y t. N i n c s H a z a K i r á l y n é l k ű l, é s n i n c s K i r á l y H a z a n é l k ű l (1)

(1) Lássd: Alapmondások. I. Fűz. l. 4.

Némelly nyomtatási botlások.

Lap.	sor.	helyett	olvassd.
4.	12.	Mi-	Mihály

11. 22—24. így olvassd: dűletlen végczélt valamelly egyes Polgárnak, az haza' boldogítását tárgyazó 's a' Közönség' ítélőszéke' elébe terjesztett azon szándéka, melly körűl az

15.	31.	eredenie;	— ednie;
30.	16.	versgyártó, ki több	— versgyártó több
35.	19-20	vagy vagy	— vagy
42.	18.	elatt	— alatt
59.	9.	Kerűteiben	— Kerűleteiben
72.	35.	észevé	— észrevé
74.	36.	emélkedem	— elmélkedem
109.	31.	minden itélettül	— minden előitélettül
130.	24.	nyújott	— nyújtott
135.	32.	sicht	— sich
147.	27.	Domius	— Dominus
150.	30.	létapalos	— létalapos
161.	20.	az merik	— azt merik
170.	21.	az hiszem	— azt hiszem
203.	35.	lemondott	— le-lemondott
225.	10.	hihallgatá	— kihallgatá
227.	2.	á'	— az
—	15.	josak	— jusak
228.	30.	nagyobb	— nagyobb, mint
233.	30.	száp	— szép
—	35.	szip	— sziv
240.	24.	kedvesek	— kedvezők
261.	8.	borainkka	— borainkkal
336.	29.	ha	— ha a'
337.	19.	Almomusról	— Álmomusról.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 11 06 11 025 3